

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

A.E. 2131

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΥΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΙΣ ΠΡΟΣ
ΤΗΝ ΟΙΚΟΔΟΜΙΑΝ ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1949.—ΣΕΙΡΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΕΩΣ

ΑΡ. 37

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΗΠΕΙΡΩΤΑΣ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΑΣ
ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΟΥΣ ΚΑΙ ΜΑΣΤΟΡΟΥΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΓβΑ

ΓβΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὴν στιγμὴν αὐτὴν τῆς Ἀνασυγκροτήσεως τῆς Χώρας ἐκ τῶν ἐρειπίων κολοσσιαίαν ἔχει σημασίαν ἢ ἀνοικοδομήσεις τῶν οἰκισμῶν αὐτῆς.

Δὲν νομίζομεν ὅτι ἀπὸ τῆς ἐνάργεως τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, παρουσιάσθη ἄλλη εὐκαιρία τόσον σημαντικὴ διὰ δοῦσιν οἰκοδομικὴν εἰς τὴν ὑπαιθρον, ὅσον ἡ σημερινή.

Αἱ 430.000 κατεστραμμέναι οἰκοδομαὶ τῆς Χώρας, τὸ πλεῖστον τῶν ὁποίων εὐρίσκεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπαιθρον, ἀποτελοῦν τὸ 24% τοῦ οἰκοδομικοῦ πλούτου αὐτῆς, σημαντικὸν δὲ εἶναι τὸ ποσοστὸν τῶν οἰκισμῶν ἐκείνων τῆς Χώρας, τὸ ὁποῖον κατεστράφη ἐντέλως.

Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἡ προσοχὴ ὅλων τῶν ἀσποδίων στρέφεται πρὸς τὴν ἐξέγερσιν τοῦ καλύτερου τύπου ἀνοικοδομήσεως τῆς Ἑλληνικῆς ὑπαιθρου.

Τὸ θέμα εἶναι κολοσσιαῖον, πολὺ δυσκολότερον τοῦ τῆς ἀνοικοδομήσεως ἀστικῶν κέντρων, εἰς τὰ ὁποῖα τρόπος ζωῆς διάφορος ἐπιτρέπει τὴν ἐξέγερσιν λύσεων, αἱ ὁποῖαι πολλὰ κοινὰ ἔχουσιν μεταξὺ τῶν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἀκόμη καὶ ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, ὅσον οἱ οἰκισμοὶ γίνονται μεγαλύτεροι.

Δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον ὅμως καὶ μὲ τὴν ὑπαιθρον, ὅπου κυρίως ὁ παράγων «ἔδαφος» καὶ ὁ παράγων «ἄνθρωπος», χωρὶς ἔντονον ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ, ἐπηρεάζουσιν τὴν διαμόρφωσιν τῆς ζωῆς, τοὺς τύπους διαβίωσης καὶ ἐπομένως καὶ τοὺς τύπους τῶν οἰκισμῶν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν μεγάλη προσοχὴ πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς ὅλας τὰς μορφάς, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ ἀντιληφθῶμεν πῶς ἀντιμετωπίσθησαν προβλήματα ὅμοια, ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀνθρώπων καὶ εἰς τὸ αὐτὸ περιβάλλον.

Ἡ παρούσα μελέτη τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Α. Μέγα, γνωστοῦ ἤδη ἀπὸ τὰς προγενεστέρας του μελέτας διὰ τοὺς Οἰκισμοὺς τῆς Θοράκης, τῆς Λήμνου καὶ τῆς Θεσσαλίας, εἶναι ἡ πρώτη προσπάθεια συνθετικῆς παρουσιάσεως τοῦ συνολικοῦ προβλήματος τῆς Ἑλληνικῆς Λαϊκῆς Κατοικίας.

Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ἀπλοῦν. Ἡ Ἑλληνικὴ κατοικία ἐδημιουργήθη ἐπὶ αἰῶνας, κατόπιν ἀλληλοδιαδόχων ἐπιδράσεων πολλῶν Πολιτισμῶν ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἐκείνων παραγόντων, οἱ ὁποῖοι ἐπιβάλλουν συνήθως τὴν δη-

μιουργίαν της. Ὁ συγγραφεὺς ἐπιτυχάνει μίαν καθολικὴν παρουσίαν του καὶ μίαν παρουσίαν τῶν συγγενῶν προβλημάτων τοῦ περιβάλλοντος τὴν Ἑλλάδα χώρου, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ σχηματίσῃ μίαν εἰκόνα τῶν δεδομένων, ὁμοία τῆς ὁποίας δὲν ἔχει δοθῇ μέχρι σήμερον.

Θὰ εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπάρξουν πολλαὶ ἀντιρρήσεις δι' ὠρισμένας ἐρμηνείας καὶ συσχετίσεις καὶ θὰ εἶναι σκόπιμον ὅλαι αὐταὶ νὰ εὗρουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, ὥστε τὸ θέμα νὰ διευκρινισθῇ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον, διὰ νὰ διαφωτίσῃ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἀπασχολοῦν τὰ σύγχρονα προβλήματα.

Τὸ πρῶτον καὶ ἀναγκαῖον πάντως βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἔγινε, καὶ αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Μέγαν.

Ὁ Συντονιστὴς Ἀνασυγκροτήσεως

Κ. Α. ΔΟΞΙΑΔΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος τοῦ κ. Κ. Δοξιάδη	Σελ.	1
Εἰσαγωγή		6
I Μορφαὶ τῆς ἑλληνικῆς οἰκίας	»	6
A' Τὸ νεοελληνικὸν σπίτι	»	6
α) Οἰκίαι μὲ ἀμφικλινῇ ἢ ἀετοειδῇ στέγην	»	7
1. Μονώροφοι οἰκίαι	»	7
2. Διώροφοι οἰκίαι	»	19
β) Οἰκίαι ἐπιτεδόστεγοι	»	31
B' Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ οἰκία	»	43
II Αἱ οἰκίαι τῶν Σλαβικῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς	»	49
A' Ἡ βουλγαρικὴ οἰκία	»	51
1. Πεδιναὶ οἰκῆσεις	»	51
2. Ὅρειναι οἰκῆσεις	»	63
3. Τρωγλοδυτικαὶ οἰκῆσεις	»	72
B' Ἡ γιουγκοσλαβικὴ οἰκία	»	81
III Αἱ οἰκῆσεις τῶν Ἀλβανῶν	»	95
Παράρτημα	»	119
✓ Βιβλιογραφία	»	121
Βραχυγραφίαι	»	125
Διασαφήσεις πινάκων	»	127
Πίνακες	»	135

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ *

Τὴν ἑλληνικὴν λαϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἐμελέτησε συστηματικῶς πρῶτος ὁ ἀρχιτέκτων Ἀριστοτέλης Ζάχος, ἐρευνήσας ἰδίᾳ τὰ παλαιὰ «ἀρχοντικά» τῆς Βορείου Ἑλλάδος, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰς συνθετωτέρας καὶ μᾶλλον ἐξειλιγμένους μορφὰς ἀστικῆς κατοικίας τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων. Ἐν τῶν διδαγμάτων τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρὸς εἶναι ὅτι ὁ ἐξειλιγμένος τύπος τῶν ἀστικῶν σπιτιῶν ἔχει πάντοτε τὰς βάσεις του, ὡς πρὸς τὴν γενικὴν διάταξιν, εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν σπιτιῶν τῶν χωρικῶν· ὅθεν τὸν ἀρχέγονον τύπον τῶν σπιτιῶν τῶν Ἰωαννίνων (κατ' ἀναλογίαν καὶ τῶν ἄλλων ἀστικῶν κέντρων) δεόν ν' ἀναζητήσωμεν εἰς τὰ σπιτία τῶν χωρίων τῆς Ἠπείρου καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος ¹⁾).

Μὲ τὰ ἀστικά σπιτία τῶν τελευταίων βυζαντινῶν καὶ τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων ἡσχολήθη κυρίως καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος.

Τὸ λαϊκὸ σπίτι εἰς τὴν ἀπλουστεράν του μορφήν, τὴν ἀγροτικὴν, εἶδε καὶ ἐμελέτησεν ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν του διάρθρωσιν καὶ κατάρτισιν πρῶτη μίᾳ καλλιτέχνις, ἡ κυρία Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη εἰς τὴν Σκῦρον, τὸ Ρουμλούκι, τὴν Ἰκαρίαν, τὴν Σάμον, τὰ Βίλια. Σχεδὸν συγχρόνως ὁ μακαρίτης Δ. Λουκόπουλος μᾶς ἔδωκε καλὴν περιγραφὴν τῶν Αἰτωλικῶν οἰκήσεων καὶ σκευῶν.

Ἐγὼ αὐτὸς ὑπηρετῶν τὸ 1922 εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Θράκης ἐμελέτησα τὸ ἀγροτικὸ σπίτι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἑβρου, ἀλλ' ἡ ἐργασία μου περὶ τῶν Θρακικῶν οἰκήσεων ἐβράδυνε νὰ δημοσιευθῇ.

Κατόπιν ἡκολούθησαν μελέται συστηματικαὶ τοῦ λαϊκοῦ σπιτιοῦ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὸν Σύλλογον «Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη», τὸ Ὑπουργεῖον

* Ἡ μελέτη αὕτη ἐγράφη ἀρχικῶς, διὰ ν' ἀνακοινωθῇ εἰς τὸ 3ον Συνέδριον τῆς Commission Internationale des arts et traditions populaires, τὸ συγκληθὲν εἰς Παρισίους ἀπὸ 1—5 Ὀκτωβρίου 1947. Τὴν ἀρχικὴν δὲ μορφήν τῆς ἀνακοινώσεως διατηρεῖ ἐν ἀρχῇ καὶ εἰς τὴν παροῦσαν δημοσίευσιν.

1) Ἀρ. Ζάχος, Ἀρχιτεκτονικὰ σημειώματα. Ἰωάννινα (Ἠπειρωτικὰ Χρονικά τ. 3 (1928) σ. 298. Πρβλ. τὰ πορίσματα τῆς μελέτης μου, Θεσσαλικά οἰκήσεις, Ἀθῆναι 1946 σ. 75 καὶ 108.

Ἀνοικοδομήσεως καὶ χωριστὰ ἀπὸ διαφόρους λαογράφους καὶ ἀρχιτέκτονας μελετητὰς, Ἑλλήνας καὶ ξένους ¹⁾).

Ὅταν πρὸ 25ετίας ἤρχιζα τὰς μελέτας αὐτὰς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Διδυμοτείχου, ὁ σκοπός μου ἦτο ἄλλος: νὰ ἐρευνήσω τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ λαοῦ, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν λατρείαν. Ἀλλὰ καθὼς εἰσηρχόμην εἰς τὰ σπίτια τῶν χωρικῶν, ἔβλεπα νὰ προβάλλουν ἐμπρὸς μου πληθὸς ζητήματα, ἀφορῶντα εἰς τοὺς τρόπους τῆς λαϊκῆς οἰκοδομίας, τὴν διάταξιν καὶ διαρρύθμισιν τῶν χώρων, τὴν στάβλισιν τῶν ζώων, τὴν ἀποθήκευσιν τῶν δημητριακῶν καὶ τὴν προφύλαξιν αὐτῶν ὅπῃ τὴν ὑγρασίαν καὶ τοὺς ποντικούς, ζητήματα, τῶν ὁποίων ἡ λύσις δὲν εὐρίσκεται ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς κλιματικούς, ἐδαφικούς, βιολογικούς ἢ ἱστορικούς λόγους, ἀλλὰ σχετίζεται ἀμεσώτατα πρὸς τὸν ἕτερον παράγοντα, ἐκεῖνον ποὺ δεσπόζει καὶ ρυθμίζει ὅλους τοὺς ἄλλους, τὸν ἄνθρωπον. Ἔτσι ἔνοιωσα μία ἔλξις νὰ μὲ τραυᾷ πρὸς τὸ σπίτι ὡς ἐνδιαίτημα καὶ συνάμα ὡς ἔργον τῶν χειρῶν τῶν χωρικῶν, ποὺ τὸ κτίζουν ἐκεῖ, ὡς εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, οἱ ἴδιοι οἱ χωρικοὶ κατὰ τὸ σύστημα τῆς κοινωνικῆς ἀλληλοβοηθείας.

Ἰδιαίτερος τὴν προσοχὴν μου εἴλκυεν ἡ ποικιλία τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν ἀλληλουχίαν καὶ ἀλληλεξάρτησιν καὶ δεικνύουν ὀργανικὴν ἐξέλιξιν, φυσικὴν διὰ καθὲ ἀνθρώπινον ἔργον. Ἡ ἐξέτασις αὐτῶν θὰ μ' ἐβοήθει ν' ἀνακαλύψω τὴν ἀρχικὴν μορφήν, ἐκ τῆς ὁποίας διὰ βαθμιαίας ἐξελλίξεως παρήχθη ὁ σήμερον ἐπιχωριάζων ἐν τῷ τόπῳ τύπος. Ἄν ἓνα σπίτι παρουσίαζε διασκευὴν ἢ ἐπαύξησιν τῶν χώρων, ἔπρεπε νὰ εὕρω κατὰ ποῖον τρόπον ἔγιναν αἱ προσθήκαι ἢ διασκευαί, πῶς οἱ νέοι χώροι προσηρμόσθησαν πρὸς τὸν ἀρχικὸν πυρῆνα τοῦ σπιτιοῦ, πῶς ἀργότερα ἐνετάχθησαν οἰκοδομικῶς καὶ συναπετέλεσαν νέαν, ἐπηυξημένην μορφήν σπιτιοῦ. Διὰ τοῦτο τὴν ἔρευνάν μου δὲν περιώρισα εἰς τὴν μελέτην μιᾶς ἢ δύο, τῶν μᾶλλον ἀντιπροσωπευτικῶν οἰκιῶν, ἀλλὰ τὴν ἐπεξέτεινα ἐπὶ ὅλων τῶν παραλλαγῶν, προσπαθῶν ν' ἀνεύρω καὶ τὸν δρόμον, ποὺ ἠκολούθησεν ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ, διὰ νὰ φθάσῃ ἀπὸ τὰς ἀπλουστεράς εἰς τὰς συνθετωτέρας μορφάς.

Συγχρόνως ἠρεύνησα τοὺς τρόπους καὶ τὰς μεθόδους τῆς οἰκοδομίας, τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον εἶναι κατεσκευασμένη ἡ στέγη τοῦ σπιτιοῦ, ἡ ἐστία, ἡ ἀποθήκη διὰ τοὺς καρπούς, ὁ φοῦρνος, ὁ ἀργαλειός. Οὕτως εἰς τὴν ἔρευναν τῶν λαϊκῶν οἰκίσεων παρὰ τὰς δυσκολίας, ποὺ εἶχα νὰ ὑπερνικήσω ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως, εὕρηκα τὸ μάλ-

1) Βλ. τὴν παρατιθεμένην βιβλιογραφίαν.

λον ενδιαφέρον και επαγωγόν, αλλά και μάλλον ανερευνήτον θέμα της λαογραφικής μου ένασχολήσεως. Είς την έρευναν αυτήν βλέπει ο λαογράφος έτσι χειροπιαστά, πώς ο άνθρωπος του λαού, ακολουθών τους παραδεδομένους τύπους και τα συστήματα, που έκληρονόμησε παρά των προγόνων του, τα προσαρμόζει κάθε φοράν προς τα πραγματικά δεδομένα και τα μέσα που διαθέτει, ώστε να πληρούν τας ανάγκας της διαβιώσεως της οίκογενείας του και της εξυπηρετήσεως των έκ του βίου ασχολιών της, δημιουργών με τον τρόπον αυτόν παρεκκλίσεις από τον παραδεδομένον τύπον, παραλλαγάς από την αρχικήν μορφήν, βλέπει τας λύσεις που έξευρίσκουν οι άνθρωποι του λαού διά τα ποικίλα προβλήματα, τα συναφή με την οίκοδομίαν, την φύλαξιν των ζωοτροφιών, την στέγασιν των κτηνών, την διαρρύθμισιν του χώρου, βλέπει αυτές τας ψυχικάς και δημιουργικάς των δυνάμεις έν ενεργεία, έν πλήρει εφαρμογή. Διότι είς τους τρόπους και τα μέσα, που ο λαϊκός τεχνίτης χρησιμοποιεί διά την επίλυσιν των προβλημάτων αυτών, αντικατοπτρίζεται ή σκέψις, ο πρακτικός νοός, ή δημιουργική δύναμις, ή αίσθησις του καλού των ανθρώπων του λαού. Δι' αυτό είς έμέ τουλάχιστον είναι δύσκολον να έννοήσω, πώς είναι δυνατόν ή έρευνα της τέχνης και του ύλικού βίου του λαού να χωρίζονται από την όλην λαογραφικήν έρευνήν ως χωριστή τις μάθησις, έφ' όσον και τα πράγματα αυτά καθ' έαυτά ενδιαφέρουν την Λαογραφίαν, ως αποτελούντα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού, τον όποιον αυτή μελετά, και όπισω από τα πράγματα ύπάρχει δρών και ενεργών ο άνθρωπος του λαού, του όποιου τας ψυχικάς και δημιουργικάς δυνάμεις ή Λαογραφία άνερευνά.

Βεβαίως αί έρευναι περί την λαϊκήν οίκίαν ένέχουν μεγάλην σπουδαιότητα και διά την έθνολογίαν και την ιστορίαν του πολιτισμού καθόλου, αλλά το αυτό ίσχύει και δι' όλα τα ύποκείμενα της λαογραφικής έρεύνης, όσα ίδια μεταδίδονται από λαού είς λαόν.

Είναι φανερόν, ότι κάθε προσπάθεια, όπως από τα μερικά στοιχεία προχωρήσωμεν είς γενικήν σύνθεσιν και περί των μορφών της έλληνικής οίκίας και περί των σχέσεων αυτής προς τας οίκίας των άλλων έν τη Βαλκανική και τη Μ. Άσία οικούντων λαών, έχει ως προϋπόθεσιν την συναγωγήν διεξοδικού και πλουσίου συγκριτικού ύλικού, αναφερομένου και είς την διάταξιν της κατόψεως και είς τας μεθόδους και τους τρόπους της οίκοδομίας. Άλλά νομίζω, ότι μία τοιαύτη δοκιμή, από έλληνικής τουλάχιστον πλευράς, δέν είναι σήμεραν πρόωρος.

Ο πόλεμος και ή ξενική κατοχή και κατόπιν ή κομμουνιστική άνταρσία μαζί με τα άλλα δεινά που έπεσώρευσαν είς την Έλλάδα

ἐπέφεραν φοβερὰν καταστροφὴν καὶ εἰς τοὺς οἰκισμοὺς αὐτῆς. Εἰς 430.000 ἀνέρχονται αἱ καταστραφεῖσαι οἰκίαι καὶ τὰ κοινόχρηστα κτίρια, σχολεῖα, ἐκκλησίαι, κοινοτικά ἱδρύματα. Καὶ ἡ καταστροφή εἶναι τοιαύτη, ὥστε μερικῶν περιφερειῶν τὰς ἀρχιτεκτονικὰς μορφὰς θὰ γνωρίζωμεν τοῦ λοιποῦ μόνον ἀπὸ τὰς γενομένας ἐκεῖ μελέτας.

Ἡ ἐπείγουσα ἀνάγκη ν' ἀνοικοδομηθοῦν τὰ κατεστραμμένα καὶ ν' ἀνορθωθῇ ἡ γεωργικὴ οἰκονομία τοῦ τόπου ἐπέβαλε, διαρκούσης ἀκόμη τῆς ξενικῆς κατοχῆς, τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Γραφείου μελετῶν τῆς Πολιοδομικῆς ὑπηρεσίας, μετὰ δὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τὴν ἴδρυσιν ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, τὸ ὁποῖον ὡς πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν τοῦ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἔθεσε τὴν γνῶσιν τῶν κατὰ τόπους ἐπικρατούντων τύπων καὶ τῶν μορφῶν τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἵνα χρησιμεύσουν ὡς βάσις διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν χωρίων. Ἐκ τούτου ὁ ρυθμὸς τῶν σχετικῶν μελετῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπεταχύνθη καὶ ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην διεύθυνσιν τοῦ γενικοῦ Διευθυντοῦ τοῦ ὑπουργείου, ἀρχιτέκτονος κ. Κ. Δοξιάδου, ἡρευνήθη κατὰ τρόπον συστηματικὸν τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῆς Ἑλλάδος, τὰ δὲ πορίσματα μεγάλου μέρους τῶν μελετῶν αὐτῶν εἶναι σχεδὸν ἔτοιμα πρὸς ἑκδόσιν. Ταῦτα ἐτέθησαν φιλοφρόνως ὑπ' ὄψιν μου, μετὰ τὰς γενομένας δὲ προτερον καὶ ὑπ' ἐμοῦ προσωπικῶς καὶ ὑπ' ἄλλων ἐρευνητῶν μελέτας τὸ συγκέντρωθὲν ὕλικόν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπαρκές, ὥστε νὰ δυνάμεθα ἤδη νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν γενικωτέραν μελέτην, τὴν ὁποῖαν ἀνωτέρω διεγράψαμεν.

Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ, ὅτι σχεδὸν παντοῦ τῆς ὑπαίθρου ἐν Ἑλλάδι παρὰ τὰς νεωτέρας καὶ συνθετωτέρας διατηροῦνται καὶ αἱ ἀπλούστεραι καὶ παλαιότεραι μορφαὶ τῆς λαϊκῆς οἰκίας, αἱ ὁποῖαι προσαρμόζονται πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῆς ἀπορωτέρας τάξεως τῶν χωρικῶν. Εἴτε διότι τὸ σπίτι εἶναι στοιχεῖον ἀπαραίτητον τοῦ προικισμοῦ τῆς κόρης εἴτε διότι εἶναι συνήθεια ὁ νυμφευόμενος νὰ κτίσῃ ἰδικὸν του σπίτι, εὐρίσκονται ἡναγκασμένοι ἄλλοι ὁ πατέρας τῆς νύμφης, ἄλλοι ὁ γαμβρὸς νὰ κτίσουν ἕστω καὶ ὑποτυπώδη κατοικίαν, ἕνα ἀπλοῦν «καλύβι» ἢ «χαμόγειο» σπίτι, ὡς λέγεται, ἢ σπίτι μιᾶς τῶν ἀπλουστερῶν ἐν τῷ τόπῳ ἐπικρατούντων μορφῶν. Ἐφόσον ἔπειτα αἱ βιοτικαὶ ἀνάγκαι αὐξάνουν καὶ προάγεται ἡ εὐπορία καὶ μαζὶ καὶ ἡ ἀντίληψις περὶ τῶν στοιχειωδῶν ὄρων τῆς ἀνέτου καὶ ὑγιοῦς διαβιώσεως, ἐπεκτείνεται ἢ συμπληρώνεται ἡ κατοικία ἢ κτίζεται νέα κατὰ τὸ πρότυπον ἄλλων ἐν τῷ τόπῳ ὑπαρχουσῶν συνθετωτέρων μορφῶν. Ἔτσι συμβαίνει εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος νὰ δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν βῆμα πρὸς βῆμα τὴν ἐξέλιξιν τῆς λαϊκῆς ἀρχι-

τεκτονικῆς, σημειοῦντες τοὺς διαμέσους σταθμούς, οὓς ἠκολούθησεν αὕτη εἰς τὴν ἐξελικτικὴν της πορείαν.

Τὴν ἐξέλιξιν ταύτην προσεπάθησα, ὅσον μοῦ ἦτο δυνατόν, ν' ἀποδώσω καὶ γραφικῶς εἰς συνοπτικοὺς πίνακας, παρατιθεμένους εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου.

Δι' ἐκάστην τῶν ἐν αὐτοῖς μορφῶν εὐρίσκει ὁ βουλόμενος τὴν σχετικὴν παραπομπὴν εἰς τὰς διασαφήσεις τῶν πινάκων¹⁾.

Μετὰ δὲ τὴν ἐξέτασιν τῆς νεοελληνικῆς οἰκίας καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν θὰ προχωρήσω εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν οἰκήσεων τῶν ὁμόρων πρὸς τὴν Ἑλλάδα χωρῶν, διὰ νὰ καταδειχθῇ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν οἰκίαν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

---

1) Διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου ἐνίστε καὶ οἱ πίνακες αὐτοὶ ἴσως δὲν ἀρκοῦν καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ λαμβάνωνται πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ πλήρη σχέδια καὶ αἱ εἰκόνες προηγουμένων μου ἐργασιῶν, εἰς τὰς ὁποίας κατὰ τὸ πλεῖστον παραπέμπω. Ὁφείλω δὲ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης νὰ ἐκφράσω τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως καὶ ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν κ. Ἐλευθέριον Σκέπερς, ὅστις ἤσχολήθη εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν σχεδιασμάτων μου.

Ι. ΜΟΡΦΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

Α'. ΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΣΠΙΤΙ

Ἐν Ἑλλάδι, ὡς κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους, οὕτω καὶ σήμερον ἀπαντῶνται καὶ οἱ δύο θεμελιώδεις τύποι τῆς οἰκήσεως, καὶ τὰ καμπυλόγραμμα καὶ τὰ εὐθύγραμμα οἰκήματα. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα (τὰ κυκλικά, τὰ ἑλλειπτικά καὶ τὰ πεταλόσχημα) περιορίζονται ἤδη εἰς τὰς μᾶλλον ἀρχηγόνους μορφάς τοῦ βίου ἥτοι τοὺς νομαδικοὺς ἢ ἡμινομαδικοὺς ποιμενικοὺς πληθυσμοὺς (Σαρακατσάνους, βλάχους) καὶ σποράδην εἰς τὴν ἀπορωτέραν τάξιν τῶν ἀγροτῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ ἄλλων τινῶν πεδινῶν περιοχῶν, διατηρήσαντα ἐκ παραδόσεως τοὺς στοιχειώδεις καὶ πρωτογόνους τρόπους κατασκευῆς καὶ στεγάσεως τῶν κωνικῶν καὶ τῶν σαγματοειδῶν καλυβῶν καὶ δὴ τὴν χρῆσιν ὀργανικῶν οὐσιῶν, ὡς ἑύλων καὶ κλάδων ἢ χόρτων καὶ καλάμων π. ἑ. ὀλικῶν, τὰ ὅποια παρέχει πρᾶξιρα τὸ ὄρος καὶ ὁ βάλτος¹⁾. Τὰ δὲ εὐθύγραμμα καὶ δὴ ὀρθογώνια οἰκήματα εἶναι κατὰ πολὺ ἐπικρατέστερα, ὡς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ προϊστορικῇ Ἑλλάδι. Αἰτία τούτου εἶναι προφανῶς τὸ ὅτι τὰ εὐθύγραμμα κτίσματα καὶ ν' αὐξηθοῦν εὐκόλα ἤμποροῦν καὶ χωρίζονται εἰς κανονικὰ διαμερίσματα²⁾. Διὰ τοῦτο ὁ λόγος ἐδῶ θὰ εἶναι περὶ τῶν εὐθυγραμμῶν οἰκημάτων.

Ὡς δ' ἀπὸ γεωγραφικῆς ἀπόψεως, οὕτω καὶ ἀπὸ τῆς τῶν οἰκήσεων, ἡ Ἑλλάς εὐρίσκεται εἰς τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τῆς βορείου εὐκράτου ζώνης καὶ τῆς ζώνης τῶν ἐρήμων, εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνονται ἡ βόρειος Ἀφρική καὶ ἡ πρόσθεν Ἀσία μετὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Ἰράν. Ὅθεν ἡ μὲν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάς ἀνήκει εἰς τὰς χώρας τῶν οἰκήσεων μὲ τὴν ἀμφικλινῇ ἢ ἀετοειδῇ στέγην, ἡ δὲ νησιωτικὴ μετὰ τῆς Κύπρου (πλὴν τῶν Ἰονίων καὶ τῶν νήσων τοῦ βορείου Αἰγαίου) εἰς τὰς οἰκήσεις, τὰς ἐχούσας τὴν στέγην ὀριζόντιον. Ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου παρέχει ἡ πιθανὴ προέλευσις τῆς μὲν ὀριζοντίου

1) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκήσεις, σ. 11—16. Περὶ τῶν πρωτογόνων τύπων τῆς οἰκήσεως βλ. **Fr. Oelmann**, Haus und Hof im Altertum I Berlin 1927 σ. 45 κέ.

2) Βλ. **Franz Oelmann**, ἔνθ' ἀν. σ. 39 κέ. 41.

στέγης ἐκ τῆς ἀπλῆς σκιάδος, ἡ ὁποία κοινῶς λέγεται «τσαρδάκι» καὶ εἶναι τόσον ἀπαραίτητος εἰς τὰς χώρας τῶν ἐρήμων πρὸς προστασίαν ἀνθρώπων καὶ ζώων ἀπὸ τὰς καυστικὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, τῆς δὲ ἀετοειδοῦς ἢ σαγματοειδοῦς στέγης ἐκ τοῦ ἐπικλινοῦς στεγαστροῦ, τοῦ προστατεύοντος κατὰ τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ἀνέμου ¹⁾. Εἶναι δ', ὡς γνωστόν, ἡ στέγη τὸ οὐσιώδες καὶ πρωταρχικὸν ἐν τῇ οἰκοδομῇ στοιχεῖον, ἡ δὲ μορφή καὶ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς αὐτῆς ἀσκεῖ ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διάρθρωσιν καὶ τὴν ὅλην συγκρότησιν τῆς οἰκίας, ὥστε ἐξ αὐτῆς κυρίως νὰ ἐξηγῶνται αἱ ὑπάρχουσαι μεταξὺ τῶν δύο κατηγοριῶν διαφοραὶ ²⁾. Δι' αὐτὸ θὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον τὰς ἐχούσας ἀμφικλινῇ ἢ ἀετοειδῇ στέγην οἰκίας καὶ κατόπιν τὰς ἐπιπεδοστέγους ἢ μετὰ δώματος οἰκίας.

α) ΟΙΚΙΑΙ ΜΕ ΑΜΦΙΚΛΙΝΗ Η ΑΕΤΟΕΙΔΗ ΣΤΕΓΗΝ

1. Μονώροφοι οἰκίαι.

Αἱ ἀγροτικαὶ οἰκίαι εἰς τὰς πεδινὰς ἰδίᾳ ἐκτάσεις εἶναι συνήθως πλίνθινοι, μόνον δὲ κατὰ τὴν βάσιν τῶν μέχρις ὕψους 40—50 ἐκαστομ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους κατασκευάζονται ἐκ λίθων, εἶναι δὲ μονώροφοι καὶ κεραμοσκεπεῖς.

Ἐν τῇ ἀρχικῇ καὶ ἀπλουστάτῃ αὐτῶν μορφῇ αἱ οἰκίαι αὗται ἀποτελοῦνται ἐξ ἑνὸς δωματίου ὀρθογωνίου σχήματος, περιλαμβανόντος ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στέγην ἀνθρώπους, ζῶα καὶ δημητριακοὺς καρπούς· εἶναι δὲ στενωμετώπου καὶ πλατυμετώπου μορφῆς.

Ἀρχαιοτέρα καὶ ἐγγύτερον ἰσταμένη πρὸς τὴν ἀρχικὴν μορφήν τῆς οἰκίας ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀπλὴ στενωμέτωπος οἰκία, ἡ ἀνήκουσα εἰς τὸν τύπον τοῦ λεγομένου «μεγάρου» ³⁾. Αὕτη ἔχει τὴν εἴσοδον ἐπὶ μιᾷ τῶν στενῶν αὐτῆς πλευρῶν, πρὸ τῆς ὁποίας ὑπάρχει συνήθως προστώον ἥτοι ἀνοικτὴ στοὰ (ὑπόστεγον)· καὶ ἄλλοτε μὲν οἱ πλάγιοι τοῖχοι τοῦ οἰκήματος προεκτείνονται ἕως τὴν πρόσοψιν τοῦ προστώου, σχηματίζοντες τὰς λεγομένας «παραστάδας» καὶ ἔχοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δύο ξυλίνους στύλους μεταξὺ αὐτῶν (τύπος «ἐν παραστάσι»), ἄλλοτε δὲ οἱ τοῖχοι οὗτοι δὲν προεκτείνονται καὶ τότε τὸ προστώον μένει ὅλως ἀνοικτόν, σχηματίζον ἀπλὴν «πρόστασιν», τῆς ὁποίας τὴν στέγην βασιάζουν δύο ἢ περισσότεροι στῦλοι (τύπος «πρόστυλος», δίστυλος ἢ τετράστυλος).

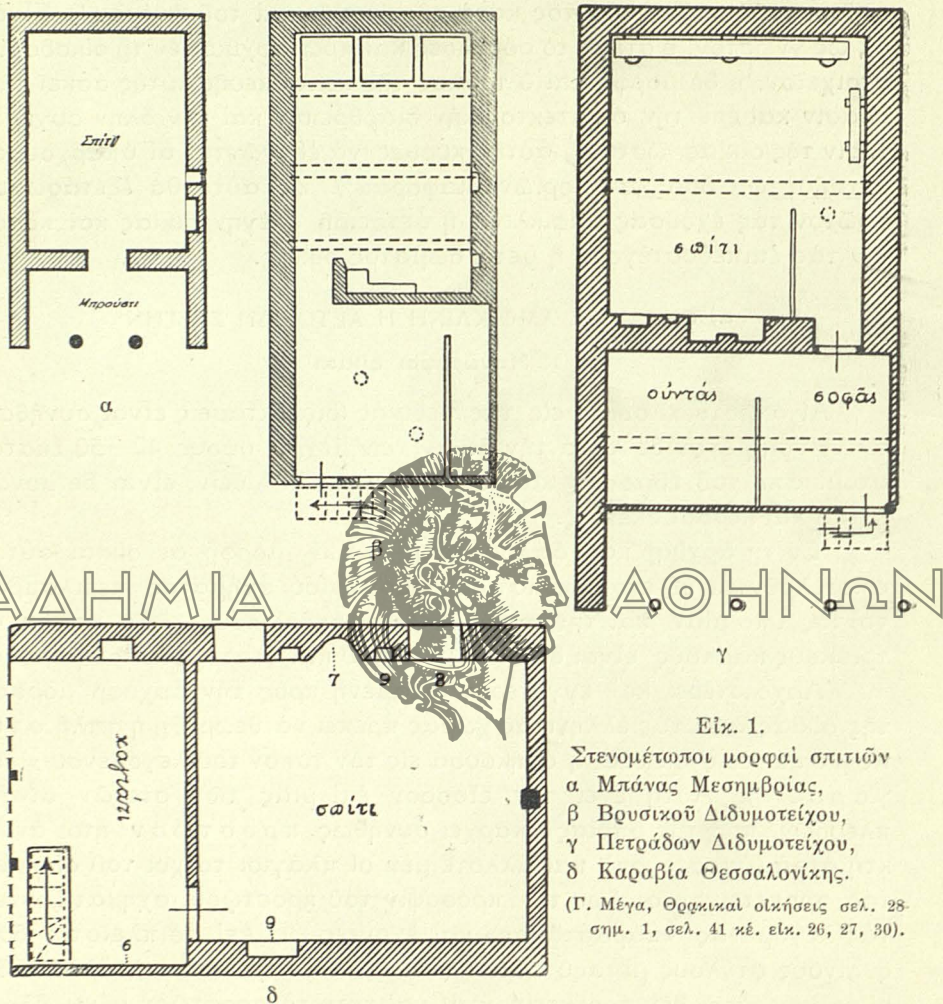
1) **Fr. Oelmann**, ἐνθ' ἀν. σ. 61 κέ. 67 κέ. καὶ ἐν περιοδ. *Gnomon* 1927, σ. 173.

2) **Fr. Oelmann**, ἐνθ' ἀν. σ. 41 καὶ 90.

3) *Χρ. Τσούντα*, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλλην. τέχνης, Ἀθῆναι 1928, σ. 5.

Ἡ οἰκία τοῦ τύπου τούτου μετ' ἀετοειδοῦς ἢ σαγματοειδοῦς στέγης ἀπαντᾶται εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ζωτικότητι εἰς τὰ παρὰ τὴν Μεσημβρίαν ἑλληνικὰ χωρία τοῦ Αἵμου (Ναίμοναν, Μπάναν, Ἀηβλάσην, Ραβδᾶν κλπ. «σπίτια στὸ μά-

Εἰκ. 1.

Στενομέτωποι μορφαὶ σπιτιῶν
α Μπάνας Μεσημβρίας,
β Βρυσηικοῦ Διδυμοτείχου,
γ Πετράδων Διδυμοτείχου,
δ Καραβία Θεσσαλονίκης.

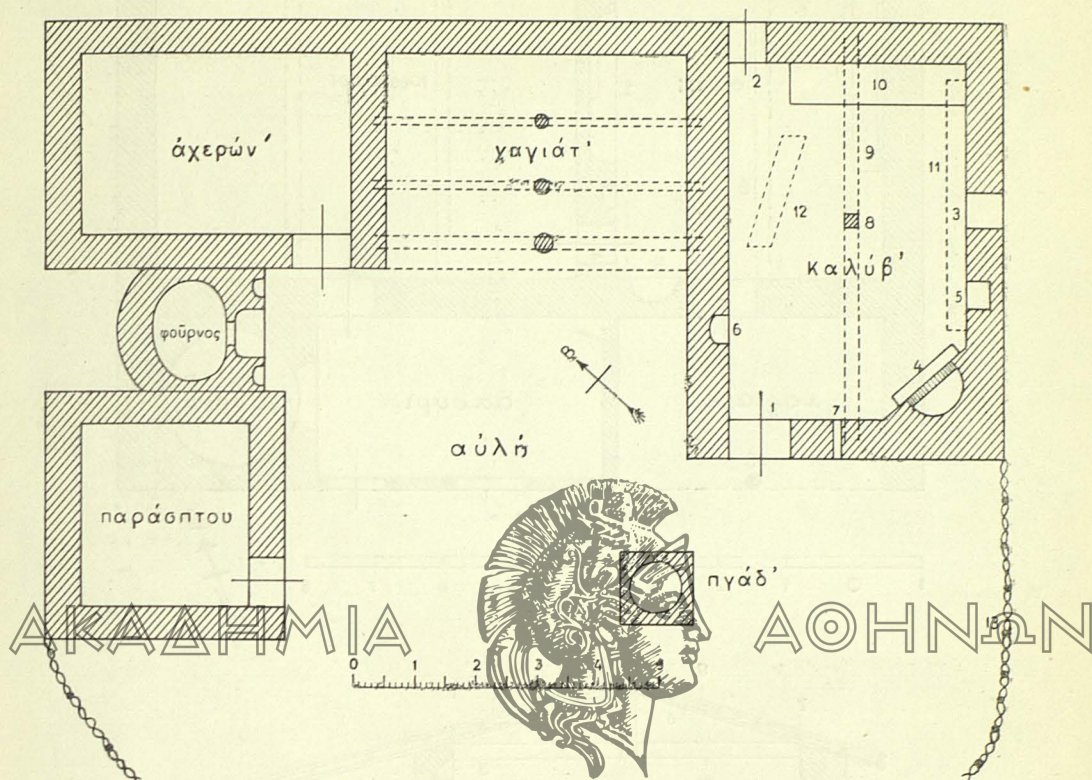
(Γ. Μέγα, Θρακικαὶ οἰκῆσεις σελ. 28-
σημ. 1, σελ. 41 κέ. εἰκ. 26, 27, 30).

κρος μὲ μπρούστι») καὶ εἰς χωρία τινὰ τῆς περιοχῆς τοῦ Διδυμοτείχου (Ποιμενικόν, Βρυσηικόν, Παλιούρι, Πετράδες κλπ.), sporadically δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς τὸ χωρίον Καραβία περιφ. Θεσσαλονίκης ¹⁾ (εἰκ. 1, πίναξ Αα 1—6).

1) Γ. Μέγα, Θρακ. οἰκῆσεις σελ. 27. 29. 44 κέ. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν διάταξιν τῶν χώρων τῶν παλαιῶν σπιτιῶν τῶν χωρίων Ποιμενικοῦ καὶ Παλιουρίου

Στενομέτωπον επίσης είναι και τὸ λεγόμενον καλύβι ἢ χαμὸ γειο σπίτι τῆς Λήμνου, τὸ ὁποῖον, ὥς καὶ τὸ διώροφον, ἔχει τὴν στέγην κεραμωτὴν ¹⁾ (εἰκ. 2).

Εἰκ. 2. Σπίτι καὶ αὐλὴ τοῦ χωρίου Φυσίνης τῆς Λήμνου.

(Γ. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου, εἰκ. 2).

1 πόρτα,	5 δουλὰπ,	8 στῦλος,	11 ράφ',
2 πορτάκι ἢ πανάθ'ρου,	6 λαηνοστάτ'ς,	9 μισουδόκ',	12 κανιά,
3 πανάθ'ρου,	7 κατοθυρίδα,	10 γιουῦκερ,	13 πέργιορας.
4 γουνιά,	(γιά τὸν γάτο)		

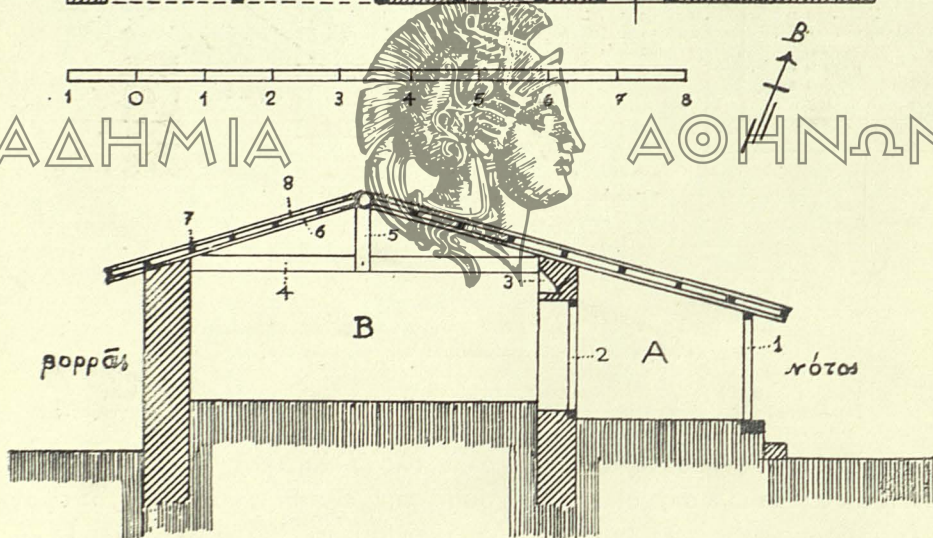
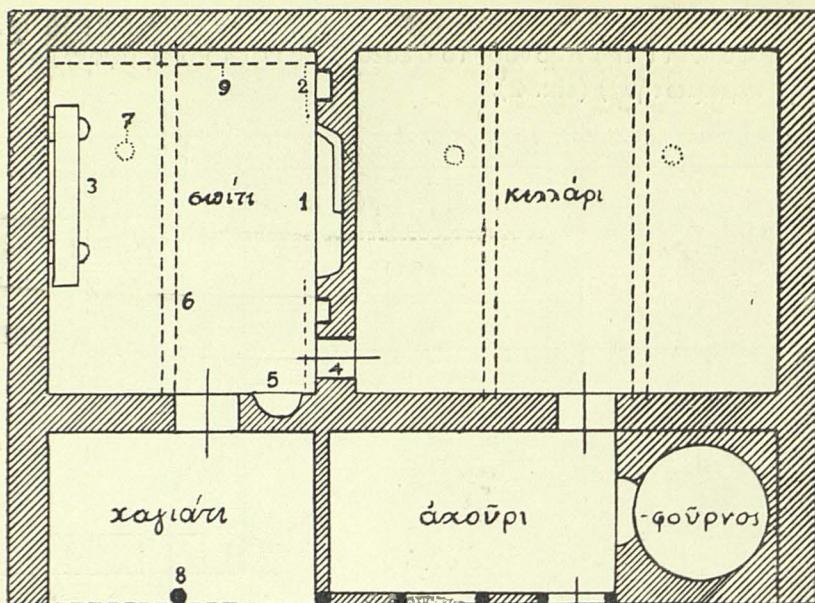
Πολὺ συνηθεστέρα ὅμως ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας εἶναι ἡ πλατυμέτωπος οἰκία, ἡ ἔχουσα τὴν εἴσοδον καὶ τὸ προστώον ἐπὶ τῆς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου τῆς κατόψεως (σπίτια δίπλα ἢ διπλανὰ μὲ μπρούστι, ὥς λέγονται εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωρία τοῦ Αἰῶμου) ²⁾ (εἰκ. 3 καὶ 4, πῖναξ Β).

(αὐτ. σελ. 18 καὶ 37—40) ὀρθῇ ἀποδεικνύεται ἡ δοθεῖσα ἐν τῇ σημειώσει τῆς σελ. 19 ἑρμηνεία, ἀφοῦ ἄλλως τὴν στενομέτωπον μορφήν εὐρίσκομεν ἐμφανῇ εἰς τὰ γειτονικὰ χωρία Βρυσικὸν καὶ Πετρᾶδες (σελ. 41 - 43).

1) Γ. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου, σελ. 7 κέ.

2) Γ. Μέγα, Θρακ. οἰκῆσεις σ. 27, Θεσσαλ. οἰκῆσεις σ. 16 εἰκ. 10.

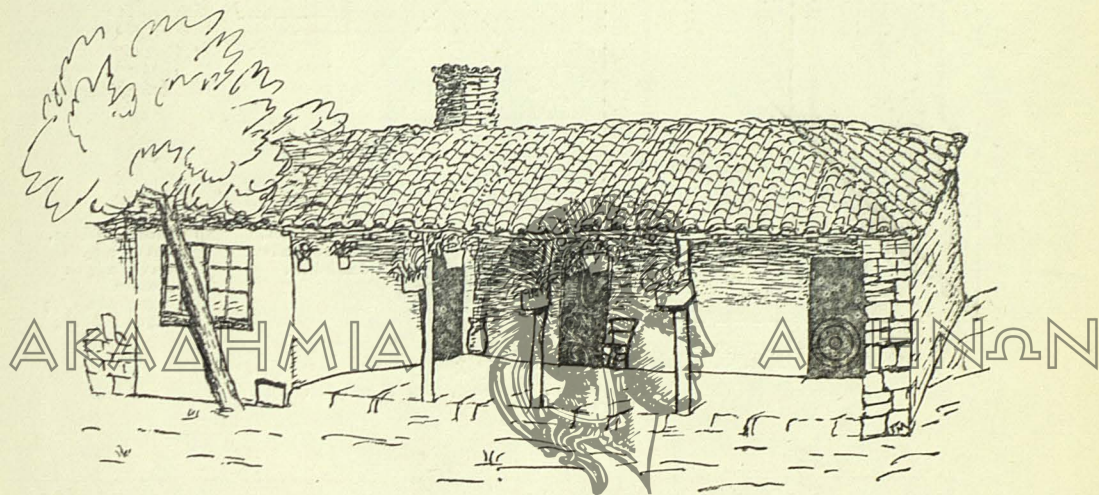
Εἰκ. 3. Κάτοψις καὶ κατὰ πλάτος τομὴ παλαιᾶς οἰκίας τοῦ χωρίου Τριφύλλι.

(Γ. Μέγα, Θρακ. Οἰκῆσεις εἰκ. 1)

Κάτοψις :	1 τζάνι,	4 πορτούλα,	7 φεγγίτης,
	2 ντουλαπάκι,	5 λαγηνοκάμαρα,	8 στῦλος,
	3 γίκους,	6 γρεντιά (=πατερό),	9 ράχτι, ράφι,
Τομὴ :	A χαγιάτι.	1 στῦλος,	5 μπαμπάς,
	B σπίτι,	2 θύρα,	6 μακάζι,
		3 πανώθρα,	7 καπροούλια,
		4 γρεντιά,	8 πέταυρα.

Τὸ προστώον κατασκευάζεται δι' ἀπλῆς ἐπεκτάσεως τῆς στέγης τῆς οἰκίας πρὸς τὰ κάτω, ἀποτελεῖ δὲ στοιχεῖον κατὰ πολλὰ χρησιμον εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀγροτικῆς ἐν γένει ζωῆς· διότι δὲν προστατεύει μόνον τὴν εἴσοδον τοῦ σπιτιοῦ κατὰ τῆς βροχῆς, ἀλλὰ καὶ παρέχει εὐάερον ἐν ταύτῳ καὶ προφυλαγμένον τόπον διαμονῆς, ὅπου ἡ οἰκογένεια, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, δύναται νὰ εὕρσκη ἀναψυχὴν. Ἐδῶ αὕτη γευματίζει καὶ δειπνεῖ καὶ κατακλίνεται κατὰ τὸ θέρος, ἐδῶ αἱ γυναῖκες στήνουν τὸν ἀργαλειό, ἀπλώνουν καὶ ξαίνουν τὰ μαλλιά, ξηραίνουν τὸ καλαμπόκι καὶ τὸ σουσάμι, τὰ κρομμύδια καὶ τοὺς ἄλλους καρπούς, ἐδῶ συνήθως κτίζεται καὶ ὁ φοῦρνος τοῦ σπιτιοῦ.

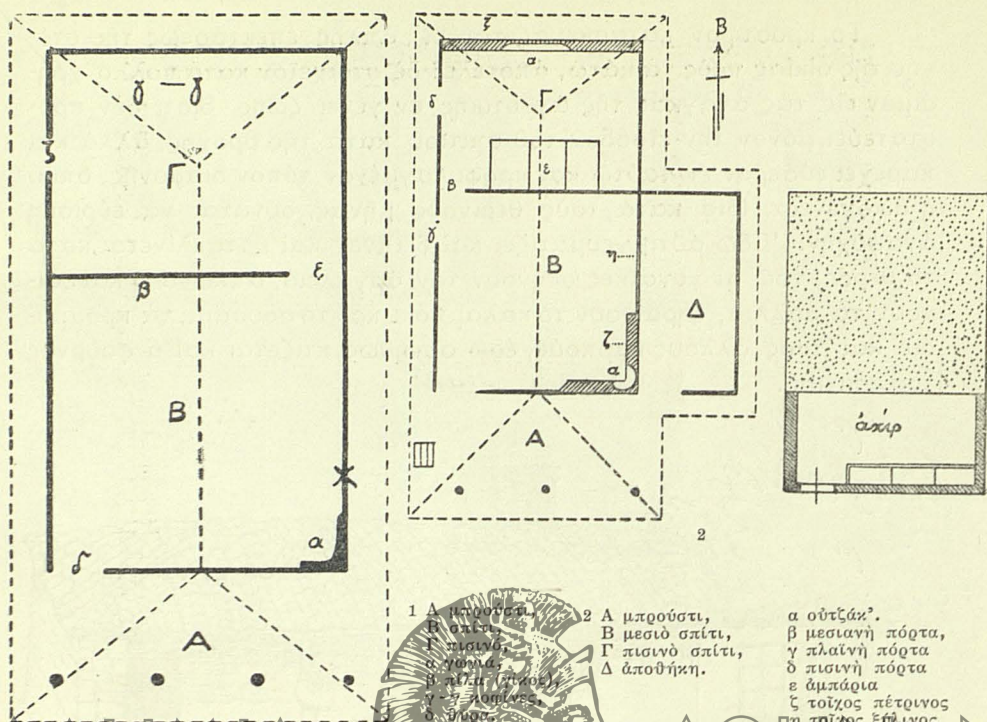
Εἰκ. 4. Παλαιὰ οἰκία Φερῶν τῆς Θράκης.

Ἡ ἐπαύξησις τοῦ χώρου εἰς τὰς οἰκίας καὶ τῶν δύο τύπων γίνεται κατὰ δύο διευθύνσεις: α) κατ' ἐπέκτασιν τοῦ κορυφαίου ξύλου τῆς στέγης καὶ β) κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν πλευρῶν τοῦ ἀετώματος αὐτῆς.

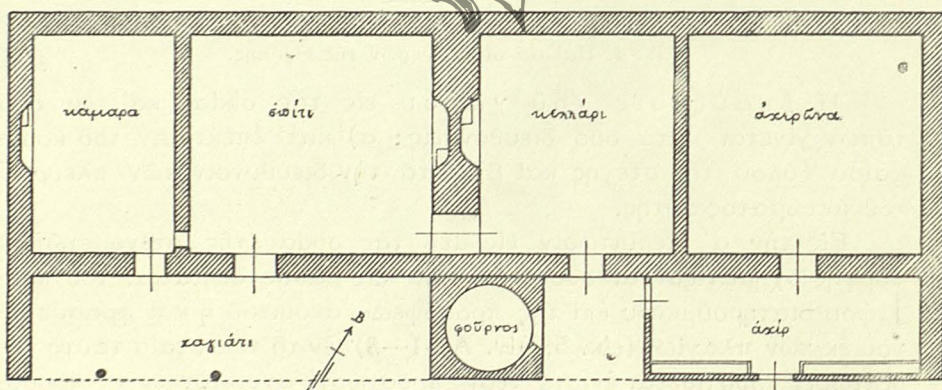
Εἰς τὴν α' περίπτωσιν εἰς μὲν τὰς οἰκίας τῆς στενομετώπου μορφῆς σχηματίζονται δύο ἐπάλληλα εἰς βάθος δωμάτια, τοῦ προστώου διατηρουμένου ἐπὶ τῆς προσόψεως ἀνοικτοῦ ἢ καὶ φρασσομένου ἐκ τῶν πλαγίων (εἰκ. 5, πίν. Αβ 1—3)· ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει προστίθεται ἐνίοτε νέον προστώον, ἀνοικτὸν ἐν τῇ προσόψει (εἰκ. 1γ, πίν. Αα 6)· εἰς δὲ τὰς οἰκίας τῆς πλατυμετώπου μορφῆς σχηματίζονται δύο ἢ περισσότερα δωμάτια ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὀριζοντίου γραμμῆς (εἰκ. 3 καὶ 6, πίν. Γ—Ζ).

Εἰς τὴν β' περίπτωσιν εἰς μὲν τὰς στενομετώπους οἰκίας σχημα-

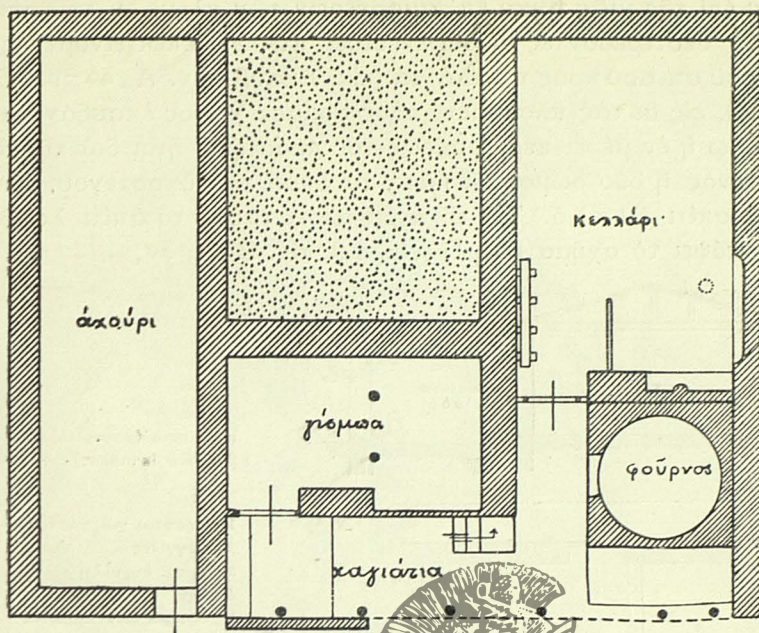

Είχ. 5. Σπίτια «στο μάκρος» χωρίων της Μεσημβρίας.
(Γ. Μέγα, Θρακ. Οικήσεις, εικ. 17 και 29).

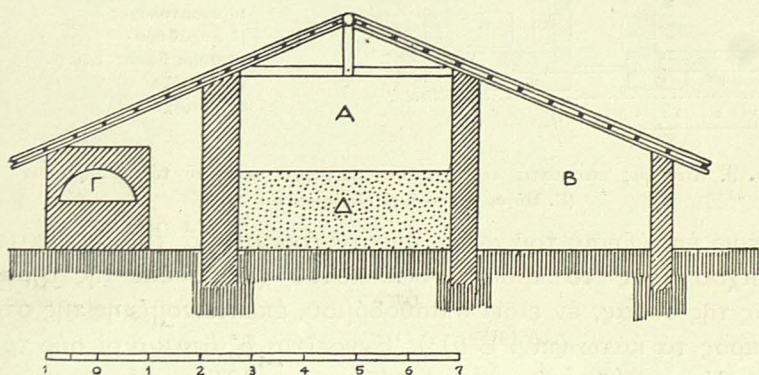
Είχ. 6. Κάτοψις παλαιᾶς οἰκίας χωρίου Δογαντζί τοῦ Διδυμοτείχου.
(Γ. Μέγα, Θρακικαὶ Οικήσεις, εικ. 10).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰκ. 7. Κάτοψις ἰσογείου παλαιοῦ σπιτιοῦ τοῦ χωρίου Πετράδων.
(Γ. Μέγα, Θρακικαὶ Οἰκήσεις, εἰκ. 26). Βλ. τὸ ἀνωτέρω ἐν εἰκ. 1γ).

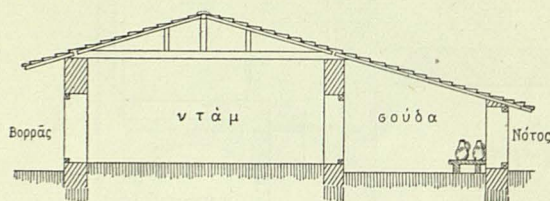

Εἰκ. 8. Κατὰ μῆκος τομὴ παλαιοῦ σπιτιοῦ τοῦ χωρίου Παλιοῦρι.
(Γ. Μέγα, Θρακικαὶ Οἰκήσεις εἰκ. 23)

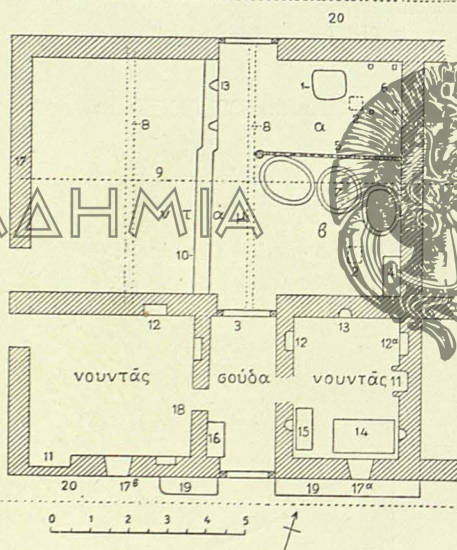
Α σπίτι, Β ἀγερῶνα, Γ φούρνος, Δ γιόμωσμα (ἐπιχωμάτωσις).

τίζονται ἐπὶ τῆς μιᾶς ἢ καὶ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τοῦ σπιτιοῦ εἷς ἢ δύο δευτερεύοντες χώροι ἐν εἴδει πτερῶν, ἐπεκτεινομένης τῆς στέγης τοῦ σπιτιοῦ πρὸς τὰ πλάγια (εἰκ. 7 καὶ 8, πίν. Αα 4α—β, 5.5α—β 6α Αβ 2α), εἰς δὲ τὰς πλατυμετώπους οἰκίας ὁ χώρος ἐπαυξάνεται διὰ τῆς ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει περιφράξεως τοῦ προστώου ἥτοι διὰ τῆς κατασκευῆς ἐνὸς ἢ δύο δωματίων κατὰ τὰ ἄκρα τοῦ ὑποστέγου, ὅτε λέγεται τὸ σπίτι διπλὸν. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὸ σπίτι λαμβάνει ἐν τῇ κατόψει τὸ σχῆμα Γ ἢ Π (εἰκ. 4.9, πίν. Β 2α, 3α, 4, 4α—β, 6.7).

α μαῖρειο (μαγειρεῖο)
β ἄχοῦρ (στάβλος)

- 1 παρασιὰ γιὰ γάστρα
- 2 ἀφεγγίτες
- 3 πόρτα δίφυλλη
- 4 παχνί
- 5 χώρισμα ἀπὸ καλάμια
- 6 ἀργαλειὸς
- 7 κουφίνες
- 8 ματέστια
- 9 κουφίνες
- 10 τοῦχος (καλάμια) κτισθεὶς μετὰ τὴν διανομὴν τοῦ σπιτιοῦ μεταξὺ δύο ἀδελφῶν,
- 11 παρασιὰ (τῆζαι) μὲ μπουνχαρὶ
- 12 ντουλάπι 12α εἰκονοστάσι
- 13 πουλίτσες
- 14 κρεβάτι
- 15 σεντούκι
- 16 σταμνολόγος
- 17 παράθυρο
- 18 θύρα θύους 1,36 μ.
- 19 πεζούλα
- 20 ἀστρέχα.

Εἰκ. 9. Κάτοψις καὶ κατὰ πλάτος τομὴ παλαιοῦ σπιτιοῦ τῶν Σοφάδων.
(Γ. Μέγα, Θεσσαλικά οἰκήσεις, εἰκ. 11)

Περαιτέρω ἐπαύξησις τοῦ χώρου ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ σχηματισμοῦ ἀντιστοιχείου πρὸς τὸ προστῶον κλειστοῦ χώρου ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τῆς οἰκίας, ἐν εἴδει ὀπισθοδόμου, ἐπεκτεινομένης τῆς στέγης αὐτῆς πρὸς τὰ κάτω (πίν. Β 5) ¹⁾. Ἐννοεῖται δ' ὅτι καὶ οἱ δύο τρόποι τῆς ἐπαυξήσεως τοῦ χώρου ἐμφανίζονται πολλάκις εἰς τὸ αὐτὸ οἶκημα (πίν. Γ, 2α 4 κλ.).

¹⁾ Βλ. Γ. Μέγα, Θεσσαλικά οἰκήσεις σελ. 24, εἰκ. 17.

Ἐν τῇ ἀπηρτισμένη αὐτῆς μορφῇ ἡ ἑλληνικὴ ἀγροτικὴ οἰκία παρουσιάζει τὴν τριμερῆ σύστασιν, ἡ ὁποία παρέχει χωριστὸν χώρον δι' ἕκαστον τῶν κυρίων στοιχείων αὐτῆς, ἥτοι τὴν διαμονὴν τῆς οἰκογενείας, τὴν στάβλισιν τῶν ζώων καὶ τὴν ἀποθήκευσιν τῶν καρπῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ ἡ ὀνομασία «σπίτι» ἀποδίδεται εἰς μόνον τὸ δωμάτιον, τὸ περιλαμβάνον τὴν ἐστίαν, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὴν σιταποθήκην, ἐπικρατήσασα προφανῶς ἐκ τῶν χρόνων, καθ' οὓς τὸ δωμάτιον τοῦτο ἀπετέλει τὴν ὅλην κατοικίαν (εἰκ. 3 καὶ 6). Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ περαιτέρω ἐπαύξησις τῆς οἰκίας, ἰδίᾳ ἐν τῇ πλατυμετώπῳ μορφῇ, εἶναι εὐχερὲς, καθ' οὓς εἵπομεν τρόπους, ἡ ἀγροτικὴ οἰκία προσέλαβε πολλαχοῦ πολυμερῆ σύστασιν, δυναμένη νὰ συνενώνῃ ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην ὅλους τοὺς ἀπαραίτητους διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας τοῦ ἀγρότου χώρους. Οὕτως ἀπαρτίζεται ἕν ἑνιαῖον σύνολον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐξωτερικῶς παρέχει ἀρμονικὴν καὶ ἐπιβλητικὴν ὄψιν ¹⁾).

Ἀλλ' ἐνῷ εἰς τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν ἡ ἀγροτικὴ πεδινὴ οἰκία διετήρησε μέχρι τέλους τὴν ἐνότητά αὐτῆς, στεγάζουσα συμμέτρως καὶ τὰ τρία μέρη ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στέγην, εἰς τὴν Θεσσαλίαν αὕτη, ἀφοῦ διήλθε ἐνὶ στάσιον μεταρρυθμίσεων, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπον εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ὁρῶν τῆς διαβιώσεως τῆς οἰκογενείας, ἐδόθη ἐν τέλει μόνον εἰς κατοικίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς φύλαξιν τῶν προϊόντων τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ μόχθου αὐτῶν, ἀπομακρύνασα ἐξ αὐτῆς τὸν στάβλον τῶν ζώων ²⁾).

Αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται βάσιν ἔχουσιν τὴν γενομένην εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐνσωμάτωσιν τοῦ προστώου εἰς τὴν οἰκίαν. Τὸ προστῶον δηλαδὴ ἀρχικῶς δὲν ἀπετέλει στοιχεῖον ὀργανικὸν τῆς οἰκοδομῆς, ἐφ' ὅσον κατεσκευάζετο δι' ἀπλῆς ἐπεκτάσεως τῆς στέγης τῆς οἰκίας πρὸς τὰ κάτω, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐνσωματώθη εἰς αὐτὴν ὀργανικῶς· αἱ ἐγκάρσιοι δηλ. δοκοί, αἱ ὁποῖαι στηρίζουν τὴν στέγην τῆς οἰκίας, ἐπεξετάθησαν καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ σπιτιοῦ, φθάνουσαι μέχρι τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ ὑποστέγου, ὥστε τὸ κορυφαῖον ξύλον τῆς στέγης νὰ πίπτῃ εἰς τὸ μέσον αὐτῶν. Οὕτω ἡ στέγη τῆς οἰκίας, ἡ ὁποία διὰ τῆς προσθήκης τοῦ ὑποστέγου εἶχε καταστῆ ἀσύμμετρος, ἀνέκτησεν ὅλην αὐτῆς τὴν συμμετρίαν, τὸ δὲ ὑπόστεγον ἔγινεν ὑψηλότερον, διότι ἔλαβε τὸ αὐτὸ ὕψος μὲ τὸν κύριον χώρον τοῦ σπιτιοῦ (πρβλ. εἰκ. 3.9 καὶ 10) ³⁾).

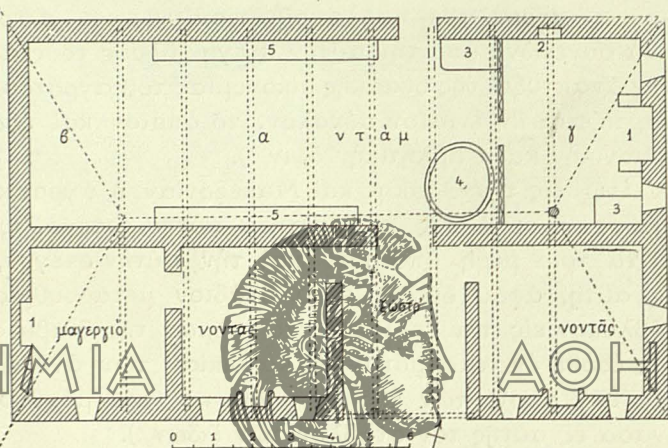
1) Γ. Μέγα, Θράκ. οἰκῆσεις σ. 36.

2) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκῆσεις σ. 33.

3) Γ. Μέγα, Θράκ. οἰκῆσεις σ. 30 κέ. εἰκ 19 καὶ 20. Θεσσαλ. οἰκῆσεις σελ. 26 κέ εἰκ. 18Α. 19—22.

Οὕτω τὰ ἐν τῷ προστώφ κατασκευαζόμενα δωμάτια, τὰ ὁποῖα πρότερον ἦσαν κατ' ἀνάγκην μικρά, «χαμηλοτάβανα», καὶ ἐχρησίμευον ὥς δευτερεύοντες μόνον χώροι (μαγειρεῖον ἢ ἀποθήκη ἢ «καμαρούλα γιὰ τοὺς γέρους»), (πίν. Β 4), ἔγιναν τώρα εὐρυχωρότερα καὶ διετέθησαν εἰς τὴν διαμονὴν τῶν ἀνθρώπων, ἐφ' ὅσον εὐρίσκονται εἰς τὴν πρόσοψιν τῆς οἰκοδομῆς καὶ δύνανται νὰ φωτίζωνται καὶ ἀερίζωνται τελειότερον (πίν. Β 8)¹⁾· ἠδύναντο μάλιστα ἔνεκα τοῦ ἀρκετοῦ ὕψους τῆς στέγης νὰ προσλάβουν, καὶ προσέλαβον πολλαχοῦ, ἀνοικτὸν ὑπόστεγον δι' ἐπεκτάσεως αὐτῆς πρὸς τὰ κάτω (εἰκ. 11Α, πίν. Β 7

Εἰκ. 10. Κάτοψις σπιτιοῦ μὲ τὸ προστώφον ἐνσωματωμένον εἰς τὴν οἰκοδομήν.

(Γ. Μέγα, Θεσσαλικαὶ Οἰκῆσεις εἰκ. 19)

α ἀχούρι (στάβλος), β ἀχεριῶνα, γ μαγειρεῖο, 4 νοφίνα, 5 παχνιά.

7α). Τοῦναντίον τὸ ἀρχικὸν μέγα δωμάτιον, τὸ κυρίως σπῖτι λεγόμενον, περιωρίσθη εἰς ἕκτασιν καὶ πολλαχοῦ ἀπέβαλε μέρος τῆς ἀρχικῆς του σημασίας, χρησιμεῖον μόνον εἰς τὴν στάβλισιν τῶν ζώων καὶ τὴν ἀποθήκευσιν ἀχύρων καὶ ἄλλων ζωοτροφῶν (εἰκ. 10)²⁾. Τέλος ὁ ἀρχικὸς αὐτὸς χώρος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν μετέπεσεν εἰς στάβλον καὶ ἀχυρῶνα (ντάμ), παρελείφθη καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὸ σχέδιον τῆς οἰκοδομῆς καὶ οὕτω ἐκ τῶν δύο ἐν τῷ προστώφ δωματίων μὲ τὸν στενὸν μεταξὺ αὐτῶν ξιάδρομον (σ ο ὄ δ α ν), τὸν ὀδηγοῦντα ἄλλοτε πρὸς τὸν κύριον χώρον τοῦ σπιτιοῦ, προέκυψε νέος οἰκοδομικὸς τύπος, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐλλείπει ὅλως ὁ στάβλος³⁾. Ἡ ἐξέλιξις

1) Γ. Μέγα, Θεσσ. οἰκῆσ. εἰκ. 11, 13, 17, πρβλ. αὐτ. εἰκ. 18 Β, 19 κέ.

2) Αὐτ. σελ. 26 εἰκ. 18 Β, 19, 20.

3) Αὐτ. εἰκ. 18 Γ.

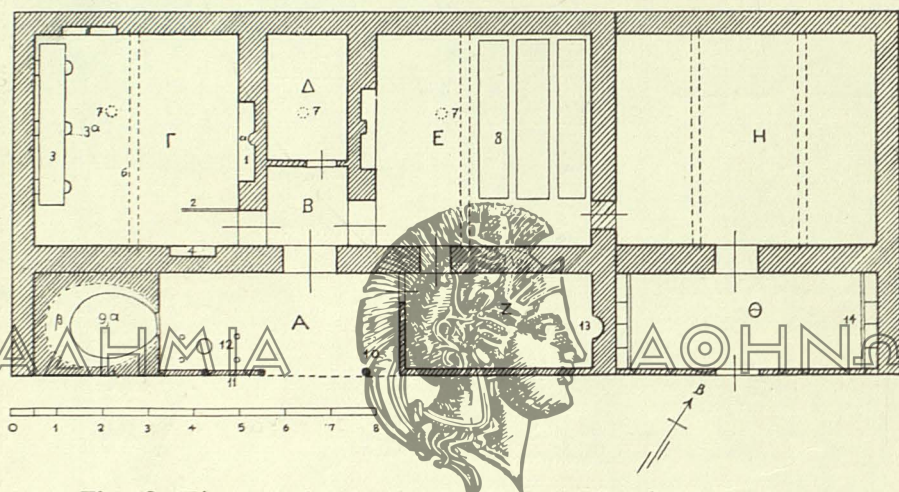

δ' αὕτη εἶναι καταφανής εἰς τὴν κάτοψιν τῆς «συρτάρας» τοῦ χωρίου Νταούτη, τῆς ὁποίας τὰ τρία τμήματα (Α, Β, Γ) προέρχονται ἐκ διαφόρων ἐποχῶν (εἰκ. 11, πίν. Β 8^c).

Οὕτω τὸ προστώον τῆς πλατυμετώπου οἰκίας ἀποδεικνύεται ὡς τὸ μᾶλλον εὐπλαστον καὶ εὐμετάβλητον στοιχείον τῆς οἰκοδομῆς, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς διαφόρου διαμορφώσεώς του καὶ εἰς αὐξήσιν τῶν χώρων τῆς ἀγροτικῆς οἰκίας συνετέλεσε καὶ εἰς νέας, ἀνεωτέρας καὶ μᾶλλον ἐξειλιγμένους αὐτῆς μορφᾶς ὠδήγησε.

Ἀξία λόγου διαρρύθμισις εἰς τὴν τριμερῇ διάταξιν τῶν χώρων συνετελέσθη εἰς τὴν πλατυμέτωπον οἰκίαν καὶ διὰ

Εἰκ. 12. Κάτοψις παλαιοῦ σπιτιοῦ τοῦ χωρίου Κωστὶ Διδυμοτείχου.

(Γ. Μέγα, Θρακικαὶ Οἰκῆσεις, εἰκ. 13)

Α χαγιάτ, Β εἴσοδος, Γ σπίτ, Δ κάμαρ, Ε κιλλάρ, Ζ ὄντατζούδ, Η ἀχεριώνα, Θ ἀχούρ.

τῆς διαιρέσεως τοῦ μεσαίου χώρου, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεχωρίσθη ὀπισθεν μὲν μικρόν τι δωμάτιον, ὡς κελλάρι ἢ μαγειρεῖον, ἔμπροσθεν δὲ ἐσχηματίσθη προθάλαμος, χρησιμεύων ὡς κεντρικὴ εἴσοδος εἰς τὰ δωμάτια¹⁾ (εἰκ. 12 πίν. 5α, 5β).

Ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς ἐστίας, αὕτη εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ Αἰτωλίαν κατασκευάζεται ἢ μᾶλλον κατεσκευάζετο πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν, σποραδικῶς δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς τὰ Βίλια τοῦ Κιθαίρωνος, τὴν Ἀγίαν Ἄνναν καὶ ἄλλα χωρία τῆς Εὐβοίας, εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου, διὰ δὲ τὴν ἔξοδον τοῦ καπνοῦ, ὡς καὶ διὰ τὸν φωτισμὸν τοῦ σπιτιοῦ, ἐχρησίμευον μικραὶ ὀπαὶ (φεγγῖτες), ἀνοιγμέναι

1) Βλ. Γ. Μέγα, Θρακ. οἰκῆσ. σ. 19 κέ. εἰκ. 13, Θεσσ. οἰκῆσ. σ. 47 κέ εἰκ. 43. Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλ. οἰκῆσ. σ. 30 εἰκ 22 (κοινῶς μεσάντρα).

ἐπὶ τῆς στέγης αὐτοῦ¹⁾). Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχικὴ θέσις τῆς ἐστίας. Βρα-
δύτερον ὅμως αὕτη μετετέθη εἰς τὸ μέσον ἐνὸς τῶν τοίχων, ἰδίᾳ τοῦ
μεσοτοιχοῦ, τοῦ χωρίζοντος τὰ δωμάτια τῆς διμεροῦς οἰκίας²⁾ ἢ εἰς
μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ δωματίου, (ἐξ οὗ «γωνιά» = ἐστία³⁾), κατα-
σκευασθείσης καπνοδόχου διὰ τὴν ἔξοδον τοῦ καπνοῦ.

2. Διώροφοι οἰκίαι.

Εἰς ὀρεινὰς περιοχάς, οἷαι εἶναι τὸ πλεῖστον τῆς ἡπειρωτικῆς
Ἑλλάδος, ἰδίᾳ τῆς Ἡπείρου, Δυτ. Μακεδονίας, Στερεᾶς Ἑλλάδος
καὶ Πελοποννήσου, ὅπου ἡ καλλιεργήσιμος γῆ εἶναι ὀλίγη, κύριος
δὲ πόρος τῶν κατοίκων εἶναι ἡ ἀμπελουργία καὶ ἡ κτηνοτροφία, ἡ
ἀνάπτυξις τῆς κατοικίας ἐπὶ εὐρείας ἐπιφανείας δὲν εἶναι ἔνεκα τῆς
φύσεως τοῦ ἐδάφους εὐκολος. Διότι ἐπὶ κεκλιμένου ἐδάφους, οἶον
τὸ ὀρεινόν, ἡ οἰκία βυθίζεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ ἐδάφους,
τοῦτο δ' ἀπαιτεῖ ἐκβραχισμούς, οἱ ὅποιοι κατὰ τοὺς χρόνους μάλι-
στα τῆς τουρκοκρατίας δι' ἔλλειψιν ἐκρηκτικῶν ὑλῶν ἦσαν δύσκολοι,
ἂν μὴ ἀδύνατοι, καὶ ὑπεράγαν δαπανηροί. Ἐκ τούτου ἡ θεμελίωσις
τῆς οἰκίας ἐγίνετο ἐπὶ τοῦ ἀργοῦ βράχου, τὸ δὲ ὀρθογώνιον τῆς κα-
τόψεως ἐτίθετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετὰ τὴν μεγάλην πλευρὰν κάθετον
πρὸς τὴν κλίσιν. Οὕτω, καὶ ὅπου τυχὼν ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους ἐπέτρεπε
μέτριόν τινα ἐκβραχισμόν, ἀπεφεύγετο μέγας ἐγκιβωτισμός. Εἰς
τοιοῦτο ἔδαφος ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπαυξήσεως τῶν χώρων τῆς κατοικίας
ἐθεραπεύθη διὰ τῆς δημιουργίας ὀρόφου ἢ διὰ νὰ εἰπωμεν καλύ-
τερα, διὰ τῆς κατασκευῆς κατωγείου ὑπὸ τὴν κατοικίαν, συνήθως
μὲν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, ἐφ' ὅσον ἡ μεγάλη πλευρὰ τῆς
κατόψεως ἦτο, ὡς εἴπομεν, κάθετος πρὸς τὴν κλίσιν τοῦ ἐδάφους,
σπανιώτερον δὲ κάτωθεν ἐνὸς μόνον μέρους αὐτῆς, ὅπου τυχὼν ἡ με-
γάλη πλευρὰ τῆς κατόψεως ἠκολούθει τὴν κλίσιν τοῦ ἐδάφους⁴⁾.

Οὕτω παρήχθη ὁ τύπος τοῦ διωρόφου σπιτιοῦ, τοῦ συγκειμένου
ἐξ ἀνωγείου καὶ κατωγείου, ὅστις παρουσιάζει, ὡς καὶ τὸ μονώροφο
σπίτι, ἀπλᾶς καὶ συνθέτους μορφάς (ἀνωγιάσπιδό μονόσπιτο
καὶ ἀνωγιάσπιδό διπλὸ σπῖτι⁵⁾).

1) Δ. Λουκόπουλος, ἔνθ' ἄν. σ. 12 κέ. εἰκ. 10.

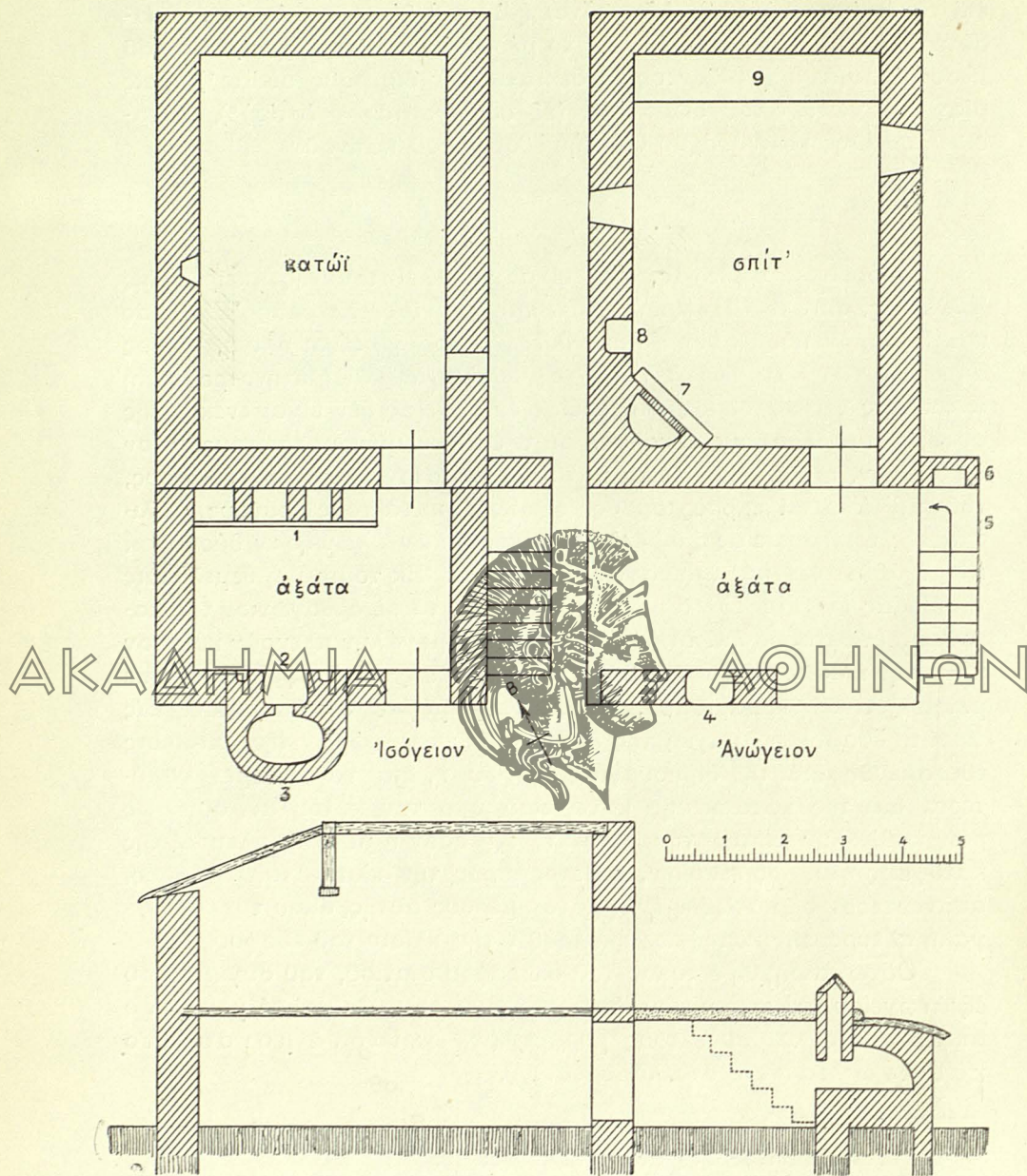
2) Γ. Μέγα, Θρακ. οἰκήσ. σ. 10 καὶ 38, εἰκ. 1, 8, 10, 11, 21, 23, 25 κτλ.

3) Γ. Μέγα, Οἰκοδ. Λήμνου σ. 7 εἰκ. 2.

4) Πρβλ. τὸ λεγόμενον *στερφογάλαρο* ἐν Αἰτωλίᾳ. Δ. Λουκόπουλος, ἔνθ'
ἄν. σ. 5—7.

5) Βλ. Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκήσεις σ. 39 κέ.

Εἰζ. 13. Κάτοψις καὶ κατὰ πλάτος τομὴ σπιτιοῦ τοῦ χωρίου Ἁγ. Σοφίας τῆς Λήμνου.

(Γ. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου, εἰζ. 7)

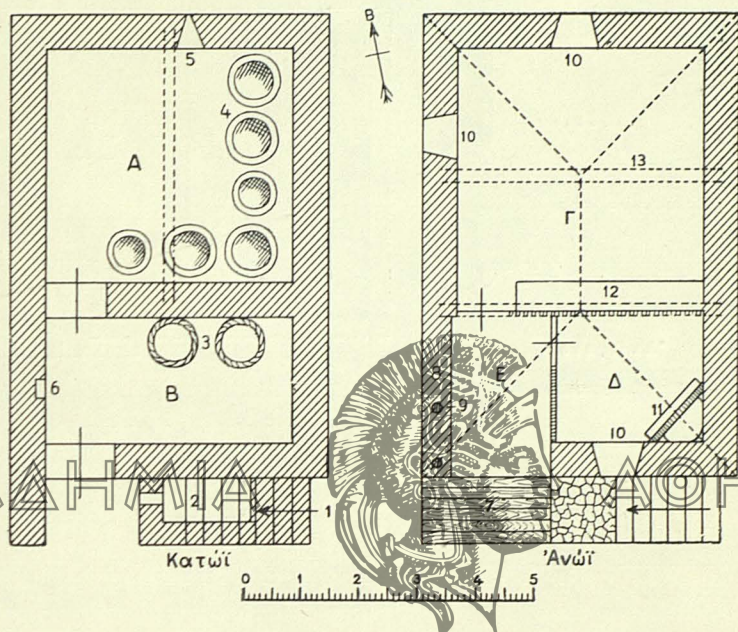
- 1 παχυνιά,
- 2 ψωμαδιό,
- 3 κουβούκλ'

- 4 καπνοδοῦχος,
- 5 μπιζούλα,
- 6 λαηγνουστάτ'ς,

- 7 γουνιά,
- 8 ντουλάπ',
- 9 γιοῦκερ.

Καί εἰς τὰς διωρόφους οἰκίας, τὰς ἐχούσας τὴν στέγην ἀετωμα-
τικήν, διακρίνομεν στενομετώπους καὶ πλατυμετώπους μορφάς, ἀλλ'
αἱ πρῶται ἀπαντῶνται μόνον εἰς ὅσας περιφερείας καὶ αἱ μονώρο-
φοι οἰκίαι τῆς στενομετώπου μορφῆς, ἥτοι εἰς τὴν Θράκην καὶ Λή-
μνον. Ἰδίᾳ εἰς τὴν Λήμνον τὸ προστῶον ἐν μὲν τῷ ἰσογείῳ κλεισθὲν
ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς ἀπετέλεσε πρόδομον (ἀ ξ ἄ τ α) καὶ διε-

Εἰκ. 14. Κάτοψις σπιτιοῦ με ἀξάιτο τοῦ χωρίου Κατάλακκου τῆς Λήμνου.

(Γ. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου., εἰκ. 9)

Α κατώι, Β ἔξω κατώι (στάβλος), Γ σπιτί, Δ μαγειρείο, Ε σκεπαστή, ἀξάιτο.

8 πεζούλα πέτρινη ὑψ. 0,73 μ., 9 στύλος ξύλινος, 11 γωνιά, 12 γιοῦκερ.

τέθη εἰς στάβλισιν τῶν ζώων καὶ εἰς κατασκευὴν τοῦ φούρνου, ἐν δὲ
τῷ ὀρόφῳ ἐκλείσθη ἐν ἀρχῇ μόνον κατὰ ἓν μέρος, διαρρυθμισθὲν εἰς
μαγειρεῖον, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ παρέμεινε ὡς ἀνοικτὸν ὑπόστεγον
(ἀ ξ ἄ ῖ τ ο) (εἰκ. 14, πίν. Αα 7), κατόπιν δὲ ἐκλείσθη καὶ κατὰ τὸ τμήμα
τοῦτο (πίν. Αα 8)²⁾. Παντοῦ ἄλλοι ἐπικρατοῦν αἱ πλατυμέτωποι μορφαί.

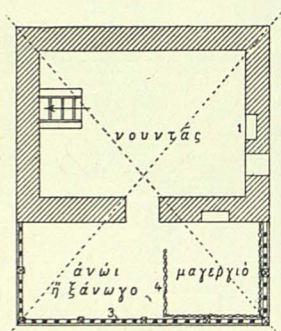
Ἡ ἄνοδος εἰς τὸ ἀνώγειον γίνεται εἴτε δι' ἐσωτερικῆς ξυλίνης

1) Γ. Μέγα, Θρακικαὶ οἰκῆσεις σελ. 36 κέ. Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λή-
μνου σελ. 11 κέ.

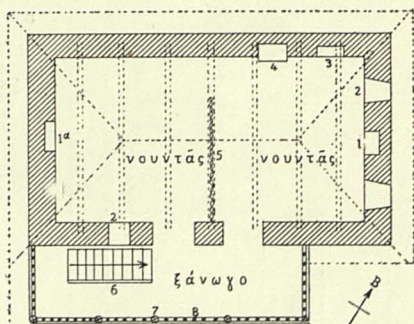
2) Γ. Μέγα, Ἡ λ. οἰκοδ. τῆς Λήμνου σελ. 22 κέ. εἰκ. 12 καὶ 13.

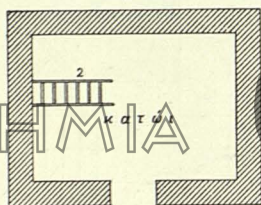
κλίμακος ἐκ τοῦ κατωγείου ¹⁾, εἴτε δι' ἐξωτερικῆς λιθίνης κλίμακος, ἐκτισμένης συνήθως ἐπὶ τῆς προσόψεως καὶ ἀποληγούσης εἰς εὐρὺ πλατύσκαλον ²⁾. Τοῦτο κατασκευάζεται πρὸ τῆς θύρας τοῦ ἀνωγείου καὶ στεγάζεται διὰ προεκτάσεως τῆς στέγης τῆς οἰκίας. Οὕτω σχηματίζεται πρὸ τῆς θύρας τοῦ ἀνωγείου ἐστεγασμένος ἐξώστης, ὁ ὁποῖος συνήθως καταλαμβάνει τὸ μεγαλύτερον ἢ καὶ ὁλόκληρον τὸ μῆκος

Ἀνώγειον

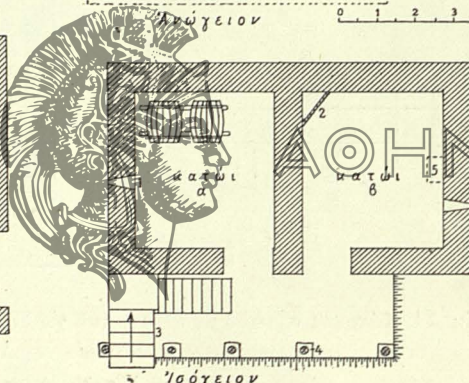

Ἀνώγειον

Ἰσόγειον

Εἰκ. 15.

Ἰσόγειον

Εἰκ. 16.

Κατόψεις διωρόφων οἰκιῶν τοῦ Ἑλληνοπύργου.

(Γ. Μέγα, Θεσσαλικά οἰκῆσεις εἰκ. 31 καὶ 32).

τῆς προσόψεως, ἀποτελῶν προστῶον εἴτε πρόστυλον εἴτε ἐν παραστάσιν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ὀρόφους ³⁾ (εἰκ. 15 καὶ 16).

Εἰς τὸ μονόσπιτο αὐτὸ τὸ ἀνώγειον ἀποτελεῖ τὸν κύριον τῆς κατοικίας χώρον, τὸν προωρισμένον εἰς διαμονὴν τῆς οἰκογενείας, εἴσοδος δὲ καὶ ἐστία διατηροῦν εἰς αὐτὸ τὴν αὐτὴν ἀκρι-

1) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκῆσεις εἰκ. 31, 39, 48 κλ.

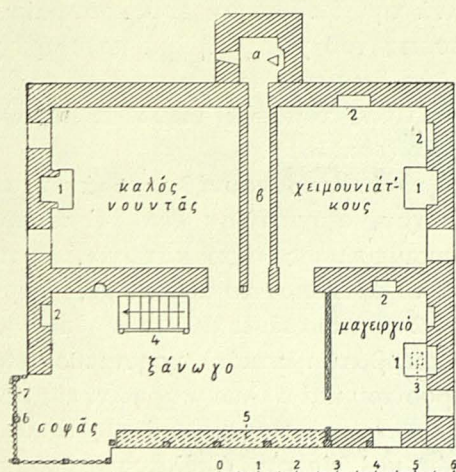
2) Αὐτόθι εἰκ. 33, 43.

3) Αὐτ. εἰκ. 32 καὶ 34, 36, 56, 85.

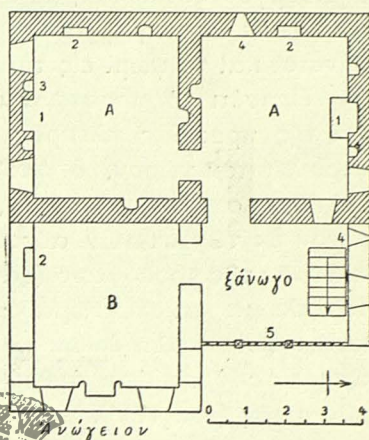
βῶς θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχουν καὶ εἰς τὴν μονώροφον οἰκίαν¹⁾.

Τὸ δὲ κατώγειον χρησιμεύει διὰ τὸν σταβλισμὸν τῶν ζώων, τὴν φύλαξιν τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων, τὴν ἀποθήκευσιν νομῆς καὶ

Εἰκ. 17. Κάτοψις οἰκίας Ἑλλη-
νοπούργου

(Γ. Μέγα, Θεσσαλικαὶ οἰκῆσεις εἰκ. 37 καὶ 38)

Εἰκ. 18. Κάτοψις οἰκίας Ἀγίου
Ἀκακίου

καρπῶν. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ μειονεκτήματος, ὅτι ὁ στάβλος εὑρίσκεται κάτωθεν τοῦ χώρου, ὅπου διαμένουν οἱ ἄνθρωποι, ἡ διμερὴς αὕτη κάτοικία εἶναι καὶ ἀνεπαρκὴς πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν οἰκογενείας ἀποζώσης ἐκ τῆς κτηνοτροφίας ἢ τῆς ἀμπελουργίας, ὅταν αὕτη ἀπολαύη ποιᾶς τιнос εὐπορίας.

1) Γ. Μέγα, Οἰκοδ. Λήμνου, σ. 8, 13, 15. Θεσσαλ. οἰκ. εἰκ. 29, 31, 33, 34.

Χρειάζεται και ιδιαίτεραν αποθήκην, κατάλληλον διὰ τὴν διατήρησιν τῶν ὑγρῶν καρπῶν καὶ προμηθειῶν, καὶ τοιαύτη δημιουργεῖται εἴτε διὰ διαιρέσεως τοῦ κατωγείου εἴτε διὰ προσθήκης εἰς αὐτὸ ἐτέρου χώρου, καὶ τούτου κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κορυφαίου ξύλου ¹⁾). Δι' ἀπλῆς ἐπίσης διαιρέσεως τοῦ χώρου ἢ διὰ προσθήκης δημιουργοῦνται καὶ ἐν τῷ ὁρόφῳ δύο δωμάτια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐν διατίθεται ὡς μαγειρεῖον· ἐκεῖ, εἷς τινας τόπους ("Αγγραφα κ. ἀ.), ψήνεται καὶ τὸ ψωμὶ εἰς τὴν γάστραν (εἰκ. 16) ²⁾).

Προσέτι τὸ προστῶον εἰς μὲν τὸ ἰσόγειον συνήθως φράσσεται ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς διὰ τοίχου, σχηματίζον ἓνα ἐπὶ πλέον περικλειστον χώρον, ὁ ὁποῖος χρησιμεύει ὡς «ἔξω κατώγι», ὅπου συνήθως σταβλίζονται ζῶα, εἰς δὲ τὸ ἀνώγειον τὸ προστῶον, κλειόμενον ἐκ τῶν στενῶν αὐτοῦ πλευρῶν, παραμένει ἀνοικτὸν ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς προσόψεως (ξάνωγο, κρεββάτι, ἡλιακός), χρησιμεῖον εἰς τὸ ἄπλωμα καὶ στέγνωμα τοῦ ἀραβοσίτου καὶ ἄλλων καρπῶν, εἰς τὴν κατεργασίαν τῶν ἐρίων καὶ τὴν ὕφανσιν ἐριούχων καὶ εἰς ἄλλας ἀσχολίας ὀρεσιβίων ἀνθρώπων, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀπόλαυσιν δροσερᾶς σκιᾶς (εἰκ. 17) ³⁾).

Διὰ τοῦτο τὸ ἀρχικῶς ἀνοικτὸν αὐτὸ ὑπόστεγον κατέστη οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς οἰκοδομῆς καὶ οὖν τῷ χρόνῳ ἐνεσωματώθη καὶ εἰς τὴν διώροφον οἰκίαν, ὡς καὶ εἰς τὴν μονόροφον, καὶ τέλος ἐκλείσθη ἐν ὧλῳ ἢ ἐν μέρει διὰ λεπτοῦ τοίχου καὶ ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ ἀνωγείου.

Διὰ τῆς διαρρυθμίσεως ταύτης τὸ προστῶον ἐν τῷ ἀνωγείῳ ἄλλοῦ μὲν ἀπετέλεσε εὐρύχωρον κλειστὴν αἴθουσαν, ἐκτεινομένην πρὸ τῶν δωματίων, ἢ ὁποία διετήρησε τὸ ἀρχικόν της ὄνομα (ἀνώι, ξάνωγο, κρεββάτι, ἡλιακός, χαγιάτι) ⁴⁾ (πίν. Γ 5. 6), ἄλλοῦ δὲ περιορίσθη εἰς ἔκτασιν διὰ τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἑνὸς ἢ δύο δωματίων πρὸς δευτερευούσας χρήσεις κατὰ τὸ ἐν ἢ καὶ κατ' ἀμφοτέρω τὰ ἅκρα τοῦ ὑποστέγου ⁵⁾ (πίν. Γ 4α. 5α. 7α). Οὕτως ἀπηρτίσθη ὁ τύπος τοῦ λεγομένου διπλοῦ ἀνωγοκάτωγο σπιτιοῦ, ὅστις προσαρμόζεται τελείως εἰς τὰς ἀνάγκας ὀρεσιβίου κτηνοτροφικῆς οἰκογενείας καὶ περιλαμβάνων τὴν κλίμακα ἐντὸς τῆς οἰκοδομῆς παρέχει μεγαλύτεραν ἀσφάλειαν ⁶⁾).

1) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκῆσεις εἰκ. 32, 36.

2) Αὐτ. εἰκ. 32, 34, 36.

3) Αὐτ. εἰκ. 34, 36, 37.

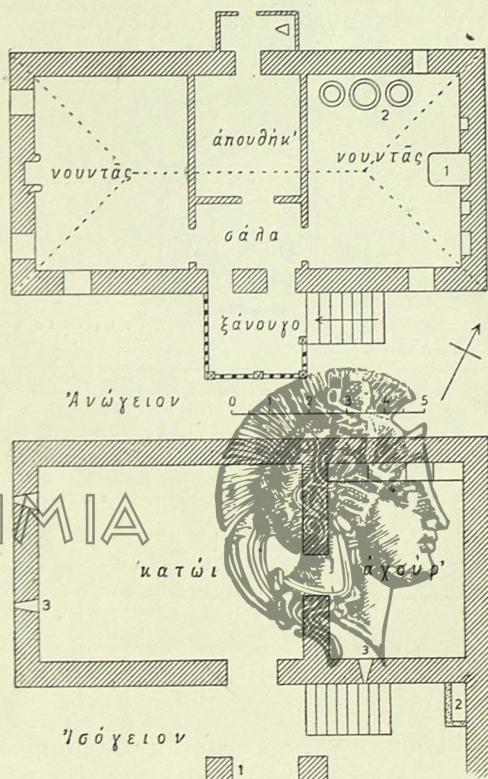
4) Αὐτ. εἰκ. 34, 50, 80α, 81α, 91.

5) Αὐτ. εἰκ. 37, 38, 42, 44α, 48, 76.

6) Αὐτ. σελ. 39 κέ. 86 κέ.

Ἡ περαιτέρω εξέλιξις τοῦ τύπου τούτου ἀφορᾷ ἐν πρώτοις εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διάρθρωσιν τοῦ χώρου. Ἐνῶ δηλ. ἐν τῷ ἰσογείῳ ὁ χώρος τοῦ μέσα κατωγείου παρέμεινεν ἐνιαῖος ἢ διμερής, εἰς τὸ ἀνώγειον δημιουργεῖται ἄλλοι μὲν στενὸς διάδρομος μεταξύ τῶν δωματίων, ὁδηγῶν πρὸς τὸ ἀποχωρητήριον, τὸ ὁποῖον κατασκευάζεται ἐξωτερικῶς ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ ὀρόφου (εἰκ. 17, πίν. Γ 7)¹⁾,

Εἰκ. 19. Κάτοπις οἰκίας Φαναρίου Καρδίτσης.
(Γ. Μέγα, Θεσσαλικά Οἰκίσεις εἰκ. 43)

ἄλλοι δὲ διάμεσός τις μεταξύ αὐτῶν χώρος²⁾ (πίν. Γ 7α), ὅστις συνήθως χωρίζεται διὰ λεπτοῦ μεσοτοίχου εἰς δύο ἄνισα μέρη (εἰκ. 19). Ἐκ τούτων τὸ μὲν μεγαλύτερον διατίθεται ὡς κελλάρι, τὸ δὲ μικρότερον χρησιμεύει ὡς προθάλαμος ἢ εἴσοδος πρὸς τὰ ἐκατέρωθεν δωμάτια, καθ' ὃν εἶδομεν τρόπον καὶ εἰς τὰς τριμερεῖς μονωρόφους οἰκίας³⁾

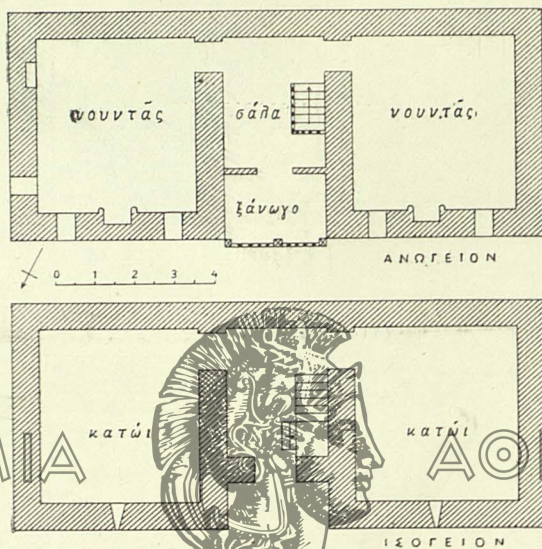
1) Αὐτ. εἰκ. 37, 44α Α. 48.

2) Αὐτ. εἰκ. 42, 44α β' δ.

3) Βλ. ἀνωτ. εἰκ. 12.

(πίν. 5 α) ἢ ὡς σάλα, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀπολήγει ἡ κλίμαξ, ἀνερχομένη ἐκ τοῦ κατωγείου ¹⁾). Ἡ τελευταία δ' αὕτη χρήσις συνετέλεσεν, ὥστε νὰ σχηματισθῇ καὶ εἰς τὸ ἰσόγειον ἀντίστοιχος χώρος, περιλαμβανὼν τὴν κλίμακα διὰ τὴν ἀνοδὸν πρὸς τὴν σάλαν. Οὕτως ἔχομεν τριμερῆ διαίρεσιν τοῦ χώρου καὶ εἰς τὸ ἰσόγειον, ὡς καὶ εἰς τὸν ὄροφον (εἰκ. 20), μὲ τὰς ἐμφαινομένας εἰς τὸν πίν. Δ διαμορφώσεις τοῦ τύπου τούτου ἓν τε τῷ ἰσογείῳ καὶ τῷ ὀρόφῳ.

Εἰκ. 20. Κάτοψις τριμεροῦς διαορόφου οἰκίας τοῦ Ἁγίου Ἀνακίου.
(Γ. Μέγα, Θεσσαλικά Οἰκήσεις, εἰκ. 46).

Παρέκκλισις ἀπὸ τοῦ τύπου τούτου δημιουργεῖται, ὅταν ὁ μέσος χώρος ἀφήνεται ἔμπροσθεν ἀνοικτός, ὥστε ν' ἀποτελῇ τρόπον τινὰ ἐπέκτασιν τοῦ προστώου εἰς βάθος (πίν. Ε 1).

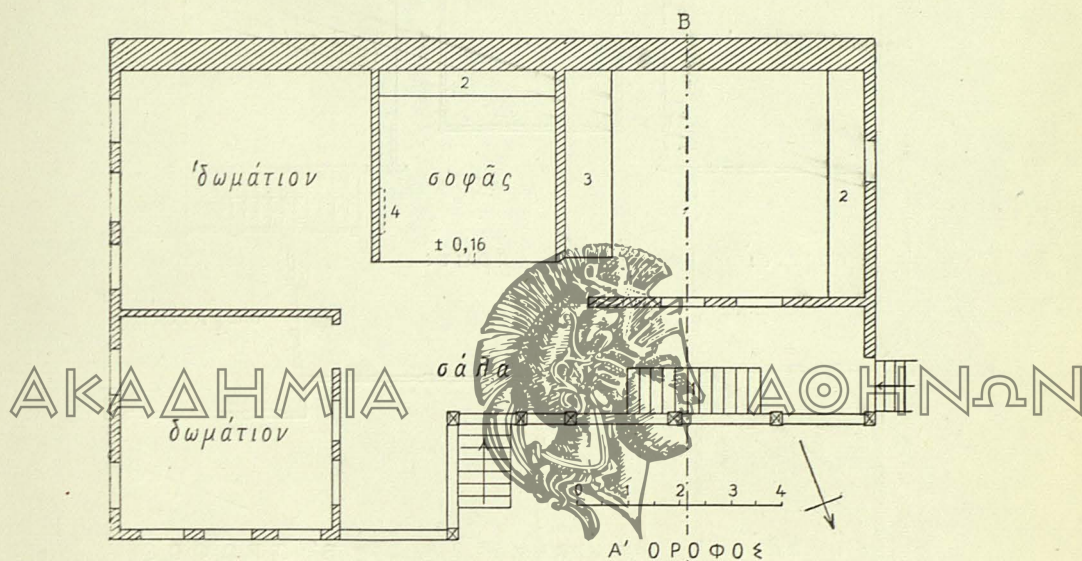
Ἡ τοιαύτη διαρρύθμισις τοῦ χώρου ἐν τῷ ἰσογείῳ ὠδήγησεν εἰς μεταβολὴν τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον τὸ σπῖτι εἰς κέντρα τινὰ τῆς βορ. Ἑλλάδος (Ἄρταν, Τρίκκαλα, Τίρναβον, Ἀμπελάκια κλπ.) ἐπεκοινώνει μὲ τὴν ὁδόν. Ἀρχικῶς δηλ. ἡ ἔξοδος πρὸς τὴν ὁδὸν ἐγίνετο διὰ τῆς αὐλῆς, πρὸς τὴν ὁποῖαν τὸ σπῖτι εἶχε ἐστραμμένην τὴν κυρίαν αὐτοῦ πρόσοψιν. Ἦδη διὰ τῆς διαρρυθμίσεως ταύτης εἷς μόνον τοῖχος ἐχώριζε τὸν κεντρικὸν χώρον τοῦ σπιτιοῦ ἀπὸ τὸν δρόμον. Ὅθεν ἦτο εὐκόλον ὁ τοῖχος αὐτὸς νὰ διανοιχθῇ καὶ νὰ δημιουρ-

1) Αὐτ. εἰκ. 45, 46, 47.

γηθῇ ἀπ' εὐθείας ἔξοδος εἰς αὐτόν. Τοῦτο φυσικὰ ἔγινεν, ὅταν πλέον ὁ φόβος ἐκ τῆς ἀμέσου ἐπικοινωνίας τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὸν δρόμον εἰς τὰ κέντρα αὐτὰ ἐξέλιπεν ἢ τοῦλάχιστον ἡλαττώθη. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦτο ἡ διάταξις τῶν χώρων καὶ ὁ καθόλου προσανατολισμὸς τοῦ σπιτιοῦ πρὸς τὴν κλειστὴν αὐλὴν διετηρήθησαν ὡς πρότερον ¹⁾ (πίν. Ε 2. 2^{α-γ}.)

Ἐν τῷ ὁρόφῳ ὁ ἀνοικτὸς αὐτὸς μεταξὺ τῶν δωματίων χώρος ἀποτελεῖ εἶδος τι «ἐξέδρας» ἢ εὐρύχωρον «σοφᾶν», τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον εἶναι ἐλαφρῶς ὑπερυψωμένον ἀπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἀνωγείου,

Εἰκ. 21. Κάτοψις οἰκίας μὲ σοφᾶν μεταξὺ τῶν δωματίων ἐν Τιρυνάβῳ.
(Γ. Μέγα, Θεσσαλικαὶ Οἰκίσεις εἰκ. 62)

χρησιμεύει δέ, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, πρὸς ἀναψυχὴν τῶν ἐνοίκων καὶ εἰς τὰς ὑποδοχὰς τῶν ἐορτῶν ²⁾ (εἰκ. 21, πίν. Ε 3. 3^α κλ.).

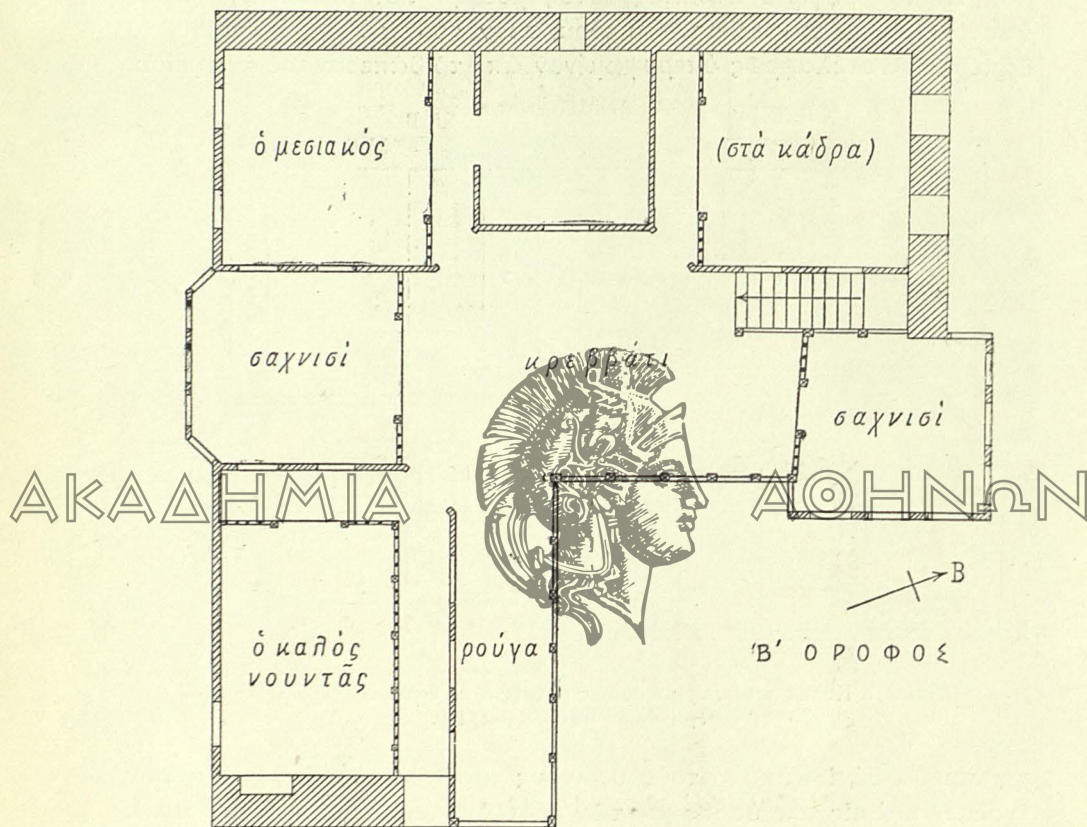
Τὴν μεγάλην ὅμως αὐτῆς ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν μορφῶν ὀφείλει ἡ ἐλληνικὴ οἰκία εἰς τὴν διάφορον διαμόρφωσιν, τὴν ὁποίαν ἐκ κλιματικῶν, ἱστορικῶν καὶ πολιτιστικῶν λόγων προσέλαβεν ἐν τῷ ὁρόφῳ ἐν τῶν ἀρχικῶν στοιχείων αὐτῆς, τὸ προστώον, εἰς ἀστικά καὶ ἡμιαστικά τινα κέντρα τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

1) Βλ. Ἀ. Ὁρλάνδου, Ἀρχ. Βυζ. μνημείων Β' σ. 186 καὶ Γ. Μέγα, Θεσσ. οἰκῆς. εἰκ. 63, 64, 65 καὶ 86.

2) Βλ. Γ. Μέγα, αὐτ. σ. 68 εἰκ. 60, 62, 63, 66, 67. Πρβλ. τὴν «ἐξέδραν» τῶν ἐλληνιστικῶν οἰκῶν Πριήνης καὶ Δήλου, Χρ. Τσούντα, Ἰστ. ἐλλ. τέχν. 389. 482.

Εἰς περιοχὰς δηλονότι, ὅπου τὸ κλίμα εἶναι ἥπιον, ὃ δὲ προσανατολισμὸς τῆς οἰκίας εὐνοϊκός, ὥς εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν βουνῶν καὶ τὰς λοφώδεις ἐκτάσεις, τὰς ἐστραμμένας πρὸς μεσημβρίαν, ἐκεῖ τὸ ὑπόστεγον τοῦ ἀνωγείου δὲν κλείεται καθ' ὅλοκληρίαν, ἀλλ' ἡ μένει ὅλως ἀνοικτόν, ὅτε τὸ ἄκρον τῆς στέγης ἐπὶ τῆς προσόψεως στηρίζεται ἐπὶ σειρᾷ ξυλίνων στύλων (ἀνώι, ἡλιακὸς ἢ κρεββάτι) (πίν. Γ καὶ Δ 2. 3)¹⁾ ἢ κλείεται μόνον κατὰ τὸ ἕτερον (εἰκ. 21, πίν. Γ καὶ

Εἰκ. 22. Κάτοψις ὁρόφου τῆς οἰκίας Δ. Σφόρτζου τῶν Ἀμπελακίων.
(Γ. Μέγα, Θεσσαλικαὶ Οἰκήσεις εἰκ. 81α)

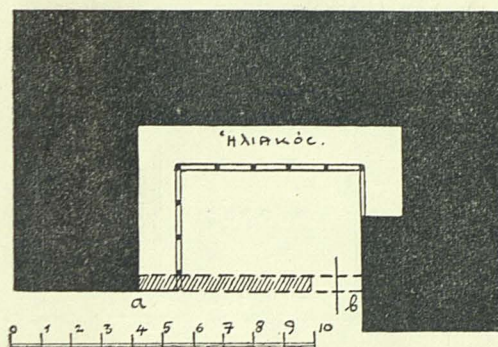
Δ 2^{a-c} 3^{a-β} Ε 3) ἢ κατ' ἀμφοτέρω αὐτοῦ τὰ ἄκρα (πίν. Γ 4. Δ 4. Ε 5.), σχηματιζομένων ἑνὸς ἢ δύο δωματίων. Ταῦτα πολλάκις προεκβάλλονται πολὺ ἐντεῦθεν τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς, ὥστε ἡ οἰκοδομὴ προσλαμβάνει ἐν τῇ κατόψει ἐμφανῶς τὸ σχῆμα Γ ἢ Π²⁾ (εἰκ. 22, πίν. Γ 6^{a-6}

1) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκήσεις εἰκ. 32, 35, 36, 56, 69.

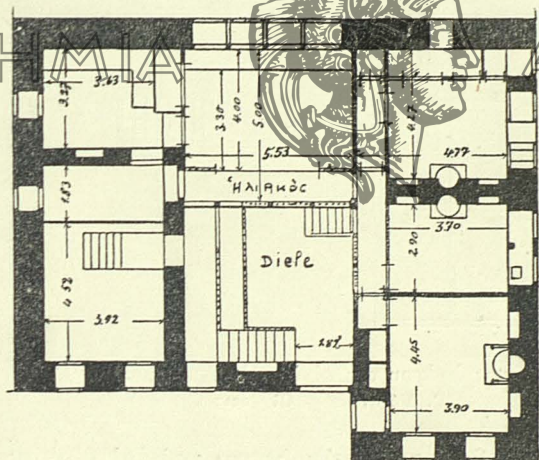
2) Αὐτ. σελ. 67 κέ. εἰκ. 57, 58, 59, 60, 62, 80α, 81α.

Δ 2^c 3^{c.e} 4^a). Οὕτω τὸ ἀνοικτὸν ὑπόστεγον περιορίζεται εἰς μέρος μόνον τῆς προσόψεως, ὅταν δὲ τοῦτο συνεχίζεται ὡς ἀνοικτὴ τις περιφερικὴ στεὰ καὶ πρὸ τῶν δωματίων τῶν σκελῶν τοῦ Γ ἢ Π, τότε οἱ χώροι φαίνονται ὡς ἐκτεινόμενοι συγκεντρωτικῶς περὶ κεντρικὴν αὐλὴν, τὴν ὁποῖαν περιθέει περιστύλιον (εἰκ. 22, πίν. Ε 3^a 5^{a-b} 6.6^{a-b} 8)¹⁾.

Εἰκ. 23. Κάτοψις ἀρχοντικοῦ τῆς Σιατίστης.
(Αρ. Ζάχος, Wasmuts Monatshefte f. Bankunst 1922/23 VII σ.247)

Εἰκ. 24. Κάτοψις ἀρχοντικοῦ τῆς Σιατίστης.
(Ἀριστ. Ζάχος, ἐνθ' ἂν. σ. 248. Βλ. Γ. Μέγα, Θεσς. Οἰκ. εἰκ. 91)

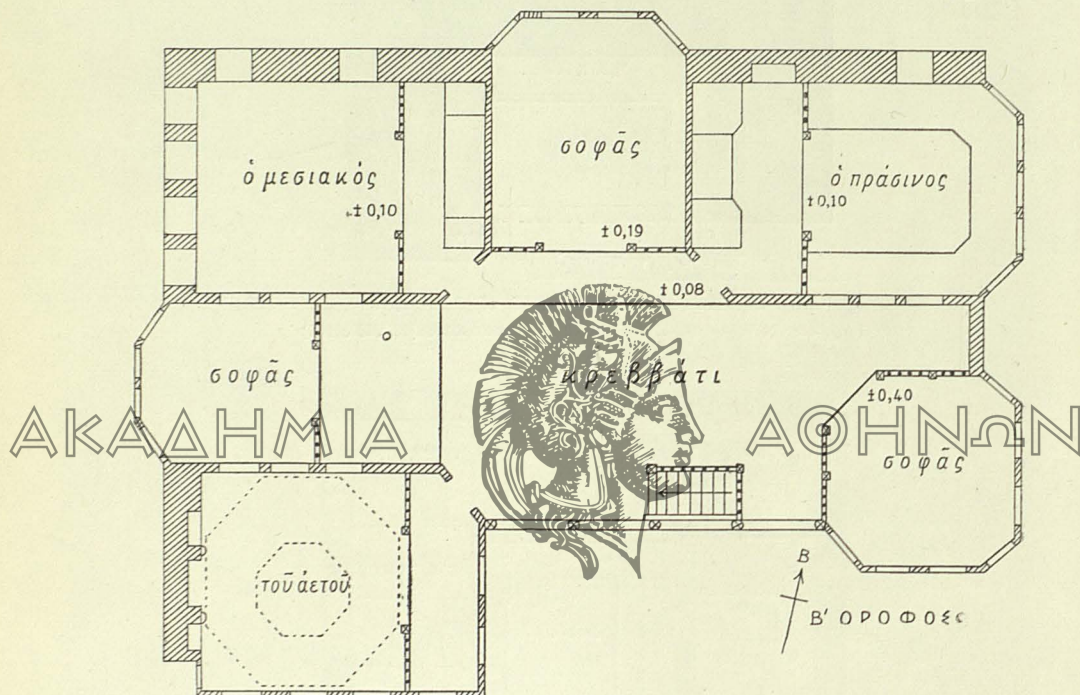
Ἡ αὐλὴ αὐτὴ εἰς τόπους, ὅπου ὁ ἥχειμὼν εἶναι δριμύς καὶ ἡ ἀσφάλεια ἄλλοτε ἔλλειπε (Σιάτισταν, Κοζάνην, Καστορίαν, Νάουσαν), ἐκλείετο καὶ ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς διὰ τοῖχου μέχρι τῆς στέγης, ὥστε ἐφαίνετο ὡς περιστύλος τις αὐλὴ, ἔχουσα περὶ αὐτὴν τὰ δωμά-

1) Αὐτ. εἰκ. 63, 72, 81α Β'. ὁ. 82.

τια τῆς κατοικίας ²⁾ (εἰκ. 23 καὶ 24, πίν. Ε 7 πρβλ. 6, 6α, 7α), καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον τὸ βλέπομεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κατοικίαν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ πολυσύνθετος αὕτη μορφή τῆς νεοελληνικῆς κατοικίας κατάγεται κατ' εὐθεΐαν γραμμὴν ἐκ τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ὁ τρόπος τῆς διαμορφώσεως αὐτῆς εἶναι ἀρκούντως διδακτικὸς διὰ τὴν κατανόησιν καὶ τῆς ἀρχαίας.

Εἰς τὰς συνθετωτέρας ταύτας μορφὰς ὁ σοφᾶς, περὶ τοῦ ὁποῖου

Εἰκ. 25. Κάτωψις ὁρόφου τῆς οἰκίας Γ. Σφόρτζου τῶν Ἀμπελακίων.
(Γ. Μέγα, Θεσσ. Οἰκήσεις εἰκ. 80α)

εἴπομεν ἀνωτέρω, δύναται ν' ἀνοίγεται καὶ ἐπὶ τῶν σκελῶν τοῦ Γ ἢ Π, δὲν εἶναι δὲ μόνον ὑπερυψωμένος ἀπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἡλιακοῦ, ἀλλὰ καὶ χωρίζεται ἀπ' αὐτοῦ μὲ ξύλινον διάφραγμα ἀπὸ ὥραϊα τορνευτὰ κάγκελα καὶ μὲ ραδινοὺς στύλους, οἱ ὅποιοι συνδέονται ἐπάνω μὲ ἐλαφρὸν τόξον. Ὁ σοφᾶς αὐτὸς συνήθως προεκβάλλεται ἐλαφρῶς ἔξω τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς οἰκοδομῆς καὶ διαμορφοῦται εἰς ὥραϊον ὀκταγωνικὸν περίπτερον (κιόσκι), παρέχων δὲ θέαν πρὸς τὸν δρόμον

2) Αὐτ. σελ. 108 κέ. εἰκ. 90. 91.

χρησιμεύει ως ιδιαίτερος χώρος διαμονής και ως σάλα δια τὰς ὑποδοχὰς τῶν ἐορτῶν, (εἰκ. 22.25, πίν. Ε 5^β. 6^{abc}), μετὸν ἰδιάζοντα δὲ ζωγραφικὸν καὶ ξυλόγλυπτον κόσμον οἱ σοφᾶδες καὶ τὰ λεγόμενα σαχνισιὰ ἢ «καλοὶ νοντᾶδες» προσδίδουν εἰς τὴν οἰκίαν τόνον ἀνέσεως καὶ ἀστικής εὐμαρείας¹⁾).

Οὕτω διὰ διαφόρων διαμέσεων σταθμῶν φθάνομεν ἐκ τῆς ἀγροτικής εἰς τὴν ἀστικήν οἰκίαν, ἢ ὅποια μετὰ τῶν πρακτικῶν συνδυάζει καὶ τοὺς αἰσθητικοὺς καὶ ὑγιεινοὺς σκοποὺς. Ταύτης ἐξευλιγμέναι μορφαὶ εἶναι τ' ἀρχοντικά τῶν ἀστικῶν κέντρων τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ Δυτ. Μακεδονίας, τὰ ὅποια χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ εἶναι ἀπαύγασμα τῆς οἰκονομικῆς καὶ πνευματικῆς ἀκμῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀποτελοῦν δὲ κειμήλια ἀπαραμίλλου διὰ τὴν ἁρμονίαν καὶ τὸν διακοσμητικὸν πλοῦτον ἑλληνικῆς τέχνης.

β) ΟΙΚΙΑΙ ΕΠΙΠΕΔΟΣΤΕΓΟΙ

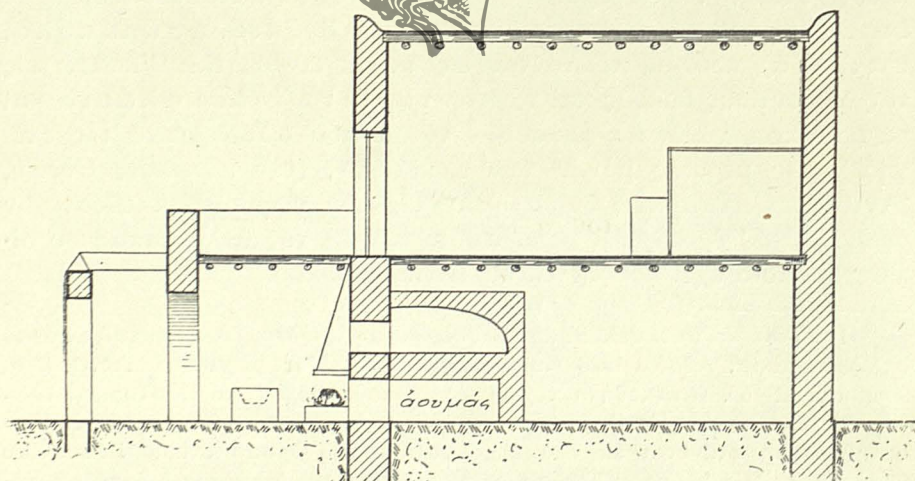
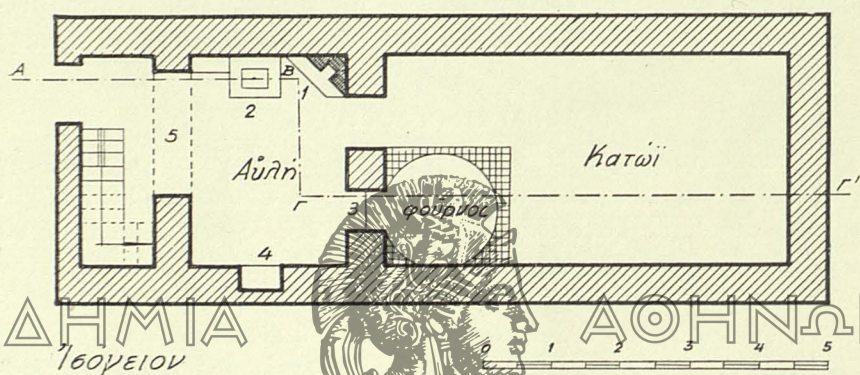
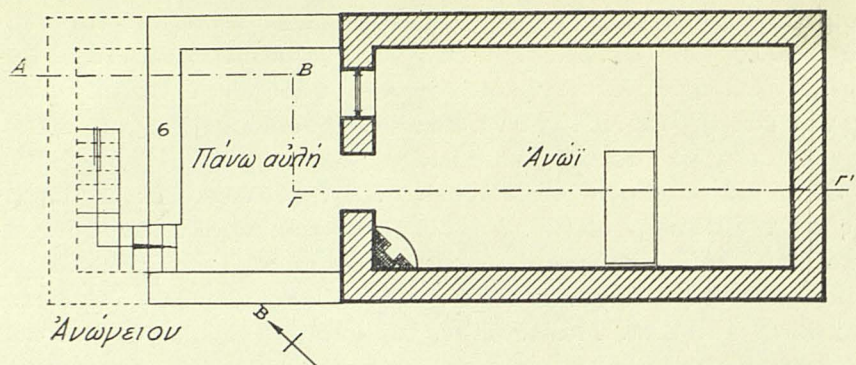
Ὁ ἐπισκεπτόμενος τὰς νήσους τοῦ νοτίου Αἰγαίου, ὡς καὶ τὴν Κρήτην καὶ Κύπρον, ἀποκομίζει ἐκ τῆς θέας τῶν οἰκισμῶν λίαν εὐχάριστον συναίσθημα. Τὰ σπίτια τῶν νησιωτῶν θέλγουν τὸ μάτι μετὰ κυβικά τῶν σχήματα, τὶς ὥραιες καμάρες, τὴν λευκὴν καὶ ἀπέριττον ὄψιν καὶ ἀκόμη περισσότερον, διότι κανένα δὲν φανερώνει προσπάθειαν νὰ ξεπεράσῃ τὰ ἄλλα εἰς τὸ ψηλῶς ἢ εἰς τὸν ὅγκον.

Κύριον γνώρισμα τῶν νησιωτικῶν αὐτῶν οἰκήσεων εἶναι ἡ ἐπίπεδος στέγη, τὸ λεγόμενον δῶμα. Τοῦτο κατασκευάζεται με ἐπάλληλα στρώματα ἀπομονωτικῆς ὕλης (φύκια, ἀσπρόπηλα, πατελιά), ποὺ ἐπιστρώνονται εἰς πάχος 20—25 ἐκ. μ. ἐπάνω εἰς τὰς ὀριζοντίους δοκοὺς καὶ τὰ κονταρίδια ἢ τὰ καλάμια καὶ τὰ φρύγανα, τὰ ὅποια φράσσουν τὰ μεταξὺ αὐτῶν κενὰ τῆς στέγης²⁾. Εἰς μερικὰς μόνον τῶν Κυκλάδων, (τὴν Κίμωλον, Θήραν, Ἀντίπαρον), τὰ σπίτια δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν γνήσιον ἐπιπεδόστεγον ρυθμόν, ἀλλ' ἔχουν τὴν προέλευσίν των ἐκ τῆς θολοσκεπάστου οἰκίας, ἢ ὅποια ἔχει ὀροφὴν ἐκ κυλινδρικής θόλου.

1) Γ. Μέγας, αὐτ. σελ. 97 καὶ 106 κέ. Α. Ἀστεριάδου, Τὸ σπίτι τοῦ Σφάρτς στ' Ἀμπελάκια, Ἀθῆναι 1928. Ang. Hagimihali, L'art populaire grec, 1937 σ. 9 κέ. πίν. 62—65. Πινακοθήκη τέχνης ἑλλ. λαοῦ. Ἀρχοντικά Καστοριάς, 1948.

2) Ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἡ χρήσις τῶν δωματίων θά ἦτο συνηθεστάτη φαίνεται ἐκ τοῦ ἐξῆς χωρίου τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου (Παρεκβολαὶ εἰς Ὀμήρου Ὀδύσσειαν, κ. 559): «πίπτει ὁ Ἑλπίνωρ διὰ τὸ τὰ δώματα μὴ κεραμωτὰ εἶναι, ἀλλ' ὅποια καὶ νῦν ὡς εἰκὸς μυριαχοῦ, ὧν ταῖς δοκοῖς γῇ ἐπαμάται, ὥς ἐντεῦθεν τὴν στέγην χρήσιμον εἶναι καὶ πρὸς τὸ ἐγκοιμᾶσθαι». Φ. Κουκουλέ, Περὶ τὴν βυζαντ. οἰκίαν (Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. 12, 98).

Τομὴ Α. Β. Γ. Γ'

Εἰκ. 26. Ἐμπορεῖος Νισύρου. Σπίτι Ἰω. Βλάχου μέσα εἰς τὸ κάστρον.

(Γ. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ κατοικία τῆς Δωδεκανήσου εἰκ. 24)

1 τσιμνιά,
2 στέγνα,

3 δοῦμας,
4 τουλάπι,

5 καμάρι,
6 πεζούλι, ὑψ. 0,60

Εἰς τὰς μικροτέρας νήσους (Κυκλάδας, Δωδεκάνησα), ὅπου ἡ γεωργικὴ παραγωγὴ εἶναι πολὺ μετρία καὶ διὰ τὴν ἡμερότητα τῶν ἡθῶν καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀσφάλειαν οἱ στάβλοι τῶν ζώων καὶ αὐταὶ αἱ ἀποθῆκαι ὑγρῶν καὶ ξηρῶν καρπῶν εὐρίσκονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκτὸς τῶν οἰκῶν ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ συνοικισμού¹⁾, ἡ κατοικία προορίζεται μόνον εἰς στέγασιν τῆς οἰκογενείας καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν φύλαξιν τῶν προϊόντων τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σπίτι εἶναι ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς προικὸς καὶ προορίζεται διὰ τὴν ἐγκατάστασιν ἐνὸς ἀνδρογύνου μετὰ τῶν ἀνυπᾶνδρων τέκνων, τὸ μ ο ν ὸ σ π ί τ ι ο, ἥτοι τὸ σπίτι, τὸ συγκεκριμένον ἐξ ἐνὸς δωματίου παραλληλογράμμου σχήματος, εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τὰς νήσους αὐτὰς μορφή. Ἐννοεῖται δ' ὅτι δὲν λείπουν καὶ τὰ ἀγροτικὰ σπίτια, ἰδίᾳ εἰς τὴν Ρόδον, ὅπου τ' ἀροτριῶντα ζῶα καὶ τὰ ὑποζύγια σταβλίζονται (ἢ ἐσταβλίζοντο ἄλλοτε) εἰς ἐν ἄκρον τοῦ σπιτιοῦ ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην μὲ τοὺς ἀνθρώπους (εἰκ. 28).

Τὸ μ ο ν ὸ αὐτὸ σ π ί τ ι ἀνήκει καὶ εἰς τὰς δύο μορφὰς τῆς οἰκίας, τὴν στενομέτωπον καὶ τὴν πλατυμέτωπον.

Ἡ στενομέτωπος μορφή ἐπικρατεῖ εἰς ὠρισμένας νήσους, ὡς τὴν Σκύρον, Ἀμοργόν, Κύθον, σποραδικῶς δὲ ἀπαντᾶται καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Δωδεκανήσου, ὡς καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Κρήτης καὶ Κύπρου. Καὶ ἀπὸ τὴν νησιωτικὴν αὐτὴν οἰκίαν δὲν λείπει κυρίως τὸ προστώον, ἀλλὰ τοῦτο ἀντὶ κινδύνων διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῆς στέγης ἔχει ἐν τῇ προσόψει καμάραν (πίν. Ηα 5)²⁾, συνηθέστερον δ' εἶναι κλειστὸν καὶ ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς, ἀποτελοῦν ἀληθῆ πρόδομον ἢ ἐστεγασμένην αὐλὴν (εἰκ. 13. 14)³⁾. Διατηρεῖ μάλιστα ἐνιαχοῦ, ὡς εἰς τὴν Κρήτην, καὶ ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἀνοικτοῦ ὑποστέγου «χ α γ ι ᾱ τ ι», ὡς εἶδομεν καὶ εἰς τὰς στενομέτωπους οἰκίας μὲ τὴν κεραμωτὴν στέγην εἰς τὴν Θράκην. Ὅθεν καὶ ἡ στενομέτωπος οἰκία τῶν νήσων ἐν τῇ ἀπλουστάτῃ αὐτῆς μορφῇ διασφᾶζει τὸν τύπον τοῦ ἀρχαίου μεγάρου.

Στενομέτωποι ἐπίσης εἶναι ἐκ κατασκευῆς καὶ αἱ θολοσκέπαστοι οἰκαὶ τῆς Κιμώλου, Θήρας καὶ Ἀντιπάρου⁴⁾.

1) Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, εἰκ. 25 πίν. IB, 1.

2) Βλ. σπίτι ἀγροτικὸν Κύπρου, Λαογραφία τ. 11 σ. 81. Πρβλ. σπίτι Νισύρου (ἔναντι, εἰκ. 26) καὶ τὸ Ἀμοργινὸν (Λαϊκὴ οἰκοδομία Λήμνου, εἰκ. 15), τὰ ὅποια ὅμως πρὸ τῆς ἐστεγασμένης αὐλῆς, τῆς ὁποίας ἡ στέγη στηρίζεται ὑπὸ καμάρας, ἔχουν καὶ ἐτέραν ἀνοικτὴν αὐλὴν (πίν. Ηα 6).

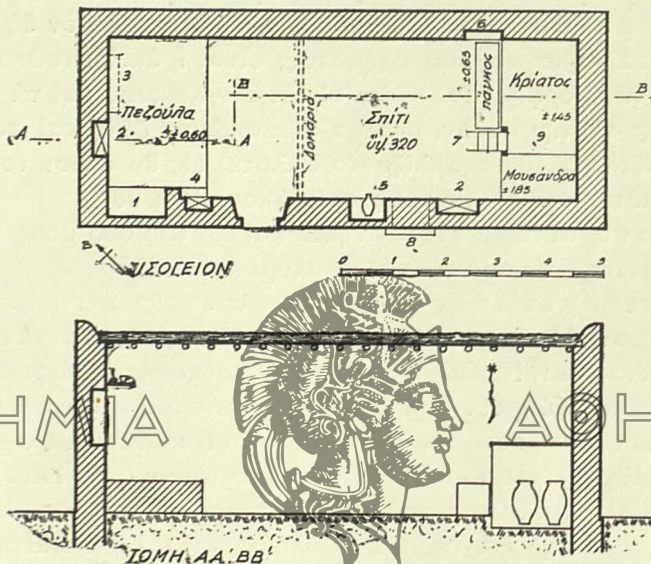
3) Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, εἰκ. 26.

4) A. Wace, The towns and houses of the archipelago ἐν Burlington Magazine 26, 1914/15, 99 κέ. Fr. Oelmann, Haus u. Hof im Altertum σ. 64.

Ἡ πλατυμέτωπος μορφή εἶναι πολὺ συνηθεστέρα εἰς τὰς νήσους, ὥς καὶ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, διατηρεῖ δὲ καὶ αὕτῃ ἐνιαχοῦ τὸ πρόστυλον προστώον, ἀλλὰ συνηθέστερον τὴν θέσιν τοῦ ὑποστέγου κατέχει ἐδῶ ἡ κληματαριά. Γενικῶς δ' ἡ πλατυμέτωπος μορφή εὐνοεῖ τὴν εὐρυθμον διαίρεσιν τοῦ χώρου περισσότερον ἢ ἡ στενομέτωπος.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάρθρωσις τοῦ σπιτιοῦ αὐτοῦ ἀπαρτίζεται δι' εὐρύθμου διαιρέσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ: σοφᾶς ἢ πεζούλας μὲ τὸ

Εἰκ. 27. Κέφαλος Κῶ. Σπίτι Μαρίας Γιάννου.

(Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, εἰκ. 1).

1 κουμούλι (ἄνω τσι- μνιά)	4 σίουλο (θέσις διὰ τὸ δοχεῖον τοῦ νεροῦ)	7 σκαλάκι	9 ἀμποκρίατος, ὁ κάτω- θεν τοῦ κρύατου καὶ τῆς μουσάντρας χῶ- ρος
2 ἀρμάρι	5 σταμνοστάτης	8 παραθύρι (εἰς ὕψος 2,25 ἀπὸ τοῦ ἐδάφους)	
3 πιατοθήκη	6 κονοστάσι		

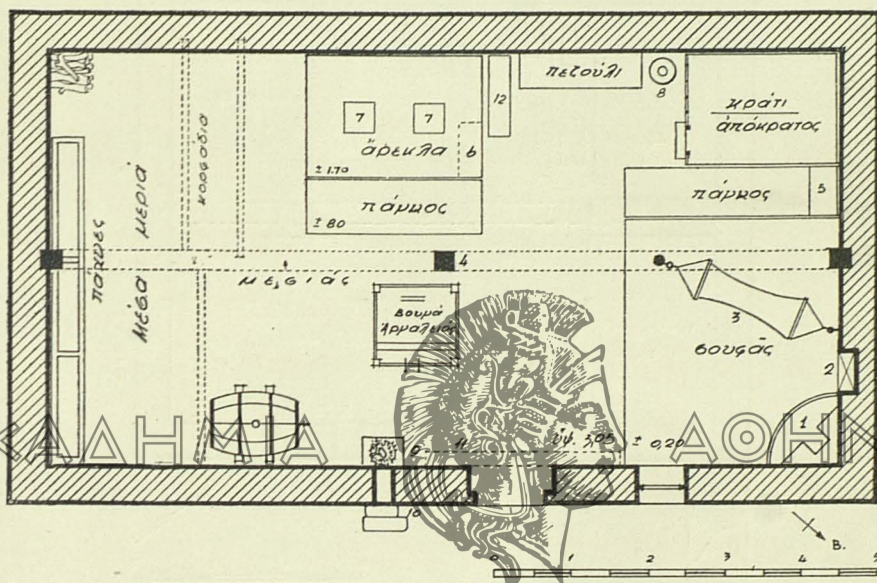
τζάκι ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, κρέββατος ἡ μπαταρὸς ἐπὶ τῆς ἐτέρας μὲ τὸν ἀποκρέββατον κάτωθεν αὐτοῦ, ἐπέχοντα θέσιν συνήθους κελλαρίου (εἰκ. 27).

Ἡ εὐρυνσις τοῦ χώρου εἰς τὸ μονόσπιτο αὐτό, τὸ λεγόμενον μακρυνάρι, εἶναι μὲν εὐκόλος κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς μακρᾶς πλευρᾶς, ἥτοι τοῦ λεγομένου «μακροτοίχου», ἀλλ' ὅχι καὶ κατὰ τὴν τῆς στενῆς πλευρᾶς ἥτοι τοῦ «κοντοτοίχου»· διότι ἡ διάστασις τῆς πλευρᾶς αὐτῆς καθορίζεται ἐκ τοῦ μήκους τῶν διατιθεμένων διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς στέγης δοκῶν, αἱ ὁποῖαι διὰ τὸ βάρος τοῦ δώματος, ποὺ προορίζονται νὰ ὑποβαστάζουν, δὲν ὑπερβαίνουν συνή-

θως τὰ 4—4,50 μ. περιορίζουσαι οὕτω τὸ «ἐσώκουφο» τοῦ σπιτιοῦ εἰς 3,20—3,60 μ. Διὰ τοῦτο τὴν εὐρυνσιν τοῦ χώρου κατὰ τὴν διεύθυνσιν αὐτὴν ἐπεδίωξαν διὰ τῆς δημιουργίας διαμέσου τινὸς ὑποστηρίγματος τῆς στέγης, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ διάταξις τῶν δοκῶν εἰς δύο ἐπαλλήλους σειρὰς διὰ τὴν στέγασιν εὐρυτέρου χώρου.

Τοιοῦτο ὑποστήριγμα δημιουργεῖται πράγματι διὰ τῆς τοποθετήσεως μιᾶς μακρᾶς καὶ στερεᾶς δοκοῦ, μήκους 9—12 μ. διηκούσης ἀπὸ

Εἰκ. 28. Ἐμπωνα Ρόδου. Σπίτι παλαιὸ Ἀντωνίου Ἐμ. Ἀντωνάκη.

(Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, ἀρ. 5)

1 κούμelo	4 στῦλος	7 μάτια τῆς ἀρεκλας	10 σκαλιὰ γιὰ ποῦλλες,
2 θυρογιά (θυρίδα)	5 σεντουκάκι	8 πιθάρι	11 ἀράφι
3 κούνια παιδιοῦ	6 σταμνοθήκη	9 κάσση (φωλεὰ ὀρνίθ.),	12 παγκί

Στὴ μέσα μεριά σταβλίζονται τὰ ἀροτριῶντα ζῶα. Ἐμπροσθεν βαρέλι, εἰς τὸ βάθος ξύλα.

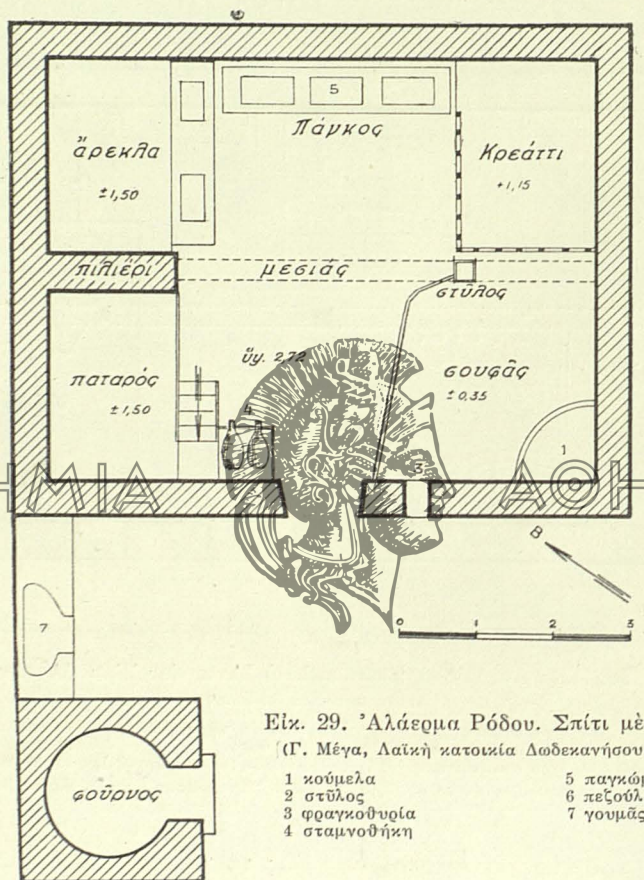
τοῦ μέσου τοῦ ἐνὸς «κοντοτοίχου» ἕως τὸ μέσον τοῦ ἑτέρου (μεσιᾶς, εἰκ. 28, πίν. Θα 1^α) ἢ καὶ δοκοῦ μικροτέρου μὲν μήκους, ἀλλὰ στηριζομένης κατὰ τὸ ἓν ἢ καὶ κατ' ἀμφότερα αὐτῆς τὰ ἄκρα ἐπὶ κτιστῶν ὑποστηρίγματων, τὰ ὁποῖα εἰς τὴν Ρόδον καὶ Κύπρον λέγονται *πιλιέρια* (σπίτι μονοπίλιερο καὶ διπίλιερο) (εἰκ. 29, πίν. Θα 1^β 1^γ)¹⁾. Ἡ δοκὸς δ' αὕτη, ἰδίᾳ ὅταν εἶναι μακρά, ὑποστηρίζεται καὶ κατὰ

1) Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, εἰκ. 7 καὶ 8. Εἰς τὴν Καταβιὰν τῆς Ρόδου ταῦτα λέγονται ἀντιμίσια.

τὸ μέσον ἢ τὸ ἐν ἄκρον αὐτῆς διὰ ξυλίνου στύλου (κέντρης).

“Ὅπου ὁμως ἀφθονεῖ ὁ πώρινος λίθος, ὡς εἰς πολλές τῶν Κυκλάδων, τὴν ἀνατολ. πλευρὰν τῆς νήσου Ρόδου, τὴν Νίσυρον κ. ἄ., ἐκεῖ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς στέγης κατασκευάζεται μεγάλη κτιστὴ καμάρα, τῆς ὁποίας ἡ χρῆσις εἰς τὴν λαϊκὴν οἰκοδομίαν, ὡς καὶ ἡ κατασκευὴ θόλων, εἰσῆχθη πιθανῶς ἐκ τῆς ἀσκουμένης ἀνέκαθεν εἰς

Εἰκ. 29. Ἀλάεσμα Ρόδου. Σπίτι με πιλιέρι.

(Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, εἰκ. 8)

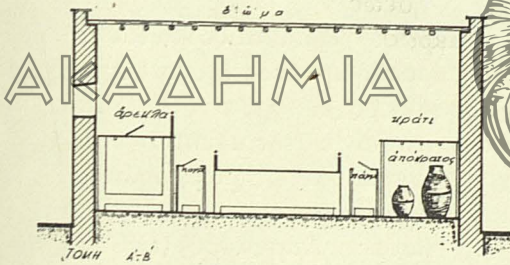
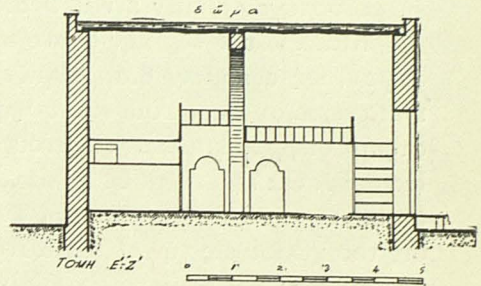
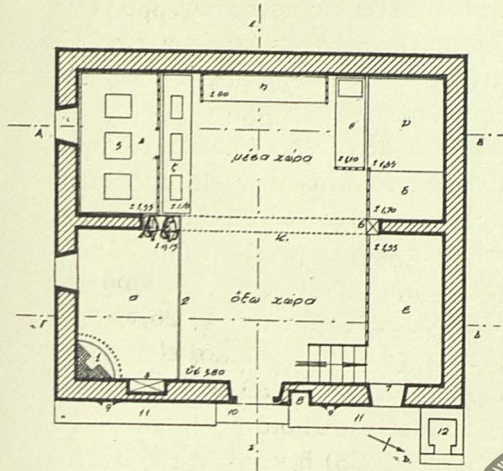
1 κοῦμελα	5 παγκώματα
2 στύλος	6 πεζούλα
3 φραγμοθυρία	7 γουμῆς
4 σταμνοθήκη	

τὰ φρουριακὰ συγκροτήματα τῶν νήσων οἰκοδομικῆς (εἰκ.30, πίν. Θα2). Ἐκ τῆς πλατυμετώπου δὲ προφανῶς οἰκίας ἡ χρῆσις τῆς καμάρας ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν στενομέτωπον εἰς μέρη, ὅπου δὲν διέθετον δοκάρια ἐπαρκοῦς μήκους διὰ τὴν στέγασιν. Ἡ καμάρα ἐδῶ ἐκτίσθη ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μακροτοίχου εἰς τὸν ἄλλον, αἱ δὲ δοκοὶ τῆς στέγης ἐτοποθετήθησαν ὁμοίως εἰς δύο ἐπαλλήλους σειράς, ἀλλὰ κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ σπιτιοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ

ἡ στενομέτωπος οἰκία ἐκέρδισεν εἰς μῆκος κατὰ τὴν στενὴν αὐτῆς πλευράν (πίν. Η α 2. 5. 5α. 7. 7α. 8. 9. 9α).

Διὰ τῆς καμάρας ὁ χώρος τοῦ σπιτιοῦ διηρέθη, ὅπως καὶ μὲ τὰ «πι-

- α τσιμινιά
- β ἄρεκλα
- γ κρεβάτος
- δ μουσάντρα ὕψος 1.70
- ε ἀπαταρὸς με σταμνοθήκη (ἀπατάνω θοῦρας εἰς ὕψος 1.55)
- ς πάγκος τῆς ἄρεκλας
- η πάγκος τοῦ μακροτοιχιοῦ
- θ πάγκος τοῦ κρεβατιοῦ
- κ καμάρα
- 1 κούμελο
- 2 τσιμινιόξυλο
- 3 ντουλάπι
- 4 σταμνοθήκῃ
- 5 μάτια τῆς ἄρεκλας
- 6 τουλάπι
- 7 παναθύρι
- 8 κάσση γιὰ τίς πουλ-λες
- 9 χολέντρα χυτή
- 10 σκαλί
- 11 πεζούλα
- 12 ἀουμᾶς

Εἰκ. 30. Φάνες Ρόδου. Σπίτι Μαργετῆς Ἀγαπητοῦ.

(Γ. Μέγα, Κατοικ. Δωδεκανήσου, εἰκ. 9)

λιέρια», εἰς δύο ἴσα μέρη, τὴν μέσα χώραν, ὡς λέγεται ἐν Ρόδῳ, καὶ τὴν ἔξω χώραν, αἱ δὲ τέσσαρες κόγχαι, αἱ ὅποιαi ἀπεχωρίσθησαν ἐκατέρωθεν τῶν παραστάδων αὐτῆς, διετεθήσαν εἰς μὲν τὴν

μέσα χώραν διὰ τὸν κρέββατον καὶ τὴν ἄρεκλαν, εἰς δὲ τὴν ἔξω χώραν διὰ τὴν ἐστίαν μὲ χαμηλὸν σοφᾶν πρὸ αὐτῆς καὶ δι' ἕτερον ὑψηλὸν σοφᾶν ἐπὶ τῆς ἔναντι πλευρᾶς (εἰκ. 29 καὶ 30).

Εἷς τινὰς τῶν Κυκλάδων αἱ κόγχαι τῆς μέσα χώρας διερρυθμίσθησαν εἰς μικρὰ δωμάτια, χρησιμοποιούμενα ὡς κοιτῶνας, ἢ δ' ἔξω χώρα χρησιμεύει ὡς τόπος διημερεύσεως τῆς οἰκογενείας (πίν. Ηα 7^β).

Ὁ συνηθέστερος τρόπος ἐπαυξήσεως τοῦ χώρου καὶ εἰς τὴν ἐπιπεδόστεγον οἰκίαν εἶναι ὁ διὰ προσθηκῶν.

Καὶ πρῶτον εἰς τὴν στενομέτωπον οἰκίαν, τῆς ὁποίας τὸ προστώον, ὡς εἴπομεν, διαρρυθμίζεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς πρόδομον ἢ μαγειρεῖον, προστίθεται συνήθως ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἕτερον προστώον, διερρυθμισμένον εἰς ἀνοικτὴν ἢ ἐστεγασμένην αὐλὴν (εἰκ. 26, πίν. Ηα 6. 5β. Θα 7), ἐνίοτε δὲ ἀντίστοιχος χώρος προσάπτεται καὶ εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ σπιτιοῦ ἐν εἴδει ὀπισθοδόμου (Ηα 9. 9^α). Αὐξήσεις τοῦ χώρου εἰς τὴν οἰκίαν αὐτὴν ἐπιτυγχάνεται καὶ διὰ τῆς προσθήκης ὀρόφου ἄνωθεν τοῦ κυρίου δωματίου (εἰκ. 26) ἢ καὶ τοῦ προδόμου αὐτῆς (Νίσυρος)¹⁾ καὶ διὰ τῆς προσαρτήσεως ἐνὸς ἢ πλείονων δωματίων καθ' ὅλον τὸ μῆκος μίας τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς στενομέτωπου οἰκίας (Η β 1 - 4).

Ὁμοίως εἰς τὴν πλατυμέτωπον οἰκίαν οἱ χώροι αὐξάνονται α) διὰ τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ προστάου ἢ προσθήκης ἐνὸς ἢ δύο δευτερευόντων χώρων ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς προσόψεως (εἰκ. 31, πίν. Θα 3. 4)²⁾ καὶ β) διὰ τῆς προσαρτήσεως εἰς μίαν τῶν στενῶν αὐτῆς πλευρῶν ἐνὸς μικροτέρου δωματίου, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται ὡς μαγειρεῖον ἢ γαδαρόμυλος (παράσπιτο) καὶ ἔχει παλάκας καὶ δωμάτιον ἐν τῷ ὀρόφῳ (σπίτι μὲ ἄνωγι—'Ικαρία, Τήλος, Νίσυρος, Κάρπαθος) (εἰκ. 32, πίν. Θ β 1. 2)³⁾. Ἡ ἄνοδος δ' εἰς τὸν ὄροφον γίνεται δι' ἐξωτερικῆς λιθίνης κλίμακος, ἢ ὁποία ἀπολήγει εἰς εὐρὺν ἐξώστην (ἀξάταν ἢ ξάτο), κάτωθεν τοῦ ὁποίου ὁ χώρος διατίθεται διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς κοίτης τῶν ὀρνίθων καὶ τοῦ χοίρου (ἀουμᾶς), παλάκας δὲ καὶ τοῦ φούρνου. Ἐνίοτε ἡ προσθήκη αὕτη γίνεται ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς οἰκίας, τότε δὲ καὶ ἄνωθεν τοῦ κυρίως σπιτιοῦ κτίζεται δωμάτιον ἢ σάλα (Τήλος) (πίν. Θ γ 3^α)⁴⁾.

Εἰς τὴν μεγαλόνησον Κρήτην, πιθανῶς καὶ εἰς τὴν Κύπρον, (περὶ τῶν οἰκήσεων τῆς ὁποίας ἔχομεν πολὺ ὀλίγας εἰδήσεις), ὅπου

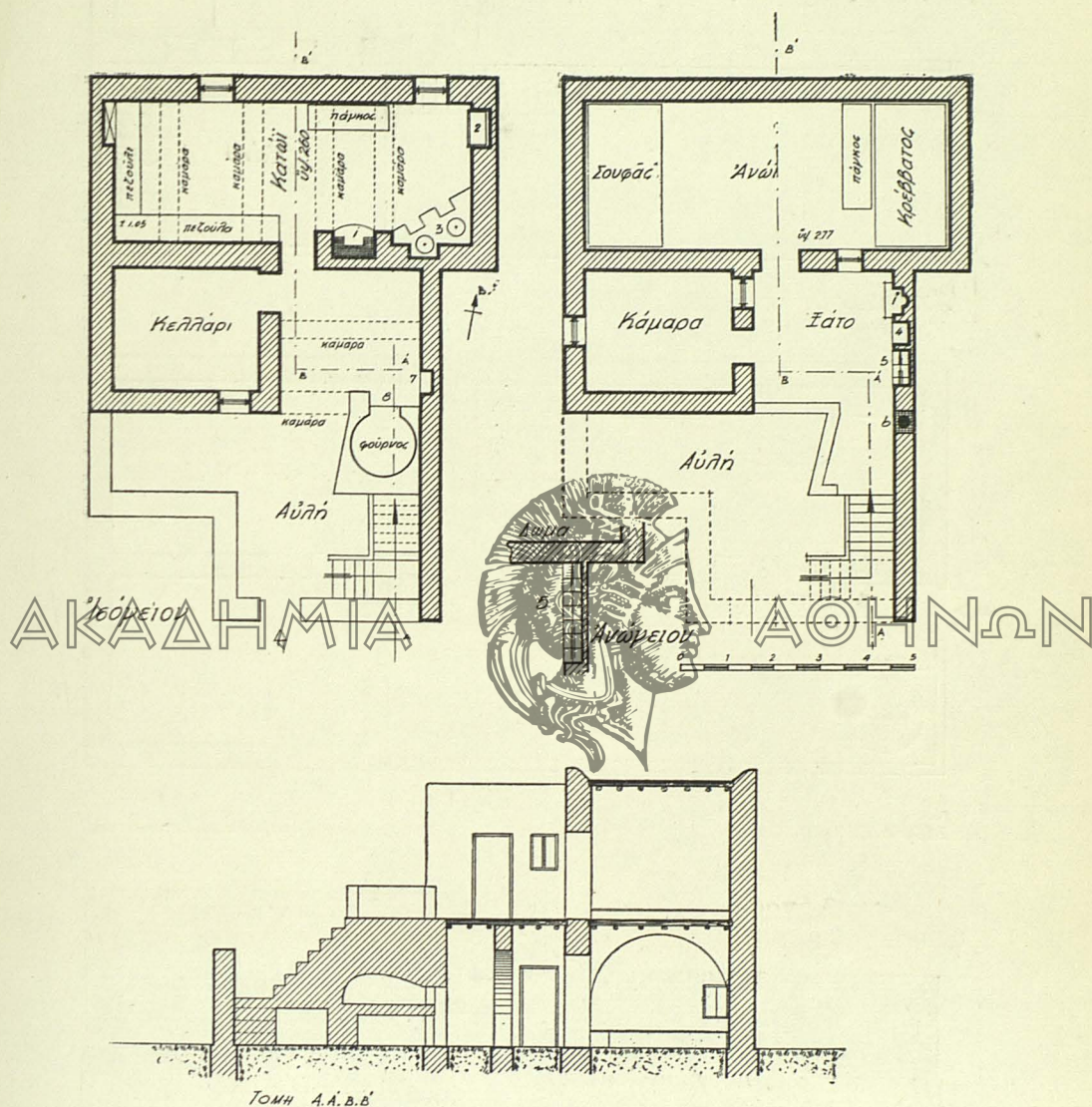
1) Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου εἰκ. 26, 27, 28.

2) Αὐτ. εἰκ. 13, 14, 19, 20, 23.

3) Αὐτ. εἰκ. 29, 30.

4) Αὐτ. εἰκ. 31.

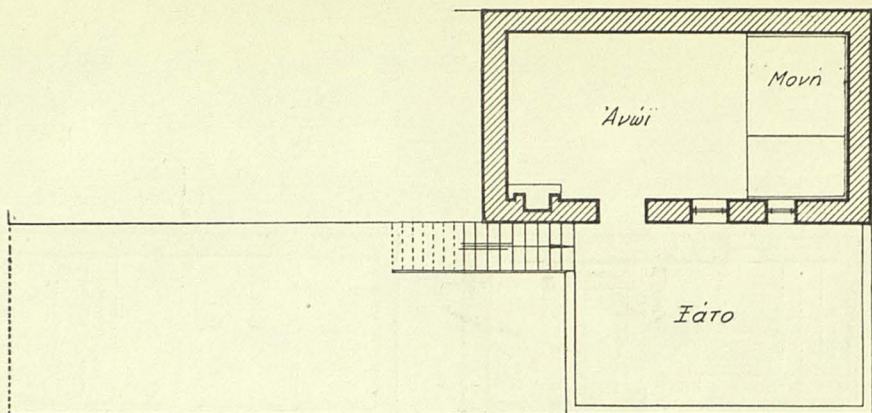

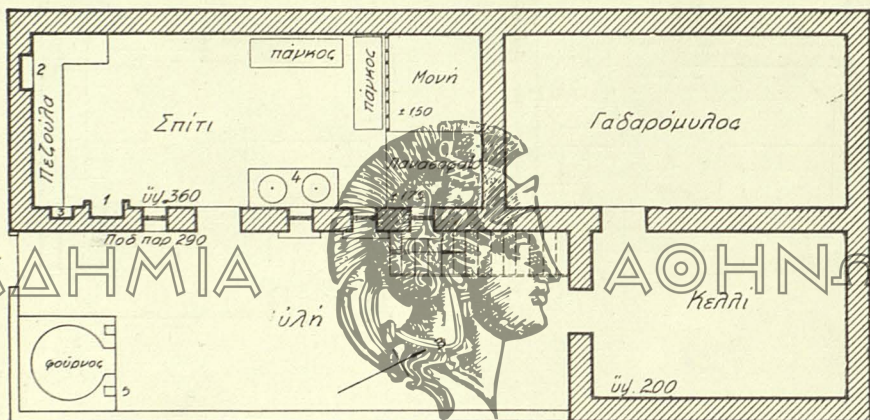
Εἰκ. 31. Νικεῖα Νισύρου. Οἰκία Δημητρίου Χαρτοφύλλη.
(Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, εἰκ. 23)

1 παραστία με κόυμελα	5 σκαλιὰ ἐπὶ τοῦ τοί- χου πρὸς τὸ δῶμα	8 ἀουμᾶς διὰ τὸν χοῖ- ρον κάτωθεν τοῦ φούρ- νου
2 στέργα	6 φανόχτης τοῦ φούρ- νου	
3 μυλόσταση με δύο χερόμυλους	7 κοίτη(φωλεὰ ὀρνίθων)	
4 θυρία (=θυρίδα)		

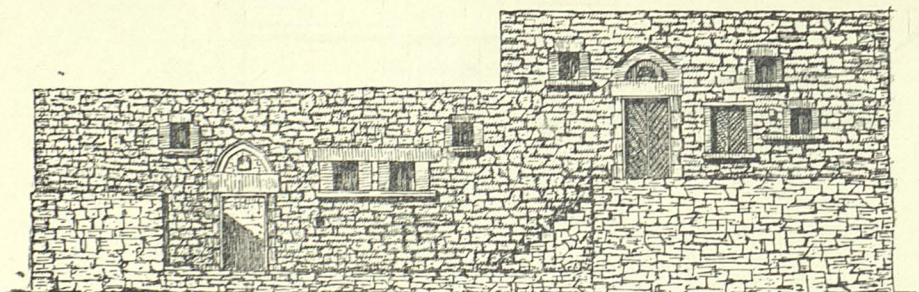

Ανωρείου

Ύορείου

Είχ. 32. Μικρό Χωριό Τήλου. Σπίτι Φιλίππη Κουφομάνωλου.
(Γ. Μέγα, Λαϊκή κατοικία Δωδεκανήσου, εικ. 29)

1 τσιμνιά	3 τουλάπι	5 θυρία
2 σταμνόσταση	4 μυλόσταση	

ἡ καλλιεργουμένη γῆ εἶναι περισσοτέρα καὶ τὰ προϊόντα τῆς καλλιεργείας ἀφθονώτερα, τὰ δὲ ἀροτριώντα καὶ λοιπὰ ζῶα σταβλίζονται παρ' αὐτὴν τὴν κατοικίαν τοῦ ἀγρότου, παρίσταται ἀνάγκη συνθετωτέρας κατοικίας, τοιαύτη δὲ ἀπαρτίζεται διὰ προσθήκης πλείονων δωματίων εἰς τὸ ἰσόγειον ἢ καὶ εἰς τὸν ὄροφον.

Ἄλλ' ἐνῶ εἰς τὰς οἰκῆσεις μὲ τὴν ἀμφικλινῇ στέγην οἱ προστιθέμενοι χώροι τίθενται ὅλοι ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στέγην, ἡ ὁποία ἐπεκτείνεται καθ' ὠρισμένας διευθύνσεις προσδίδουσα ἐνότητα ὀργανικὴν εἰς τὸ δημιουργούμενον συγκρότημα (σελ. 15), εἰς τὸ ἐπιπεδόστεγον σύστημα ἢ στέγασις ἐκάστου χώρου τῆς οἰκίας εἶναι αὐτοτελὴς καὶ κανὲν ἀρχιτεκτονικὸν στοιχεῖον δὲν δένει μεταξύ τῶν τὰ συστατικὰ τῆς οἰκίας μέρη, τὰ ὁποία οὕτω παρατίθενται ἀσυνδέτως τὸ ἐν παρὰ τὸ ἄλλο. Οὕτω π. χ. τὸ παράσπιτο, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν, προσαρτᾶται συνήθως εἰς τὴν στενὴν πλευρὰν τῆς πλατυμετώπου οἰκίας, δύναται νὰ προσαφῇ καὶ κατὰ τὸ ἐν ἄκρον τῆς προσόψεως αὐτῆς, (πίν. Θβ 3. 4) ἢ νὰ προεκβάλλεται τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης (πίν. Θγ 4). Ὡς μόνος συνεκτικὸς δεσμὸς μεταξύ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς ἐπιπεδοστέγου ταύτης κατοικίας ἐνεργεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς συγκεντρώσεως ὅλων τῶν μερῶν περὶ τὸν κύριον τῆς διαμονῆς χώρον, ὥστε ὅλα τὰ δωμάτια νὰ βλέπουν εἰς κεντρικὴν τινα αὐλὴν. Οὕτως ἐν Κρήτῃ καὶ Κύπρῳ πλὴν τῶν διμερῶν καὶ τριμερῶν ἀπαντῶμεν καὶ πολυμερῆ συγκροτήματα εἰς ἓνα ἢ δύο ὁρόφους, τὰ ὁποία ἐν τῇ κατώτρῃ παρουσιάζουν σχῆμα Γ ἢ Π καὶ ἐνίοτε Τ (πίν. Θγ 5. 6. Θδ 2—5).

Ἐκ τῆς ὅλης ἐξετάσεως συνάγεται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ νησιωτικὴ οἰκία δὲν ἔσχε τὴν λαμπρὰν ἐξέλιξιν πού δεικνύει ἡ οἰκία τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ παρέμεινε μᾶλλον πιστὴ εἰς τὰς ἀπλὰς μορφάς, τὰς κληροδοτηθείσας ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ἐν τῇ πρωταρχικῇ ὅμως αὐτῆς ἀπλότητι ἡ νησιωτικὴ οἰκία διετήρησε τὴν χάριν τῶν ἀπλῶν γραμμῶν καὶ τῶν φυσικῶν σχημάτων. Τόσον ἡ καμάρα, ὅσον καὶ τὰ τοξωτὰ παράθυρα καὶ αἱ τοξωταὶ θύραι προσδίδουν εἰς τὸ κυβικὸν σχῆμα τῆς νησιωτικῆς οἰκίας ἓνα τόνον εὐαρέστου ἀντιθέσεως, ὅταν μάλιστα, ἰδίᾳ εἰς τὰς οἰκίας τῆς στενομετώπου μορφῆς, τὸ προστῶον ἐν τῇ προσόψει εἶναι ἀνοικτὸν καὶ ἀντὶ κίωνων πρὸς ὑποστήριξιν τῆς στέγης ἔχει καμάραν. Πλὴν τούτου ἡ εὐρυθμος διαίρεσις τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἡ τάξις καὶ εὐκοσμία, ἡ παρατηρουμένη εἰς τὴν διάταξιν τῶν οἰκιακῶν ἐπίπλων καὶ σκευῶν, ὡς καὶ ἡ ἀγάπη τῶν νησιωτῶν, ἡ μέχρι πάθους ἐξικνουμένη, πρὸς τὸν στολισμὸν, πού κάμνει ὅλα τὰ μέρη καὶ τὰ ἐπιπλά τοῦ σπιτιοῦ νὰ εἶναι καταστόλιστα, ἀποτελοῦν κατ' ἐξοχὴν γνωρίσματα τῆς ἑλληνικῆς νησιωτικῆς οἰκίας.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἐπισκοπήσεως καταφαίνεται, ὅτι ἡ Ἑλλάς, κειμένη ἐπὶ τοῦ ΝΑ ἄκρου τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου καὶ γειτνιάζουσα διὰ τῶν νήσων αὐτῆς πρὸς τὰς περιοχὰς τῆς ΝΔ Ἀσίας καὶ ΒΑ Ἀφρικῆς, παρουσιάζει ἀμφοτέρους τοὺς θεμελιώδεις τύπους τῆς οἰκιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ δὴ ποικιλίαν οἰκοδομικῶν μορφῶν, μαρτυροῦσαν μακρὰν καὶ ἀξιόλογον ἐξέλιξιν, ἀνάλογον πρὸς τὴν γεωγραφικὴν θέσιν, τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν μακραίωνα ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς.

Ἀφορμηθεῖσα ἀπὸ τοῦ προϊστορικοῦ τύπου ἑλληνικῆς καὶ καθόλου βορειοευρωπαϊκῆς οἰκίας¹⁾, τοῦ λεγομένου τύπου τοῦ μεγάρου, ὅστις ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς καὶ μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἐμφανιζόμενος ἐν Ἑλλάδι²⁾ ἐξακολουθεῖ κατὰ ὅλως θαυμαστὸν καὶ ἀδιάπτωτον τρόπον ἐπιζῶν ἕως τῆς σήμερον εἰς τόπους τινὰς αὐτῆς, ἡ ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐχώρησε περαιτέρω τελειοποιούσα βαθμὴδὸν τὰ μέσα καὶ τοὺς τρόπους τῆς οἰκοδομίας καὶ βελτιοῦσα τὴν σύνθεσιν τῆς κατοικίας. Καὶ πρῶτον ἐξέκλινε πολλαχοῦ ἀπὸ τῆς στενομετώπου πρὸς τὴν πλατυμέτωπον μορφήν³⁾, πιθανῶς διὰ τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὅποια αὕτη παρουσιάζει ὡς ἔχουσα τὴν πρόσοψιν ἐπὶ τῆς μακρᾶς πλευρᾶς καὶ δυναμένη νὰ προσλαμβάνῃ κατὰ εὐκολώτερον τρόπον, ἢτοι δι' ἄλλης ἐπεκτάσεως τῆς στέγης, μεγαλύτερον προστῶον. Ἐν ἀρχῇ ἐπέτυχε νὰ διαμορφώσῃ ὑποτυπώδη ἀγροτικὴν οἰκίαν ἐξ ἑνὸς ἢ δύο δοματίων μετὰ ἀνοικτοῦ προστῶου ἐν τῇ προσοφί καὶ προσάρμοζομένη ἐκασταχοῦ πρὸς τὰ φυσικὰ στοιχεῖα (τὸ ἔδαφος, τὸ κλίμα, τὴν οἰκοδομήσιμον ὕλην), ὡς καὶ τὰς ἀσχολίας τῶν κατοίκων, νὰ προβῇ βαθμὴδὸν ἐξελισσομένη εἰς τὴν διαμόρφωσιν ποικίλων τύπων ἀγροτικῆς οἰκίας. Εἰς τοῦτο δ' ὡς ἀπεδείχθη, συνετέλεσεν ἐξόχως ἡ ἐλευθερία, μὲ τὴν ὁποίαν ἡδύνατο νὰ διαμορφοῦται ἐκάστοτε τὸ προστῶον⁴⁾, ὅτε μὲν διατηρούμενον ἀνοικτόν, ὅτε δὲ κλειδόμενον ἐν

1) **F. Behn** ἐν *Eberts Reallex. d. Vorgeschichte*, 5 (1926) 186 κέ. 193. **Gerda Boëtius**, *Studier I. Den Nordiska Timmerbyggnadskonsten*. Stockholm 1927 σ. 25 κέ.: *Eldhuset eller Megarontypen*.

2) Βλ. **Χρ. Τσούντα**, *Ἱστορία ἀρχ. Ἑλλ. τέχνης*, Ἀθῆναι 1928 σ. 4.

3) Τὴν τάσιν αὐτὴν πρὸς τὸ εὐρὺ μέτωπον δεικνύουν αἱ οἰκαὶ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν νεολιθ. ἐποχὴν (**D. Robinson** ἐν *RE Suppl.* VII σ. 226). Κατὰ τὸν **Fr. Oelmann**, *Gnomon* 1927 173, εἰς τὰς χώρας, τὰς γειτνιαζούσας πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιπεδοστέγου οἰκίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς, ἡ παλαιὰ ἀετωματικὴ πρόσοψις ἐξέλιπε καὶ μετετράπη εἰς πλατυμέτωπον.

4) Τὸ προστῶον ἀπαντᾶται εὐρύτατα παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Ἀρίας ἢ Ἰνδοευρωπαϊκῆς ὁμοφυλίας μὲ ποικίλας παραλλαγάς, ἀποτελοῦν συστατικὸν στοιχεῖον τοῦ οἰκήματος τῆς ὁμοφυλίας ταύτης (βλ. **H. Behn** ἐν *Eberts Real-*

ὅλῳ ἢ ἐν μέρει καὶ ἐνσωματούμενον εἰς τὸν κύριον ὄγκον τῆς οἰκίας. Διὰ τῆς συνεχοῦς δέ, ἀλλὰ ὀργανικῆς ταύτης ἐξελιξεως ἐδημιουργήθησαν καὶ οἱ σύνθετοι ἐκεῖνοι τύποι τῆς νεοελληνικῆς κατοικίας, ὅπου οἱ ἐπὶ μέρους χώροι ἀναπτύσσονται ὡς περὶ κεντρικὴν αὐλήν, τὴν ὁποίαν περιθέει περιστύλιον, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον βλέπομεν καὶ εἰς μοναστήρια βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν χρόνων καὶ εἰς λείψανα ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλύμπου, τῆς Δήλου καὶ τῆς Πριήνης.

Οὕτω ἡ στενὴ σχέσις καὶ συνάφεια τῆς νεοελληνικῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν οἰκίαν γίνεται ἐναργὴς καί, ἐπειδὴ ἡ διαμόρφωσις τῆς οἰκιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς εὐρίσκεται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς συνάρτησιν πρὸς τὴν φύσιν τῆς χώρας, ἡ μελέτη τῶν νεοελληνικῶν οἰκήσεων ἀποδεικνύεται λυσιτελεστάτη διὰ τὴν κατανόησιν καὶ τῶν ὁμοίων ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος. Διότι, ὡς ὀρθῶς διετύπωσεν ὁ Franz Oelmann, *Gnomon* 1927, 174, πλήρης κατανόησις τῆς ἀρχαίας οἰκοδομίας ἐν Ἑλλάδι, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, δὲν εἶναι δυνατὴ ἄνευ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς σημερινῆς οἰκοδομίας.

Ἄλλ' ἵνα ἡ σχέσις τῆς νεοελληνικῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν οἰκίαν καταστῇ ἔτι μᾶλλον ἀντιληπτή, δὲν κρίνω ἄσκοπον νὰ ἐκθέσω ἐδῶ ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ τὰ τῆς ἀρχαίας οἰκοδομίας, παρέχων συνάμα ἐν γενικῇ ἐξελικτικῇ γραμμῇ διαγράμματα τῶν κυριωτέρων οἰκοδομικῶν τύπων, ὡς οὗτοι συνάγονται ἐκ τῶν πορισμάτων τῶν ἀνασκαφῶν ἰδίᾳ τῶν τελευταίων ἐτῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἡ γνώσις μας περὶ αὐτῶν θαυμασίως ἐπλουτίσθη¹⁾.

Β'. Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

Παραλείπω τὰ καμπυλόγραμμα κτίσματα τῆς προϊστορικῆς ἰδίᾳ ἐποχῆς, δηλ. τὰ κυκλικά, τὰ ἐλλειψοειδῆ, τὰ πεταλόσχημα καὶ τὰ ἀψιδωτά, μολονότι καὶ ταῦτα ἐκπροσωποῦν πρωτόγονον τύπον τῆς ἀνθρωπίνης οἰκήσεως, ἔκπαλαι ἀπαντῶμενον ἐν Ἑλλάδι, μολονότι

lex. d. Vorgeschichte, 14 (1929) 216 κέ. Πρβλ. *Γ. II. Οἰκονόμου*, Ὁ ἐκ τοῦ Ἀργείου Ἑραίου πῆλινος οἰκίσκος, 23.

1) Βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ **David Robinson** ἐν Pauly-Krolls Realencyclopaedie Suppl. Bd VII. 1940, 226 - 276. **G. Karo** ἐν Eberts Reallex. d. Vorgesch. 5, 202 κέ. Πρβλ. **Bertha Rider**, The greek house, Cambr. 1916. **D. C. Robertson**, A handbook of greek and roman architecture, Cambridge 1929, β' ἔκδ. 1943. **Carl Weickert**, Typen der archaischen Architektur in Griechenland u. Kleinasien, 1929. *Χρ. Τσοῦντα*, Ἱστορία τῆς ἀρχ. ἑλλην. τέχνης, Ἀθῆναι 1928. *Γ. II. Οἰκονόμου*, Ὁ ἐκ τοῦ Ἀργείου Ἑραίου πῆλινος οἰκίσκος. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1931.

καὶ διὰ ταῦτα θὰ εἴχομεν ἴσως πολλὰ νὰ διδαχθῶμεν ἐκ τῶν ἐπιζο-
μένων παρ' ἡμῖν καὶ σήμερον τρόπων εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἀχυ-
ροπλέκτων ἢ κλαδοπλέκτων κωνικῶν καὶ σαγματοειδῶν καλυβῶν
τῶν Σαρακατσάνων, τῶν βλάχων καὶ τῶν Καραγκούνηδων τῆς Θεσ-
σαλίας. Οὕτω ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἐλλειψοειδὴς καλύβη τῶν Καμινά-
δων τῆς Καρδίτης¹⁾, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τελείως καμπυλόγραμμος, ἀλλ'
ἔχει τὰς πλευράς, τὰς συνδεούσας τὰς δύο ἀψίδας, εὐθείας, ἀποτε-
λοῦσα μῖγμά τι καμπυλογράμμου καὶ εὐθυγράμμου κτίσματος, διδά-
σκει πῶς ἐξ ἐπιδράσεως τῶν ὀρθογωνίων οἰκοδομημάτων ἐσχηματίσθη
ὁ ἀψιδωτὸς τύπος, ὁ ἐκφαινόμενος εἰς τὴν ὠρειδῇ οἰκίαν τοῦ Ἑρινίου
τῆς Θεσσαλίας (τῶν ἀρχῶν τῆς χαλκῆς ἐποχῆς) καὶ συναφῶς ποῖος
θὰ ἦτο ὁ τρόπος τῆς στεγάσεως εἰς τὸν σύμμεικτον αὐτὸν τύπον²⁾.

Ὅθεν θὰ περιορισθῶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν εὐθυγράμμων καὶ δὴ
τῶν ὀρθογωνίων οἰκημάτων, ἐπειδὴ ταῦτα, ὡς σήμερον, οὕτω καὶ ἐν
αὐτῇ τῇ προϊστορικῇ Ἑλλάδι ἀπετέλουν τὸν πολὺ ἐπικρατέστερον
οἰκοδομικὸν τύπον.

Ἦδη κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν εὐρίσκομεν ἐν Θεσσαλίᾳ ἀπηρ-
τισμένον κατὰ τὰ κύρια αὐτοῦ στοιχεῖα, ἦτοι κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν
σχῆμα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διάρθρωσιν τοῦ χώρου, τὸν τύπον τοῦ κα-
λουμένου μεγάρου· εἶναι οἶκον ὀρθογώνιον κατὰ βάθος διαμεμε-
ρισμένον, ἔχον τὴν εἴσοδον ἐπὶ τῆς στενῆς πλευρᾶς, συγκείται δ' ἐκ
προδόμου με δύο κίονας μεταξὺ τῶν παραστάδων (ἢ καὶ χωρὶς
τοὺς κίονας) καὶ ἐκ δύο δωματίων, ἑνὸς μεγαλυτέρου μὲ τὴν ἐστίαν
εἰς τὸ μέσον καὶ ἑνὸς μικροτέρου ὀπίσθεν αὐτοῦ (πίν. Ι' 1. 2).

Ἄλλ' ἐν τῇ στοιχειωδεστάτῃ αὐτοῦ μορφῇ ὁ οἰκοδομικὸς οὗτος
τύπος εἶναι διμερὴς, συγκείμενος ἐξ ἑνὸς δώματος καὶ προδόμου,
ὑπὸ τὴν ἀπλὴν δὲ ταύτην μορφήν ἀνευρίσκεται καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα
τῆς μυκηναϊκῆς καὶ ὀμηρικῆς περιόδου, ὡς ἐν Φυλακωπῇ τῆς Μή-
λου, ἐν τῇ προμυκηναϊκῇ Τροίᾳ II καὶ ἐν Τίρυνθι, ὅπου ὅμως, ὡς καὶ
ἐν Μυκῆναις, μεταξὺ προδόμου καὶ δώματος παρεμβάλλεται μία αἴ-
θουσα (πίν. Ι' 3—5). Τὸν ἀπλούστερον δὲ τοῦτον τύπον διετήρησαν
καὶ τὰ οἰκήματα τῆς γεωμετρικῆς καὶ ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, ὡς δεικνύουν
ἰδίᾳ οἱ εὐρεθέντες πῆλιν οἰκίσκοι καὶ δὴ ὁ ἐξ Ἑραίου τοῦ Ἄργους
τῶν μέσων τοῦ 8ου αἰῶνος³⁾ καὶ ἡ οἰκία τοῦ Πηλέως, ἡ ἀπεικονιζο-
μένη εἰς τὸν γνωστὸν κρατῆρα τοῦ Κλιτίου τοῦ 560 π. Χ.⁴⁾. Τὸ αὐτὸ

1) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκῆσεις σ. 11 εἰκ. 2.

2) Rider, The greek house σ. 54 εἰκ. 8. Γ. Οἰκονόμος, ἔνθ' ἄν. 20 κέ.

3) Γ. Οἰκονόμος, ἔνθ' ἄν. σελ. 1 καὶ 15.

4) Χρ. Τσούντας, ἔνθ' ἄν. σ. 107 εἰκ. 141.

δὲ βεβαιούται καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ναῶν, οἱ ὅποιοι, ὡς γνωστόν, προήλθον ἀπὸ τὰ μέγαρα, καὶ δι' αὐτὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα καὶ τῶν προνάων τῶν περισσοτέρων καὶ παλαιοτέρων ναῶν εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ προδόμου μὲ τοὺς δύο κίονας μεταξὺ τῶν παραστάδων, ἢ σπανιώτερον τὸ σχῆμα τῆς διστύλου προστύλου προστάσεως. Τὸ πρῶτον τῶν σχημάτων τούτων δεικνύει ὁ ἀρχαιότερος ναὸς τῆς Νεμέσεως ἐν Ραμνοῦντι, τὸ δὲ δεύτερον ὁ ἀρχαϊκὸς ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Σουνίῳ (τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶν.) (πίν. Ι' 6. 7)¹⁾. Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ναοὺς τούτους ὁ σηκὸς ἀπετέλει τὴν ὅλην κατοικίαν τῆς θεᾶς.

“Οτι τὸ μέγαρον διετηρήθη ὡς οἰκοδομικὸς τύπος ἐν τῇ ἀρχικῇ διατάξει τοῦ χώρου ἀναλλοίωτον καὶ κατὰ τὰς ἐπομένους περιόδους, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ λείψανα τῶν οἰκίων δὲν προσφέρονται εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν, ἀποδεικνύουν, 1ον) τὰ ἀνάκτορα τυράννων τινῶν τῆς ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς, τ' ἀνασκαφέντα ἐν τῇ ἐπὶ Ἑρμῶ Λαρίσῃ, ὅπου ἡ παράδοσις τοῦ μυκηναϊκοῦ βασιλικοῦ ἀνακτόρου εἶναι ἀδιαμφισβήτητος, ἀλλ' εἶναι ἐμφανὲς καὶ νέα τις τάσις, ἡ προσπάθεια δηλ. νὰ ἐντάξουν τὸ μέγαρον τοῦτο εἰς ἓν μεγαλύτερον σύμπλεγμα οἰκημάτων, οἷον ἐπέβαλεν ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας περισσοτέρων χώρων κατοικίας καὶ 2ον) αἱ οἰκαί τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Πρωίνης, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τοὺς ἐλληνιστικὸς χρόνους (3—2 αἰ. π. Χ., πίν. ΙΑ). Τὸν πυρῆνα τῆς οἰκοδομῆς ἀποτελεῖ καὶ ἐδῶ πάντοτε μία τετράγωνος ἢ ἐπιμήκης, ἀλλ' εἰς βάθος, ἐν οὐδεμιᾷ δὲ περιπτώσει εἰς μῆκος, ἐκτεινομένη αἴθουσα, πρὸ τῆς ὁποίας ὑπάρχει κατὰ κανόνα ἓν προστῶν, ἔχον κλειστοὺς τοὺς πλαγίους τοίχους καί, ἐν περιπτώσει μεγαλύτερου ἀνοίγματος, ἓνα ἢ δύο στύλους ἐν τῇ προσόψει. Ὁ τύπος δηλονότι τοῦ μεγάρου ἢ τὸ σχῆμα τοῦ «ναοῦ ἐν πάραστάσι» ὑπόκειται καὶ ἐδῶ ἐμφανῶς ὡς βάσις.

Ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας περισσοτέρων χώρων ἐπέβαλεν ἐδῶ τὴν προσθήκην κατὰ μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν μιᾶς σειρᾶς μικροτέρων χώρων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς ἀντιστοιχεῖ εἷς μακρὸς διάδρομος (πίν. ΙΑ 1. 3). Καὶ εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι τὸ μεγαλύτερον δωμάτιον, τὸ ὁποῖον ἐνίστε σφῆζει ἐν τῷ μέσῳ τὴν ἐστίαν (πίν. ΙΑ, 2) καὶ ἔχει πρὸ αὐτοῦ τὴν «προστάδα», διακρίνεται ἀπὸ τὰ λοιπὰ δωμάτια μὲ τὸ ὄνομα «οἶκος», ὡς ὁ ἀρχικὸς πυρῆν τῆς κατοικίας²⁾.

Πρὸ τοῦ συμπλέγματος τούτου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ κύριον

1) Βλ. Γ. Οἰκονόμον, ἐνθ' ἄν. 25—31. Πρβλ. Oelmann ἐνθ' ἄν. 67 κέ.

2) Πρβλ. τὸ «σπίτι» καὶ τὸ «μπρόστυ» ἢ «ἀμπρόστυ» τῶν θρακικῶν καὶ μακεδονικῶν οἰκημάτων. Γ. Μέγα, Θρακ. οἰκήσεις 36, σημ. 1).

τμήμα της κατοικίας καὶ βλέπει πάντοτε πρὸς μεσημβρίαν ὑπάρχει ἡ αὐλὴ, ἡ ὁποία ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τοῦ οἰκοπέδου δυνατόν νὰ περιβάλλεται ἐκ μιᾶς, δύο ἢ τριῶν ἀκόμη πλευρῶν ὑπὸ δωματίων δευτερευούσης σημασίας. Περιφερικὴ στοὰ ἦτοι ἐν «περίστυλον» εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας οἰκίας τῆς Πριήνης δὲν παρουσιάζεται· μόνον εἰς μίαν περίπτωσιν ἡ μία πλαγία πτέρυξ τοῦ οἰκοδομήματος σχηματίζεται ὑπὸ μιᾶς ἀπλῆς στοᾶς χωρὶς δωμάτια ὀπισθεν αὐτῆς (πίν. ΙΑ, 3). Ὡς δὲ ἀπεδείχθη ἐκ τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν, αἱ οἰκίαι τῆς Πριήνης ἦσαν κεραμωταί, ἄρα ἐστεγάζοντο διὰ στέγης ἀμφικλινούσας καὶ ὄχι ὀριζοντίου. Καὶ τὴν αὐτὴν διάταξιν τῶν χώρων εὐρίσκομεν καὶ εἰς ἄλλας νεωστὶ ἀνασκαφείσας οἰκίας οὐ μόνον εἰς τὰς ἐλληνικὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ὡς τὴν Κολοφῶνα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Οὕτω εἰς τὸ Ἀγρίνιον ἀνεσκάφησαν δύο οἰκίαι τοῦ 4ου αἰ. π. Χ. ἐνθυμίζουσαι τὸν μεγαροειδῆ τύπον τῆς Πριήνης¹⁾, ὁμοία δ' εἶναι τὴν διάταξιν οἰκία ἀνασκαφείσα ἐν Διοκλητιανουπόλει τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἔχουσα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μεγίστου δωματίου ἐστίαν²⁾.

Παρὰ ταῦτα ὁ τύπος τοῦ μεγάρου δὲν εἶναι τὸ ἀποκλειστικὸν σχῆμα τῆς ἐλληνικῆς οἰκοδομίας. Ἦδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς χαλκῆς περιόδου, καὶ πρὸ αὐτῶν ἀκόμη οἰκοδομοῦνται καὶ θαλαμοειδῆ οἰκήματα οὐδεμίαν ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸ μεγαροειδὲς σχῆμα, ἀλλὰ δεικνύοντα ἐμφανῶς τάσιν πρὸς τὴν πλατυμέτωπον μορφήν τῆς οἰκίας.

Ἐκ τῆς τάσεως ταύτης προέκυψεν ἕτερος οἰκοδομικὸς τύπος, ὁ ὁποῖος ἤδη κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους ἐμφανίζεται συντετελεσμένος, ὁ λεγόμενος τύπος τῆς «παστάδος». Τὰ παλαιότερα σσφή λείψανα τοῦ τύπου τούτου εὐρέθησαν ἐν Ὀλύνθῳ τῆς Χαλκιδικῆς, τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστόν, κατέστρεψε τὸ 348 π. Χ. ὁ Φίλιππος. Διὰ τῶν ἀνασκαφῶν, τὰς ὁποίας ἐνήργησεν ἐκεῖ ὁ David Robinson, ἀποκαλύψας ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν οἰκίας, ἀπεδείχθη ὅτι τὸν 5ον αἰῶνα ἡ πρότερον ἤδη ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἀναπτυχθῆ (ἡ εἶχε γίνεαι ἔξωθεν ἀποδεκτὸς) τύπος οἰκοδομικὸς ἔχων διάταξιν τῶν χώρων οὐχὶ καθ' ὑπόταξιν, ἀλλὰ κατὰ παράταξιν· σύγκειται δ' οὗτος κυρίως ἐκ σειρᾶς 3 - 4 δωματίων πλατυμετώπου μορφῆς, τῶν ὁποίων ἐν, τὸ μεγαλύτερον, διακρινόμενον καὶ τοῦτο μὲ τὴν λέξιν «οἶκος», ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς κατοικίας καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ ἀρχικὸν ἀρχιτεκτονικὸν στοιχεῖον ἢ κύτταρον ἐν τῇ ἱστοριοεξελί-

1) Robinson ἐν RE, Suppl. VII, 268.

2) Α. Κεραμόπουλλος, Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας 1938 σ. 55.

κτικῇ ἐννοίᾳ. Ὁ «οἶκος» περιλαμβάνει τὴν ἐστίαν καὶ τὸ βαλάνειον, εἰς ἐν δ' ἄκρον αὐτοῦ ἀποκεχωρισμένον ὑπάρχει τὸ ὀπτάνιον ἥτοι τὸ μαγειρεῖον καὶ ἡ καπνοδόκη. Τὰ ἄλλα δωμάτια παρὰ τὸν «οἶκον» εἶναι «διαιτητήρια» (πίν. IB, 1).

Ὅλοι οἱ χώροι αὐτοὶ βλέπουν πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἀνοίγονται πρὸς μίαν μακρὰν καὶ στενὴν στοάν, ἡ ὁποία ὀνομάζεται «παστάς» καὶ δίδει τὸν κύριον χαρακτήρα εἰς τὸν ὅλον οἰκοδομικὸν τύπον, ἀντιτιθεμένη πρὸς τὴν προστάδα ἢ τὴν πρόστασιν τοῦ μεγαροειδοῦς τύπου. Συνήθως ἡ παστάς καταλαμβάνει τὸ ὅλον μήκος τῆς οἰκίας, ἀλλ' ἐνίοτε τὸ ἐν ἡ καὶ ἀμφότερα τὰ ἄκρα αὐτῆς ἀποχωρίζονται διὰ τοῖχου, σχηματίζοντα βοηθητικοὺς χώρους, οἷον «πιθεῶνας», ὡς ἀκριβῶς εἶδομεν εἰς τὰς νεοελληνικὰς οἰκίας τῆς αὐτῆς μορφῆς. Τέλος κατ' ἐπέκτασιν τῶν χώρων τούτων προστίθενται ἕτερα δωμάτια ἐν μορφῇ ἰδιαιτέρων οἰκοδομικῶν περύγων, προσαρτωμένων κατ' ὀρθὴν γωνίαν κατὰ τὰ ἄκρα τῆς παστάδος. Οὕτω καταλείπεται ἐν τῷ μέσῳ μία κατὰ κανόνα τετράγωνος καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων πλευρῶν κλειστή ἐσωτερικὴ αὐλὴ, ἡ ὅλη δὲ οἰκοδομὴ λαμβάνει τὸ σχῆμα Π.

Ὡς τελείωσις τοῦ τύπου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐπέκτασις τῆς παστάδος καὶ ἐπὶ τῶν πλαγίων περύγων τῆς οἰκοδομῆς, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς αὐλῆς, ἥτις οὕτω καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτῆς πλευρῶν περιτολίζεται μετὰ στοὰς ἥτοι μετὰ «περιστύλιον» (πίν. IB' 2). Αἱ στοαὶ αὗται κατασκευάζονται διὰ ξυλίνων στύλων, βασιζόντων λίθινα ἐπιστύλια δωρικοῦ ρυθμοῦ. Ἀλλ' ἡ στοὰ τῆς βορείας πλευρᾶς, ἡ ἐκτεινομένη πρὸ τοῦ κεντρικοῦ καὶ σπουδαιότερου τμήματος τῆς κατοικίας, ἔχει κατὰ κανόνα μεγαλύτερον βάθος ἀπὸ τὰς λοιπάς, εἶναι δ' οὕτως διατεταγμένη, ὥστε τὸν μὲν χειμῶνα νὰ δέχεται τὸν ἥλιον, τὸ δὲ θέρος νὰ ἔχη σκιάν, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον ἐκτίθεται εἰς τ' Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφώντος 3, 8, 9: «ἐν ταῖς πρὸς μεσημβρίαν βλεπούσαις οἰκίαις τοῦ μὲν χειμῶνος ὁ ἥλιος εἰς τὰς παστάδας ὑπολάμπει, τοῦ δὲ θέρους ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν στεγῶν πορευόμενος σκιάν παρέχει». Ὡς δ' ὁ Robinson διεπίστωσεν, ἡ στέγη τῶν οἰκίων τῆς Ὀλύνθου ἦτο ἀετωματικὴ.

Τὴν εὐρείαν διάδοσιν τοῦ οἰκοδομικοῦ τούτου τύπου μαρτυρεῖ ἡ εὔρεσις οἰκημάτων ὁμοίων πρὸς τὰ τῆς Ὀλύνθου βορείως μὲν ἐν Πέλλῃ τῆς Μακεδονίας, νοτίως δ' ἐν Δήλῳ τῶν Κυκλάδων καὶ ἐν Κῶ¹⁾. Ἰδίᾳ ἡ Δήλος, ἡ ὁποία χρεωστεῖ τὴν ἀκμὴν τῆς εἰς τὴν

1) Κατωτέρω, πίν. IB' 5, δημοσιεύω κάτοψιν οἰκίας τῆς Κῶ ἐκ καταμετρήσεως καὶ σχεδιάσματος γενομένων ὑπ' ἐμοῦ κατ' Αὐγούστον 1948. Ἡ

έλληνιστικήν εποχήν, καταστραφείσα τὸ 88 καὶ τὸ 69 π. Χ. διεφύλαξεν, ὥς καὶ αἱ πόλεις τοῦ Βεζουβίου, ἀνέπαφα τὰ ἐρείπιά της.

Αἱ οἰκίαι τῆς Δήλου χρονικῶς δὲν ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὰς τῆς Πριήνης ἢ μᾶλλον εἶναι κατὰ ἑκατὸν ἔτη νεώτεραι ἀπὸ αὐτάς· προέρχονται δηλ. ἐκ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ἴσως ἀνάγονται ἕως τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰῶνος¹⁾. Ἄλλ', ὥς πρῶτος παρετήρησε ὁ Fr. Oelmann, (Gnomon 1927, 168, αἱ Δήλια οἰκίαι «ὕπὸ πολλὰς ἐπόψεις εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι» πρὸς τὰς οἰκίας τῆς Πριήνης· διότι, ἐνῶ αὗται διασφύζουν κατὰ βάσιν τὸν μεγαροειδῆ τύπον τῆς οἰκοδομίας, «τὸν πυρῆνα τῆς Δηλίας οἰκίας ἀποτελεῖ πάντοτε ἓνας μεγάλος πλατυμέτωπος χώρος, τοῦ ὁποῦ ἢ πρόσοψις εἶναι κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἐστραμμένη πρὸς μεσημβρίαν, ἀνοίγεται δὲ πρὸς στενὴν καὶ ἐπιμήκη στοάν».

Κατὰ ταῦτα ἡ ὁμοιότης τῆς Δηλίας οἰκίας πρὸς τὴν Ὀλυνθιακὴν εἶναι καταφανής, καὶ ὥς δεικνύουν αἱ παρατιθέμεναι κατόψεις (πίν. IB), τὰ λεχθέντα περὶ τῶν οἰκιῶν τῆς Ὀλύνθου, καὶ ὥς πρὸς τὴν διάταξιν τῶν χώρων καὶ ὥς πρὸς τὴν ὅλην διαμόρφωσιν τοῦ περιστευλίου, ἔχουν πλήρη ἐφαρμογὴν καὶ εἰς τὴν οἰκοδομίαν τῆς Δήλου.

Ὡς ὁ Fr. Oelmann παρατηρεῖ, ἐν Δήλῳ μόνον εἰς πλουσιωτέρας καὶ ἀναλόγως εὐρυχωροτέρας οἰκίας ἡ ἐσωτερικὴ αὐλὴ περιστοιχίζεται μὲ στοάς καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν ἤτοι μὲ περιστύλιον. Ἀλλ' «ἡ οὐσία τῆς Δηλίας οἰκίας δὲν ἐγκεῖται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸ περιστύλιον τ. ἔ. εἰς τὴν συνειδητῶς γενομένην καλλιτεχνικὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς ὡς χώρου, ἥτις εἶναι ἐπιγενὲς στοιχεῖον, ἀλλ' εἰς τὴν πλατυμέτωπον μορφήν τοῦ κεντρικοῦ χώρου καὶ εἰς τὴν ὀριζόντιον στέγην». Ὁ Oelmann δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη τὰς οἰκίας τῆς Ὀλύνθου. Πάντως κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα π. Χ. τὸ περιστύλον διεδόθη εὐρέως, ὥστε ἀπέβη στοιχεῖον ἀπαραίτητον πάσης ὁπωσοῦν ἀξίας λόγου οἰκίας (βλ. πίν. IB 4), ἐκ τῆς Ἑλλάδος δὲ εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέστη τὸ κύριον μέρος τῆς κατοικίας τῶν Ρωμαίων δεσποτῶν.

Τοιαύτῃ ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς ἡ ἐξέλιξις τῆς οἰκιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι.

οἰκία αὕτη, ἀνασκαφείσα ὑπὸ Moricone, διακρίνεται δι' ὠραίου ψηφιδωτοῦ, εἰκονίζοντος τὴν ἀρπαγὴν τῆς Εὐρώπης, εἶναι δὲ πιθανῶς ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἀλλ' ὑπέστη μεταβολὰς ἐν τῇ διαρρυθμίσει τῆς αὐλῆς, τὰς ὁποίας ἀδυνατῶ νὰ καθορίσω, ἐπεὶ δὲ καθυστερεῖ ἡ συστηματικὴ δημοσίευσις τῆς ἀνασκαφῆς. Τὸ σχέδιον τοῦτο παραθέτω, ἵνα φανῇ πληρέστερον ἢ ἑκταίς τῆς διαδόσεως τοῦ τύπου τούτου τῆς οἰκίας εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα.

1) R. Vallois, L'architecture hellénique et hellénistique à Delos, 1944 σ. 205 κέ.

Ἐκ τῶν λεχθέντων κατεδείχθη πλήρως ἡ ὑπαρξίς ἐν αὐτῇ δύο κυρίως οἰκοδομικῶν τύπων, τοῦ μεγαροειδοῦς καὶ τοῦ τῆς παστάδος, οἵτινες ἐκ στοιχειωδῶς ἀπλῶν σχημάτων ἀφορμηθέντες ἐξελιχθησαν βαθμυδὸν καὶ ἐν διηνεκεῖ πρὸς ἀλλήλους συμβίωσει εἰς συνθετωτέρας καὶ τελείας μορφάς ἀστικής οἰκήσεως. Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν δι' ἔλλειψιν ἐπαρκῶν στοιχείων νὰ παρακολουθῶμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐλληνικῆς οἰκοδομίας ἐξ ἴσου καλῶς καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα μεσαιωνικοὺς χρόνους¹⁾, ἀλλ' ἡ ἐπιβίωσις τῶν ἀρχαίων οἰκοδομικῶν τύπων ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ ποικιλίᾳ καὶ τῇ ζωτικότητι ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλλάδι, ἡ ὁποία καταφαίνεται καὶ ἐξ ἀπλῆς καὶ προχείρου ἀντιβολῆς τῶν παρατιθεμένων σχημάτων, διαπιστώνει τὴν συνέχισιν αὐτῶν καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὥστε ἡ παράδοσις αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους νὰ εἶναι συνεχῆς καὶ ἀδιάσπαστος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον.

Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ ἐπικράτησις τοῦ τύπου τῆς πλατυμετώπου οἰκίας, ἡ τόσον εὐρεῖα εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν ἀρχὴν τῆς ἔχει ἤδη εἰς τοὺς κλασσικοὺς καὶ πιθανῶς εἰς τοὺς πρὸ αὐτῶν χρόνους. Ἀλλ' ἐνῶ τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων οἰκῶν ἀπομένουν βωβὰ καὶ αἰνιγματικά λείψανα τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξεπήγασαν, προβάλλοντα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπρηπτόμενα τὰ διαγράμματα τῶν μᾶλλον συνθέτων μορφῶν τῆς ἀρχαίας οἰκιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἡ νεοελληνικὴ οἰκοδομία ὡς ζῶσα καὶ ἐνεργὸς ἔκφρασις τῆς τέχνης τοῦ λαοῦ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἴδωμεν ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἐναργείᾳ καὶ ζωτικότητι τὰς ἐξελικτικὰς μορφάς τῆς συγχρόνου λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς, συντελοῦσα διὰ τῆς γνώσεως αὐτῶν εἰς τὴν κατανόησιν καὶ τῶν μορφῶν τῆς ἀρχαίας. Καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀξία ἔτι μᾶλλον τῆς προσοχῆς καὶ τῆς μελέτης μας.

II. ΑΙ ΟΙΚΙΑΙ ΤΩΝ ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΛΑΩΝ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ

Ἔργασίαι διεξοδικαὶ περὶ τῶν μορφῶν τῆς λαϊκῆς οἰκίας παρὰ Βουλγάρους, Σέρβους καὶ Ἀλβανοῖς δὲν λείπουν, ἀλλὰ δὲν ἔγινεν ἀκόμη ἡ δέουσα συγκριτικὴ μελέτη πρὸς καθορισμὸν τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰς ἐλληνικάς.

1) Περὶ τῆς βυζαντινῆς οἰκίας ἐν γένει βλ. **E. Gerland**, Das Wohnhaus der Byzantiner, Der Burgwart, 16 (1915) ἀρ. 1, σ. 10—19, **Φ. Κουνουλέ**, Περὶ τὴν βυζαντινὴν οἰκίαν, Ἑπετ. Ἑτ. Βυζ. σπουδῶν IB' 1936 σ. 76 κέ., καὶ **Ἀν. Ὁρλάνδου**, Τὰ παλάτια καὶ τὰ σπίτια τοῦ Μυστρᾶ, Ἀρχ. Βυζαντ. μνημείων τῆς Ἑλλάδος τ. Γ' 1937 σ. 54 κέ. 91 ὅπου βλ. ὠρισμένως διαφορὰς εἰς τὸ σύστημα τῆς κατοικίας κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Ἦδη ὁ Jovan Cvijic' προσεπάθησε νὰ διακρίνῃ κυρίους τύπους οἰκιῶν ἐν τῇ Βαλκανικῇ καὶ νὰ καθορίσῃ τὴν ἐξάπλωσίν των. Μεταξὺ αὐτῶν καταλέγει καὶ τύπον ἑλληνομεσογειακῆς οἰκίας «ὅστις προέρχεται πιθανῶς ἐκ τῶν παλαιῶν βυζαντινῶν οἰκιῶν, συναντᾶται δὲ καὶ εἰς ὅλα τὰ χωρία τῶν Κουτσοβλάχων, καὶ αὐτὰ τὰ τοῦ ἡπειρωτικοῦ κλίματος, ὡς καὶ παρὰ τοῖς σλαβικοῖς πληθυσμοῖς τοῦ Mijaci καὶ Μανρονεί εἰς τὸ κέντρον τῆς χερσονήσου»¹⁾. Καὶ τὸν Cvijic' ἀκολουθεῖ ἐν τούτῳ ὁ Otto Maull²⁾.

Ἀλλὰ τὴν ὀρθότητα τῶν πορισμάτων τοῦ Cvijic' ἠμφεσβήτησεν ὁ Franz Oelmann διὰ τὸν λόγον, ὅτι οὗτος «ἐστηρίχθη ἐπὶ γνωρισμάτων ὅλως ἐξωτερικῶν, οὐδεμίαν ἐχόντων ἀξίαν διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξέως τῆς οἰκίας»³⁾. Καὶ βεβαίως χρειάζεται διεξοδικὴ μελέτη, στηριζομένη, ὡς εἶπομεν ἐν ἀρχῇ, εἰς πλούσιον συγκριτικὸν ὕλικόν, ἀναφερόμενον καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ σχεδίου καὶ εἰς τοὺς τρόπους τῆς κατασκευῆς, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ καταλήξωμεν εἰς σαφῆ καὶ ἀπηκριβωμένα πορίσματα⁴⁾.

Τοιοῦτον ὕλικόν μᾶς παρέχει, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν βουλγαρικὴν οἰκίαν, τὸ βιβλίον τοῦ ἀρχιτέκτονος Dipl. Ing. Teodor Zlatev, Bălgarskata kăsta v svoja arhitektoničeski i kulturnoistoriceski rasvoj. I: Selska kăsta. (Ἡ βουλγαρικὴ οἰκία ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ καὶ ἱστορικῇ αὐτῆς ἐξελίζει. I: Χωρικὴ οἰκία). Sofia 1930 (σελ. VII + 178 εἰκόνες 153).

Ὁ Zlatev ἐρευνᾷ ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀπόψεως τὴν χωρικὴν βουλγαρικὴν οἰκίαν ἀνατίζει αὐτὴν ἀμέσως μὲν πρὸς τὰ οἰκήματα τῶν Σλάβων, τῶν ἐγκατασταθέντων ἀπὸ τοῦ 6 μ. Χ. αἰῶνος εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν ἐν μεσῷ τῶν ἐκρωμανισθέντων ἢ ἐξελληνισθέντων Θρακῶν, ἐμμέσως δὲ πρὸς τὴν ἀρχαίαν μεγαροειδῆ οἰκίαν τῶν Ἰνδοευρωπαίων. Ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ἀξίαν ἔχει ἐδῶ ἡ διεξοδικὴ καὶ σαφὴς περιγραφὴ τῶν χωρικῶν οἰκιῶν τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας, τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς διαφωτίζει μὲ πλῆθος φωτογραφιῶν, κατόψεων καὶ τομῶν, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν σαφὴ εἰκόνα καὶ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν καὶ τῆς ἐξελιξέως τῆς βουλγαρικῆς οἰκίας. Διὰ νὰ εἶμαι ὅμως σαφὴς καὶ διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀκριβὴς σύγκρισις τῆς βουλγαρικῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν οἰκίαν, ἀφοῦ καὶ ἡ γλῶσσα, εἰς ἣν εἶναι γραμμένον τὸ ἔργον τοῦ Zlatev, εἰς πλείστους δὲν εἶναι προσιτὴ, θὰ εἶμαι κάπως ἑκτενὴς εἰς τ' ἀφορῶντα τὴν βουλγαρικὴν

1) J. Cvijic', La péninsule balkanique, Paris 1918 σ. 244. Βλ. καὶ G. Weigand, Die Aromunen I Leipzig 1895 σ. 269 κέ.

2) O. Maull, Griechisches Mittelmeergebiet, Breslau 1922 σελ. 62 κέ.

3) Fr. Oelmann, Haus und Hof im Altertum, 1927 I σ. 19.

4) L. Schultze Jena, Makedonien, Jena 1927 σ. 89.

οίκιαν ¹⁾. Χάριν δὲ μεγαλυτέρας σαφηνείας παραθέτω ἐν τέλει πίνακας, ἐμφαίνοντας τὴν ἐξέλιξιν τῆς βουλγαρικῆς οἰκίας, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ Zlatev κατόψεων βουλγαρικῶν οἰκῶν.

Α΄. Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

Ὡς συνάγεται ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Zlatev, ἡ βουλγαρικὴ ἀγροτικὴ οἰκία δὲν παρουσιάζει τὴν ποικιλίαν τῶν μορφῶν τῆς ἑλληνικῆς οἰκίας. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὴν τρωγλοδυτικὴν οἰκίαν, ποὺ ἐπιχωριάζει εἰς περιοχάς τινας τῆς βορείου Βουλγαρίας, αἱ βουλγαρικαὶ ἀγροτικαὶ οἰκίαι ἀνήκουν εἰς τὰ εὐθύγραμμα ὀρθογώνια κτίσματα καὶ στεγάζονται ὅλοι μὲ ἀετωματικὴν ἢ σαγματοειδῆ στέγην, διακρίνονται δὲ ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους εἰς πεδινὰς καὶ ὄρεινὰς οἰκίας. Καὶ αἱ μὲν πεδιναὶ εἶναι, ὡς καὶ αἱ ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον μονώροφοι, ἐκτισμέναι ἐκ λίθων ἢ πλίνθων καὶ ἐστεγασμέναι διὰ κεράμων ἢ χόρτων ξηρῶν ²⁾, αἱ δὲ ὄρειναι εἶναι διώροφοι καὶ ἔχουν τὸν μὲν κάτω ὄροφον λίθινον, τὸν δὲ ἄνω ξυλόκτιστον εἴτε ἐν ὅλῳ εἴτε μόνον κατὰ τὸν σκελετόν, τῶν κενῶν μεταξὺ τῶν ξύλων πληρουμένων μὲ πλίνθους ὡς ἢ φρασσομένων διὰ πλέγματος ἐπιχριομένου ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν διὰ πηλοῦ ἀναμειγμένου μὲ ἄχυρον. Ἡ κάλυψις δὲ τῆς στέγης εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς γίνεται διὰ κεράμων ἢ πλακῶν, ἀπαντᾷται ὅμως πολλαχρὸν καὶ ἡ κάλυψις δι' ἀχύρων (καλαμιᾶς).

1. Πεδιναὶ οἰκίαι.

Ἡ βουλγαρικὴ πεδινὴ οἰκία σύγκειται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ δύο χώρων πλατυμετώπου μορφῆς καὶ ἐκ τοῦ προστώου, τὸ ὅποιον συνήθως εἶναι ἀνοικτὸν καὶ ἐκ τῶν πλαγίων αὐτοῦ πλευρῶν.

Ἐκ τῶν χώρων τούτων ὁ μὲν εἷς ἔχει τὴν ἐστίαν (ogničte) καὶ λέγεται *kǎst a* ἢ σπανιώτερον *h y z a* ³⁾, τ. ἔ. σπῖτι, ἐξ οὗ δύναται νὰ

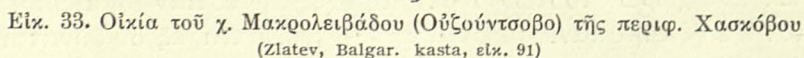
1) Ὁφείλω καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς νὰ ἐκφράσω τὰς θερμότητας εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν κ. Κωνστ. Θ. Σταματιάδην, ὅστις γνώστης ὢν τῆς βουλγαρικῆς μοῦ κατέστησε προσιτὸν τὸ ἀνωτέρω βιβλίον.

2) Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ **C. Jirecek**, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Wien 1891 σελ. 157 κέ. «εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς χώρας βλέπει τις εἰς τὰ χωρία μόνον πτωχικὰ σπιτάκια φαιοῦ γαιώδους χρώματος, ἄνευ λευκοῦ κονιάματος, τῶν ὁποίων αἱ στέγαι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον μόνον μὲ ἄχυρα σκεπασμένα... Τὸ πρῶτον κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν παρατηρεῖται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἀδείσεις τῶν κεραμωτῶν στεγῶν».

3) Ἡ λ. προέρχεται ἐκ τῆς γερμανικῆς *hūs*, *haus*. Σπίτια σχετικῶς μικρὰ καὶ ἐλαφρᾶ κατασκευῆς λέγονται παρὰ Βουλγάροις καὶ Σλάβοις *koliba*

Κατὰ κανόνα ἡ πεδινὴ οἰκία εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον μεγάλης αὐλῆς, περιφρασσομένης διὰ πλεκτοῦ φράκτου, ἐντὸς δὲ ταύτης διε-

Καὶ πρῶτον εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου, τὴν νότιον Βουλγα-

2) Κατὰ τὸν **C. Jirecek** Das Fürstenthum Bulgarien σ. 158 «οὐδέποτε ἐλείπει (ἀπὸ τὸ βουλγαρικὸν σπίτι) ἓνα ἀνοικτὸν προστῶον (prust, sundurmá) ὑπὸ τὴν προεκβαλλομένην στέγην, στηριζομένην ἐπὶ ξυλίνων στύλων».

ρίαν, αἱ οἰκήσεις τῶν Βουλγάρων χωρικῶν οὐδεμίαν παρουσιάζουν διαφορὰν ἀπὸ τὰς ἀγροτικὰς οἰκίας τῶν ἔκπαλαι ἐγκατεστημένων ἐν αὐτῇ Ἑλλήνων τῶν περιοχῶν Καβακλί καὶ Μεσημβρίας, τὰς ὁποίας περιέγραψα εἰς τὰς Θρακικὰς μου οἰκήσεις, (σελ. 27—29 καὶ 43—44), ὡς καὶ ἀπὸ τὰς οἰκίας τῆς νοτίου, ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Θράκης. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν παρατιθεμένων κατόψεων δύο οἰκῶν, μιᾶς τοῦ χωρίου Μακρολειβάδου (Οὐζούντσοβο) τῆς περιοχῆς Χασκόβου (εἰκ. 33) καὶ ἐτέρας τοῦ χωρίου Καράτοπρακ τῆς περιοχῆς Φιλιππουπόλεως (εἰκ. 34).

Ἡ πρώτη ἐκτίσθη τὸ 1780, σύγκειται δὲ ἐκ δύο κυρίως δωματίων, τὰ ὅποια εἶναι τελείως χωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ἐξ ὑποστέγου, τὸ ὅποion ἀρχικῶς κατελάμβανεν ὁλόκληρον τὴν πρόσοψιν. Τὸ μικρὸν δωμάτιον (oda) εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τοῦ ὑποστέγου εἶναι προσθήκη τελευταίων ἐτῶν. «Ἡ ὑπαρξίς ἐστιὼν καὶ εἰς τὰ δύο δωμάτια, κατὰ τὸν Zlatev σελ. 104, δὲν εἶναι κανονικὴ καὶ εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ ἐστία εἰς τὸ κύριον δωμάτιον, τὴν kăsta, κατεσκευάσθη ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου». Εἰς τὸ ἕτερον δωμάτιον, τὸ ὅποion ἐδῶ λέγεται zantsa, ἡ ἐστία προέρχεται ἐξ ἐπισκευῆς καὶ προφανῶς ἡ ἀρχικὴ χρῆσις τοῦ χώρου τούτου ἦτο ἄλλη, δηλ. ἡ στάβλισις τῶν ζώων ἢ ἡ ἀποθήκευσις τῶν καρπῶν κλπ. ὡς εἶναι συνήθες εἰς τὰς ἀγροτικὰς οἰκίας τῆς νοτίου Θράκης¹⁾. Εἰς τὸ ἐν ἄκρον τῆς οἰκοδομῆς κατὰ παράταξιν πρὸς τὰ δωμάτια ἔχει κατασκευασθῆ ὁ φούρνος, τὸν ὅποion συχνὰ εἰς τὴν ἄλλην Θράκην εὐρίσκουμεν εἰς ἓν ἄκρον τοῦ ὑποστέγου. «Εἰς οἰκήματα μεγαλύτερα, λέγει ὁ Zlatev, μὲ περισσοτέρους χώρους ἢ διάταξις δὲν ἀλλάσσει. Οἱ προστιθέμενοι χώροι διατάσσονται κατὰ παράταξιν, τὸ δὲ ὑπόστεγον ἐπαυξάνεται ἀναπτυσσόμενον ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ οὕτω ἐπιμηκυνομένου μετώπου τῆς οἰκοδομῆς²⁾. "Οταν ἡ ἐπιμήκυνσις αὕτη ἐπεκτείνεται πολὺ καὶ τὸ μήκος ἀρχίζει νὰ ἐπιδραῖ βαρέως εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν, τότε γίνεται μίᾳ μετακίνησις μόνον τοῦ ὑποστέγου, ὥστε τοῦτο εἰς τὸ μέσον νὰ ἐπεκταθῇ πρὸς τὰ ἔξω εἰς σχῆμα τετραγώνου, τὸ ὅποion ἐνθυμίζει πολὺ τὸ ὑπόστεγον τῆς ὀρεινῆς οἰκίας» (Zlatev σ. 104).

Τοῦτο παρατηροῦμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ χωρίου Καράτοπρακ (ἔτ. 1912), ἡ ὁποία εἶναι τριμερής, συγκειμένη ἐκ δύο δωματίων καὶ στάβλου, ἀλλὰ τμήμα τοῦ ἐνὸς δωματίου (τῆς soba) ἀπεχωρίσθη σχηματίσαν ἰδιαιτερον ὥρον, ὁ ὁποῖος ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ὀνομάσθη kiler τ.ἔ. κελλάρι. Ἐπίσης μὲ τὴν ἑλληνικὴν λέξιν δηλοῦται ὁ

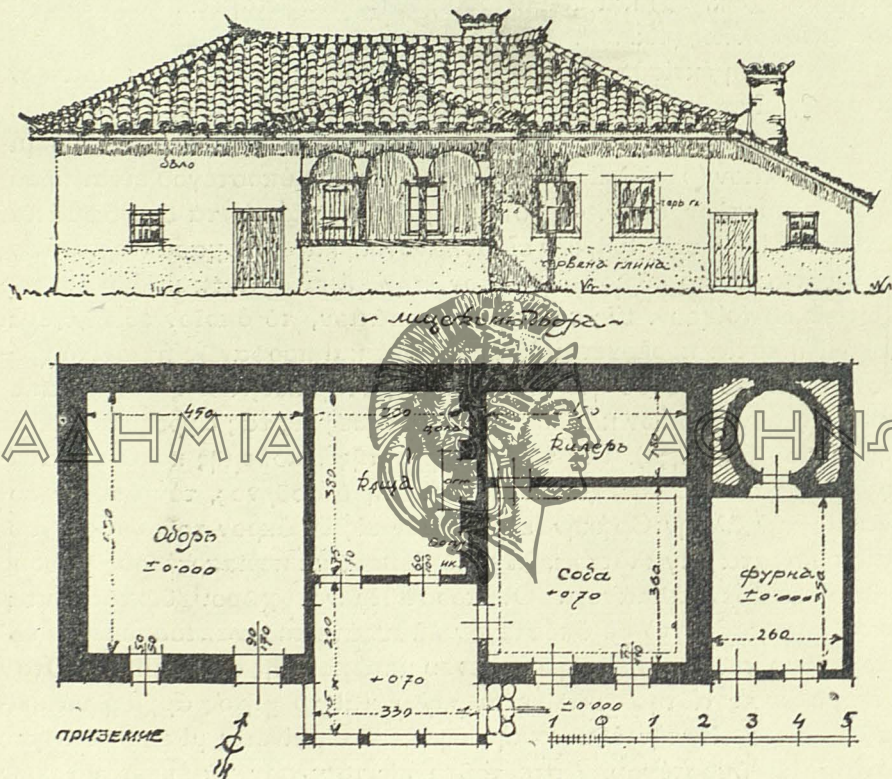
1) Γ. Μέγα, Θρακικαὶ οἰκήσεις σελ. 13.

2) Πρβλ. Γ. Μέγα, αὐτ. εἰκ. 10 καὶ 13.

φοῦρνος (ΦΥΡΗΑ), ὁ ὁποῖος καὶ ἐδῶ ἔχει προστεθῇ εἰς τὴν μίαν πλευρὰν τῆς οἰκίας (εἰκ. 34). Τέλος τὸ ὠραῖον πρόπυλον, ὀφειλόμενον κατὰ τὸν Zlatev εἰς ἐπίδρασιν τῆς μᾶλλον ἐξειλιγμένης ὀρεινῆς οἰκίας, μᾶς ἐνθυμίζει ὁμοίαν διαρρύθμισιν τοῦ ὑποστέγου εἰς ἡμιαστικούς συνοικισμούς τῆς 'Ελλάδος').

Κατὰ ταῦτα ἡ ὁμοιότης τῆς πεδινῆς ἀγροτικῆς οἰκίας τῆς νοτίου Βουλγαρίας, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἄλλη τις ἢ ἡ παλαιὰ βόρειος Θρά-

Εἰκ. 34. Οἰκία τοῦ γ. Καράτοπρακ περιφ. Φιλιππουπόλεως.
(Zlatev, Balgar. kasta, εἰκ. 94).

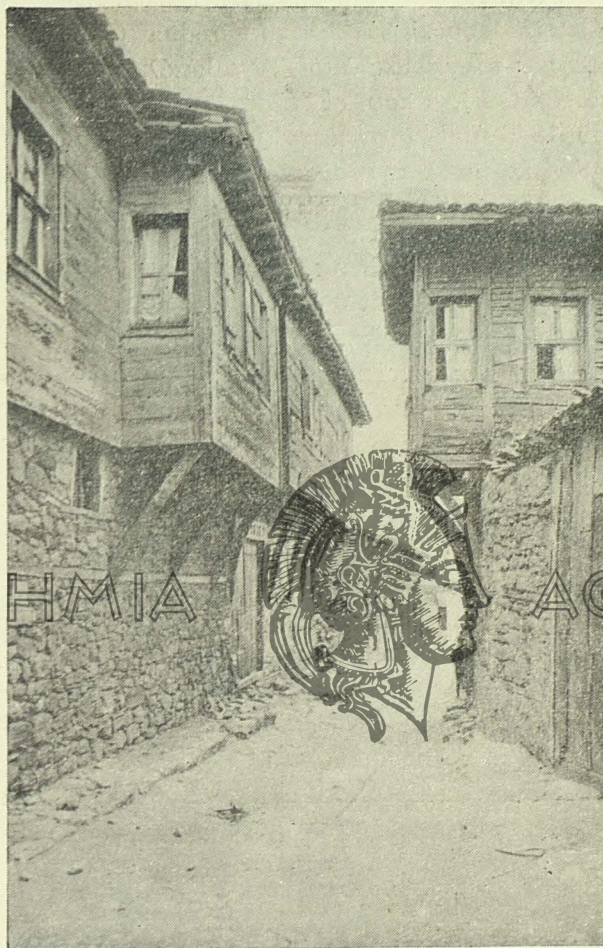
κη, ἡ ἐπονομασθεῖσα Ἀνατολικὴ Ρουμελία, πρὸς τὰς ἀναλόγους οἰκῆσεις τῆς λοιπῆς, ἐλληνικῆς ἢ τουρκικῆς, Θράκης εἶναι πλήρης.

Καὶ εἶναι τοῦτο εὐνόητον. Ὀλόκληρος ἡ Θράκη ὄχι μόνον κατὰ τὸν μεσαίωνα, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἀπετέλει μίαν γεωγραφικὴν καὶ πολιτικὴν ἐνότητα, τῆς ὁποίας ὁ χα-

1) T. Zlatev, αὐτ. σ. 106 κέ. Βλ. Γ. Μέγα, Θεσσαλικά οἰκῆσεις σελ. 67 κέ. πίν. Λ, 3. Πρβλ. καὶ ὀρεινὰς οἰκίας Ἀγράφων, αὐτ. εἰκ. 43 καὶ 45).

ρακτήρ από ἐθνολογικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀπόψεως ἦτο γνησίως ἑλληνικός¹⁾). Οἱ κατὰ καιροὺς ἐγκαθιστάμενοι εἰς τὴν βορειοθρακικὴν πε-

Εἰκ. 35. Ἀποψις μιᾶς ὁδοῦ τῆς Μεσημβρίας.
Εἰς τὸ βάθος ἡ ἐκκλησία τῆς Πονολυτρίας.

διάδα Βούλγαροι ὡς ἐργάται καὶ καλλιεργηταὶ εἰς τὰ κτήματα τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων εὗρισκον τὸ σύστημα οἰκήσεως, τὸ ἔκπα-

1) Βλ. *Κ. Μ. Ἀποστολίδου*, *Ρωμανία—Ζαγορά καὶ τὰ τῆς Θράκης ὄρια ἐπὶ τῆς βυζ. αὐτοκρατορίας*. Ἡ διὰ τῶν αἰώνων ἐθνικὴ τῆς Θράκης φυσιογνωμία (*Ἀρχεῖον Θρακ. θησαυροῦ* Η' (1941—42) 80 κέ. 83 κέ. *Σ. Κυριακίδου*, Ἡ δυτικὴ Θράκη καὶ οἱ Βούλγαροι, Ἀθῆναι 1919, σ. 32 κέ. *Γ. Μέγα*, Ἀνατολικὴ Ρουμελία, Ἀθῆναι 1945, σ. 4 κέ. ἔνθα αἱ σχετικαὶ εἰδήσεις ξένων περιηγητῶν καὶ γεωγράφων.

λαι ἐπιχωριάζον ἐν αὐτῇ, καλύτερον καὶ προτιμότερον τῆς ἐν ἀπλῇ καλύβῃ διαβιώσεως, ἐξ ἧς προήρχοντο, καὶ προσήρμοζον τὸν βίον καὶ τὸν τρόπον τῆς οἰκήσεώς των πρὸς τὸν τῶν ἄλλων παλαιότερων κατοίκων. Καὶ τὸ αὐτὸ ἰσχύει, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ διὰ τὰς οἰκήσεις τοῦ Μέσου Ὀρους ἢ Ἀνθαίμου (Sredna Gora) καὶ τῆς παραλίας ζώνης τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ Ἀγαθοπόλεως μέχρι Διονυσοπόλεως (σημερ. Baltsik), ὅπου οἱ Ἕλληνες μέχρι τῶν ἀνθελληνικῶν διωγμῶν τοῦ 1906 ὑπερεῖχον κατὰ πολὺ τῶν Βουλγάρων καὶ κατὰ τὸν πληθυσμὸν καὶ κατὰ τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἀκμὴν¹⁾.

Εἰκ. 36. Οἰκία τοῦ Μπαλτσίκ (ἀρχ. Διονυσοπόλεως).

Ἐκ τούτου καὶ εἰς τὰ παρὰ τὴν Μεσημβρίαν ἑλληνικὰ χωρία τοῦ Αἴμου (Ἀηβλάσην, Ναίμοναν, Μπάναν, Ἀσπρον, Ραβδᾶν κ.ἄ.) ἀνευρίσκομεν διατηρούμενον ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ζωτικότητι τὸν τύπον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ μεγάρου (άνωτ. σ. 8) καὶ αἱ οἰκίαι τῶν ἐκεῖ πόλεων καὶ κωμῶν δὲν διαφέρουν κατὰ τὴν διάταξιν τῶν χώρων καὶ τὴν ὅλην κατασκευὴν τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν ἀστικῶν κέντρων (εἰκ. 35 καὶ 36).

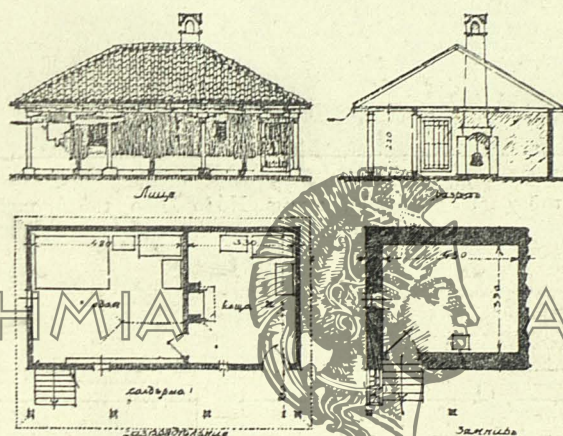
Ἦδη ὁ C. Jirecek τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς πόλεις τῆς παραλίας, Μεσημβρίαν, Σωζόπολιν κλπ. θεωρεῖ ὡς τὸ πρότυπον ὅλων τῶν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Τυρνάβου, ὡς καὶ τῶν κατὰ μῆκος τῶν νοτίων ὑπω-

1) Βλ. J. Cvijic' ἐνθ' ἀν. 156.

ρειών τοῦ Αἵμου καὶ ἐπὶ τῶν βορείων προπόδων τῆς Ροδόπης εὐρισκομένων κωμοπόλεων, αἱ ὁποῖαι διακρίνονται ἐκ τῶν λιθοκτίστων διωρόφων οἰκιῶν, τῶν κεραμωτῶν στεγῶν, τῶν λιθοστρώτων στενῶν ὁδῶν καὶ τῆς μικρᾶς ἐμπορικῆς ὁδοῦ ¹⁾. Ὡς δὲ λέγει, «ἐνα ὅλως μεσημβρινὸν χαρακτηρὰ ἔχουν αἱ καλύτεραι οἰκίαι τῆς Φιλιππουπόλεως, αἱ ὁποῖαι καὶ εὐρύτατα καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν μέχρι Κορρίχτιτσα καὶ Καλοφερὸν (Καλόφερων) ἐχρησίμευον ὡς πρότυπον» ²⁾.

Καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἀναγνωρίζει ὁ Zlatev γράφων ἐν σελ. 156 : «Ἡ οἰκία τοῦ Μέσου Ὁρους, ὡς καὶ ἡ τῆς νοτίου Βουλγαρίας, προέκυψεν ἀπὸ τὴν ἀναμφισβήτητον ἐπίδρασιν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ Κωνσταντινουπόλεως», δηλῶν διὰ τῶν λέξεων τούτων τὴν ἐπί-

Εἰκ. 37. Κάτοψις, τομὴ καὶ πρόσοψις οἰκίας τοῦ χ. Divlia περιφ. Radomir.
(Zlatev, Balg. Kasta εἰκ. 83)

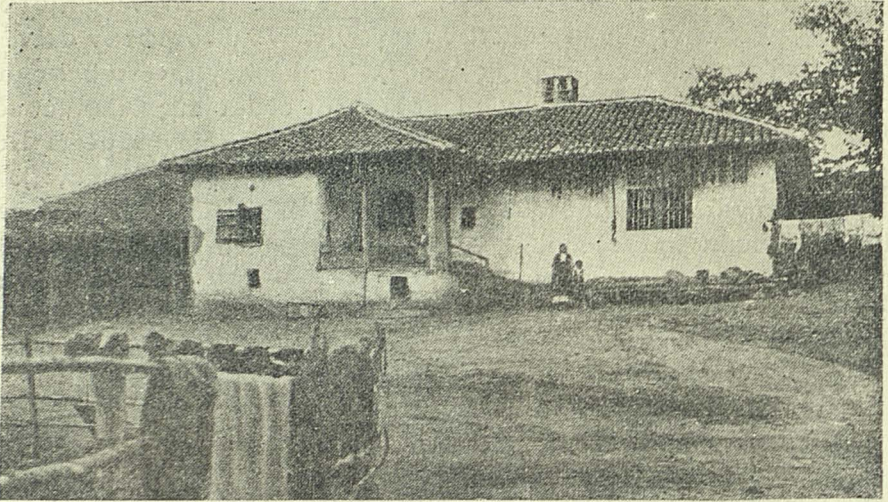
δρασιν τῆς ἐλληνικῆς οἰκοδομίας ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν οἰκήσεων τῆς νοτίου Βουλγαρίας.

Ἀλλὰ καὶ δυτικώτερον, εἰς τὸ ὁροπέδιον τῆς Σόφιας, αἱ κατοικίαι τῶν χωρικῶν, ὡς λέγει ὁ Zlatev καὶ ὡς δεικνύουν αἱ κα-

1) C. Jirecek, Das Fürstenthum Bulgarien, Wien 1891 σελ. 152.

2) C. Jirecek, αὐτ. σελ. 163. «Ἀπὸ τὴν ἐξώπορτα, λέγει, εἰσέρχεται τις εἰς μίαν λιθοστρωτον αὐλήν, ἀνέρχεται διὰ μιᾶς εὐρείας κλίμακος εἰς ἕν εὐάερον, ὑπὸ στύλων στηριζόμενον ὑπόστεγον (Veranda), καὶ διὰ τούτου ἡ εἴσοδος ἄγει πρὸς τὰ εὐρύχωρα δωμάτια, τὰ ὁποῖα ἔχουν μεγάλα τετράγωνα παράθυρα· τὸ περίτεχον γείθρον εἰς τὴν προεξέχουσαν στέγην καὶ ἐξῶσται κλειστοὶ καὶ ἀνοικτοὶ (Erker καὶ Balkons) ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν προσόψεως συμπληρώνουν τὴν εὐχάριστον ἐντύπωσιν». Τὴν ἀντίθετον ἐντύπωσιν ἐκ τῶν οἰκημάτων τῶν βουλγαρικῶν πόλεων ἐκθέτει ὁ συγγραφεὺς ὀλίγον ἀνωτέρω.

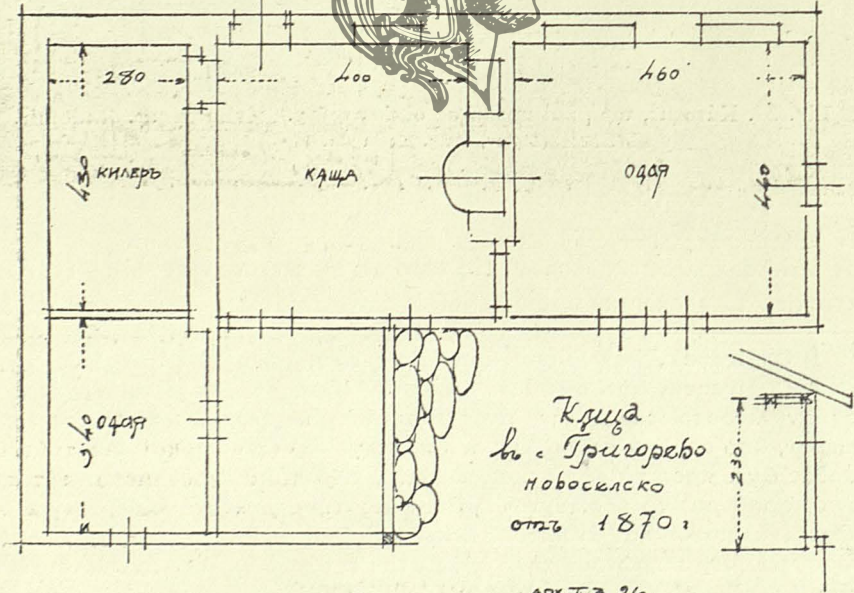

Εἰκ. 38. Οἰκία τοῦ χωρ. Γρηγόρεβο, περὶ τὸ Νόβο Σέλο τοῦ ὄροπεδίου τῆς Σόφιας.
(Zlatev, Balg. kasta, εἰκ. 80)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΡΧ. Τ. 3 26.

Εἰκ. 39. Κάτοπις τῆς ἄνω οἰκίας τοῦ χωρ. Γρηγόρεβο.
(Zlatev, Balg. kasta, εἰκ. 81)

τόψεις δύο τυπικῶν σπιτιῶν τῆς περιοχῆς ταύτης τῶν ἐτῶν 1860 καὶ 1870, τὰς ὁποίας παραθέτω (εἰκ. 37 καὶ 39), «εἰς τὴν διάταξιν τῶν χώρων δὲν διαφέρουν καθόλου ἀπὸ τὰς λοιπὰς καθαρῶς πεδινὰς οἰκίας, οἷαι αἱ τῆς πεδιάδος τοῦ "Εβρου ἢ τῆς Πλεύνας» (σελ. 95).

Ἡ οἰκία τοῦ χωρ. Ντίβλια, περιφ. Ραντομίρ (εἰκ. 37), εἶναι «τυπικὴ δίχωρος πεδινὴ οἰκοδομὴ με ὑπόστεγον ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ μετώπου αὐτῆς» (Zlatev σελ. 98), ἡ δὲ τοῦ χωρ. Γρηγόρεβο, περιφ. Νόβο Σέλο (εἰκ. 38 καὶ 39) εἶναι ὀλίγον μόνον ἀνυψωμένη ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ περιλαμβάνει πλὴν τῶν δύο βασικῶν διὰ κάθε πεδινὴν οἰκίαν

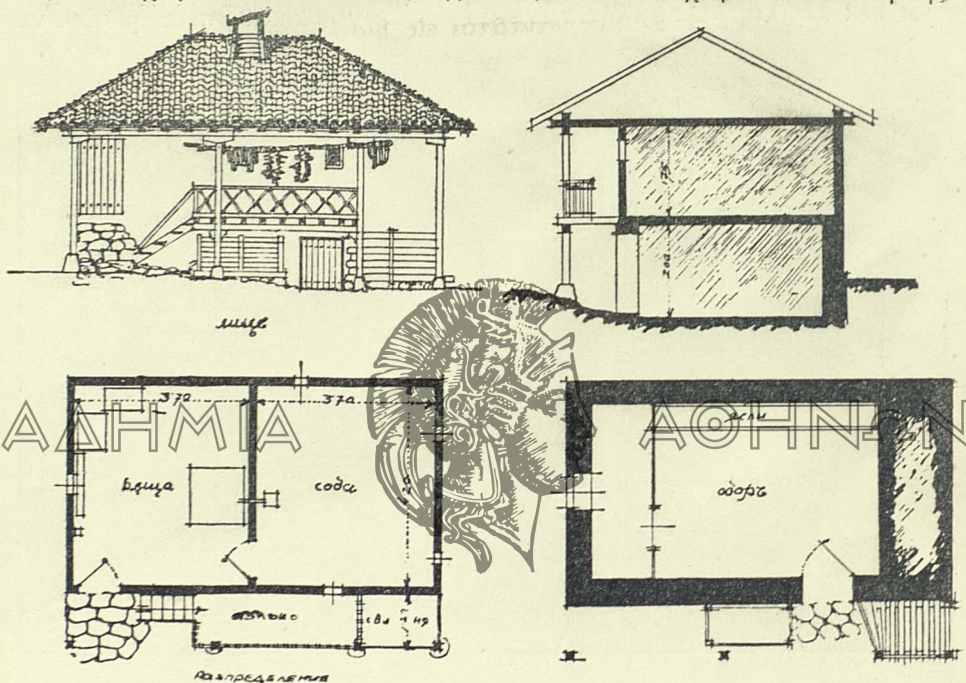

Εἰκ. 40. Οἰκία τοῦ γ. Σαπάντση περιοχ. Νόβο Σέλο.
(Zlatev, Balg. kasta eiz. 82).

χώρων, (τῆς kăsta καὶ soba), ἓνα κελλάρι κατὰ παράταξιν πρὸς αὐτοὺς καὶ μικρὸν δωμάτιον ἐπὶ τῆς προσόψεως, τὸ ὅποῖον μαζί με τὸ ὑπόστεγον, πού ὑπάρχει πρὸ τῆς εἰσόδου, σχηματίζει πτέρυγα, ἡ ὁποία προεξέχει ἀπὸ τὸν κορμὸν τῆς οἰκοδομῆς. Ὅλοι οἱ χώροι ἔχουν χωμάτινον δάπεδον, ἀλειμμένον με πηλόν. Ἡ ἐστία εὐρίσκεται εἰς τὸν μεταξὺ τῶν δύο δωματίων τοίχον τῆς kăsta ἥτοι τοῦ «σπιτιοῦ», παρ' αὐτὴν δὲ χωνευτὰ ἐντὸς τοῦ τοίχου ὑπάρχουν δύο ἐρμάρια (dularze). Ἀπέναντι τῆς ἐστίας, εἰς τὸν ἄλλον ἐσωτερικὸν τοίχον, εἶναι ὁ σταμνοστάτης. Ὁ φοῦρνος διὰ τὸ ψωμί, ὁ στάβλος καὶ τὰ ἄλλα κτίσματα, τ' ἀπαραίτητα εἰς τὸν ἀγροτικὸν βίον, εὐρίσκονται εἰς τὴν εὐρύχωρον

αύλην. Αὕτη εἶναι περιφραγμένη με τοῖχον ἀπὸ ὠμάς πλίνθους, ὕψ. 2 μέτ., ὃ ὁποῖος σκεπάζεται με κεραμίδια, (βουλγ. *keramidí*). Ἡ θύρα τῆς εἰσόδου εἶναι δίφυλλη, μεγάλη διὰ νὰ περνοῦν κάρρα, ἀλλὰ παρ' αὐτὴν ὑπάρχει καὶ ἄλλη μικρά διὰ τὴν εἴσοδον τῶν ἀνθρώπων. Ἡ εἴσοδος σκεπάζεται με πλατεῖαν ξυλίνην στέγην, κατ' ἐπίδρασιν τῆς γειτονικῆς χωρικῆς οἰκίας τοῦ Ἀνθαίμου. Τὸ χωρίον τοῦτο προήλθεν ἀπὸ παλαιὸν τουρκικὸν «τσιφλίκι» (*Zlatev* σελ. 97). Τὴν ἰδίαν δὲ διὰ-ξιν τῶν χώρων δεικνύει καὶ ἡ ἀγροτικὴ οἰκία τοῦ χωρ. Σαπάντση τῆς

Εἰκ. 41. Οἰκία τοῦ γ. Ζιανοζένε περιφ. Μπέροκοφ.

(*Zlatev*, Balg. kasta εἰκ. 84)

αὐτῆς περιοχῆς, μὴ διαφέρουσα κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῶν ἀναλόγων οἰκίων τῆς Θράκης (εἰκ. 40)¹⁾.

1) Ὡς φαίνεται, εἰς παλαιότερους χρόνους τὰ οἰκήματα τῶν ἀπορωτέ-ρων κατοίκων τῆς Σόφιας δὲν, διέφερον ἀπὸ τὰς καλύβας τῶν χωρικῶν. «Αἱ χαμηλαὶ θύραι τῶν χριστιανικῶν καὶ ἰουδαϊκῶν σπιτιῶν τῆς Σόφιας, λέγει ὁ Jirecek, ἐνθ' ἂν. 163, ἐξέπληττον ἤδη τοὺς περιηγητὰς τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰῶνος, οἵτινες ἐγνώριζον καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πράγματος: τὰς ἐκτιζον ἔτσι, διὰ νὰ μὴ ἡμποροῦν τὰ ἔφιππα τουρκικὰ σίφη, τὰ διερχόμενα ὅπως μεταβοῦν εἰς Οὐγγαρίαν, νὰ καταλύουν εἰς τὰς οἰκίας των (Βλ. τὰ ἐκτιθέμενα εἰς *Γ. Μέγα*, Θρακ. οἰκήσεις σ. 23—26).

Τὴν αὐτὴν διάταξιν παρουσιάζει ἡ χωρική οἰκία καὶ καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν Βουλγαρίαν, ὅπου ὅμως τὸ δάπεδον τῶν δωματίων εἶναι συνήθως 1—1, 20 μ. ὑψηλότερον τοῦ ἐδάφους τῆς αὐλῆς, κάτωθεν δ' αὐτοῦ ὑπάρχει ὑπόγειον, ἐσκαμμένον περὶ τὸ 1 μ. εἰς τὸ ἔδαφος, χρησιμεῖον διὰ τὴν στάβλισιν τῶν ζώων.

Ταύτης τυπικὸν σχῆμα παρέχει ἡ οἰκία τοῦ χωρ. Ζιανοζένε τῆς περ. Μπέρκοφ, τοῦ ἔτους 1890 (εἰκ. 41). «Εἰς τὰ μέρη αὐτά, λέγει ὁ Zlatev, σελ. 98, βορείως καὶ νοτίως τοῦ Αἵμου, εἰς τὴν πεδιάδα ἢ ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ βουνά, ἡ οἰκία αὐτὴ εἶναι ὁ κανονικὸς τύπος. Τὸ ὑπόστεγον ἐδῶ συναντᾶται εἰς διαφόρους μορφὰς καὶ τοποθετήσεις, ἐξαρτωμένας ἀπὸ τὴν οἰκοδόμησιν, ἢ ὅποια ἐδῶ εἶναι πρωτόγονος καὶ χωρὶς ἰδιαιτέραν τινὰ αἴσθησιν πρὸς τὴν μορφήν». Μέρος τοῦ χώρου εἰς τὸ ὑπόστεγον ἔχει περιφραχθῇ μὲ δρύϊνα ξύλα καὶ χρησιμεύει διὰ τὴν κοίτην τοῦ χοίρου. Οἱ τοῖχοι τοῦ ἰσογείου εἶναι πέτρινοι, τοῦ ἀνωγείου ἀπὸ πλέγμα ἐπιχρισμένον (βουλγ. ple-tarka) ἢ ἀπὸ τσατμᾶ. Τὸ πάτωμα τοῦ ἀνωγείου εἶναι ἀπὸ δρύϊνες τάβλες, χονδροειδῶς πλανισμένες, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχει ἐπιπασθῇ παχὺ στῤῥωμα ἀργιλλώδους γῆς. Τὰ παράθυρα εἶναι ὀλίγα εἰς ἀριθμὸν καὶ μικρὰ εἰς διαστάσεις, ἐξ οὗ καὶ ὁ φωτισμὸς εἰς τὴν οἰκίαν αὐτὴν εἶναι πάντοτε ἀνεπαρκής. Τὸ ὕψος τοῦ εἶναι καθαρὰ 2 μ. τοῦ δαπέδου 2-2,50 μ. Ὁ σχηματιζόμενος ὅμως ἐν τῇ προσόψει ἐξώστης, ὀνομαζόμενος islak (ἐκ τοῦ ἡλιακός), φαίνεται ὡς μὴ ὀργανικὸν τμήμα, προσκεκολλημένον εἰς τὸ κύριον σῶμα· μολονότι ἡ σκεπή του εἶναι τμήμα τῆς ὅλης στέγης τῆς οἰκοδομῆς, χρησιμεύει δὲ κυρίως διὰ τὴν ἀποξήρανσιν τῶν καρπῶν¹⁾.

Ἡ ἀνάγκη τῆς στεγάσεως πολυμελοῦς οἰκογενείας, οἷα ἡ λεγομένη ζαντρούγκα, ἐδημιούργησεν εἰδικὸν καὶ δύσκολον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον παρὰ τοῖς Σέρβοις καὶ τοῖς ἄλλοις Σλάβοις ἔμεινεν ἀρχιτεκτονικῶς ἄλυτον: οἱ νέοι καὶ τὰ νεαρὰ ἀνδρόγυνα κοιμῶνται εἰς ἰδιαίτερα μικρὰ οἰκήματα (vajat, kljet, staja ἢ koliba), τὰ ὅποια κτίζονται παραπλευρῶς ἢ πέριξ τῆς οἰκογενειακῆς οἰκίας, (τῆς λεγομένης kuc'a), ἄνευ ἐστίας καὶ χρησιμεύουν συγχρόνως ὡς στάβλος καὶ ὡς ἀποθήκη²⁾. Παρὰ τοῖς Βουλγάροις τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐλύθη κατὰ δύο τρόπους: 1) διὰ τῆς προσθήκης δωματίων, τὰ ὅποια ἐτέθησαν εἰς

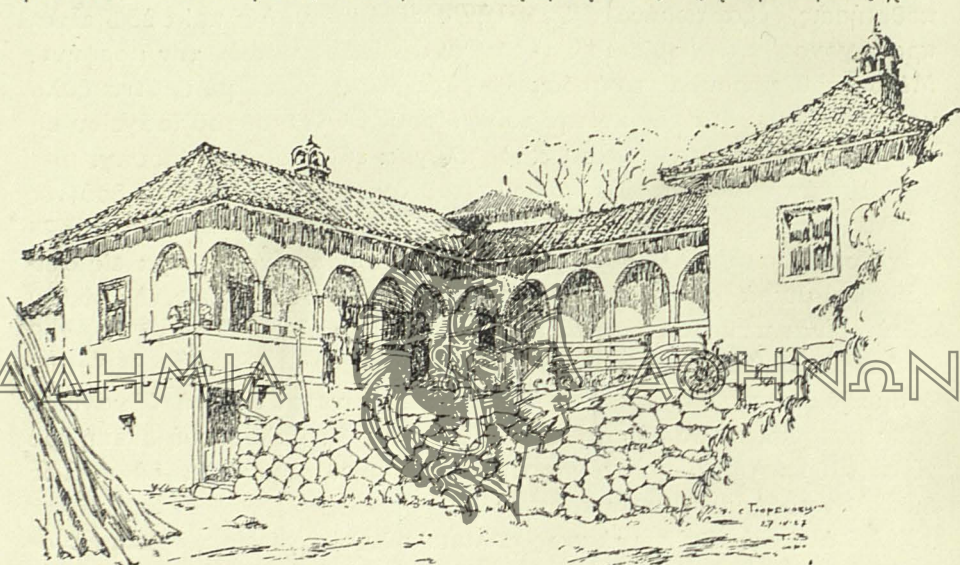
1) Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ ὀνοματολογία τῶν καθ' ἕκαστον μερῶν τοῦ ξυλίνου σκελετοῦ εἰς τὴν δυτ. Βουλγαρίαν, ταυτιζομένη ἐν πολλοῖς μὲ τὴν ἀντίστοιχον ἑλληνικὴν καὶ δὴ τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου: temél (=θεμέλιον) ἢ βάσις τοῦ στύλου, por (=παπᾶς), mertek, direk κλπ.

2) Βλ. J. Cvijic', La péninsule balkanique, Paris 1918 σ. 233 κέ. L. Niederle, Manuel de l'antiquité slave, τ. 2, Paris 1926 σ. 109.

ἄμεσον ὀργανικὴν σύνδεσιν μὲ τὸν ἀρχικὸν χώρον τῆς ἐστίας καὶ 2) διὰ τῆς συνενώσεως δύο αὐτοτελῶν διμερῶν ἢ τριμερῶν οἰκημάτων μὲ σκεπαστάς εἰσόδους ἢ στοάς.

Τὸν πρῶτον τρόπον δεικνύει ἡ οἰκία τοῦ χωρ. Zabel (Zlatev εἰκ. 16), μία τῶν παλαιότερων οἰκίων τῆς ΒΔ Βουλγαρίας, ἡ ὁποία «πρὸ ἐτῶν κατοικεῖτο ἀπὸ 40μελῆ ζαντρούγκα καὶ εἶχε κτισθῇ εἰδικῶς, διὰ νὰ καλύψῃ τὰς ἀνάγκας τοιαύτης οἰκογενείας (πίν. ΙΓ 6). Ἀποτελεῖ ἐξέλιξιν τοῦ βασικοῦ τύπου: σπίτι μὲ δύο χώρους (hyza καὶ odaja). Τὰ εὐρισκόμενα πρὸς τὴν μίαν πλευράν τῆς hyza κελλάρια εἶναι ὑποδιαίρεσις τοῦ τρίτου διαμερίσματος εἰς μικροτέρους χώ-

Εἰκ. 42. Οἰκία τοῦ χ. Τιореκόβτσι.
(Zlatev, Balg. kasta, εἰκ. 77)

ρους, χρησιμεύοντας μόνον διὰ τὸν ὕπνον τῶν καθ' ἕκαστον ἀνδρῶν τῆς ζαντρούγκας. Ὡς κεντρικὸν διαμέρισμα παραμένει ἡ hyza, ὅπου εὐρίσκεται ἡ ἐστία μὲ διαστάσεις 2×2 μ. εἰς τὴν ὁποίαν ψήνεται τὸ ψωμὶ μέσα εἰς τὴν γάστραν. Κελλάρια καὶ ὄντως ἀνοίγονται ὅλα πρὸς τὴν hyza, χωρὶς νὰ ἐπικοινωνοῦν μεταξύ των. Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς οἰκοδομῆς αὐτῆς ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν ἡ ἔλλειψις τοῦ προστώου, τοῦ μονίμου αὐτοῦ, ὡς λέγει ὁ Zlatev, σελ. 91 κέ. στοιχείου τῆς βουλγαρικῆς οἰκίας. Τὴν αὐτὴν σύστασιν, ἀλλὰ μὲ διάφορον διάταξιν τῶν χώρων, δεικνύει ἡ οἰκία τοῦ χ. Τιореκόβτσι, ἔτ. 1870 (Zlatev εἰκ. 78). Βλ. κατωτέρω πίν. ΙΓ' 7.

Κατὰ τὸν δεῦτερον τρόπον εἶναι κτισμένη ἐτέρα οἰκία τοῦ ἰδίου

χωρίου (Zlatev εικ. 76 και 77), παρέχουσα την επίφασιν αρχιτεκτονικής συνθέσεως: «δύο αὐτοτελῆ διμερῆ οἰκήματα, ἐκτεινόμενα παραλλήλως πρὸς ἀλλήλα ἐνώνονται ἐπὶ μιᾷ πλευρᾷ με σκεπαστὸν ὑπόστεγον, οὕτω δὲ σχηματίζεται κεντρικὴ τις αὐλὴ, περιβαλλομένη ἐκ δύο πλευρῶν ὑπὸ στοῶν, ἡ ὁποία, ὡς ὁ Zlatev λέγει, σελ. 92, μᾶς ἐνθυμίζει τὰ μοναστήρια, καὶ δεικνύει, κατ' αὐτόν, καθαρὰ τὴν προέλευσιν τῆς ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν ἀναγέννησιν»! (εἰκ. 42, πίν. ΙΓ' 8).

Εἰς τὴν πεδινὴν τέλος οἰκίαν δύνανται νὰ καταλεχθῇ καὶ ἡ τρωγλοδυτικὴ, ἡ ὁποία ἀπαντᾷται καὶ σήμερον εἰς τὰ χωρία πεδινῶν τινῶν περιοχῶν τῆς βορείου Βουλγαρίας, ἀλλ' αὕτη καὶ κατὰ τὴν διάταξιν καὶ κατὰ τὴν κατασκευὴν ἀποτελεῖ, ἰδιαίτεραν ὁμάδα κτισμάτων καὶ ἀρμόζει νὰ γίνῃ περὶ αὐτῆς ἰδιαίτερος λόγος εἰς τὸ τέλος τῆς παρουσίης ἐκθέσεως.

2. Ὅρειναι οἰκίσεις.

Μεγαλυτέραν ποικίλιαν μορφῶν δεικνύουν αἱ οἰκίαι τῶν ὁρεινῶν περιοχῶν τῆς Βουλγαρίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι διώροφοι καὶ ὑπερέχουν κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διαμόρφωσιν ἀπὸ τὴν πεδινὴν οἰκίαν. Ἀλλ' ἡ ἐξήγησις, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ Zlatev, ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν μεγαλυτέραν εὐπορίαν τῶν ἐπὶ τῶν ὁρεινῶν περιοχῶν ἐγκατεστημένων ἀγροτῶν, πλουτιζόντων εὐκόλως ἐκ τῆς κτηνοτροφίας, εἶναι ὀρθὴ μόνον, ἂν ληθῇ ὑπ' ὅψιν, ὅτι αἱ πεδιναὶ περιοχαὶ τῆς Βουλγαρίας, ὡς καὶ τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὰ χρόνια τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἀπετέλουν τσιφλίκια τούρκων βέηδων, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ χωρικοὶ ἔζων εἰς κατὰστασιν δουλοπαροίκων.

Αἱ παλαιότεραι οἰκίαι, αἱ διατηρούμεναι ἕως σήμερον εἰς τὰς ὁρεινὰς περιοχὰς τῆς Βουλγαρίας, προέρχονται ἀπὸ τὰ μέσα ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὰς οἰκίας τῶν περιοχῶν τῆς Ροδόπης καὶ τοῦ Ὀρβήλου, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν ἰδιοτυπίας τινάς, γνῶρισμα χαρακτηριστικὸν καὶ τῆς ὁρεινῆς βουλγαρικῆς οἰκίας εἶναι τὸ ἀνοικτὸν ὑπόστεγον, τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὸ μῆκος μιᾶς τῶν πλευρῶν τοῦ ὀρόφου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς πλευρᾶς, ἡ ὁποία βλέπει πρὸς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκοδομῆς. Παράθυρα πρὸς τὸν δρόμον ἢ οἰκοδομὴ συνήθως δὲν ἔχει. Ἐντὸς τοῦ ὑποστέγου τούτου τοποθετεῖται καὶ ἡ κλῖμαξ, ἡ ὁποία ἄγει ἀπὸ τὸ ἰσόγειον πρὸς τὸν ὄροφον, ἐκ τοῦ ὑποστέγου δὲ γίνεται ἡ εἴσοδος εἰς τὰ δωμάτια τοῦ ὀρόφου. Οὕτω ἡ κλῖμαξ εἶναι σχεδὸν ἐξωτερικὴ, ἀλλ' εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν στέγην τῆς οἰκίας. (Βλ. πίν. ΙΔ' καὶ ΙΕ').

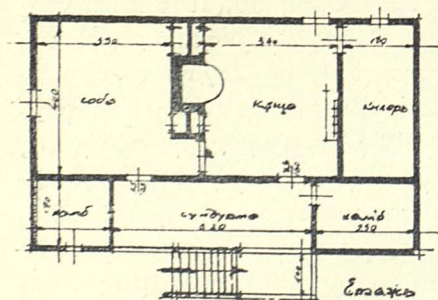
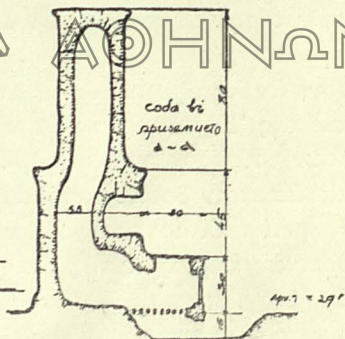
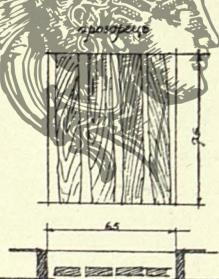
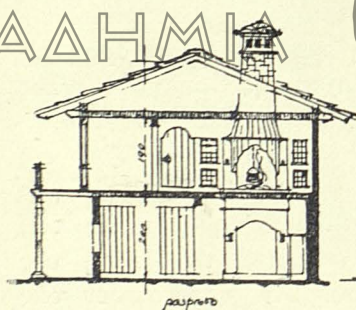

Είχ. 43. Πρόσοψς οίκίας του γ. Μπούνοβο της Sredna Gora.
(Zlatev, Balg. kasta ειλ. 57)

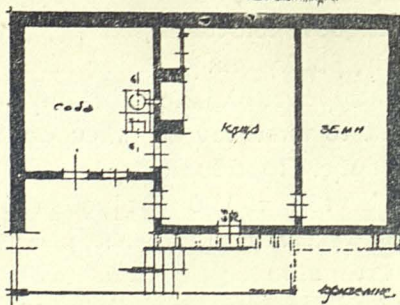
τομή

προσώπου

ή σύμπα του Ισογείου (τομή)

δρόμος

Ισόγειον

Είχ. 44. Κατόψεις και τομή της άνω οίκίας του γωρ. Μπούνοβο.

(Zlatev, Balg. kasta ειλ. 56)

Συνήθως τὸ ἄνω πάτωμα καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς προσόψεως ἢ καὶ κατὰ τι μέρος αὐτῆς προεξέχει τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ ἰσογείου. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν ἐξαιρετικῶς μεγάλην ἐφαρμογὴν, τὴν ὁποίαν εὐρίσκει τὸ ξύλον καὶ ὡς οἰκοδομήσιμον ὑλικὸν καὶ ὡς διακοσμητικὸν στοιχεῖον, ἢ μὲν δρυς εἰς τὰς δασώδεις περιοχὰς τοῦ Αἵμου καὶ Ἀνθαίμου, ἢ δὲ πεύκη καὶ τ' ἄλλα βελονοφόρα δένδρα εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Ροδόπης καὶ τοῦ Ὀρβήλου. Φαίνεται δ' ὅτι διὰ τὴν ἀφθονίαν τῆς ξυλείας ἡ ὀρεινὴ οἰκία ἦτο κατ' ἀρχὰς ὅλη ξυλόκτιστος¹⁾.

Καὶ εἰς τὰς διωρόφους οἰκίας διακρίνομεν ἐν τῷ ἄνω ὀρόφῳ τοὺς δύο βασικοὺς χώρους, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ πεδινὴ βουλγαρικὴ οἰκία, τὴν *kästa* καὶ τὸν ὄντᾶ ἢ *soba*, μὲ τὸ *tsardak* (ἢ *islak* ἢ *soupendouma*) ἥτοι τὸ ἀνοικτὸν ξύλινον ὑπόστεγον πρὸ αὐτῶν. Ὁ κάτω ὄροφος διατίθεται, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐλληνικὰς οἰκίας, διὰ τὴν στάβλιν τῶν ζώων καὶ τὴν ἀποθήκευσιν τῶν καρπῶν, ἀλλὰ πολλάκις περιλαμβάνει καὶ ἐν δωματίον μὲ ἐστίαν πρὸς διαμονὴν τῆς οἰκογενείας κατὰ τὸν χειμῶνα. Τοῦτο ὀνομάζεται ἐπίσης *kästa*, τ. ἔ. «σπίτι» ἢ μᾶλλον «κάτω σπίτι» ἢ «μικρὸ σπίτι» πρὸς ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸ «ἐπάνω σπίτι» ἢ «μεγάλον σπίτι» δηλ. τὸ κύριον δωμάτιον τοῦ ἄνω ὀρόφου, ὅπου ἡ οἰκογένεια κατοικεῖ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας. Τὸ δεύτερον δωμάτιον, ἡ *soba*, χρησιμεύει ἐπίσης διὰ τὸν ὕπνον τῶν ἐνοίκων καὶ σπανιώτερον εἰς ἀποθήκευσιν τροφῶν καὶ λοιπῶν πραγμάτων. Ἀλλ' εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην χρῆσιν ἐδόθη κυρίως ἄλλος πρόσθετος χώρος, ὀνομασθεὶς *killer*. Οὕτως ἐπετεύχθη τριμερὴς διαίρεσις τοῦ χώρου ἐν τῷ ὀρόφῳ (πίν. ΙΕ').

Τὴν τριμερῆ ταύτην διαίρεσιν δεικνύει ἡ οἰκία τῆς *Sredna Gora* (Μέσου Ὄρους), ἡ ὁποία εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο ἀξιόλογος, ὅτι, ὡς ὁ *Zlatev* λέγει ἐν σελ. 67, ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς οἰκοδομίας καὶ τοῦ Μεγάλου Αἵμου²⁾ (εἰκ. 43. 44' βλ. πίν. ΙΕ', 1—2).

1) Κατὰ τὸν **Niederle**, ἐνθ' ἄν. σ. 119, «ἡ ξυλοδομία εἶναι ἡ ἀρχικὴ μορφή τῆς οἰκοδομίας παρὰ τοῖς Σλάβοις καὶ διὰ τὰ χωρία καὶ διὰ τὰς πόλεις καὶ δι' αὐτὰ τὰ ἀνάκτορα. Μέχρι τοῦ 10 αἰῶνος οἱ Σλάβοι δὲν ἤσκουν τὴν λιθοδομίαν ἐξαιρέσει τῶν νοτίων αὐτῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι ἔφθασαν κατὰ τὸν 6 αἰῶνα εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου καὶ εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἰταλίας, ὅπου εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν ὑποδείγματα βυζαντινῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς». Τὸ πρῶτον χρῆσις τῆς λιθοδομίας ἔγινεν εἰς τὴν κτίσιν ἐκκλησιῶν καὶ ἀνακτόρων ὑπὸ τεχνιτῶν μετὰ κληθέντων ἐκ τῆς ξένης. Πρβλ. **J. Cvijic**, ἐνθ' ἄν. σ. 228. 230. 241, *Γ. Μέγα*, Ἑρμ. οἰκῆσεις 48.

2) Κατὰ τὸν **J. Cvijic**, ἐνθ' ἄν. σ. 250 «ἡ οἰκία τῆς *Srednja Gora* εἶναι ἡ μᾶλλον ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ὅλων τῶν βουλγάρων χωρικῶν, διότι αὕτη διεδόθη εὐρέως μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τουρκοκρατίας».

Τὸ ὑπόστεγον ἐν τῷ ἄνω ὁρόφῳ χρησιμεύει, ὥς καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ σπίτια, ὥς ἡλιακός, ἥτοι εἰς ἀποξηράνσιν τῶν καρπῶν καὶ εἰς ἀναψυχὴν τῶν ἐνοίκων κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ θέρους. Συνήθως μέρος τοῦ ὑποστέγου κατὰ τὸ ἐν ἡ καὶ κατ' ἀμφοτέρα αὐτοῦ τὰ ἄκρα ἀποχωρίζεται δι' ἐλαφρῶν, ξυλίνων ἢ ἐκ τσατμᾶ, τοιχωμάτων, σχηματίζον ἀποθήκας (ambar) διὰ τοὺς δημητριακοὺς καρποὺς ἢ μικρὰ δωμάτια (odağa, soba).

Τέλος εἰς συνθετωτέρας τινὰς μορφὰς οἰκίων μεταξὺ τῶν δύο κυρίων δωματίων ἀπαντᾷται διάμεσός τις χώρος ὡς προθάλαμος, ἔχων τὸ δάπεδον κατὰ 0,15 - 0,20 μ. ὑψηλότερον καὶ ὀνομαζόμενος *prušt*, ἔτεροι δὲ μικρότεροι χώροι ἀποχωρίζονται ὡς κρύπτει ἢ κελ-
λάρια. Εἰς μᾶλλον δ' ἐξελιγμένας μορφὰς, οἷαι αἱ τῶν οἰκίων τοῦ χωρ. Ζεράβνα,¹⁾ (βλ. πίν. ΙΕ' ἀριθ. 4 καὶ 5), ἐν ἄκρον τοῦ ὑποστέγου διαρρυθμίζεται εἰς ἐξώστην (*kioschki*), ὅστις προεξέχει ἐλαφρῶς παρέχων θέαν πρὸς τὴν ὁδόν, μὲ τὸ δάπεδον ἀνυψωμένον κατὰ 50—70 ἐκ.μ. ἀπὸ τὸ δάπεδον τοῦ λοιποῦ ὑποστέγου, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον οἱ σοφᾶδες ἢ τὰ σαχνισιὰ τῶν ἀρχοντικῶν τῆς βορείου Ἑλλάδος²⁾).

Ἐκ τῆς γενομένης ἀνωτέρω ἐξετάσεως καὶ τῆς ἀπλῆς ἐπισκοπῆσεως τῶν ἐν τέλει τοῦ βιβλίου παρατιθεμένων πινάκων ΙΓ'—ΙΕ' ἀποδεικνύεται, ὡς νομίζω, ὅτι, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰ ἐν πίν. ΙΓ' ἀρ. 6—8 συγκροτήματα ξαφρύντας, ἢ καθόλου οὐκ αἰσθητῶν τῶν χώρων εἰς τὰς μοναστροφους καὶ τὰς διωρόφους βουλγαρικὰς οἰκίας δὲν διαφέρει τῆς ἑλληνικῆς καὶ δὴ τῆς βορειοελληνικῆς οἰκίας, δεικνύουσα τὴν ἰδίαν μὲ αὐτὴν σύστασιν καὶ ἐξέλιξιν ἐκ τῶν ἀπλουστέρων πρὸς τὰς συνθετωτέρας μορφὰς. Καὶ τὴν ἰδίαν ὁμοιότητα παρουσιάζει ἡ βουλγαρικὴ οἰκία πρὸς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διαρρύθμισιν τοῦ χώρου. Καὶ εἰς τὴν βουλγαρικὴν δηλαδὴ οἰκίαν ἡ ἐστία κατασκευάζεται εἰς τὸ μέσον ἑνὸς τῶν τοίχων ἢ εἰς μίαν γωνίαν τοῦ κυρίου δωματίου μὲ τὴν καπνοδόχον προεξέχουσαν ἡμικυκλικῶς ἄνωθεν αὐτῆς, καὶ εἰς αὐτὴν εὐρίσκομεν τὰ γνωστά μας ράφια ὑψηλὰ εἰς τοὺς τοίχους τοῦ δωματίου, τὰ ντουλάπια (*doulapze*)..., τίς θυρίδες (*juklouk*) καὶ τίς μεσάντρες (*moussandri*) ἀπὸ τὰς δύο πλευρὰς τοῦ τζακιῦ, καὶ ἐδῶ τὰ «μεντέρια» ἐκτείνονται κατὰ μῆκος τῶν τοίχων σκεπασμένα μὲ πολυποίκιλτα στρωσίδια καὶ μαξιλάρια. Ἀπέναντι τοῦ τζακιῦ εἰς ὠρισμένην θέσιν εἶναι ὁ σταμνοστάτης καὶ πλησίον αὐτοῦ εἰς τὸν τοῖχον ἡ κουταλοθήκη. Καὶ ἐδῶ τὸ ψωμὶ ψήνεται εἰς τὴν γάστραν, ὅπως εἰς τὰ Θεσσαλικά Ἔγγραφα.

1) **Zlatev**, ἐνθ' ἀν. σελ. 47—54, εἰκ. 35 καὶ 39.

2) Βλ. Γ. Μέγα, Θεσσ. Οἰκῆσεις σ. 86. 93. 97. 99.

καὶ διὰ τὰ τρώγουν μεταχειρίζονται τὸ χαμηλὸ στογγυλὸ τραπεζάκι, ὅπως παλαιότερον καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωρικά σπίτια ¹⁾. Ὁ C. Jirecek μάλιστα περιγράφων τὸ ἐσωτερικὸν βουλγαρικὸ χωρικὸ σπιτιοῦ περὶ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος ἀναφέρει καὶ σκεύη, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα προέρχονται ἐκ τῆς ἑλληνικῆς: *chigomel* ἦτοι χειρόμυλον διὰ τὴν ἄλεσιν σιτηρῶν καὶ ἄλατος, *stomna* ἢ *stovna* ἦτοι στάμνα μὲ στενὸν στόμιον, *charkomka* ἦτοι χάλκωμα, *parloma* (πάπλωμα), *sakul* (σακκούλι), κλπ. ὥς καὶ *ikona* ἦτοι εἰκόνας Ἀγίων τοποθετημένας εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δωματίου ²⁾.

Ἡ μόνη διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον θερμαίνεται τὸ δεύτερον δωμάτιον. Τοῦτο δηλ. δὲν θερμαίνεται, ὥς τὸ κύριον δωμάτιον, δι' ἀνοικτῆς ἐστίας (τ. ἔ. τζακιού), ἀλλὰ διὰ θερμάστρας· διὸ καὶ τὸ δωμάτιον αὐτὸ ὀνομάζεται *soba*. Διὰ τὰ γίνεται δὲ ἡ ἀπαγωγή τοῦ καπνοῦ τῆς θερμάστρας διὰ τῆς καπνοδόχου τῆς ἐστίας, ἡ ἐστία τοῦ κυρίου δωματίου κατασκευάζεται πολλαχοῦ εἰς τὸν μεσότοιχον, παρ' αὐτὸν δὲ τοποθετεῖται ἐκ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς ἢ θερμάστρα. Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου κατέστη δυνατόν, ἵνα καὶ ἡ τροφοδότησις τῆς θερμάστρας γίνεται ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς ἐστίας (βλ. εἰκ. 44).

Τὸ σύστημα αὐτὸ τῆς θερμάνσεως ἦτοι ὁ συνδυασμὸς ἐστίας καὶ θερμάστρας, καὶ ταύτης τροφοδοτούμενης ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς ἐστίας, ἀπαντᾷ γενικῶς παρὰ τοῖς Σλάβοις, ὀφείλεται δὲ πιθανῶς εἰς γερμανικὴν ἐπίδρασιν ³⁾. Ἄλλ' ἡ διάταξις τῶν χώρων ἐν

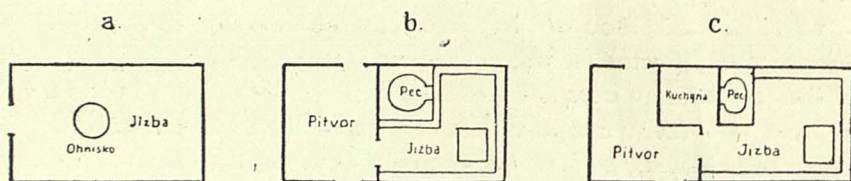
1) Κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Jirecek, ἐνθ' ἄν. σ. 162, «Διὰ τὴν τράπεζαν ὁ Βούλγαρος ἔχει μόνον ξένας λέξεις: τὴν ἑλληνικὴν **trapeza**, τὴν ρουμανικὴν **masa** καὶ τὴν τουρκικὴν **sofra**».

2) **Jirecek**, ἐνθ' ἄν. σελ. 158. Ἑλληνικὰ ὀνόματα πραγμάτων κοινοτάτης χρήσεως, παραληφθέντα καὶ ὑπὸ τῆς νῦν γραφομένης γλώσσης τῶν Βουλγάρων, ἀναγράφει πολλὰ ὁ **K. Myrtilos Ἀποστολίδης** ἐν Ἀρχεῖῳ Θρακθισαυροῦ τ. Η' (1941—42) σ. 102: γονία (γωνία· τεκτονικὸν ἐργαλεῖον), διλάβια (λαβίς, πυράγρα), ἐγκίστρα (ἄγκιστρον), ζυγγίλ (ζεύγλη), κεραμί (κεραμίδι), κολύβα (καλύβη), κούμιν (κάμινος), κρομμυδ (κρομμύδι), παϊτελ (παίπαλη, πασπάλη), παλαμάρκα (παλαμαριά—λαβὴ τοῦ δρεπάνου), πέλκα (πέλεκυς), σκύφαλα (σκύβαλα), συνδὸρ (σύνορον), φυταριά (φύτρον), χόρο (χορός), χορίστε (ἢ πλατεῖα ὅπου γίνεται ὁ χορός), ἀργάτ (ἐργάτης) κλπ.

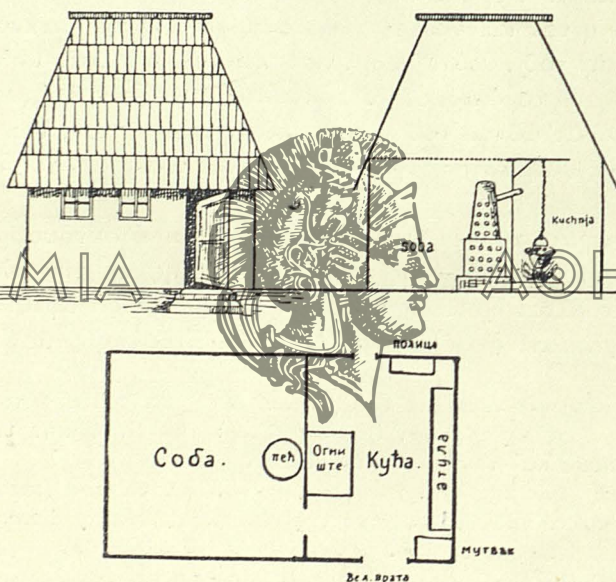
3) Ἡ λ. **isba**, ἣτις ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τοῖς Βουλγάροις, σημαίνουσα τὴν οἰκίαν καὶ διὰ τὸ κατώγειον, εἰς κείμενα ρωσικὰ τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰῶνος φέρεται μὲ τὸν τύπον **istuba**· προέρχεται δηλ. ἐκ τῆς γερμανικῆς **stuba**, ἡ ὁποία δηλοῖ «χώρον διὰ τὸ λουιρὸν, ἐφωδιασμένον μὲ θερμάστραν» καὶ γενικῶς «θερμὸν χώρον» (**Niederle Manuel** 2, 105, **E. Berneker**, Slav. etymologisches Wörterbuch, λ. *istuba*, (*istba*, *izdba*, *izba*). Κατὰ τὸν **Niederle**, αὐτόθι σελ. 106 σημ. 3 «δὲν ἀποκλείεται ὅτι οἱ Σλάβοι ἤδη πρότερον εἶχον

τῇ σλαβικῇ οἰκίᾳ εἶναι ὅλως διάφορος τῆς ἐν τῇ βουλγαρικῇ. Παρὰ τοῖς Σλάβοις δηλ. καὶ παρ' αὐτοῖς ἐνίοτε τοῖς Σέρβοις τῆς Βοσνίας

Εἰκ. 45. Τρεῖς ἐξελικτικαὶ μορφαὶ σλοβακικῆς οἰκίας εἰς τὰ δυτικὰ Καρπάθια : jizba=δωμάτιον, ohnisko=ἑστία, pitvor=προθάλαμος, pec=θερμάστρα, kuchnja=μαγειρεῖον (L. Niederle, Manuel de l'antiquité slave 2, 107).

Εἰκ. 46. Κάτοψις καὶ τομὴ σερβικῆς οἰκίας (kuc'a) τῆς Βοσνίας κατὰ R. Meringer. (soba=δωμάτιον μὲ θερμάστραν, kuha=μαγειρεῖον).

ἡ θερμάστρα (σλαβ. pec) εὐρίσκεται εἰς τὸ κύριον δωμάτιον, ποῦ ἀπετέλει ἀρχικῶς τὴν ὅλην οἰκίαν (τὴν jizba ἢ kuc'a), ἀντικαταστήσασα

γνωρίσει αὐτὸν τοῦτον τὸν φοῦρνον ὡς ἐκ τῶν ἀμέσων σχέσεων των μὲ τοὺς Ῥωμαίους (Romains) καὶ τὰς ἐλληνικὰς πόλεις τοῦ Πόντου». Εἰς γερμανικὴν, καὶ δὴ νορμανδικήν, ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν μεγαλορρωσικὴν καὶ γενικῶς τὴν σλαβικὴν οἰκίαν ὀφείλονται καὶ ἡ κατασκευὴ ὁρόφου καὶ ἄλλαι λεπτομέρειαι τοῦ σπιτιοῦ (Niederle, αὐτ. 2, 108).

έν αὐτῷ ἐξ ἐπιδράσεως γερμανικῆς ἢ φραγκικῆς τὴν ἀνοικτὴν ἐστίαν (εἰκ. 45 α. b), ὁ δὲ προθάλαμος (ritvor), ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς ἐστερεῖτο θερμάνσεως, μετετράπη εἰς kuchyna (τσεχ.) ἢ kyha (σερβ.)¹⁾ τ. ἔ. εἰς μαγειρεῖον μὲ ἐστίαν, ἀφ' ὅτου τὸ στόμιον τῆς θερμάστρας τοῦ κυρίου δωματίου μετετοπίσθη, ἀνοιχθὲν ἐπὶ τοῦ μεσοτοίχου, ὥστε ἡ καύσιμος ὕλη νὰ ρίπτεται εἰς αὐτὴν ἐκ τοῦ προθαλάμου· διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη πρὸ τοῦ στόματος τῆς θερμάστρας βάσις δι' ἐστίαν (εἰκ. 45, c.).

Τοῦναντίον παρὰ τοῖς Βουλγάροις (εἰκ. 44) ἡ ἀνοικτὴ ἐστία (ognichte) εὐρίσκεται πάντοτε εἰς τὸ κύριον δωμάτιον, τὸ ὁποῖον, ὡς τὸ ὄνομά του δηλοῖ (kăsta=σπίτι), ἀπετέλει ἀρχικῶς τὴν ὅλην κατοικίαν, κατασκευάζεται δὲ πολλαχοῦ καὶ εἰς ἓνα τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων ἢ εἰς μίαν γωνίαν αὐτοῦ, ἡ δὲ θερμάστρα εὐρίσκεται εἰς τὸ ἕτερον δωμάτιον, τὸ ἐξ αὐτῆς ὀνομαζόμενον soba. Ἐξ ἄλλου ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς ἐστίας καὶ θερμάστρας εἰς τὸ βουλγαρικὸν σπίτι οὔτε γενικῶς ἀπαντᾷται οὔτε εἶναι παλαιός, ἀφοῦ κατὰ τὸν Jirecek, γράφοντα περὶ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος, τὸ βουλγαρικὸ σπίτι «συνήθως ἐν τῷ ἐσωτερικῷ περιλαμβάνει ἓνα μόνον ἰσχυρὸν χώρον μὲ χωμάτινον ἔδαφος καὶ μὲ μίαν ἀνοικτὴν ἐστίαν»²⁾, ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ L. Niederle, ἐνθ' ἄν. 108, σημ. 1, «εἰς τὰ Βαλκάνια ἡ φραγκικὴ ἐπίδρασις μεταφράζεται διὰ τῆς προσθήκης τῆς soba εἰς τὴν Kuc'a, ἀλλ' ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν εἶναι παλαιότερα τοῦ 19ου αἰῶνος»³⁾.

Ὅθεν καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη, ἡ παρατηρουμένη σήμερον πολλαχοῦ

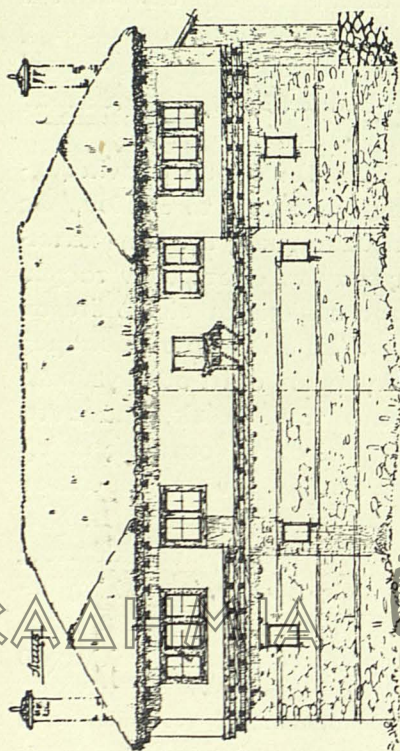
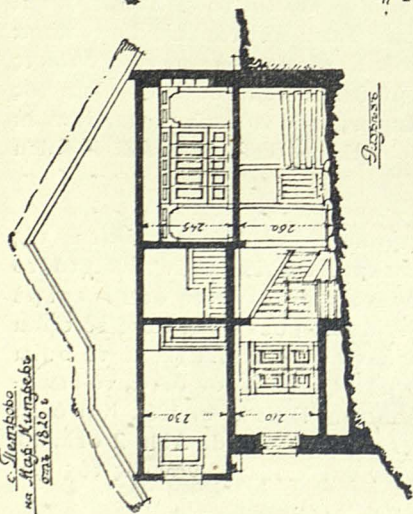
1) Ἡ μετατροπὴ αὕτη τοῦ προθαλάμου (antichambre, vestibule κατὰ Niederle) εἰς cuisine a foyer δὲν συνετελέσθη παρ' ἅπασιν τοῖς Σλάβοις καὶ δὲν εἶναι προγενεστέρα τοῦ 11ου αἰῶνος. Δὲν διαπιστοῦται δὲ ἰδίᾳ παρὰ Ρώσοις, εἰς μέρος τῶν Πολωνῶν καὶ παρὰ τοῖς Σλοβάκοις, παρὰ τοῖς ὁποίοις τὸ vestibule διετήρησε τὸν χαρακτῆρα τοῦ μὴ θερμαινόμενου διαμερίσματος (Niederle, ἐνθ' ἄν. 107 κέ.). Πρβλ. **R. Meringer**, Das volkstümliche Haus in Bosnien und der Hercegovina ἐν Wissenschaftl. Mittheilungen aus Bosnien VII, 1900 Wien, 248 κέ.

2) **C. Jirecek**, ἐνθ' ἄν. 158.

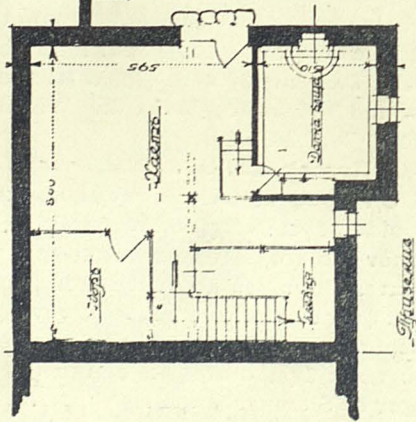
3) Ὁ Ρῶσος ἐθνολόγος *Τοκάριος* περιγράφων τὸ 1946 τὰ σπίτια τῆς Βουλγαρίας λέγει: «Σχεδὸν παντοῦ τὰ παλαιὰ σπίτια ἔχουν ἀνοικτὸ τὸ τζάκι στὸν τοίχον, μὲ τὸ τσουκάλι κρεμασμένο πάνω ἀπὸ τὴ φωτιὰ καὶ μὲ μιὰ πλατεῖα ἀνοικτὴ καμινάδα, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴ σκεπή. Σ' αὐτὸ τὸ τζάκι συνήθως ψήνουν καὶ τὸ ψωμί... Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὀριζόντιον σχέδιον τὸ σπίτι εἶναι χωρισμένο σὲ δυὸ μέρη: τὸ μαγειρεῖον μὲ τζάκι καὶ τὸν ὄντα, τὸ δωμάτιον, ποὺ τώρα ἔχει σιδερένια σόμπα». (Μόρφωση, Γ (1946) σ. 126). Καὶ ὁ **R. Meringer** ἐν Sitzungsber.philos.-hist. Kl. der Wiener Akad. Abh. 2 σελ. 13, τάσσει τὴν Βουλγαρίαν, ὡς καὶ τὴν Ἀλβανίαν καὶ Ἑρζεγοβίαν, εἰς τὰς χώρας τὰς ἐχούσας τζάκι, τὰς Kaminländer, ὡς λέγει.

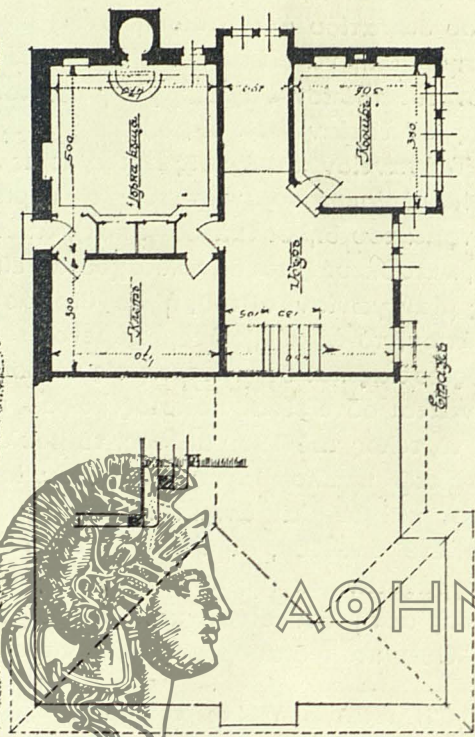
Προπαιδαγωγ.
 ε. Πέτροβο.
 κα. Αβ. Κιργκοβ.
 στα 1820.

Πρόσοψη

Πρόσοψη

1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

Ισόγειον

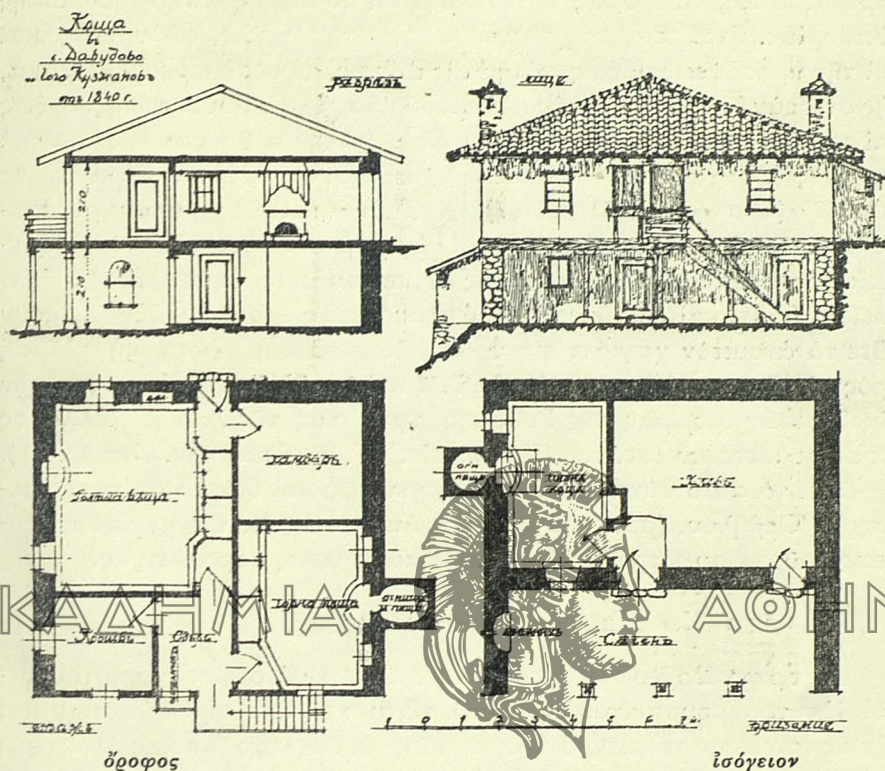
Ὁρόφος

Εἰκ. 47. Αὐτοκατοικία τοῦ χωρίου Πέτροβο εἰς τὴν κεντρικὴν Ροδόπην, ἔτ. 1820.
 (Zlatev, Balgar. Γράμ., σελ. 61)

εις τὸ σύστημα τῆς θερμάνσεως μεταξύ τῆς βουλγαρικῆς χωρικῆς οἰκίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς, δὲν εἶναι ἀρχικὴ οὐδὲ οὐσιώδης.

Ἰδιόρρυθμοι εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν μορφῶν φαί-

Εἰκ. 48. Οἰκία τοῦ χωρίου Δαβίδοβο τῆς κεντρικῆς Ροδόπης, ἔτους 1840.
(Zlatev, Balg. kasta, εἰκ. 63)

νονται αἱ οἰκίαι τῆς Ροδόπης, ἐπεὶ δὴ ἐλλεῖπει ἀπὸ αὐτὰς ὁ ἀνοικτὸς ἐξώστης εἰς τὸν ἄνω ὄροφον, ὁ τὸσον χαρακτηριστικὸς διὰ τὰς ὀρεινὰς οἰκίας τῆς Βουλγαρίας¹⁾. Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ ἔλλειψις

1) «Ἐντελῶς διαφορετικὰ πράγματα, λέγει ὁ *Τοκάριος*, ἐνθ' ἂν., βλέπομε στὰ βουνὰ τῆς Ροδόπης. Ἔχομε παράδειγμα τὸ χωριὸ Μπάσκοβο. Ἐδῶ οἱ παλιῆς οἰκοδομὲς ἔχουν ἓνα ἐξαιρετικὰ πολύπλοκο καὶ μπερδεμένο σχέδιο, ποῦ εἶναι δύσκολο νὰ ἀναλυθῇ. Τὰ σπίτια εἶναι πολὺ ὑψηλά· ἔχουν τρία, τέσσαρα πατώματα, καὶ κάποτε ὁ τοῖχος τῆς πρόσοψης ἢ τῆς πλευρᾶς εἶναι χωρὶς παράθυρα ὡς ἐπάνω. Τὰ ἐπάνω πατώματα καμμιὰ φορὰ προεξέχουν μὲ σαχνισιά, (μπαλκόνια σκεπασμένα), ὅπως συνηθίζεται στὴν Ἀνατολή. Τὰ σπίτια εἶναι κολλημένα τὸ ἓνα πᾶν στὸ ἄλλο, σχηματίζοντας ὁλόκληρα τετράγωνα. Αὐτὸς ὁ ρυθμὸς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι ἐντε-

άσφαλείας εἰς τὰς περιοχὰς αὐτάς, ὅπου ἀπὸ τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων ἐμαίνετο ἡ ληστεία (Μομτσίλο!), Κιρτζαλῆδες), ἐπέβαλε καὶ ἐδῶ, ὡς καὶ εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν, ἡ ὁποία ἐπίσης ὑπέφερεν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀλβανῶν, τὸ σύστημα τῆς φρουριακῆς οἰκοδομίας, ἦτοι τοὺς παχεῖς καὶ στερεοὺς τοίχους, φθάνοντας καὶ ἐπὶ τῆς προσόψεως μέχρις αὐτῆς τῆς στέγης, τὴν ἐσωτερικὴν κλίμακα, τὴν στερεὰν ἐξώθυραν μὲ τὰς πολεμοθυρίδας ἐκατέρωθεν αὐτῆς, καθὼς καὶ τὴν διαρρύθμισιν τοῦ ἡλιακοῦ εἰς μεγάλην αἴθουσαν ἢ σάλαν μὲ κομποὺς ἐξώστας ἦτοι «κίόσκια» προεξέχοντα κατὰ τὰ ἄκρα αὐτῆς (εἰκ. 47) (Zlatev εἰκ. 61 καὶ 67), καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον οἱ ἐξώσται (ξιώστ'), τὰ σαχνισιὰ ἢ οἱ ὑψηλοὶ σοφᾶδες εἰς τὰ ἀρχοντικά τῆς Δυτ. Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας²⁾. Ἐννοεῖται δ' ὅτι καὶ ἐδῶ εἰς τὰς ἀπλουστέρως μορφὰς δὲν λείπουν οὔτε τὸ ἀνοικτὸν χαγιάτι εἰς τὸ ἰσόγειον οὔτε ἡ ἐξωτερικὴ κλίμαξ πρὸς τὸν ὄροφον (εἰκ. 48, πίναξ 15, 1 καὶ 1α, 2), ὥστε ἡ ὁμοιότης τῶν οἰκοδομικῶν μορφῶν τῆς Ροδόπης πρὸς τὰς τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος νὰ εἶναι καταφανεστάτη. (Πρβλ. πίν. 15, 5. 6 καὶ πίν. Ζ α 4^α 4^β).

Καὶ τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λαχθῇ γενικῶς καὶ διὰ τὸ σπῆτι τῆς περιοχῆς Ὀρβήλου, (βουλγ. Рѣра), τὸ ὅποιον ὡς ἐκ τῆς μεγίστης χρήσεως τοῦ ξύλου παρουσιάζει ἐπουσιώδεις τινὰς παραλλαγὰς.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ 3. Τρωγλοδυτικαὶ οἰκῆσεις. ΑΘΗΝΩΝ

Αἱ τρωγλοδυτικαὶ οἰκῆσεις, αἱ λεγόμεναι βουλγαριστί bourdel (ἐκ τοῦ ρουμανικοῦ borderu), εἶναι κατὰ τε τὴν σύστασιν καὶ τὴν κατασκευὴν τελείως διάφοροι τῶν οἰκιῶν, τὰς ὁποίας ἀνωτέρω ἐξητάσαμεν. Αὗται σήμερον σφύζονται μόνον εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Πλεύνας καὶ τοῦ ποταμοῦ Λόμ, πρὸ ὀλίγων ὁμῶς ἐτῶν ἐπεκράτουν καὶ εἰς τὰς περιοχὰς Βιδινίου καὶ Μπέλα Σλατίνα, δηλ. εἰς ὀλόκληρον τὴν πεδιάδα τοῦ Δουνάβεως ἀπὸ τῶν σερβικῶν συνόρων μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ὁσεμ³⁾.

Εἰς τὸ πρᾶνές τοῦ ἐδάφους ὀρύσσεται τάφρος πλάτους 4—5 μ. μὲ μέσον βάθος 1,80 μ.—2 μ. Καθέτως πρὸς τὴν τάφρον αὐτὴν διорύσσεται ἑτέρα, ὥστε ν' ἀποτελεσθῇ ὑπὸ τὴν γῆν ἑκτασις ἀρκετὴ νά

λῶς ἀντίθετος μὲ τὸ ἀνατολικό-σλαβικὸν τύπον οἰκοδομῆς, ὅπου τὸ σχέδιον πάντα ξετυλίγεται στὴν ἀπλὴν μορφήν ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου».

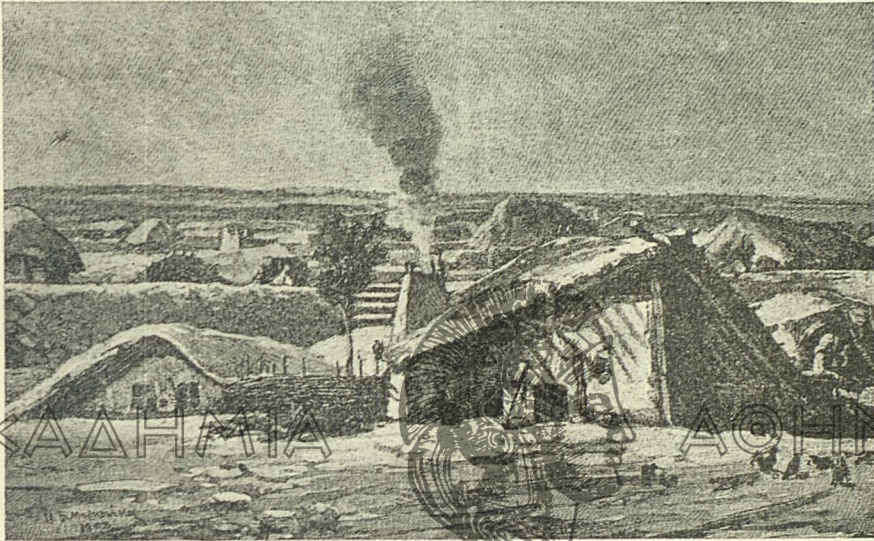
1) Βλ. **W. Slatarski**, Geschichte der Bulgaren, I Leipzig 1918 σ. 165.

2) **Γ. Μέγα**, Θεσσαλ. οἰκῆσεις, σελ. 55, 88, 97, 104, 109 εἰκ. 50, 80, 90.

3) Περὶ τῶν τρωγλοδυτικῶν τούτων οἰκήσεων βλ. **T. Zlatev**, Balgar. ka-sta σελ. 111 κέ. **C. Jirecek**, Das Fürstenthum Bulgarien 1891 σελ. 157 καὶ **Niederle**, Manuel de l'antiquité slave 2, 97 κέ.

περιλάβη ὅλους τοὺς ἀπαραιτήτους διὰ τὴν στέγασιν τῆς οἰκογενείας, τῶν ζώων καὶ τῶν ζωοτροφῶν χώρους. Ἡ στέγασις τῆς τρώγλης γίνεται τῇ βοηθείᾳ σκελετοῦ ἀκατεργάστων ξύλων: ταῦτα τοποθετοῦνται λοξῶς ἐπὶ ὀριζοντίων δοκῶν, ὑποστηριζομένων κατὰ τὸ μέσον ὑπὸ ξυλίνων στύλων, ἐπὶ τῶν ξύλων δὲ στρώνονται μακραὶ καλάμαι σιτηρῶν, τὰς ὁποίας σκεπάζουν μὲ ἰλὺν ἢ πηλὸν καὶ κατόπιν μὲ χῶμα, ὥστε νὰ σχηματίζεται στρώμα πάχους 1 μέτρου. Ἐσωτερικῶς αἱ πλευραὶ τῶν τοιχωμάτων ἐπιχρίονται μὲ πηλὸν καὶ κατόπιν

Εἰκ. 49. Τρωγλοδυτικὸν χωρίον πλησίον τοῦ ποταμοῦ Λόμ, ἐν Βουλγαρίᾳ.
Ἐξ εἰκόνης τοῦ ἔτους 1892 (Niederle, Manuel II 97).

μὲ ἄσβεστον. Τὸ ὕψος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κατοικίας εἶναι συνήθως 2 μέτρων.

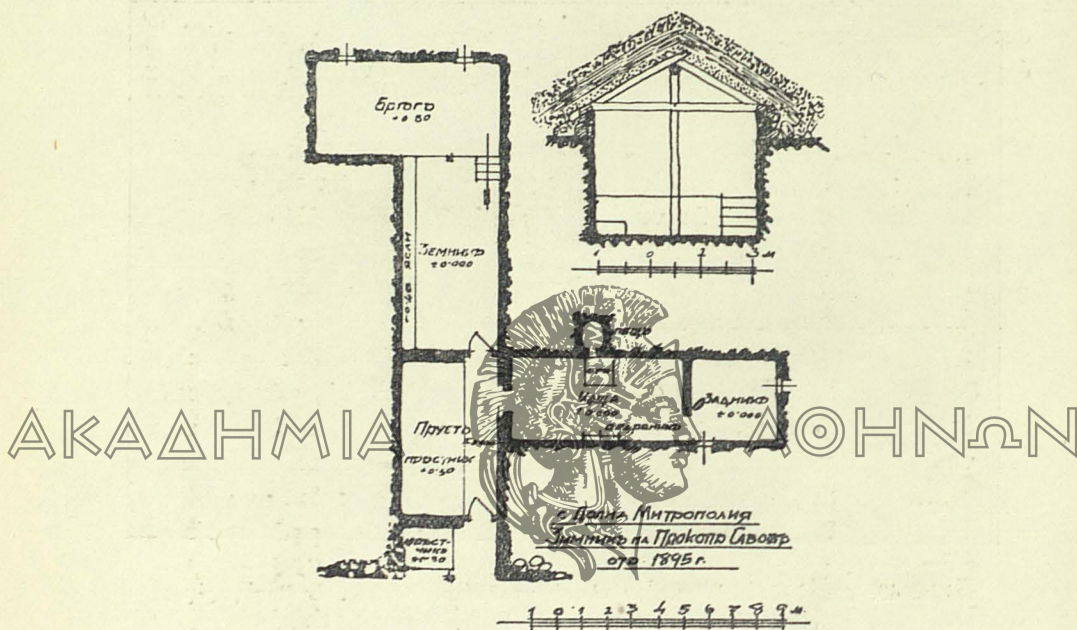
Ἡ διάταξις τῶν χώρων εἶναι τυπική, φαίνεται δὲ ἰδίᾳ εἰς τὴν παρατιθεμένην κάτοψιν τοιαύτης οἰκῆσεως τοῦ χωρίου Dolna Mitropolia (Κάτω Μητροπόλεως) τῆς περ. Πλεύνας τοῦ ἔτους 1895 (εἰκ. 50).

Αὕτη σύγκειται ἐκ δύο ὑπογείων στοῶν. Εἰς τὴν πρώτην, τὴν κυρίαν στοᾶν εὐρίσκονται διατεταγμένοι ὀπισθεν τῆς εἰσόδου τρεῖς κατὰ σειρὰν χώροι, προωρισμένοι εἰς τὴν διαμονὴν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν κτηνῶν: προθάλαμος (prust), στάβλος (zemnik) καὶ θάλαμος (breg). Εἰς τὴν δευτέραν στοᾶν, ἡ ὁποία, ὡς εἴπομεν, εἶναι κάθετος πρὸς τὴν πρώτην, εἶναι τὸ σπῖτι (kăsta) μὲ τὴν ἐστίαν καὶ τὸ κελλάρι (zadnik=πίσω μεριά).

Ἡ εἴσοδος, προστατευομένη ἀπὸ τὴν στέγην, ἥ ὁποία προεξέχει, ἔχει κατὰ κανόνα ἓνα χωμάτινον σοφάν (prastnik=χωματαριά), ὁ ὁποῖος χρησιμεύει, διὰ νὰ κάθηνται οἱ ἔνοικοι ἢ νὰ κοιμῶνται κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας.

Ἀπὸ τὴν εἴσοδον μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν τοῦ ἐδάφους εἰσέρχεται τις εἰς τὸ «προῦστ», τὸ ὁποῖον ἐπέχει θέσιν προαυλίου καί, ἐνῷ τὸν χειμῶνα προφυλάσσει τοὺς ἐσωτερικοὺς χώρους ἀπὸ τὴν ἐπὶ ῥεῖαν τῆς ἀτμοσφαίρας, κατὰ τὸ θέρος χρησιμεύει εἰς τὴν διαμονὴν τῶν ἐνοί-

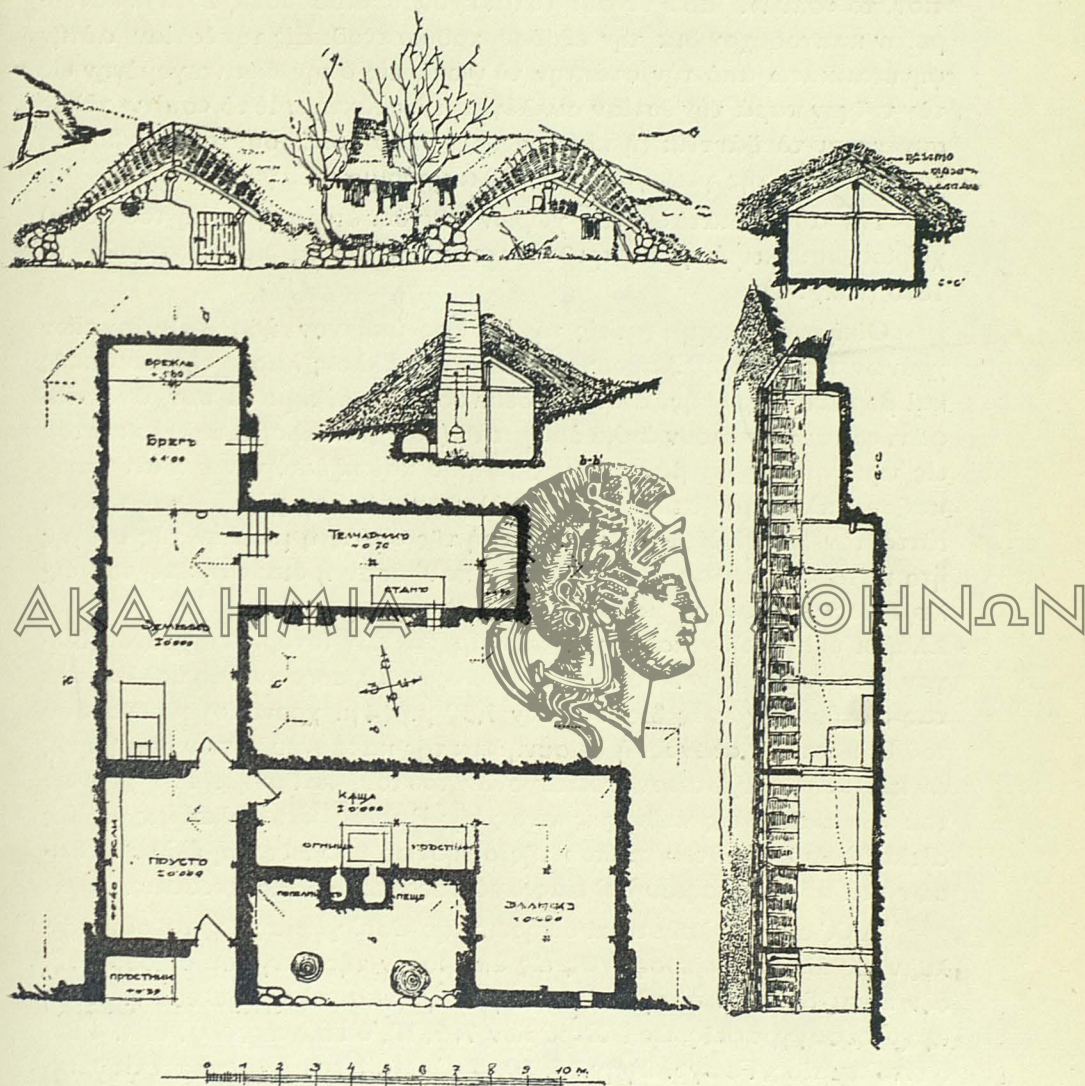
Εἰκ. 50. Χωρίον κάτω Μητροπόλις. Τρώγλη τοῦ Προκόπη Σαβόφ, ἔτους 1895.
(Slatev, Balg. kasta, εἰκ. 98)

κων. Πρὸς τοῦτο ὑπάρχει καὶ ἐδῶ χωμάτινος σοφᾶς. Ἀπὸ τὸ «προῦστ» ἀνοίγονται δύο θύραι πρὸς τοὺς δύο κεντρικοὺς χώρους τῆς κατοικίας, τὸ ζέμνικ καὶ τὴν κάστα.

Τὸ ζέμνικ, ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει μικρότερον τῶν 7 μ. κατὰ τὸ μῆκος, ἔχει ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς «παχινιά» διὰ τὰ ζῶα. Εἰς τὸ βάθος δ' αὐτοῦ εἶναι τὸ μ π ρ έ γ κ, τὸ ὁποῖον ἔχει δάπεδον κατὰ 0,80—0,90 μ. ὑψηλότερον καὶ χρησιμεύει ὡς κοιτῶν διὰ τὸν ὕπνον τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Κανεῖς τοῖχος δὲν χωρίζει τοὺς δύο αὐτοὺς χώρους μεταξύ των, οὐδὲ ὑπάρχει ἐντὸς αὐτῶν ἐγκατάστασις τις

διὰ τὴν θέρμανσιν. Ταύτην ἀναπληροῖ ἡ θερμότης ποῦ ἐκπέμπουν τὰ διαιτώμενα εἰς τὸ ζέμνικ ζῶα, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ μπρέγκ, ὅπου κοιμᾶται ἡ οἰκογένεια, δένονται ἡ βουβάλα καὶ ὁ βού-

Εἰκ. 51. Τρώγλη τοῦ Πέντισο Τσόλοφ τοῦ χωρ. Κάτω Μητροπόλεως, τοῦ ἔτους 1876.

βαλος, ἐπειδὴ τὰ ζῶα αὐτὰ κατὰ τὴν θρέψιν ἀναπτύσσουν ὑψηλὴν θερμοκρασίαν. Εἰς ἡ δύο φεγγῖται ὑψηλὰ πρὸς τὴν στέγην τοῦ μπρέγκ

παρέχουν κάποιον φωτισμόν εις τὴν κατὰ τὰ λοιπὰ κατασκότεινον αὐτὴν τρώγλην.

Εἰς τὴν δευτέραν στοάν, ὡς εἴπομεν, εὐρίσκεται τὸ κύριον δωμάτιον, τὸ «σπίτι». Ἐδῶ εἶναι ἡ ἐστία ἔχουσα διαστάσεις 2×2 μ. καὶ εὐρεῖαν καπνοδόχον διὰ τὴν ἐξοδον τοῦ καπνοῦ. Εἰς τὴν ἐστίαν αὐτὴν ψήνεται κάτω ἀπὸ τὴν στάκτην τὸ ψωμί, εἰς ὅπῃν δὲ ἀνοιγομένην εἰς τὸν τοῖχον παρὰ τὴν ἐστίαν συλλέγεται ἡ στάκτη. Μὲ τὸ «σπίτι» τέλος συνέχεται τὸ ζάντικ (ἡ πίσω μεριά), ὅπου φυλάσσονται αἱ τροφαί, τὰ προϊόντα τῆς γεωργίας καὶ ἄλλα χρήσιμα πράγματα¹⁾.

Τὴν αὐτὴν διάταξιν τῶν χώρων δεικνύει ἑτέρα τρώγλη τοῦ αὐτοῦ χωρίου, συγκειμένη ἐκ τριῶν στοῶν, ἡ ὁποία κατεσκευάσθη τὸ 1876 (εἰκ. 51).

Οἰκήσεις ἐσκαμμέναι εἰς τὸ ἔδαφος ὑπῆρχον ἤδη ἀπ' ἀρχαίων χρόνων παρὰ τοῖς Σλάβοις, ὡς καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς τῆς κεντρικῆς καὶ βορείου Εὐρώπης, ἀλλ' ὡς δεικνύουν τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν, αὗται ἀπετέλουν ἀπλᾶ ὀρύγματα (abris). Οἱ Σλάβοι δηλ. ἔσκαπτον εἰς τὴν γῆν τάφρον βάθους ἑνὸς μέτρου καὶ πλέον, τὴν ὁποίαν ἐσκέπαζον ἀπλῶς μὲ στέγην ἀπὸ ξύλου, κλάδους, χόρτα καὶ πηλόν. Κατὰ τὸν L. Niederle «ἡ κατασκευὴ τῆς οἰκίας ἢ μᾶλλον τῆς στέγης ἦτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀπλᾶ, καθ' ὅσον ἡ διαμονὴ ἐπὶ τοῦ ἐκτεταμένου χώρου ἦτο μακροτέρας ἢ βραχυτέρας διάρκειας· διότι αἱ Σλάβοι ἐπὶ μακρὸν καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων διήγον βίον νομαδικόν». Τοιαῦτα fosses-abris εὐρέθησαν ἤδη πολλὰ ἀνὰ τὰς σλαβικὰς χώρας διαστάσεων $1,50$ μ. $\times$ 4 μ. χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 8, 9 καὶ 10 αἰῶνος, ἡ δὲ συνήθεια τῆς κατασκευῆς τῶν διετηρήθη, ἂν καὶ κατὰ ὀλιγώτερον πρωτόγονον τρόπον, καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ 19 αἰῶνος εἰς περιοχὰς τινὰς τῆς Ρωσίας καὶ Πολωνίας²⁾. Ὡς αἰτία δὲ τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς οἰκήσεως θεωρεῖται ἡ ἔλλειψις δασῶν καὶ οἰκοδομησίου ξυλείας ἀνὰ τὰς στεππώδεις ἐκτάσεις.

Ἄλλ' αἱ τρωγλοδυτικαὶ οἰκήσεις τῆς Βουλγαρίας μαρτυροῦν ἐξέλιξιν, ὀφειλομένην προφανῶς εἰς ἐπίδρασιν τῆς ἐπιγείου οἰκοδομίας, δὲν εἶναι δὲ οὔτε σλαβικαὶ οὔτε βουλγαρικαὶ τὴν προέλευσιν. Ἦδη ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὡς ὁ Στράβων 7, 5, 12, ὁ Πλίνιος, Nat. hist. 4, 80, ὁ Πτολεμαῖος, Γεωγρ. ὑφήγ. 3, 10, 4 (C. Mullerus, Ptolemaei Geographia 1, 463), μνημονεύουν «τρωγλοδύτας» ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Μικρᾶς

1) T. Zlatev, ἔνθ' ἀν. σελ. 112 κέ. εἰκ. 97 καὶ 98.

2) Βλ. L. Niederle, ἔνθ' ἀν. 2, 96 κέ. 98.

Σκυθίας (νῦν Δοβρουτσᾶς) καὶ ἐν Δαρδανίᾳ ζῶντας, ὡς οἱ Φρύγες καὶ οἱ Ἀρμένιοι, ἐν ὑπογείοις κατοικίαις¹⁾.

Ὅθεν οἱ Βούλγαροι καὶ πρὸ αὐτῶν οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς παραδουναβίους πεδιάδας Σλάβοι καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπογείου οἰκῆσεως, ὡς καὶ τῆς ἐπιγείου, εἶρον ἐθιζόμενον παρὰ τῶν παλαιῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, ἦτοι τῶν Θρακῶν, παρὰ τῶν ὁποίων παρέλαβον τὰ λεγόμενα *bordeu* καὶ οἱ Ρουμάνοι τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας, ὡς καὶ οἱ Ἀλβανοὶ τῆς παρὰ τὴν λίμνην τῆς Σκόδρας περιοχῆς²⁾. Ἰδίᾳ οἱ Βούλγαροι, περὶ τῶν ὁποίων ἐδῶ πρόκειται, ζῶντες ἐν τῇ παλαιᾷ αὐτῶν κοιτίδι βίον νομαδικόν, δὲν εἶχον μονίμους κατοικίας. Ἐζῶν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Τουρκοταταρικοὶ λαοί, εἰς σκηνάς, τὰς ὁποίας ἔστηνον ὅπου εὕρισκον βοσκήν διὰ τὰ ποίμνια καὶ τὰς ἀγέλας τῶν καὶ τὰς διέλυον, ὅταν ἡ βοσκή ἐξηντλεῖτο.

Ὅτε ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀσπαροῦχ ἐγκατεστάθησαν τὸ 679 μ. Χ. εἰς τὸ ὄχυρόν Δέλτα τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι κατέλαβον ὅλην τὴν μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τοῦ Αἴμου χώραν, τότε τὸ πρῶτον οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν νὰ γνωρίζουν τ' ἀγαθὰ τῆς μονίμου ἐγκαταστάσεως. Ἐπὶ μακρόν ὅμως παρέμειναν ἄγριοι πολεμισταὶ καὶ ἔζησαν εἰς βάρος τῶν λαῶν πρὸς ὑπέταξιν, τῶν παλαιῶν ἐξελληνισθέντων ἢ ἐκρωμανισθέντων Θρακῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων, ὡς καὶ τῶν Σλάβων, πρὸς εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν χώραν αὐτὴν κατὰ τὸν προηγούμενον αἰῶνα³⁾. Οἱ Σλάβοι αὐτοὶ πλὴν τῶν ὑπογείων στεγάσטרων, περὶ τῶν ὁποίων εἶπομεν, μόνον «καλύβας οἰκτρᾶς», «κάσας, σκηνάς» κατὰ τὸν Προκόπιον⁴⁾ καὶ τὸ

1) Βλ. **C. Jirecek**, ἐνθ' ἂν. 157. **G. Kazarow**, Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker, Sarajevo 1916, 30.

2) Κατὰ τὸν **Fr. Nopcsa**, Albanien, 1925 σ. 11 τὰ *bordeu* ἦτοι αἱ ὑπογείοι οἰκῆσεις τῆς Ρουμανίας καὶ Ἀλβανίας ἀντιπροσωπεύουν τοὺς ἀμέσους ἀπογόνους τῶν προϊστορικῶν καὶ ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς ὥσάυτως ἐποχῆς γνωστῶν οἰκῆσεων τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Τὰ ἐν ταῖς προϊστορικαῖς οἰκῆσεσι εὑρεθέντα γραπτὰ κεράμεια ἔχουν θρακικὸν χαρακτῆρα. Λεῖψανα θρακικῶν φύλων παρὰ τὸ ἱλλυρικόν ἐπίστρωμα διετηρήθησαν τόσον παρὰ τὴν λίμνην τῆς Σκόδρας, ὅσον καὶ ἐν Δαρδανίᾳ. Ἡ Δοβρουτσᾶ δ' ἦτο ἀνέκαθεν θρακικὴ περιοχὴ.

3) Κατὰ τὸν **Δ. Ζακυνθινόν**, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1945, σελ. 27, «ἡ μόνιμος ἐγκατάστασις σλαβικῶν φύλων εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἀρχίζει μόλις κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 7ου αἰῶνος».

4) Procop. de bello Gotth. 3, 14: οἰκοῦσι δὲ (Σκλαβηνοὶ τε καὶ Ἀνται) ἐν καλύβαις οἰκτραῖς διεσκηνημένοι πολλῶ μὲν ἀπ' ἀλλήλων, ἀμείβοντες δὲ ὡς τὰ πολλὰ τὸν τῆς ἐνοικῆσεως ἑκάστοι χώρον.

Συναξάριον τοῦ ἁγίου Δημητρίου¹⁾ ἐγνώριζον νὰ κατασκευάζουν²⁾. Ἕλληνες αἰχμάλωτοι, τοὺς ὁποίους κατὰ χιλιάδας οἱ Βούλγαροι ἀπῆγον κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς των καὶ τοὺς «μετεφύτευον» εἰς τὴν χώραν των³⁾, ἐξηναγκάζοντο ὄχι μόνον τὴν γῆν νὰ καλλιεργοῦν εἰς ὄφελος τῶν δυναστῶν των, ἀλλὰ καὶ ὅλας τὰς ἄλλας ἐργασίας νὰ ἐκτελοῦν καὶ φυσικὰ καὶ κατοικίας νὰ κτίζουν δι' αὐτοὺς, ἀφοῦ μὲ τὴν μόνιμον ἐγκατάστασιν ἔπρεπε καὶ μόνιμους κατοικίας ν' ἀποκτήσουν.

Οἱ Βούλγαροι ἐπὶ μακρὸν οὔτε διάθειςιν οὔτε νοῦν εἶχον διὰ τὴν ἐκμάθησιν τεχνῶν. Καὶ ὅταν κατὰ καιροὺς ἄφηναν τὰς ἐπιδρομὰς καὶ τὰς λεηλασίας καὶ ἐτρέποντο εἰς ἔργα εἰρηνικά, τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν, καὶ τότε δὲν ἤσκουν τὰς τέχνας. Ξένοι καὶ

1) **A. Tougard**, De l' histoire profane dans les actes grecs des bollandistes, Paris 1874 σ. 184, 190.

2) Κατὰ τὸν **Niederle**, ἐνθ' ἂν. 2, 98 «εἶναι εὐνόητον, ὅτι παρὰ τὰ ὑπόγεια στέγαστρα (abris), τὰ ὁποῖα συνεπλήρουν διὰ μιᾶς προσθέτου ξυλίνης δομῆς, οἱ Σλάβοι ἤγειρον καὶ ἐλαφρὰς καλύβας χωρὶς τάφρους κατὰ τὸ εἶδος τῆς καλύβης (τῆς koliba ἢ τῆς kuc'a) τῶν τοιμάτων τῶν Καρπαθίων ἢ τῶν Βαλκανίων, τὰς ὁποίας κατεσκεύαζον διὰ πλακῶν κλάδων».

3) Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας πρὸς λεηλασίαν καὶ ἀπαγωγὴν αἰχμαλῶτων ἀρχίζον ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἀσπαρούχ (679—701) καὶ συνεχίζονται κατὰ καιροὺς μέχρι τοῦ Μιχαήλ (1246—1257). Ὁλοκλήρουν τὸν πληθυσμὸν τῆς Ἀδριανοπόλεως καὶ τῶν περιχώρων, ἀνερχόμενοι εἰς 40 χιλιάδας ψυχῶν, ὁ Κρούμος κυριεύσας τὸ 813 τὴν πόλιν, ἀπῆγαγεν αἰχμάλωτον καὶ ἐγκατέστησεν εἰς τὴν περὶ τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρίαν. Ἐτέρας 50 χιλιάδας δυστυχῶν αἰχμαλῶτων μετὰ πολλῆς ἄλλης λείας συναπῆγαγε τὸν χειμῶνα τοῦ ἰδίου ἔτους ὁ στρατὸς τοῦ ἐξ ἐτέρας ἐπιδρομῆς ἀπὸ τὴν Θράκην (**W. Slatarski**, Geschichte der Bulgaren I Leipzig 1918 σελ. 15. 29 κέ.). Ὡς δὲ λέγει ὁ βούλγαρος ἱστορικὸς **Ivan Sakazov** (Bulgarische Wirtschaftsgeschichte, Berlin u. Leipzig 1929 σ. 57 κέ.) «ἡ Βουλγαρία ὑπερεπληρώθη ἀπὸ αἰχμαλῶτους καὶ ζῶα, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὸν ἐθνικὸν πλοῦτον τῶν Βουλγάρων καὶ παρέσχον τοὺς ὄρους διὰ τὴν εὐημερίαν των. Ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτῆς ἐδημιουργήθη καὶ ὁ ὕλικός ἐκεῖνος πολιτισμός, τὸν ὁποῖον ὁ διάδοχος τοῦ Κρούμου Ὁμορτάγ ἐκληροδότησεν εἰς τοὺς ἀπογόνους». Ἀργότερα (1206) εἰς μίαν μάχην πλησίον τοῦ Τούντζα ποταμοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἰωαννίτσης ἢ Σκυλογιάννης ἐνίκηθη κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀπληλευθρώθησαν 20.000 αἰχμαλῶτων, τοὺς ὁποίους οὗτος μετέφερε πρὸς τὴν Βουλγαρίαν μετὰ 3.000 ἄμαξων καὶ πλήθους λαφύρων. Βλ. **Διογ. Ξαναλάτου**, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην, τ. Α' Ἀθ. 1944 σ. 17. 22 κέ. 33. 39. 40 κέ. Πρβλ. καὶ **Κ. Παπαρρηγοπούλου**, Ἱστορ. Ἑλλ. Ἔθνους ἑκδ. 6, τ. 4, β, 186 κέ. 5, α 23. **Κ. Ἀμάντου**, Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τ. Α' 1939 σ. 411. Β' 1947 σ. 5. 173. 426. Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος, 1923 σελ. 26 καὶ 40. **Ἀντ. Κεραμοπούλλου**, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες, Ἀθῆναι 1945, σ. 167 κέ. **Γ. Α. Μέγα**, Ἀδριανοῦπολις ἡ πολυκρουσεμένη ἐν περιοδ. Ἑλλην. Δημιουργία τ. Α' 1948 σ. 93 κέ.

δὴ Ἕλληνες ἦσαν οἱ οἰκοδομήσαντες ὄχι μόνον τὰς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνάκτορα ἐν Βουλγαρίᾳ, ὡς τὸ κομψὸν ἀνάκτορον τοῦ χωρίου Αβοβα παρὰ τὴν Sshumen, τὸ ὁποῖον εἶναι μνημεῖον τοῦ 9 ἢ 10 αἰῶνος ρυθμοῦ βυζαντινοῦ ¹⁾). Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα, τοὺς μετὰ τὸν 15 αἰῶνα χρόνους, ὅτε ἡ Βουλγαρία, ὡς λέγει ὁ Zlatev, σελ. 154 «ἀπῆλauseν ἡσυχίας καὶ γαλήνης ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν τουρκικὴν ἐξουσίαν καὶ μαζί με τὴν οἰκονομικὴν ἀκμὴν προήχθη, ἰδίᾳ εἰς τὰς ὀρεινὰς αὐτῆς περιοχάς, καὶ ἡ οἰκοδομικὴ τέχνη», καὶ τότε ξένοι, καὶ δὴ Ἕλληνες «μαστόροι» ἀπὸ τὴν Δυτ. Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον, ἀπὸ τὰ περίφημα «Μαστοροχώρια», ἦσαν οἱ ἐργασθέντες ἀθρόως εἰς τὴν χώραν τῶν Βουλγάρων, ὡς καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Βαλκανικὴν ²⁾).

Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ μεγίστη ὁμοιότης τῆς βουλγαρικῆς ἀγροτικῆς, καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἀστικῆς, οἰκίας καὶ ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῶν χώρων καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ ὡς πρὸς τοὺς τρόπους καὶ τὰς μεθόδους τῆς οἰκοδομίας μετὰ τὴν ἑλληνικὴν οἰκίαν. Ἐκ

1) Βλ. **L. Niederle**, ἐνθ' ἄν. σελ. 112.— «Καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς καλυτέρους χρόνους τοῦ μεσαίωνα, λέγει ὁ **C. Jirecek**, ἐνθ' ἄν. 157 κ.έ., ἐπὶ τοῦ τσάρου Συμεὼν κατὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγέλου ἐκτὸς τῶν ἀνακτόρων τῆς Πρεσλάβας μόνον χορτοσκεπεῖς καλύβαι ὑπῆρχον ἐν Βουλγαρίᾳ». Καλύβας μετὰ στέγας «ἐκ χόρτων ξηρῶν» ἀναφέρει περὶ τῶν βουλγαρικῶν οἰκήσεων καὶ ὁ Καρτακουζηνός, 1, 144 ἐκδ. Bonn.

Κατὰ τὸν βουλγαρικὸν ἱστορικὸν **Ivan Sakazov**, ἐνθ' ἄν. 41 «Αἱ πρῶται ἀρχαὶ μιᾶς οἰκονομικῆς συγκροτήσεως ἐν Βουλγαρίᾳ ἀνεφάνησαν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν τσάρων καὶ παρὰ τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἐν τῇ προσπάθειᾳ ἀμφοτέρων νὰ μιμηθοῦν ἐν παντὶ τὴν βυζαντινὴν αὐλὴν. Ἐν τῇ βουλγαρικῇ πρωτεύουσῃ ἔξω διάφοροι ξένοι—αἰχμάλωτοι πολέμου—εἰδικοί εἰς διαφόρους κλάδους τῆς τέχνης, ὡς καὶ ἐλευθεροὶ βυζαντινοὶ ἀρχιτεχνῖται (Meister) καὶ μάλιστα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν εἰρηνικῶν σχέσεων μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἰπώμεν, ὅτι οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τέχνης, τῆς βιοτεχνίας καὶ τῆς χειροτεχνίας ἦσαν οἱ ξένοι. Πᾶν ὅ,τι ἡ αὐλὴ καὶ ἡ ἀριστοκρατία ἐχρειάζοντο ἐτεχνουργεῖτο ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν τούτων». «Ὅτι Ἕλληνες τεχνῖται ὑπῆρξαν καὶ ἐν τῇ ναοδομίᾳ καὶ οἰκοδομίᾳ οἱ διδάσκαλοι τῶν Βουλγάρων, ὅτι τὸ Βυζάντιον ἀπέστελλε τεχνίτας, οἰκοδόμους, ζωγράφους κλπ. εἰς Βουλγαρίαν βλ. **I. Sakazov**, αὐτόθι σελ. 46. 59. 78.

2) Ἐπὶ εἴκοσι ἀρχαίων τάφων, ἀνασκαφέντων ἐν Δ. Μακεδονίᾳ ὑπὸ Ἀντ. Κεραμοπούλλου, οἱ τέσσαρες περιεῖχον μεταξὺ τῶν κτερισμάτων καὶ τὰ ἐργαλεῖα τῆς τέχνης τῶν ταφέντων ἀνδρῶν (Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας 1934 σ. 77, 79 καὶ 80). Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κτίστου ἢ οἰκοδόμου εἶναι ἐκεῖ παρὰ τὸ ὅτι οὐκ ἐπιχωριάζον ἀπὸ δύο τοῦλάχιστον χιλιετηρίδων. (Βλ. Ἀντ. Κεραμοπούλλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι. Ἐν Ἀθήναις 1939, σελ. 56). Περὶ τῶν ἡπειρωτῶν μαστόρων βλ. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, Ἡπειρωτικὴ λαϊκὴ τέχνη ἐν Ἡπειρ. Χρονικοῖς Ε' 1930 σ. 255 κέ.

τούτου καὶ ἡ ἐξέλιξις, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει ἡ βουλγαρική οἰκία ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων πρὸς τὰς συνθετωτέρας μορφὰς ὅχι μόνον ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ ἑλληνικοῦ χώρου (Ροδόπη, Ἀνατ. Ρουμελία, πίν. ΙΓ), ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πέραν τοῦ Αἴμου χώρας (πίν. ΙΓ'—ΙΕ'), εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ἑλληνικήν.

Τοὺς «μαστόρους» τῆς Δυτ. Μακεδονίας γνωρίζει καὶ ὁ Zlatev λέγων, ὅτι αὐτοὶ εἶναι οἱ εἰσαγαγόντες εἰς τὴν Δυτ. Βουλγαρίαν τὰ ὠραῖα τοξωτὰ ἐπιστύλια, τὰ ὁποῖα ἐνιαχοῦ κρέμονται ἐλεύθερα εἰς τὰ προστώα τῶν οἰκίων. Ἄλλ' εἰς ταῦτα διαβλέπει οὗτος «Ἰταλικὴν ἀναγέννησιν», τὴν ὁποίαν «οἱ Μακεδόνες μετέφερον ἀπὸ τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς Ἀδριατικῆς (!) εἰς τὴν Δυτικὴν Βουλγαρίαν» (σ. 155). Ἡ αὐτὴ ἰταλικὴ ἀναγέννησις, κατὰ τὸν βούλγαρον ἀρχιτέκτονα, «μετεφυτεύθη καὶ εἰς τὴν οἰκοδομίαν τῆς ἀνατολικῆς Βουλγαρίας, ἀλλὰ δι' ἄλλης ὁδοῦ, τ. ἔ. διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως καὶ τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου ἐκβυζαντινισθεῖσα»! Ἀναγνωρίζει δηλ. τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν βουλγαρικὴν ἀρχιτεκτονικὴν μόνον ὅτι πρωθυστερώς ἀποδίδει εἰς τὴν ἰταλικὴν ἀναγέννησιν στοιχεῖα τῆς τέχνης εἰσαχθέντα καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ Βυζαντίου. Ἀλλὰ μὴ θυνάμενος καὶ ν' ἀρνηθῇ ὅλως τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ὁ βούλγαρος συγγραφεὺς κεκαλυμμένως ὁμολογεῖ τοὺς δεσμούς, οἱ ὁποῖοι συνδέουν πολιτιστικῶς τὴν πατρίδα του πρὸς τὸν ἑλληνισμόν καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας. «Τὰ μακρὰν ἐπεκταθέντα ὅρια τῆς ἰσχυρᾶς ὁσμανικῆς αὐτοκρατορίας, λέγει, ἀπεμόνωσαν τὴν βουλγαρικὴν φυλὴν ἀπὸ ὅλον τὸν τότε πολιτισμένον κόσμον καὶ οὕτω ἐξουδετερώθησαν ποικιλότροποι ἐπιρροαί. Ἔτσι ἀπομονωθεὶς ὁ βουλγαρικὸς λαὸς ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἐπιδράσεως τοῦ Βυζαντίου, εἰς τὸν κύκλον τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐμπλεχθῇ εἰς τὸ παρελθὸν καὶ μὲ τὸν ὁποῖον συνεδέετο διὰ στενῶν δεσμῶν» (σ. 155).

Ἐπιβεβαιοῦνται οὕτω καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων αἱ παρατηρήσεις τοῦ Јован Свѣјѣ, ὅστις ἀναφερόμενος εἰς τὸ βουλγαρικὸ σπῆτι λέγει: «Πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Βουλγάρων (1878) τὸ πλεῖστον τῶν βουλγαρικῶν σπιτιῶν ἀνῆκεν εἰς τὸν τύπον τοῦ «τσιφλικιοῦ»¹⁾. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ Αἴμου καὶ τῶν ἄκρων τῆς λεκάνης τοῦ Ἐβρου, προπάντων εἰς τὰς κοιλάδας τῆς Ροδόπης, ἐμφανίζονται μεγάλοι διώροφοι οἰκίαι, ὀφειλόμεναι εἰς ἐπιδράσεις ἑλληνομεσογειακὰς καὶ βυζαντινὰς»²⁾.

1) Ἐννοεῖ τὴν ἀγροτικὴν οἰκίαν τῶν κολλήγων εἰς τὰς πεδινὰς περιοχὰς τῆς Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Θράκης καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν, ποὺ διετέλεσαν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν. Βλ. J. Cvijic', Péninsule balk. 249.

2) J. Cvijic', αὐτ. 250.

Β'. Η ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

Περὶ τῶν γιουγκοσλαβικῶν οἰκήσεων δὲν ἡδυνήθην νὰ ἔχω ὑπ' ὄψιν μου ἐργασίαν τόσον διεξοδικήν, ὅσον περὶ τῶν βουλγαρικῶν¹⁾. Δι' αὐτὸ θ' ἄρκεσθῶ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὰς πραγματείας τοῦ R. Meringer περὶ τοῦ λαϊκοῦ σπιτιοῦ τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης²⁾ καὶ εἰς ὅσα στοιχεῖα παρέχουν περὶ τῶν γιουγκοσλαβικῶν οἰκήσεων γενικά τινα ἔργα, οἷα τὰ μνημονευθέντα βιβλία τοῦ Cvijic' καὶ τοῦ Niederle. Τέλος θὰ ἐπικαλεσθῶ τὰς προσφάτους παρατηρήσεις τοῦ ρώσου ἐθνολόγου Σ. Α. Τοκάριοφ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1946 περιώδευσε τὰς σλαβικὰς χώρας τῆς Βαλκανικῆς καὶ ἐδημοσίευσε «Ἐθνολογικὲς παρατηρήσεις στὶς Βαλκανικὰς χώρες» εἰς τὸ περιοδικὸν «Σοβιετικὴ Ἑθνογραφία» 1946 ἀρ. 2³⁾.

Ὡς ἀρχικὴν μορφήν τῆς οἰκίας (maison primitive) τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ πληθυσμοῦ δέχεται ὁ Cvijic' τὴν kuč'a, τὴν περιλαμβανούσαν τὸ ἐλάχιστον τοῦ ἐστεγασμένου χώρου, τοῦ ὁποῖου ἔχει τις ἀνάγκη τ.ἔ. τὸ ἓν μόνον δωμάτιον. «Ἀργότερα, λέγει, τὸ σπῖτι αὐτὸ ἐπεξετάθη μὲ παραρτήματα καὶ προσθήκας, ποὺ ἔγιναν ἐκατέρωθεν τοῦ κυρίου τούτου δωματίου εἴτε ὀριζοντίως εἴτε καθ' ὕψος. Ὅλα αὐτὰ τὰ παραρτήματα ἔχουν τὸ ἴδιον αὐτῶν ὄνομα, ἀλλὰ κανὲν δὲν ὀνομάζεται kuč'a». Εἰς τὴν λαϊκὴν χρῆσιν ἡ λ. kuč'a, σημαίνουσα «σπῖτι», παρέμεινε δηλοῦσα τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο, ὅπου εὐρίσκεται ἡ ἐστία καὶ ὅπου εἰσέρχεται τις ἀμέσως ἐρχόμενος ἐκ τῶν ἔξω. «Φαίνεται, λέγει ὁ Cvijic',

1) Αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι, τὰς ὁποίας δὲν ἡδυνήθην νὰ εὕρω εἰς τὰς ἐδῶ βιβλιοθήκας, εἶναι:

M. Murko, Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven (Mittheilungen der anthropol. Gesellschaft, τ. 35-36, Wien 1906).

K. Rhamm, Ethnographische Beiträge zur germanisch slavischen Alterthumskunde I - III Braunschweig 1905-1910 (II Altslav. Wohnhaus).

A. Haberlandt, Volkskunst der Balkanländer, Wien 1918.

A. Haberlandt, Kulturwissenschaftl. Beiträge zur Volkskunde von Montenegro, Albanien u Serbien, Wien 1917.

2) **R. Meringer**, Das volkstümliche Haus in Bosnien und der Hercegovina, (Wissenschaftl. Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, VII 1900, Wien σ. 247-290). **R. Meringer**, Die Stellung des bosnischen Hauses und Etymologien zum Hausrath (Sitzungsber. der philos.-hist. Kl. d. Akad. d. Wissensch. τ. 144 Wien 1902. Abh. 2).

3) Βλ. τὴν μετάφρασιν εἰς τὸ περιοδ. «Μόρφωση», Ἀθήνα, χρόνος Β' τόμ. Γ' ἀρ. φύλ. 3 τῆς 25 Δεκεμβρίου 1945, σελ. 125-132.

4) **J. Cvijic** La péninsule balkanique, Paris 1918, σ. 225 κέ.

ὅτι ἡ πρώτη τῶν προσθηκῶν τούτων εἶναι ἡ ἀποθήκη, δωμάτιον ὅπου φυλάσσουν διάφορα ἀντικείμενα, προπάντων τὰ ἐνδύματα. Τοῦτο ἐνίοτε λέγεται μὲ ἐλληνικὸν ὄνομα: *ciler*, τ.ἔ. κελλάρι ἢ μὲ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα εἶναι πιθανῶς ἀρχῆς τουρκικῆς: *suldrma*, *hudzera*. Ὑποδωμάτια προσετέθησαν κατόπιν, ἐκτὸς τῆς *kuc'a*, ὡς μικρὰ ἰδιαίτερα σπιτάκια, κατεσκευασμένα ἐκ ξύλου. Ταῦτα εἶναι ἀκόμη καὶ τώρα πολὺ διαδεδομένα· εἶναι τὰ *vajat*. Κάθε νυμφευμένον μέλος τῆς *zadruga* ἔχει τὸ ἰδιαίτερόν του *vajat*. Ἀργότερα προσέθηκαν εἰς τὸ ἴδιον τὸ σπῖτι δωμάτια, τὰ ὁποῖα κατόπιν ἐχρησίμευσαν ὡς κατάλυμα διὰ τὴν νύκτα. Δὲν κοιμῶνται λοιπὸν μόνον εἰς τὴν *kuc'a* γύρω στὴ φωτιά ἢ εἰς τὸ *vajat*. Τὰ δωμάτια αὐτὰ φέρουν τὰ ὀνόματα *soba* ἢ *odaia*. . . Καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις ἡ πρωτόγονος οἰκία τοῦ ἐνὸς μόνου δωματίου εἶχε μίαν μόνην μορφήν, σχεδὸν τὴν αὐτήν, παρ' ὅλοις τοῖς Σλάβοις τῆς Βαλκανικῆς. Εἰς πολλὰς περιοχὰς δὲν ἐνθυμοῦνται πλέον τὴν πλῆλαιαν αὐτὴν μορφήν, ἡ ὁποία μόνον εἰς ὄρεινὰς χώρας διετηρήθη» (σ. 226). Καὶ ἡ περιγραφὴ τοιαύτης πρωτογόνου κατοικίας ποιμένων τοῦ ὅρου Σκάρδου δεικνύει καλύβην κωνικὴν ἐκ μακρῶν ράβδων μὲ τὴν ἐστίαν εἰς τὸ μέσον αὐτῆς (σ. 227).

Τοιαύτας καλύβας ὡς μονιμοὺς κατοικίας ποιμένων καὶ πτωχῶν ἀνθρώπων ἐν ΝΑ Μαυροβουνίῳ καὶ ἐν ἀνατολικῇ καὶ νοτιῇ Σερβίᾳ ἀναφέρει καὶ ὁ Α. Haberlandt. Ὡς δὲ συνάγεται ἐκ χειρογράφου τοῦ αὐστριακοῦ συνταγματάρχου *Boroviczka*, αἱ καλύβαι αὗται ἦσαν ἐν ἔτει 1858 ὁ κανονικὸς τύπος κατοικίας εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Κοσσόβου¹⁾.

Σαφέστερος ἐν προκειμένῳ εἶναι ὁ τσέχος ἱστορικὸς L. Niederle. Κατ' αὐτὸν ἡ παλαιὰ τυπικὴ κατοικία τῶν Σλάβων τῆς Βαλκανικῆς παρουσιάζεται ὡς ἀπλὴ καλύβη (*kuc'a*) μὲ μικρὰ παρ' αὐτὴν παραρτήματα. Ἐξετάζων ὅμως οὗτος γενικῶς τὴν σλαβικὴν κατοικίαν διευκρινεῖ, ὅτι «μόνον οἱ Κροάται, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι δὲν ἐγνώρισαν ἀρχῆθεν τὸν προθάλαμον» (*le vestibule*) ἤτοι τὸ δεύτερον δωμάτιον, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη μὲν ἤδη πρὸ τοῦ 11 αἰῶνος πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ μόνου δωματίου τῆς σλαβικῆς κατοικίας, διὰ νὰ τὸ προφυλάσῃ ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἐπήρειαν τῆς βροχῆς ἢ τῆς χιόνος καὶ τοῦ ψύχους, ἀπετέλεσε δὲ κατόπιν ἴδιον χώρον, χρησιμεύοντα εἰς τοποθέτησιν διαφόρων ἀντικειμένων καὶ εἰς στάβλῃσιν τῶν ζώων ἢ καὶ εἰς διαμονὴν τῶν ἀνθρώπων κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας» (Βλ. εἰκ. 45, b). «Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποθέσωμεν, λέγει ὁ Niederle, ὅτι τὴν βορείαν πρωταρχικὴν πατρίδα των οἱ Σλάβοι τοῦ νότου ἐγκατέλειψαν, πρὶν ἢ ὁ προθάλαμος (*vestibule*, *antichambre*)

1) **Franz Baron Nopcsa**, Albanien. Berlin 1925, σ. 8.

ἀποβῆ εἰς τὰς χώρας τοῦ βορρᾶ μέρος αὐτοτελές καὶ σημαντικὸν τῆς κατοικίας. Ἡ πρόοδος αὕτη ἐξ ἄλλου δὲν θὰ ἦτο δυνατή, ἐφ' ὅσον ὁ πληθυσμὸς ἔζη εἰς ἡμινομαδικὴν κατάστασιν καὶ δὲν κατεσκεύαζε στέγαστρα μόνιμα, εὐρύχωρα καὶ στερεά. "Οθεν ἡ μετὰ βασις εἰς τὴν μόνιμον διαβίωσιν συνετελέσθη ἀπὸ τοῦ βου—11 αἰῶνος, τ. ἔ. εἰς μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ὄγκος τῶν Νοτιοσλάβων εἶχεν ἤδη κατέλθει πρὸς τὸν Δούναβιν καὶ ἔτι νοτιώτερον»¹⁾. Οὕτως ἐξηγεῖται διατὶ ἡ παλαιὰ νοτιοσλαβικὴ κατοικία δὲν ἠκολούθησε τὴν ἐξέλιξιν τῆς οἰκοδομίας τῶν σλαβικῶν λαῶν τῆς ἀνατολικῆς καὶ κεντρικῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἐμφανίζει ἀρχῆθεν μόνον τὴν πρωτόγονον μορφήν τῆς σλαβικῆς οἰκήσεως ἥτοι τὸν τύπον τῆς ἀπλῆς καλύβης.

Ἀλλὰ καὶ μίαν ἄλλην μεγάλην πρόοδον, τὴν ὁποίαν ἐπετέλεσεν ἡ σλαβικὴ οἰκοδομία ἤδη πρὸ τοῦ 10ου αἰῶνος, ἀλλ' αὐτὴν τὴν φορὰν ὑπὸ ξένην ἐπίδρασιν, δὲν ἐγνώρισεν ἐπίσης ἡ παλαιὰ γιουγκοσλαβικὴ οἰκία: τὴν δημιουργίαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σπιτιοῦ τῆς izba μὲ τὴν θερμάστραν τῆς καὶ μετ' ὀλίγον τῆς κουζίνας, ἡ ὁποία, ὡς εἶδομεν, (σελ. 67 κέ.) ὀφείλεται εἰς γερμανικὴν ἐπίδρασιν. Διότι, ὡς λέγει ὁ Niederle, «μόνον ἡ παλαιὰ γιουγκοσλαβικὴ kuć'a δὲν ἔχει φούρνον, ἀλλὰ ἀποκλειστικῶς μίαν ἐστίαν, καὶ τοῦτο ἐπίσης μᾶς ἐπιτρέπει νὰ υποθέσωμεν, ὅτι οἱ Νοτιοσλάβοι ἐτέθησαν εἰς κίνησιν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον πρὸ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ φούρνου ἢ τῆς θερμάστρας εἰς τὴν οἰκίαν των»²⁾.

Ἄλλο ὅμως χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς σλαβικῆς κατοικίας, τὸ kletī, τὸ μικρὸν ἰδιαιτέρον οἶκημα, τὸ ὁποῖον παρὰ τοῖς Σλάβοις ἀρχικῶς ἐκτίζετο παραπλευρῶς τῆς ἰδίας τῶν κατοικίας, ἄνευ ἐστίας, χρησιμεῖον ὡς ἀποθήκη καὶ συγχρόνως ὡς στάβλος καὶ ὡς κοιτῶν διὰ τὰ νεαρὰ ἀνδρόγυνα, ὑφίσταται παρὰ τοῖς Σέρβοις, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Ρώσοις· ἀπόδειξις, ὅτι οἱ Νοτιοσλάβοι τὸ ἐγνώριζον ἤδη τὸν 6ον καὶ 7ον αἰῶνα, ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον. Καὶ σήμερον ἐξακολουθεῖ νὰ παρουσιάζεται παντοῦ ἄλλοτε ὡς ἀποθήκη, ἄλλοτε ὡς θάλαμος χωρὶς ἐστίαν, προωρισμένος εἰδικῶς διὰ τὰ νυμφευμένα μέλη τῆς οἰκογενείας. Οὕτως εἰς τὰ σερβικὰ κτήματα, τ' ἀνήκοντα εἰς μίαν zaduga, ἀριθμεῖ τις τόσα kljeti, ἥτοι μικρὰ ξύλινα οἰκήματα περίξ τῆς οἰκογενειακῆς kuć'a, ὅσα ἀνδρόγυνα ὑπάρχουν διὰ κατάλυμα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι οἱ Νοτιοσλάβοι, ὅταν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως χώρας τοῦ βυζαντινοῦ

1) L. Niederle, Manuel de l'antiquité slave, Paris 1926, 2, 102 κέ.

2) L. Niederle, ἐνθ' ἀν. 122.

κράτους, μόνον τὰς ἀπλουστέρας καὶ δὴ πρωτογόνους μορφὰς τῆς σλαβικῆς οἰκίσεως ἐγνώριζον καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅλη ἡ ἐξέλιξις, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ γιουγκοσλαβικὴ οἰκία, ἰδίως εἰς τὰς καθ' αὐτὸ σερβικὰς χώρας, συνετελέσθη ἐπὶ βαλκανικοῦ ἐδάφους ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς οἰκοδομικῆς, τῆς ἐκπαλαι ἀσκουμένης ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου.

Ὡς εἴπομεν, ὁ J. Cvijic' διακρίνει τύπον ἑλληνομεσογειακῆς οἰκίας «ἥτις πιθανῶς προέρχεται ἐκ τῶν παλαιῶν βυζαντινῶν οἰκίων». «Τὴν συναντῶμεν, λέγει, καὶ παρὰ τοῖς σλαβικοῖς πληθυσμοῖς τοῦ Mijaci καὶ Manjinci εἰς τὸ κέντρον τῆς χερσονήσου».

Κατὰ τὸν Cvijic' «ἡ ἑλληνομεσογειακὴ οἰκία δὲν διαφέρει ἢ πολὺ ὀλίγον ἀπὸ τὴν οἰκίαν τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀξιοῦ (maison vardarienne), τῆς ὁποίας αὕτη ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον». Καὶ τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τῆς οἰκίας τῆς κοιλάδος τῆς Μοράβα (maison moraviennne), τῆς ὁποίας ἐν τῶν συστατικῶν μερῶν, τὸ ὑπόστεγον (auvent), φέρει ἑλληνικώτατον ὄνομα: doksat (δοξᾶτος), ἐνῶ τὸ αὐτὸ νοτιώτερον, εἰς τὴν maison vardarienne, ὀνομάζεται μὲ ἄλλην, ὁμοίως ἐκ τῆς ἑλληνικῆς χρήσεως ληφθεῖσαν λέξιν krevat (κρεβάτι)¹⁾. Ὡς δὲ εἶδομεν, καὶ ἡ πρώτη τῶν προσθηκῶν ποὺ ἔγιναν εἰς τὴν kuč'a, ὁ χώρος ὅπου φυλάσσονται διάφορα ἀντικείμενα, ὀνομάζεται μὲ ἑλληνικὸν ὄνομα ciler (κελλάρι) ἢ μὲ τουρκικὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν, ὅτι πολλαχοῦ τῶν σερβικῶν χωρῶν μόνον ἀργά, δηλ. εἰς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, εἰσῆχθη ἡ καινοτομία αὕτη εἰς τὴν τοπικὴν οἰκοδομίαν καὶ κατ' οὐσίαν τὰ τουρκικὰ ἀντικατέστησαν παλαιότερα ἑλληνικὰ ὀνόματα.

Ἀξίον σημειώσεως εἶναι ἐπίσης, ὅτι καὶ τὰ κεραμίδια, ποὺ ἀντικατέστησαν τὸ χόρτον καὶ τὴν καλαμιὰ εἰς τὴν στέγασιν τῶν σερβικῶν σπιτιῶν, ὀνομάζονται μὲ τὴν ἑλληνικὴν λέξιν «keramid»²⁾ καὶ ἡ αὐτὴ τῶν σπιτιῶν εἰς τὴν Ἑρζεγοβίην μὲ τὸ λιθόστρωτον ἔδαφος, τὰ πέτρινα πεζούλια, τὶς κληματαριῆς καὶ τὰ λουλούδια ὀνομάζεται ὁμοίως a vlija³⁾, ἀπαντᾶται δὲ καὶ ἐν Σαραγέβῳ.

1) J. Cvijic', ἐνθ' ἄν. 244. Πρβλ. τὴν κρεβάτια τῶν σπιτιῶν τῶν Ἀμπελακίων, τῆς Ραψάνης, Ἀρτης κλπ. (Γ. Μέγα, Θεσσ. Οἰκ. 86 κέ. 95 κέ.) καὶ τὸν δοξᾶτον τῶν ἀρχοντικῶν τῆς Καστορίας (Α. Ὁρλάνδου, Ἀρχεῖον Βυζαντ. μνημ. Ἑλλάδος Β' 181 κέ. Δ 196 κέ.).

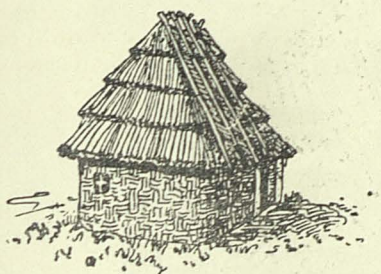
2) Κατὰ τὸν Cvijic', ἐνθ' ἄν. σ. 231 «τὸ πρῶτον κεραμίδι (céramida) ἐκομίσθη εἰς τὴν Sumadija ὑπὸ κεραμέων τῆς περιοχῆς Pirot καὶ Nic κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 19ου αἰῶνος».

3) R. Meringer, ἐν Wissensch. Mittheil. aus Bosnien VII σ. 267. Ση-

Εἰδικώτερον τὴν ἐξέλιξιν τῆς νοτιοσλαβικῆς οἰκίας δυστυχῶς μόνον εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν· διότι μόνον εἰς τὰς χώρας αὐτάς περιορίζονται αἱ μελέται τοῦ Rudolf Meringer, τὰς ὁποίας ἐν ἀρχῇ ἀνεφέραμεν.

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ οἰκοδομία τῶν δύο αὐτῶν σλαβικῶν χωρῶν παρουσιάζει διαφοράς τινας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν σχέσιν κυρίως μὲ τὰ διατιθέμενα ἐπὶ τόπου οἰκοδομήσιμα ὑλικά. Ἡ βοσνιακὴ δηλονότι οἰκία ὡς ἐκ τῆς δασώδους φύσεως τῆς χώρας εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξυλόδητος καὶ ἔχει λίαν ἀπότομον, ὕψηλὴν στέγην, καλυπτομένην διὰ σανίδων. Ἡ ἑρζεγοβινιακὴ τούναντιον εἶναι ἐκ λίθων ἀπὸ θεμελίων μέχρι τῆς στέγης, ἡ ὁποία εἶναι χα-

Εἰκ. 52. Προστέγονος διθάλαμος οἰκίασος, ἔχον τοὺς τοίχους ἐκ πλεγματος ῥάβδων, τὴν δὲ στέγην ἐκ χόρτων.

(Meringer, Volkst. Haus in Bosnien, εἰκ. 5)

Εἰκ. 53. Διθάλαμος οἰκίασος ἐκ τῆς περιοχῆς Dolnja Puzla τῆς Βοσνίας.

(Meringer, Volkst. Haus... εἰκ. 6)

μηλὴ καὶ σκεπάζεται κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ σχιστολιθικὰς πλάκας. Ἄλλη διαφορὰ, οὐσιωδεστέρα αὕτη, ἀφορᾷ εἰς τὴν σύστασιν τῆς οἰκίας: εἰς μὲν τὴν Βοσνίαν αὕτη εἶναι διθάλαμος, συγκειμένη ἐκ μαγειρείου (kuhinja, kuća) καὶ δωματίου (soba) μὲ διάφορον δι' ἐκάτερον τῶν χώρων σύστημα θερμάνσεως (ἐστία ἀνοικτὴ (ognište) εἰς τὸ μαγειρεῖον — θερμάστρα (pec') εἰς τὸ δωμάτιον)· εἰς δὲ τὴν Ἑρζεγοβίνην εἶναι μονοθάλαμος καὶ ἔχει τὴν ἐστίαν πλησίον ἐνὸς τῶν τοίχων (τζάκι, Kamin)').

Τὰς ἀπλουστεράς μορφὰς διθαλάμου οἰκήματος τῆς Βοσνίας δει-

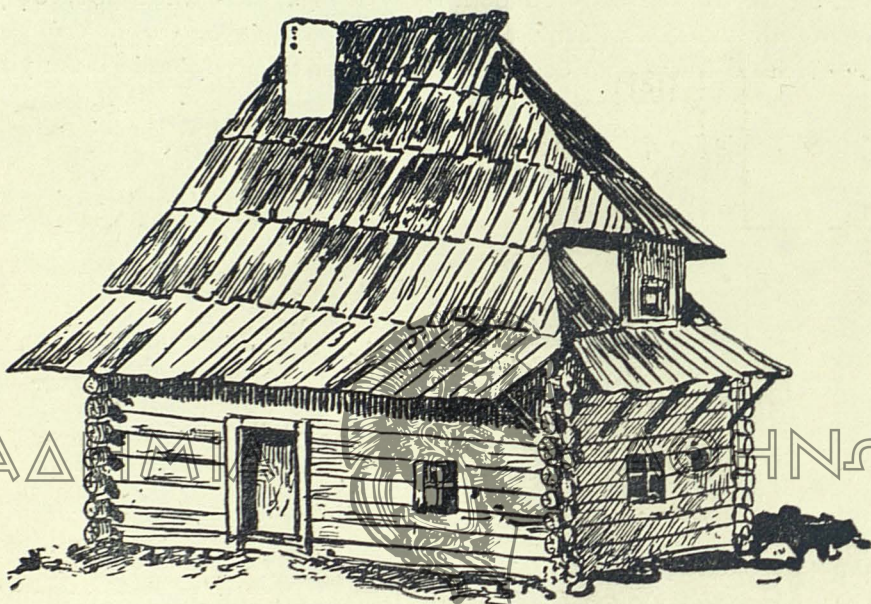
μειωτέον ὅτι τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα δὲν λείπουν καὶ ἀπὸ τὰ σκεύη καὶ ἔπιπλα τοῦ σερβικοῦ καὶ βοσνιακοῦ σπιτιοῦ, ὡς musandra (μεσάντρα), deska (δίσκος) krevet (κρεβάτι) κλπ. **R. Meringer**, ἐν Sitzungsber. d. Akad. Wien 144, 2 31.

1) **R. Meringer**, Das volkstüml. Haus κτλ. ἐνθ' ἄν. σελ. 251. 285. 289, Die Stellung des bosn. Hauses ἐνθ' ἄν. σελ. 2. 30 κέ.

κνύουν αἱ εἰκόνες 52 καὶ 53. Ἡ πρώτη οἰκία, ὅλως πρωτόγονος εἰς τοὺς τρόπους καὶ τὰ μέσα τῆς κατασκευῆς, ἔχει τοὺς τοίχους ἐκ πλέγματος καλαθοειδῶς κατεσκευασμένους, τὴν δὲ ὑψηλὴν στέγην ἐξ ἀχύρων, τὰ ὅποια στερεοῦνται διὰ μακρῶν ξύλων, κατερχομένων ἀπὸ τοῦ κορυφαίου ξύλου πρὸς τὰ κάτω. Ἡ ἐτέρα ἔχει τοὺς τοίχους ἐπιχρισμένους διὰ κονιάματος, τὴν δὲ στέγην ἐπίσης ὑψηλὴν, σκεπασμένην μὲ χονδροπελεκημένας σανίδας (σχίζας).

Εἰς τὴν διμερῇ αὐτὴν κατοικίαν ἡ θύρα ἀνοίγεται πάντοτε εἰς τὸ

Εἰκ. 54. Διθάλαμος οἰκία μὲ δωμάτιον εἰς τὴν στέγην ἐν Varesch.
(Meringer, Volkst. Haus in Bosnien, εἰκ. 51b)

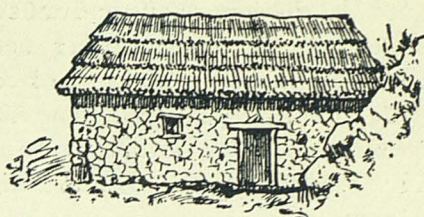
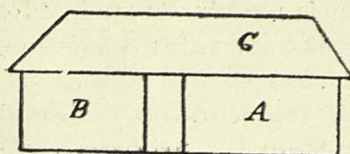
μαγειρεῖον, οὐδέποτε εἰς τὸ δωμάτιον. Ὅροφὴ (tavan) ἀπὸ σχίζας ὑπάρχει μόνον ἄνωθεν τοῦ δωματίου, ποτὲ ἄνωθεν τοῦ μαγειρείου. (Βλ. ἄνωτ. κάτωσιν καὶ τομὴν βοσν. οἰκίας, εἰκ. 46).

Κατὰ τὸν Meringer τὸ δωμάτιον εἰς τὴν οἰκίαν αὐτὴν ἀπετελέσθη δι' ἀποχωρισμοῦ ἑνὸς τμήματος ἀπὸ τὸν ἀρχικῶς ἐνιαῖον χώρον τῆς οἰκίας'). Ἄλλ' ὅτι ἡ σύστασις καὶ τοῦ διμεροῦς τούτου οἰκήματος δυνατόν νὰ προῆλθε διὰ προσθήκης ἑνὸς χώρου ὡς προθαλάμου εἰς τὸν ἀρχικὸν χώρον τῆς κατοικίας δεικνύουν κατὰ τρόπον

1) **R. Meringer**, Das volkst. Haus... σελ. 253, 286 Nr. 4. Die Stellung des bosn. Hauses... σελ. 2.

πειστικόν αἱ ἐξελικτικαὶ μορφαὶ τῆς σλαβικῆς οἰκίας τῶν δυτικῶν Καρπαθίων, διὰ τῶν ὁποίων καὶ τὸ σύστημα τῆς θερμάνσεως τῆς

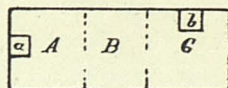
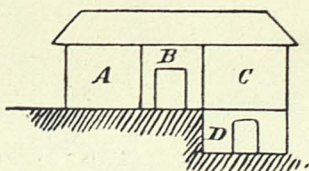
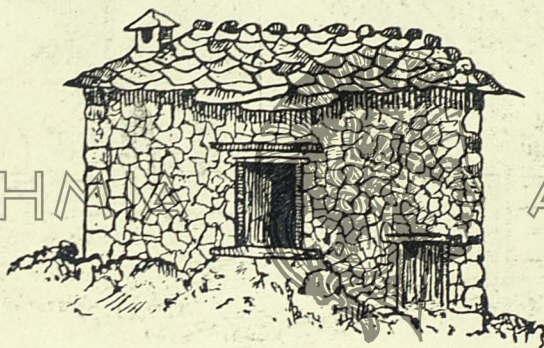
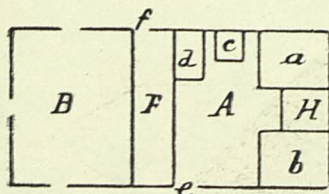

Εἰκ. 55. Ἑρζεγοβινιακὸ σπίτι ἐν Predolje, περ. Stolac.

(Meringer, Volkst. Haus in Bosnien u. der Hercegovina, εἰκ. 61—63).

Ἀρχικῶς συνέκειτο ἐξ ἑνὸς χώρου (A) ἀνευ ὀροφῆς, κατόπιν δ' ἐπηυξήθη μὲ ἕνα νέον δωμάτιον (B) καὶ ἕνα διάδρομον (F)

Η ἐστία	d ἀργαλειός,
a, b πεζοῦλες ἀντὶ κλινῶν	e παλαιὰ θύρα
c hambar, ἀποθήκη ἀλεύρου	f νέα θύρα

Τομὴ

Κάτοψις

Εἰκ. 56. Σπίτι τοῦ χωρ. Dreznica, περ. Μοστάρης, κτισθὲν πρὸ 200 περίπου ἐτῶν (Meringer, Volkst. Haus in Bosnien, εἰκ. 64—66)

A, C δωμάτια, B διάδρομος D στάβλος (izba). a, b ἐστία.

Οἱ χώροι A B C στεροῦνται ὀροφῆς, ἀπετέλουν δ' ἄλλοτε ἕνα ἐνιαῖον χώρον.

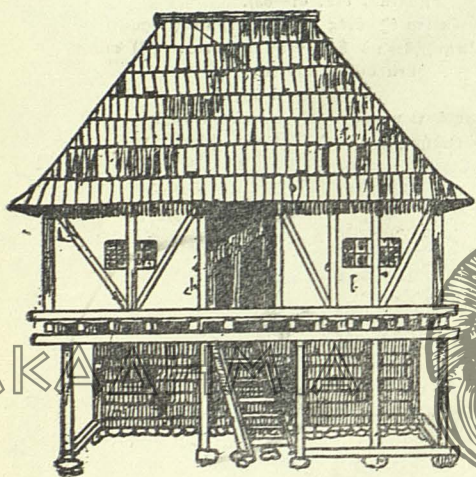
σλαβικῆς οἰκίας ἀρκούντως διηκρινίσθη. (Βλ. ἄνωτ. εἰκ. 45).

Αὕξησις τῶν χώρων εἰς τὴν βοσνιακὴν οἰκίαν ἐπετεύχθη καὶ διὰ

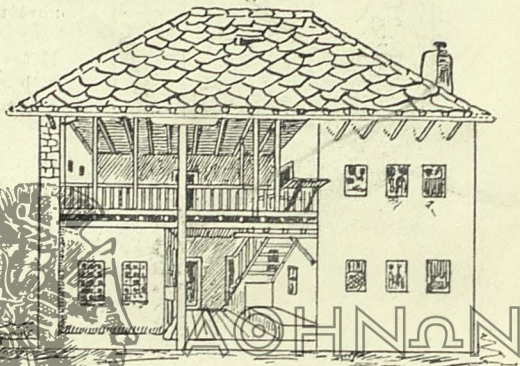

τῆς κατασκευῆς ἐνὸς δωματίου ἢ μιᾶς ἀποθήκης εἰς τὸ ἐσωτερικόν τῆς ὑψηλῆς στέγης, ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ κυρίου χώρου διαμονῆς ἦτοι τῆς soba, τοῦτο δ' ὁ Meringer θεωρεῖ ὡς πρῶτόν τι βῆμα πρὸς τὸν ἀπαρτισμὸν διωρόφου οἰκίας ἐν Βοσνίᾳ (εἰκ. 54).

Εἰς τὴν Ἑρζεγοβίνην ἐπικρατοῦν, ὡς εἴπομεν, αἱ ἀπλαῖ μορφαὶ οἰκήσεως, ἀλλ' ἐκδηλώνεται καὶ ἡ τάσις πρὸς συνθετωτέραν συγκρότησιν τῆς κατοικίας. Οὕτω παλαιαὶ τινες οἰκίαι, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν διαπίστωσιν τοῦ Meringer ἦσαν ἀρχικῶς μονοθάλαμοι, ἀπέκτησαν

Εἰκ. 57. Σπίτι μὲ ἀνοικτὸν ὑπόστεγον εἰς τὸ Novi.
(Meringer, Volkst. Haus... εἰκ. 53)

Εἰκ. 58. Μωαμεθανικὸν σπίτι τῆς Μοστά-
σης μὲ προστῶν ἀνοικτὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ
κάτω ὀρόφου καὶ καθ' ὅλον τὸ ἀριστερὸν
τμήμα τοῦ ἄνω ὀρόφου.
(Meringer, Volkst. Haus... εἰκ. 57).

εἴτε διὰ προσθηκῶν εἴτε δι' ἐσωτερικῆς διαίρέσεως τοῦ χώρου τριμερῆ σύστασιν (εἰκ. 55 καὶ 56, πίν. IZ, 1 καὶ 2)¹⁾.

Ἦδη ὁ Meringer παρατήρησε τὴν ὁμοιότητα τῆς βοσνιακῆς οἰκίας πρὸς τὴν κροατικὴν τῶν περιχώρων τοῦ Ζαγκρέμπ καὶ συνεπέ-
ρανεν, ὅτι ἡ βοσνιακὴ οἰκία δυνατόν νὰ κατάγεται κατὰ τὸν κύ-
ριον αὐτῆς τύπον ἐκ Κροατίας, ἀλλ' ἠκολούθησεν ἐν τῇ νέᾳ πατρίδι
(ἴδιαν ἐξέλιξιν²⁾) εἶναι δηλ. καὶ ἡ βοσνιακὴ οἰκία εἰς τὰς ἀπλᾶς αὐ-
τῆς μορφὰς σλαβικῆς καταγωγῆς, ὡς προελθοῦσα ἐξ ἐπιδράσεως
τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως σλαβικῶν χωρῶν, ἀλλ' αἱ ἐξειλιγμέναι

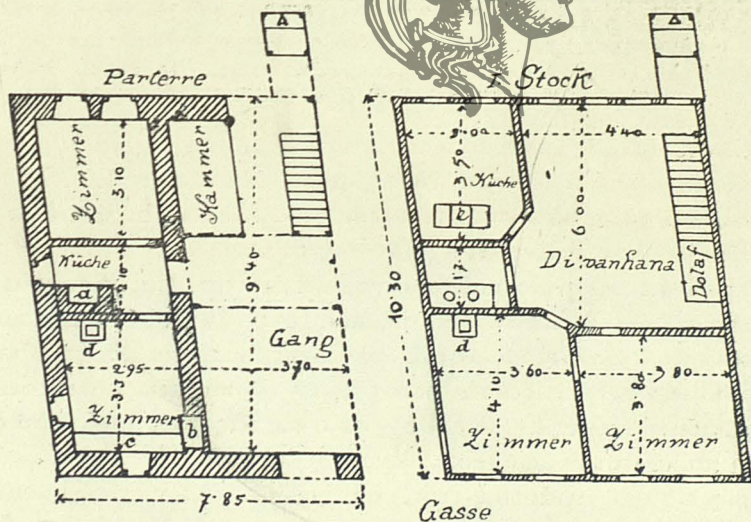
1) Meringer, Das volkst. Haus, ἐνθ' ἀν. σ. 273 κέ.

2) Meringer, Die Stellung des bosn. Hauses, ἐνθ' ἀν. σελ. 38.

Eiz. 59. Οἰκία τῆς πόλεως Τραννίκ
(Meringer, Volkst. Haus in Bosnien, Eiz. 72)

Εἰκ. 60. Κάτοπις τῆς ἄνω μωαμεθανικῆς οἰκίας μετὰ τὸ προστεῖν ἐν τῷ
ἄνω ὀρόφῳ κλειστὸν ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν.
(Meringer, Volkst. Haus. . . εἰκ. 73)

αὐτῆς μορφῇ ἀνήκουν εἰς ἄλλον κύκλον τῆς οἰκιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Κύριον στοιχεῖον εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς βοσνιακῆς οἰκίας ἀπετέλεσε προφανῶς ἡ προσθήκη ἑνὸς ἀνοικτοῦ ὑποστέγου ἐπὶ τῆς προσόψεως αὐτῆς ἥτοι ἡ ἀπόκτησις ἑνὸς προστώου, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται εἰς μονωρόφους καὶ διωρόφους οἰκίας, ὡς καὶ ἡ προσθήκη ἑνὸς τρίτου χώ-

Εἰκ. 61. Μωαμεθανικὴ οἰκία τοῦ Τραπεζικῆ με σκεπαστὸν πυλῶνα, ἄγοντα πρὸς τὴν αὐλὴν. Βλ. τὰς κατόψεις αὐτῆς εἰς τὸν πίνακα ΙΖ' ἀρ. 9.
(Meringer, Volkst. Haus in Bosnien. . . εἰκ. 74)

ρου ἐπὶ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τῆς *kuc'a* ἢ *kuhinja*, διὰ τῆς ὁποίας ἡ βοσνιακὴ οἰκία ἀπέκτησε τὴν τριμερῆ σύστασιν. (Πίν. ΙΖ' 5. 6).

Καὶ ἐδῶ τὸ προστώον ἀπετέλεσε τὸ εὐπλαστον καὶ ἐλευθέρως διαρρυθμιζόμενον ἐκεῖνο στοιχεῖον τῆς οἰκίας, τὸ ὁποῖον ἐγνωρίσαμεν ἤδη εἰς τὰ ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικὰ σπιτία. Καὶ ἐδῶ τοῦτο εἴτε παραμένει ὅλως ἀνοικτὸν (εἰκ. 57, πίν. ΙΖ' 6. 7) εἴτε κλείεται κατὰ τὸ ἔν ἢ καὶ κατ' ἀμφοτέρα αὐτοῦ τὰ ἄκρα ἔν τε τῷ ἰσογείῳ καὶ τῷ ὀρόφῳ. Οὕτω σχηματίζονται καὶ ἐδῶ ἐν τῷ προστώῳ δευτερεύοντές τινες χώροι ἢ δωμάτια καὶ προσδίδεται εἰς τὰς προσόψεις τῶν οἰκίων μεγάλη ποικιλία μορφῶν (εἰκ. 58 καὶ 60, πίν. ΙΖ', 8).

Ἰδίᾳ εἰς τὰς μωαμεθανικὰς οἰκίας τῶν πόλεων τῆς Βοσνίας τὸ προστώον, ὡς ἐκ τοῦ κλειστοῦ βίου τῶν μουσουλμανίδων, εἶναι ἐν τῷ ὀρόφῳ τελείως κλειστὸν ἐπὶ τῆς προσόψεως καὶ οὕτω πρὸ τῶν δω-

ματίων έκτείνεται μεγάλη καὶ εὐρύχωρος σάλα (divanhana) μὲ ἐξέχοντας περικλείστους ἐξώστας, οἷους ἐγνώρισamen καὶ εἰς τὰς οἰκίας τῆς βορείου Ἑλλάδος καὶ Ροδότης. Εἰς τὰς μᾶλλον δ' ἐξειλιγμένας μορφάς οἱ σχηματιζόμενοι κατὰ τὰ ἄκρα τοῦ προστώου κλειστοὶ χώροι ἐπεκτείνονται πολὺ ἐντεῦθεν τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς, ὥστε προσδίδουν εἰς τὴν κάτοψιν ἐμφανῶς τὸ σχῆμα Π.

Τοιαύτην ἐξειλιγμένην μορφήν τῆς βοσνιακῆς οἰκίας ἀποδίδει ἡ μωαμεθανικὴ οἰκία τοῦ Travnik (εἰκ. 61), τῆς ὁποίας τὰς κατόψεις κατέταξα εἰς τὸ τέλος τοῦ πίνακος ΙΖ' ὑπ' ἀρ. 9. Αὕτη ἐν τῷ ἰσογείῳ σύγκειται ἐκ δύο κυρίων χώρων (S καὶ St) καὶ ἑνὸς προστώου. τοῦ ὁποίου τμῆμα ἀποχωρισθὲν ἀπετέλεσε μαγειρεῖον (K). Δύο ἕτερα δωμάτια (S—S) κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τῆς προσόψεως ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου καὶ οὕτως ἐδόθη εἰς τὴν κάτοψιν τὸ σχῆμα Π.

Ἐν τῷ ἀνωγείῳ ἡ διάταξις τῶν χώρων εἶναι πολυμερεστέρα, ἔχουσα τὸν divanhana ὃχι ἐπὶ μιᾷς τῶν πλευρῶν τῆς οἰκίας, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὀρόφου. Ἐκ τούτου ἡ γένεσις τοῦ τύπου τούτου τῆς οἰκίας ἐφάνη δυσερμηνευτος εἰς τὸν Meringer. Ἄλλ' ἡ διάταξις αὕτη, ἀποτελοῦσα τὸν τελικὸν σταθμὸν ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς προστύλου πλατυμετώπου οἰκίας, κατανοεῖται πληρῶς ἐκ τῶν ἀναλόγων μορφῶν τῆς ἑλληνικῆς οἰκίας. Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι προηγήθη αὕτης ἀπλουστέρα τις διάταξις τῶν χώρων, καθ' ἣν τὸ προστώον παραμένει ἄθικτον, ἡ δ' ἐπαύξησις τῶν χώρων ἐπιτυχάνεται διὰ τῆς προσθήκης δύο δωματίων ἐν τῇ προσόψει τῆς οἰκίας τασσόμενων ἐκατέρωθεν τῆς κλίμακος, ὡς τοῦτο φαίνεται εἰς τὸν πίνακα Δ 3ε τῆς ἑλληνικῆς οἰκίας. Ἡ ἐπιθυμία κατόπιν τῆς ἀποκτήσεως μεγαλυτέρας κατ' οἶκον ἀσφαλείας συνετέλεσεν, ἵνα κλεισθῇ ἡ πρόσοψις διὰ τοίχου μέχρι τῆς στέγης καὶ περιληφθῇ ἡ κλίμαξ ἐντὸς τῆς οἰκοδομῆς, ὡς ἐν πίνακι Δ 3ί. Τέλος ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξοικονομήσεως περισσοτέρων χώρων ἐπέβαλε τὸν ἀποχωρισμὸν καὶ τῶν δύο ἄκρων τοῦ προστώου καὶ τὴν μετατροπὴν αὐτῶν εἰς δωμάτια. Οὕτως ἀπέμεινεν ἐν τῷ μέσῳ ἐλεύθερον τμῆμα τι τοῦ προστώου, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε κεντρικὴν αἵθουσαν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀνοίγονται αἱ θύραι ὅλων τῶν δωματίων καὶ ἡ ὁποία ὡς ἐκ τῆς προελεύσεώς της διетήρησε τὸ ἀρχικὸν τοῦ προστώου ὄνομα divanhana.

Οὕτως ἡ ἐξέλιξις τῆς βοσνιακῆς οἰκίας ἐκ τῶν ἀπλῶν πρὸς τὰς συνθετωτέρας μορφάς, ὡς αὕτη ἐμφαίνεται εἰς τὸν πίνακα ΙΖ, τὸν ὁποῖον κατήρτισα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατόψεων τῶν οἰκίων ποῦ ἐμελέτησεν ὁ R. Meringer, δὲν διαφέρει εἰς τὰς γενικὰς αὐτῆς γραμμάς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν. Καὶ τὸ βοσνιακὸν δηλ. σπίτι τὴν τελικὴν του διάρθρωσιν ὀφείλει κυρίως εἰς τὴν διαμόρφωσιν, τὴν ὁποίαν βα-

θμιαίως προσέλαβε τὸ πρὸ τῶν δωματίων ἐκτεινόμενον ὑπόστεγον, ὡς καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ βουλγαρικὴν οἰκίαν.

Ὅθεν κατὰ βάσιν διατηρεῖ ὅλην αὐτῆς τὴν ἀξίαν ἢ διαπίστωσης, εἰς τὴν ὁποῖαν προέβη πρὸ ἐτῶν ὁ Cvišić, ὅτι ὁ ἑλληνομεσογειακὸς τύπος οἰκήσεως ἀπαντᾶται εἰς τὴν νότιον Σερβίαν, Ἀλβανίαν καὶ Βουλγαρίαν καὶ ἐν γένει εἰς ὅλας τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι διετετέλεσαν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Βυζαντίου ἢ ὑπέστησαν τὴν ἐκπολιτιστικὴν τοῦ ἐπίδρασιν¹⁾.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ παρατηρήσεις τοῦ ῥώσου ἐθνολόγου Σ. Α. Τοκάριοφ, ὁ ὁποῖος, ὡς εἴπομεν, ἐμελέτησε πρὸ διετίας τὰς μορφὰς τῶν λαϊκῶν οἰκήσεων εἰς τὰς σλαβικὰς χώρας τῆς Βαλκανικῆς. Οὗτος περιγράφων τὰ σπίτια τοῦ τύπου τῆς Μοράβα λέγει: «Τὰ παλιὰ σπίτια²⁾ εἶναι φτιαγμένα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τσατμᾶ, σουβαντισμένα καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη με λάσπη. Οἱ οἰκοδομῆς εἶναι κυρίως μονώροφες, ἀλλὰ συναντᾷ κανεῖς καὶ κατώγεια, ποὺ βρίσκονται συνήθως κάτω ἀπὸ ἓνα μέρος τοῦ

1) Πραγματευόμενος τὰς σερβικὰς οἰκήσεις τοῦ μεσαίωνος ὁ **C. Jirecek** ἐν *Geschichte der Serben* τ. 2, 1^η ἔκδοσις 1918, σελ. 74 κέ. λέγει «Μόνον αἱ στενώχωροι κατοικίαι μέσα εἰς τοὺς βασιλικὰς πύργους ἦσαν στερεώτερον οἰκοδομημέναι. Αἱ αὐταὶ ὁμοίαι τοῦ βασιλέως καὶ τῶν εὐγενῶν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Guillaume Adam ἦσαν ὁπλὸς διὰ πασσάλων καὶ ξύλων περιχαρακωμένα. Μόνον εἰς τὰς πόλεις τῶν προφῆν βουλγαντινῶν ἐπαρχιῶν ὑπῆρχον «παλάτια» (palata) τοιαῦτα, οἷον τὸ σωζόμενον ἐν Μελενικά Βυζαντινὸν ἀρχοντικὸν με δύο πατώματα, μίαν μεγάλην αἰθουσαν καὶ ἓνα τετράγωνον πύργον. Εἰς τὴν παραλίαν ὑπῆρχον εἰς τὰς πόλεις Cattaro, Antivari, Dulcigno ὕψηλα ἐκ πολλῶν ὀρόφων λίθινοι οἰκίαι με ἐξώστας κλειστοὺς καὶ ἀνοικτοὺς... Καὶ αἱ πόλεις, αἱ ἀρχαῖς ἑλληνικαί, εἶχον οἰκίας ὕψηλās ἐκ δύο καὶ τριῶν ὀρόφων. Εἰς τὰ χωρία ἐβλεπέ τις κατὰ τὸ πλεῖστον μόνον ξυλῖνας καλύβας με ἀχυρίνην στέγην, ἐν τῇ περιοχῇ δὲ τοῦ ὄρους Karst λιθῖνας οἰκίας, ἐκτισμένας ἄνευ ἀσβέστου ἐν σχήματι παραλληλογράμμου. Κέντρον τῆς οἰκίας ἦτο ἡ ἐστία. Εἰς τὰ σπίτια τῆς καλυτέρας τάξεως ἐγευμάτιζον, ὅπως καὶ εἰς τὰ μοναστήρια, εἰς τραπέζας (trapeza ἐκ τῆς ἑλληνικῆς), ἐστρωμένας με τραπεζομάνδην...». Παρὰ τὴν γενικὴν ὁμοίαν μίμησιν τῶν Βυζαντινῶν τρόπων ἢ αὐτῆς τοῦ βασιλέως Στεφάνου Οὐρός τοῦ πρώτου ἐφάνη εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀπεσταλμένους τοῦ Βυζαντίου (τὸ 1268) πτωχὴ καὶ πρωτόγονος» (αὐτ. σ. 81) Πρβλ. καὶ **Fr. Krauss**, *Slavische Volksforschungen*, Leipzig 1908 σελ. 4 κέ.

Ὅτι καὶ ἐν Σερβίᾳ εἰργάσθησαν ἀθρόως Ἕλληνες «majstori» καὶ «protomajstori» εἰς τὴν οἰκοδόμησιν ὅχι μόνον τῶν περικαλλῶν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν παλατιῶν καὶ ἄλλων οἰκοδομῶν βλ. **C. Jirecek**, ἐνθ' ἄν. σελ. 73.

2) Ἀντιγράφω τὸ κείμενον τῆς μεταφράσεως, ὡς ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Μόρφωση» 1946, σελ. 130 κέ.

σπιτιοῦ, μέσα στὴ γῆ. Τὸ πάτωμα εἶναι ἀπὸ χῶμα. Ἡ σκεπὴ εἶναι πάντα τετράπλευρη, σκεπασμένη μὲ κεραμίδια.... Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια, ὅπως λένε, τὶς στέγες τὶς σκέπαζαν καὶ μὲ ἄχυρο καὶ μὲ ξύλο. Ἡ σκεπὴ εἶναι στηριγμένη σὲ ζευκτὰ δοκάρια. Πρωταρχικὰ τὸ σπίτι χωρίζονταν σὲ δύο τμήματα: τὴν κουζίνα καὶ τὸ δωμάτιο».

»Χαρακτηριστικό, λέγει, εἶναι τὸ ἀνοιχτὸ τζάκι στὸν τοῖχο τῆς κουζίνας, ποὺ συνήθως διατηρεῖται καὶ ὕστερ' ἀπὸ τὶς μεταρρυθμίσεις καὶ στὸ δωμάτιο. Τώρα ἔχουν καὶ σιδερένια σόμπα. Στὸ σπίτι μπαίνουν κατὰ κανόνα ἀπὸ μιὰ σκεπαστὴ ταρατσα, ποὺ πιάνει ἓνα μέρος ἀπὸ τὸν τοῖχο τῆς πρόσοψης, ἔχει προστέγασμα πάνω σὲ στύλους μὲ μισοστρόγγυλες καμάρες, ποὺ δίνουν μιὰ πολὺ χαρακτηριστικὴν ὄψη σ' αὐτὲς τὶς οἰκοδομές. Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὰ περισσότερα σπίτια εἶχαν ἓναν ἐξώστη ἢ μιὰ στοᾶ σκεπασμένη ποὺ ἔπιανε ὅλο τὸ μῆκος τῆς πρόσοψης. Μὲ τὶς μεταβολὲς αὐτὰ ἔλειψαν, ἂν καὶ συχνὰ φαίνονται ἀκόμα τὰ ἴχνη τους».

»Στὸ σπίτι δίνει μιὰ χαρακτηριστικὴ ὄψη τὸ τζάκι, ποὺ εἶναι γύρω-γύρω κατάμαυρο ἀπὸ τὸν καπνὸ χρόνων καὶ χρόνων. Πάνω ἀπὸ τὸ τζάκι κρέμεται μιὰ ἀλυσίδα. Στὸ τζάκι ψήνουν καὶ τὸ ψωμί. Χρησιμοποιοῦν γι' αὐτὸ ἓνα μεγάλο μισοστρόγγυλο χωματένιο καπάκι. Μ' αὐτὸ σκεπάζουν τὸ ψωμί, ποὺ τὸ ψήνουν στὸ ἀναμμένο τζάκι, βάζοντας καὶ πάνω ἀπὸ τὸ καπάκι ἀναμμένα κάρβουνα».

Ἐξετάζων ἀκολουθῶς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν κροατικῶν χωρίων ὁ Ρῶσος ἐρευνητὴς εὗρίσκει «πολλὰ κοινὰ μὲ τὶς ἀνατολικὲς σλαβικὲς μορφές—πολὺ περισσότερα, ὥς λέγει, παρὰ στοὺς Σέρβους καὶ στοὺς Βουλγάρους. Τὰ καινούργια σπίτια ἐδῶ εἶναι πέτρινα, ἀλλὰ διατηρήθηκαν καὶ πολλὰ παλιὰ κτίρια, κυρίως ξύλινα, ἀπὸ πελεκητὸ ξύλο, ὅχι ὅμως μὲ στρογγυλὰ δοκάρια, ἀλλ' ἀπὸ πελεκητὰ ἢ χοντρὲς τάβλες, βαλμένες πλαγίως. Οἱ ἄκρες τῶν δοκῶν ἐξέχουν ἀνώμαλα. Οἱ σκεπὲς εἶναι ὅλες διπλευρες καὶ ἐξέχουν πολὺ ἀπὸ τοὺς τοίχους. Οἱ περισσότερες σκεπὲς εἶναι ἀπὸ κεραμίδια, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἀχυρένιες. Ἐπικρατοῦν τὰ μονώροφα σπίτια. Τὸ σχέδιο τοῦ σπιτιοῦ εἶναι πρωτόγονο. Συναντᾷ μάλιστα κανεὶς καὶ ἀπλούστατα σπίτια μὲ ἓνα δωμάτιο. Ἐπικρατοῦν τὰ σπίτια μὲ δύο ἢ τρία δωμάτια. Τὸ ἓνα δωμάτιο ὀνομάζεται «χίζα» (ὅπως καὶ ὁλόκληρο τὸ οἶκημα), τὸ ἄλλο τὸ δωμάτιο ὀνομάζεται «χίζιτσα». Ἄν ὑπάρχη καὶ τρίτο διαμέρισμα, τότε αὐτὸ εἶτε εἶναι ἓνα ἐνδιάμεσο πέρασμα μὲ τζάκι εἶτε κελλάρι.... Τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον εἶναι, ὅτι σχεδὸν ἀπαραιτήτως, τοὐλάχιστον στὰ παλιὰ σπίτια, ὑπάρχει ἡ «πέτσκα» (θερμάστρα) σχεδὸν ἰδίου τύπου μὲ τὴ ρωσική. Στὸν τοῖχο ἀπέναντι στὴν πέτσκα καὶ διαγώνια εἶναι κρε-

μασμένες οι εικόνες, φωτογραφίες. Αυτή ή γωνιά ανάλογει με την ρωσική καλή γωνιά....» (σελ. 132).

Και το γενικόν πόρισμα, εις το όποιον συγκεφαλαιώνει ο Τοκάριοφ τας παρατηρήσεις του επί της αρχιτεκτονικής των σλαβικών λαών της Βαλκανικής είναι εξόχως διδακτικόν. «Στο σύνολό της, λέγει, ή λαϊκή αρχιτεκτονική του κροατικού χωριού κοντά στο Ζάγκρεμπ διαφέρει έντελώς από την αρχιτεκτονική, που επικρατεί στη Βαλκανική χερσόνησο. Έδω υπάρχει μιá όλόκληρη σειρά από στοιχεΐα και όρους, που είναι άγνωστα στη Σερβία και στη Βουλγαρία: χτίρια από πελέκητο ξύλο, δίπλευρη χορταρένια σκεπή, ρωσική πέτσκα (θερμάστρα) άντί για τζάκι, καλή γωνιά διαγωνίως κλπ. Παρόμοια φαινόμενα που υπάρχουν και στη Σλοβενία (βλ. έργασίες Α. Ν. Χαρούζιν) και δέν υπάρχουν νοτιώτερα, πέραν από τον Σάβο. "Αθελα έρχεται στο νοú ή σκέψη για μιá κίνηση από βορρά προς νότο κάποιου έκπολιτιστικού ρεύματος, που πιθανόν νά έχη σχέση με την εισβολή των Σλάβων. Νοτιώτερα, πέραν από το Δούναβη και το Σάβο, αυτό το κύμα έξαντλήθηκε (άραιώνω την λέξιν έγω) και οι Σλάβοι άποικοι, που είχαν φτάσει νοτιώτερα άπ' όλους, οι πρόγονοι των Βουλγάρων και των Σέρβων, άφωμοίωσαν μορφές πολιτισμού που υπάρχουν εκεί από πρίν (λιθοδομική αρχιτεκτονική σπιτιών με τζάκι κλπ.). Και οι πρόγονοι των Κροατών και των Σλοβένων, που δέν άνήκουν σε τούτη την πρωτοπορία του άποικισμού και δέν κατέβηκαν τόσο χαμηλά στο νότο, διατήρησαν τις άρχαϊες σλαβικές μορφές οίκοδομής»(σελ. 132).

"Ετσι από μόνην την έρευναν των μορφών της λαϊκής αρχιτεκτονικής ο σλάβος έθνολόγος συνήγαγε πορίσματα περί της διασταυρώσεως πολιτισμών επί της χερσονήσου του Αΐμου και περί της επίδράσεως των μορφών του πολιτισμού που «υπάρχουν από πρίν» εις αυτήν και προκαλούν την «έξάντλησιν» του από βορρά κινουμένου «έκπολιτιστικού (;) ρεύματος». Ποίος κατ' άκρίβειαν ό χαρακτήρ και ποία ή προέλευσις του ίθαγενοδς αύτου πολιτισμού, που έδίδαξε την πρωτοπορίαν του σλαβικού άποικισμού ανωτέρας μορφάς άνθρωπίνης διαβιώσεως δέν λέγει και ίσως δέν θεωρεί επάναγκες νά εΐπη ό άπεσταλμένος της Σοβιετικής 'Ακαδημίας. 'Αλλ' άποδεικνύεται περιτράνως, ότι, ως οι Σλάβοι του βορρά πολλές και άξιολόγους προόδους εις την έθνικήν των οίκοδομικήν όφείλουν εις ξένην και δη γερμανικήν ή φραγκικήν επίδρασιν, ούτω οι Σλάβοι του νότου εις την διαμόρφωσιν της άγροτικής και κατ' άκολουθίαν της άστικής των οίκίας είχαν πρό όφθαλμών έλληνικά πρότυπα.

III. ΑΙ ΟΙΚΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΛΒΑΝΩΝ

Οι Ἀλβανοὶ ὄντες ἀπόγονοι τῶν Ἰλλυριῶν¹⁾ ἀνήκουν, ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες, εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους κατοίκους τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀλλ' οὔτε εἰς ἀρχαίους οὔτε εἰς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἀνέπτυξαν ἴδιον πολιτισμόν. Ζῶντες σχεδὸν ἀπομεμονωμένοι ἐπὶ ὄρεινῆς καὶ δυσπρόσιτου χώρας διετήρησαν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ἥθη καὶ σήμερον ἀκόμη ἀντιπροσωπεύουν τὴν πατριαρχικὴν βαθμίδα τῆς ἐξελιξεως τοῦ πολιτισμοῦ²⁾. Διὰ τοῦτο καὶ τ' ἀφορῶντα εἰς τὸν βίον καὶ τὰς οἰκήσεις τῶν Ἀλβανῶν παρουσιάζουν ἰδιάζον ἐνδιαφέρον καὶ πολλοὶ εἶναι οἱ ξένοι περιηγηταὶ καὶ ἐθνογράφοι ποῦ ἡσχολήθησαν κατὰ καιροὺς μὲ αὐτά.

Ἡ πληρεστέρα περὶ τῶν ἀλβανικῶν οἰκήσεων μελέτη, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἶναι τὸ περὶ Ἀλβανίας βιβλίον τοῦ Franz Baron Nopcsa³⁾. Ἐν αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς συνώψισε προγενεστέρως αὐτοῦ ἐντυπώσεις περὶ τῶν οἰκισμῶν τῆς Βορείου Ἀλβανίας⁴⁾, ἀλλ' ἔλαβεν ἅμα ὅπ' ὄψιν καὶ ὅλων τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐρευνητῶν, ἰδίᾳ τοῦ J. von Hahn⁵⁾ καὶ τοῦ A. Haberlandt⁶⁾, τὰς παρατηρήσεις.

1) Τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν Ἀλβανῶν δὲν ἔχει ἀκόμη διευκρινισθῇ. Νεώτεροι γλωσσικαὶ ἐρευνᾶι ἀμφισβητοῦν τὴν προέλευσιν τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης ἐκ τῆς ἰλλυρικῆς καὶ δέχονται στενὴν μᾶλλον συγγένειαν τῆς ἀλβανικῆς μὲ τὴν θρακικὴν γλῶσσαν. Ἰχνη δὲ Θρακῶν παρὰ τὸν Ἀδρίαν εὐρίσκει ὁ C. Patsch (βλ. **Herbert Louis**, Albanien. Stuttgart 1927, σ. 41).

2) Βλ. **K. Ἀμάντου**, Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις 1923, σελ. 129—189. **A. Κεραμοπούλλου**, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες. Ἀθήναι 1945 198 κέ. Πρβλ. τὰς περιηγήσεις **K. Steinmetz**, **E. Liebert**, **Fr. Nopcsa** ἐν Zur Kunde der Balkanhalbinsel hrsg. von C. Patsch, τεύχη 1. 3. 6. 10. 11, **Baschmakoff**, A travers le Montenegro et le pays des Gueges, St. Petersb. 1911 καὶ **H. Louis** ἐνθ' ἀν. σ. 36 κέ. 40 κέ.

3) **Franz Baron Nopcsa**, Albanien. Bauten, Trachten, Geräte Nordalbaniens. Berlin und Leipzig 1925. Τὸν Nopcsa ἀκολουθεῖ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς οἰκισμοὺς τῆς Ἀλβανίας ὁ **H. Louis** ἐνθ' ἀν. σ. 53 κέ. 56 κέ.

4) **Fr. Baron Nopcsa**, Aus Sala und Klementi. (Zur Kunde der Balkanhalbinsel hrsg. von Patsch, τεύχ. 11) Sarajevo 1910. Haus und Hausrath im katholischen Nordalbanien (Αὐτόθι τεύχος 16) Sarajevo 1912.

5) **J. G. von Hahn**, Albanesische Studien. Jena 1853/54.

6) **A. Haberlandt**, Kulturwissenschaftliche Beiträge zur Volkskunde von Montenegro, Albanien und Serbien. Zeitschrift für österreichische Volkskunde, Ergänzungsband 23, Wien 1917 — Volkskunst der Balkanländer. Wien 1919.

Κατὰ τὸν Norcsa ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν Ἀλβανίᾳ κοινωνικὴ κατάστασις, ἡ ὁποία κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Haberlandt δὲν μετεβλήθη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεσαίωνος, ἡ ἔλλειψις ἀσφαλείας, αἱ συχναὶ στάσεις καὶ ἡ συστηματικὴ πυρπόλησις τῶν οἰκῶν τῶν φυγοδίκων ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ συνετέλουν, ὥστε πρὸ τοῦ 1909 ἡ οἰκιστικὴ κατάστασις ἐν Ἀλβανίᾳ νὰ εὐρίσκεται εἰς πολὺ χαμηλὸν ἐπίπεδον. Εἰς ὠρισμένας μάλιστα περιοχὰς τῆς ὀρεινῆς Ἀλβανίας (Sala, Kastrati) κατὰ τὰς βεβαιώσεις τῶν κατοίκων τὰ σχετικῶς ὕψηλὰ οἰκήματα ἀπετέλουν νεωτερισμὸν εἰσαχθέντα μόλις πρὸ ἑξηκονταετίας εἰς τὴν χώραν. Πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τούτων, τῆς διωρόφου δηλ. μετὰ προστώου οἰκίας καὶ τῆς Kula, οἱ Ἀλβανοὶ τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν—τὰ $\frac{2}{3}$ περίπου τῆς χώρας ἔχουν ὕψος ὑπὲρ τὰ 1000 μέτρα—πρέπει, κατὰ τὸν Norcsa, νὰ κατῴκουν μόνον εἰς χαμηλὰς καλύβας ἐξ ἐνὸς ἢ τὸ πολὺ δύο χώρων, ἐστεγασμένας μὲ ἄχυρον ἢ σχίζας. Καὶ γενικῶς εἰπεῖν ἡ ἐξέλιξις ἀπὸ τῶν ἀπλῶν πρὸς τὰς συνθετωτέρας μορφὰς τῆς οἰκήσεως ὑπῆρξεν ἐν Ἀλβανίᾳ βραδεῖα καὶ κοπιώδης, ἀνάλογος πρὸς τὴν βραδύτητα τοῦ ἐκπολιτισμοῦ τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ.

Κατωτέρω θὰ διαλάβω κυρίως περὶ τῶν οἰκήσεων τῆς βορείου Ἀλβανίας, εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρεται ἡ ἐργασία τοῦ Norcsa, ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν μέσιν Ἀλβανίαν ¹⁾ ὅς ἄρκεσθαι εἰς τὰς ὀλίγας, ἀλλ' ἀπηκριβωμένας εἰδήσεις τοῦ von Jahn καὶ τοῦ Ekrem bei Vlora ²⁾.

Κατὰ τὸν Norcsa ἐν Ἀλβανίᾳ ἔχομεν νὰ διακρίνωμεν κατὰ πρῶτον λόγον οἰκήματα προσωρινοῦ ἢ ἡμιμονίμου καὶ μονίμου χαρακτήρος καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν μονίμων τὰ ἐκ ξύλων καὶ ἄλλων ὀργανικῶν οὐσιῶν καὶ τὰ ἐκ λίθων οἰκοδομημένα.

Ἐν πρώτοις ἐν τῇ βορείῳ Ἀλβανίᾳ ἀπαντῶμεν τὰς μᾶλλον πρωτογόνους μορφὰς οἰκήσεως, οἷαι αἱ σπηλαιώδεις οἰκῆσεις τῆς κοιλάδος τοῦ Cem παρὰ τῇ φυλῇ τῶν Gruda, αἱ ὁποῖαι ἀντιστοιχοῦν πλήρως πρὸς τὸ προϊστορικὸν abris. Μὲ ξερολιθιά δηλ. ἢ μὲ πλέγμα ἐκ λεπτῶν ράβδων φράσσονται ἔμπροσθεν αἱ κόγχαι ποῦ σχηματίζονται ὡς σπήλαια εἰς τὰς πλευρὰς τῆς κοιλάδος καὶ οὕτω σχηματίζε-

1) Ἡ πρὸς νότον τοῦ κόλπου τῆς Αὐλῶνος μέχρι τῶν ἐλληνικῶν συνόρων περιοχή, ἡ ὁποία ἀνιστορήτως εἰς τὰ ξένα συγγράμματα ἐπονομάζεται Νότιος Ἀλβανία, δὲν ἐξετάζεται ἐδῶ. Ταύτης οἱ οἰκισμοὶ εἶναι βορειοηπειρωτικοί, ἡ δὲ οἰκοδομικὴ τῶν τέχνη καθαρῶς ἐλληνική.

2) Ekrem bei Vlora, Aus Berat und vom Tomor. Tagebuchblätter. (Zur Kunde d. Balkanh. 13) Sarajevo 1911.

ται σπηλαιώδης κατοικία, ή όποία άνευρίσκεται και πολλαχού της 'Ερζεγοβίνης').

Ἀλλά και ή άλλη μορφή της ήμιυπογείου κατοικίας, ή τρώγλη, ή όποία, ως είδομεν, έκπαλαι άπετέλει τρόπον οικήσεως τών Θρακών έν Μικρᾷ Σκυθίᾳ και Δαρδανίᾳ, άνευρίσκεται έν τῇ πεδιάδι μεταξυ της λίμνης Σκόδρας και τοῦ παραμεθορίου Tuzi έν τῇ περιοχῇ της φυλῆς Hoti, άποτελοῦσα σήμερον τύπον προσωρινῆς οικήσεως.

Τήν κατασκευήν της καλύβης αὐτῆς περιγράφει ό Nopcsa ως ἐξῆς : «Κατά πρῶτον σκάπτουν εἰς τό ἔδαφος μίαν τάφρον εἰς μήκος περίπου 6 μ., πλάτος 3 μ. και βάθος 0,30 μ. έν σχήματι παραλληλεπιπέδου (εἰκ. 62), κατόπιν κτίζουν ἐφ' ὧλων τών πλευρῶν αὐτῆς τοίχον ἐκ λίθων ἄνευ συνδετικῆς ὕλης (ξερολιθιά), ὑψώνοντες αὐτόν ἐπὶ μὲν τών μακρῶν πλευρῶν εἰς 0,30—0,40 μ. ἐπὶ δὲ τών στενῶν πλευρῶν, ὁλοέν στενοῦντες τό πλάτος αὐτοῦ, εἰς 2 μ. ὑπὲρ τό ἔδαφος. Ἐπὶ τών τοίχων τών στενῶν πλευρῶν στηρίζουν τότε τό κορυφαῖον ξύλον της σαμαρωτῆς στέγης, τήν ὁποίαν σκεπάζουν μὲ χόρτον. Ἐπειτα ἐπισφραῖβουν ἐξωθεν πρὸς τοὺς τοίχους χῶμα εἰς τρόπον, ὥστε τὰ κράσπεδα της στέγης νά ἐγγίζουν τό οὐτὸ ὑψοῦμενον ἀνάχωμα. Τοῦτο ἐντός ὀλίγου σκεπάζεται μὲ πρασινάδα και ἄγρια χόρτα και οὕτω ὁ τεχνητός του χαρακτήρ ἐντός βραχυτάτου χρόνου ἐξαλείφεται και βλέπει τις μόνον στέγας, αἱ ὁποῖαι προβάλλουν ἀπὸ τό ἔδαφος. Τό ὕψος της καλύβης εἰς τό ἐσωτερικόν εἶναι 1,3—2 μ. Ἡ εἴσοδος δ' εἰς αὐτήν κατασκευάζεται ἐπὶ μῖας τών στενῶν πλευρῶν, μὴ ὑπερβαίνουσα τό ὕψος

Εἰκ. 62. Κάτωφιν και τομὴ μιᾶς ήμιυπογείου καλύβης παρὰ τό Tuzi. (Nopcsa, Albanien, εἰκ. 1).

1,2 μ. και ὁμοιάζουσα μὲ ὀπήν, ή όποία δέν κλείεται διὰ θύρας, ἀλλ' ἀπλῶς τήν νύκτα φράσσεται μὲ ἀκανθῶδεις θάμνους. Εἰς τήν ἀπέναντι της εἰσόδου πλευράν εὐρίσκεται ή ἐστία. Τόν χειμῶνα βοσκὸς και ποῖμνιον συναγελάζονται εἰς τὸν χῶρον αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἔνεκα τοῦ ἐλαχίστου ὕψους του θερμαίνεται ἐπαρκῶς, ὥστε νά δύνανται ν' ἀντέχουν εἰς τὸν παγερὸν βορρᾶν, ὁ ὁποῖος κατὰ τήν ἐποχὴν αὐτὴν μαστίζει τήν πεδιάδα τών Hoti.

Τὸν τελευταῖον τύπον τών προσωρινῶν οικήσεων της βορείου Ἀλβανίας άποτελοῦν αἱ ἐπὶ της ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους κατασκευα-

1) Βλ. R. Meringer, Das volkstümliche Haus in Bosnien und der Hercegovina, ἐνθ' ἄν. σελ. 275 κέ. εἰκ. 69.

ζόμεναι καλύβαι, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἐν τῇ κατόψει σχῆμα παραλληλεπιπέδου καὶ τὸν μὲν σκελετὸν ξύλινον, τοὺς δὲ τοίχους διὰ καλῶν ἢ πλέγματος λεπτῶν ράβδων ἐπενδεδυμένους. Αἱ καλύβαι αὐταὶ εἶναι ἐν εὐρείᾳ χρήσει εἰς τὰς θερινὰς διαμονὰς ἀνὰ τὰ βοσκοτόπια τῶν βουνῶν, ὡς καὶ εἰς τὰς πεδινὰς ἐκτάσεις τῆς παραλίας.

Ὅπου τὸ εἰς τὴν διάθεσίν των πρόχειρον ὑλικὸν εἶναι ἡ πέτρα, ἐκεῖ οἱ ποιμένες τὰς καλύβας των κατασκευάζουν μὲ ἀπλὴν «ξερολιθιά» καὶ τὰς σκεπάζουν μὲ χονδροπελεκημένας σανίδας.

Ὡς λέγει ὁ Norcsa, σελ. 35, εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως δύσκολον νὰ εὕρῃ τις μίαν βασικὴν διαφορὰν μεταξύ μιᾶς λιθοκτίστου ποιμνικῆς καλύβης καὶ μιᾶς πρωτογόνου, μονοθαλάμου, ἐπίσης ἐκ λίθων, ἰδίᾳ ἐκ ξερολιθιάς κατεσκευασμένης μονίμου κατοικίας τῶν Ἀλβανῶν· διότι αἱ μόναι μεταξύ αὐτῶν διαφοραὶ συνίστανται ἐν τούτῳ, ὅτι μία μόνιμος κατοικία ἔχει μεγαλυτέρας διαστάσεις, εἶναι ὑψηλότερα καὶ ἔχει τὸν σκελετὸν τῆς στέγης στερεώτερον κατεσκευασμένον. Εὐρίσκεται δὲ καὶ ταύτης ἡ κατασκευὴ εἰς ἄμεσον συνάρτησιν πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους. Τὸ ἐπὶ τόπου δηλ. διαθέσιμον ὑλικὸν καθορίζει ἂν ὁλόκληρον τὸ σπίτι (ykegiasit shiri), τ. ἔ. τοῖχοι καὶ στέγη, θὰ εἶναι ἐκ λίθων ἢ ξύλων καὶ καλῶν. Οὕτω εἰς τὰς πεδινὰς ἐκτάσεις τῆς παραλίας (Mali) διὰ τὴν παντελὴ ἔλλειψιν τῆς πέτρας καὶ οἱ εὐποροῦντες ἐκ τῶν κατοικῶν ἀρκοῦνται εἰς τὰς ἐκ ξύλου οἰκοδομὰς, μολονότι καὶ ἐκεῖ ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῆς δημοσίου ἀσφαλείας ὡς ἰδεώδους κατοικίας θεωρεῖται τὸ λίθινον οἰκοδόμημα, τὸ ἀσφαλίζον κατὰ τῶν ἐκ τῶν πυροβολισμῶν καὶ τῆς πυρκαϊᾶς κινδύνων.

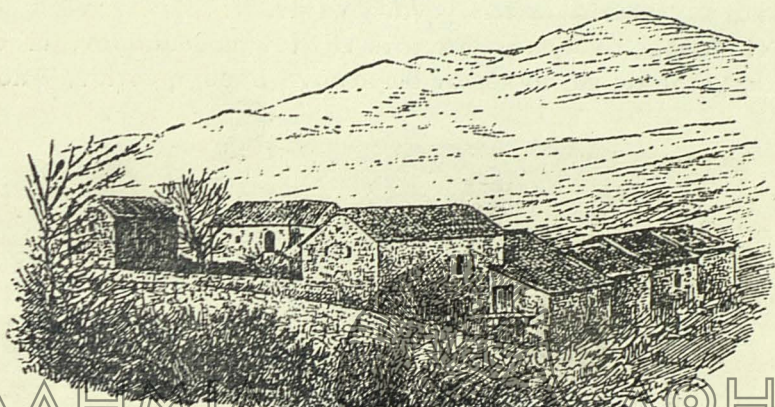
Εἰς τὴν ἀπλουστέραν λοιπὸν μορφήν τῆς ἡ ἀλβανικῆς οἰκίας εἶναι μονοθάλαμον οἶκημα, ἔχον τὴν εἴσοδον εἴτε ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀετώματος εἴτε ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς ὑδρορροῆς. Ἀλλ' ἐνῶ εἰς τὰς ἡμιυπογείους καλύβας καὶ τὰς καλύβας τῶν ὀρεισίων ποιμένων ἡ θύρα εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀετώματος, αὕτη καὶ εἰς τὰς ἀπλουστέρας τῶν μετὰ πηλοῦ καὶ ἀσβέστου ἐκτισμένων ἀλβανικῶν οἰκῶν εὐρίσκεται πάντοτε ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς ὑδρορροῆς.

Τοιοῦτον μονοθάλαμον οἶκημα ἐκ λίθων μετὰ πηλοῦ ἐκτισμένον ἀποτελεῖ τὴν κατοικίαν τῆς ἀπορωτέρας τάξεως τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν ὀρεινὴν περιοχὴν ΒΑ τῆς Σκόδρας, περὶ τὸν Δρίλωνα ποταμόν, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Cem καὶ πολλαχοῦ τῆς βορείου Ἀλβανίας. Ἡ στέγη εἶναι δικλινὴς μὲ τὸ κορυφαῖον ξύλον ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ μῆκος τῆς οἰκίας, ὥστε τὰ ἄκρα αὐτοῦ νὰ στηρίζονται ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν στενῶν αὐτῆς πλευρῶν· σκεπάζεται δὲ κατὰ κανόνα μὲ σχιστολιθικὰς πλάκας ἢ μὲ ἄχυρον, σπανίως μὲ σχίζας.

Ίδια εἰς ὄρη, στερούμενα δασῶν, ἡ ἔλλειψις τῆς ἀπαιτουμένης ξυλείας διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σκελετοῦ μεγάλης στέγης ὠδήγησε τοὺς κατοίκους εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἑνὸς ἰδιαίτερου τύπου μικρᾶς λιθοκτίστου οἰκίας, τοῦ ὁποῦ ἡ διάδοσις κατὰ τὸν Cnija' συμπίπτει μὲ τὴν γεωγραφικὴν ἔκτασιν τοῦ ὄρους Karst. Κατὰ τὸν Haberlandt¹⁾ ὁ τύπος αὐτὸς τῆς οἰκίας ἦτο τὸ χαρακτηριστικὸν ἐνδιαίτημα τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν.

Εἰς τὸν ἐνιαῖον αὐτὸν χώρον ἄνθρωποι καὶ ζῶα διαιτῶνται ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην, ἀλλὰ πολλάκις ὁ χώρος τῆς σταβλίσεως τῶν

Εἰκ. 63. Σπίτια παρὰ τὸ Dinosh in τὴν περιοχὴν τῆς φυλῆς Gruda.
(Nopcsa, Albanien, S. 34).

ζῶων ἀποχωρίζεται διὰ τοιχείου ἐκ πλέγματος καλαμίνου, φθάνοντος εἰς τὸ ὕψος τοῦ στήθους.

Ἐνιαχοῦ εἰς τὸ μονοθάλαμον αὐτὸ οἶκημα ἀνοίγεται ἰδιαίτερα εἴσοδος διὰ τὰ ζῶα, οὕτω δὲ τοῦτο ἀποκτᾷ δύο θύρας, αἱ ὁποῖαι ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν, τῇ ἀληθείᾳ κάπως θεωρητικὴν, διαίρεσιν τοῦ χώρου¹⁾. (εἰκ. 64). Τὸ δάπεδον εἶναι ἐκ χώματος καλῶς πεπατημένου.

Προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις ἀπέβη πραγματικὴ διὰ τοῦ πληρεστεροῦ διαχωρισμοῦ τοῦ χώρου εἰς δύο χωριστοὺς θαλάμους. Εἷς τινὰς περιοχὰς ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν μακρὰν πλευρὰν τῆς οἰκίας, ὅποτε σχηματίζονται

1) Τὰς δύο χωριστὰς θύρας εὐρίσκομεν κατὰ κανόνα καὶ εἰς τὰ σπίτια τῶν χωρίων τῆς Ἀττικῆς. Βλ. Στ. Κυριακίδου, Σπίτια καὶ καλύβια τῆς Ἀττικῆς ἐν Ἡμερολ. Ὅδοιπ. Συνδέσμου 1926 σελ. 67.

κατ' οὐσίαν δύο κατοικίαι με χωριστὴν ἐν ἐκάστη ἐστίαν (πίν. ΙΗ' 5). Ἄλλ' ἡ συνηθεστέρα διαίρεσις τοῦ χώρου γίνεται διὰ τοίχου βαίνοντος ἐγκαρσίως ἤτοι καθέτως πρὸς τὸ κορυφαῖον ξύλον. Εἶναι δ' ὁ τοίχος οὗτος πάντοτε ἐξ ἐλαφροτέρας ὕλης (πλέγματος ἢ σανίδων) ἢ οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι κατεσκευασμένοις.

Ἐκ τῶν δύο θαλάμων, εἰς τοὺς ὁποίους οὕτω διαιρεῖται ἡ κατοικία, ὁ μὲν εἰς περιλαμβάνει τὴν ἐστίαν καὶ προορίζεται διὰ τὴν διαμονὴν τῶν ἀνδρῶν καὶ τὴν ὑποδοχὴν τῶν ξένων, ὁ δὲ ἕτερος ἄνευ ἐστίας ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ προθάλαμον, χρησιμεύων ὡς κελ-
 λारी καὶ ὡς ἐνδιαίτημα τῶν γυναικῶν (πίν. ΙΗ' 3).

Ἡ εἴσοδος ἀνοίγεται πάντοτε εἰς τὸν προθάλαμον, δι' αὐτοῦ δὲ εἰσέρχεται τις εἰς τὸ κύριον δωμάτιον, ὅπου ἡ ἐστία. Ἀποτελεῖ

Εἰκ. 64. Χειμερινὴ κατοικία τοῦ Μπαϊρακτάρη τῶν Nikshi ἐν Bregumatja
 (Nopesa, Albanien, εἰκ. 18)

τοῦτο, κατὰ τὸν Nopesa, μίαν διαφορὰν ἀπὸ τῆς ἀντιστοιχοῦ σερβικῆς καὶ κροατικῆς οἰκίας, ἡ ὁποία, ὡς εἶδομεν, ἔχει τὴν ἐστίαν εἰς τὸν προθάλαμον. Ἡ διαφορὰ δ' αὕτη παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν τριμερῇ διαίρεσιν τῆς ἄλβανικῆς οἰκίας. Εἰς τὰς γιουγκοσλαβικὰς δηλ. καὶ ρουμανικὰς χώρας ὁ ἐν τῷ μέσῳ χώρος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνοίγεται ἡ θύρα τῆς εἰσόδου, εἶναι ὁ περιλαμβάνων τὴν ἐστίαν καὶ χρησιμεύων ὡς μαγειρεῖον, τὰ δὲ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ συμμετρῶς κείμενα δωμάτια ἀποτελοῦν χώρους διαμονῆς. Εἰς τὴν Ἀλβανίαν τούναντιον, ὡς καὶ εἰς τὴν Ἑρζεγοβίνην, ἂν ἐγνώριζεν ὁ Nopesa καὶ τὴν ἐλληνικὴν οἰκίαν, θὰ προσέθετεν ἐδῶ καὶ τὴν Ἑλλάδα¹⁾—εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ οἴ-

1) Τοὺς ἐλληνικοὺς οἰκισμοὺς ὁ Nopesa γνωρίζει μόνον ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ **De la Guilletière** *Iacédémonie ancienne et nouvelle*, Paris 1676, σημειῶνῶ ἐνιαχοῦ ἐπιτυχεῖς παραλληλισμοὺς εἰς τὰς οἰκοδομικὰς καὶ ἄλλας τινὰς συνηθείας τῶν Ἀλβανῶν καὶ Μυνατῶν (σελ. 39. 54).

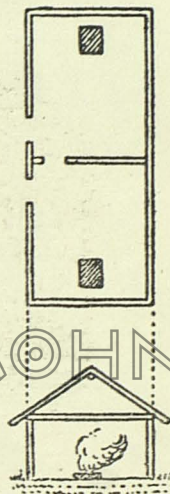

κήματος ἔχομεν δωμάτια με ἐστίας, μεταξύ δ' αὐτῶν μίαν ἀπλὴν εἴσοδον, ἢ ὁποῖα, κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Norcsa (καὶ ἄλλων πρὸ αὐτοῦ), προέρχεται ἐκ τοῦ ὡς στάβλου πρότερον χρησιμοποιουμένου χώρου (σελ. 39) (πίν. ΙΗ' 13). Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ ἐστία εὐρίσκεται πάντοτε παρὰ τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς οἰκίας, μετατεθεῖσα ἐκεῖ ἐκ τοῦ μέσου τοῦ δωματίου, ἐπειδὴ, ὡς εἵπομεν, οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι εἶναι κατὰ κανόνα ἐξ ἐλαφροτέρας ὕλης ἢ οἱ ἐξωτερικοὶ κατεσκευασμένοι. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Μέσσην Ἀλβανίαν, ὅπου, ὡς σημειώνει ὁ Halim, ὁλόκληρος ἡ καλύβη συνήθως κατασκευάζεται ἐκ ξύλων καὶ πλέγματος, ὁ τοῖχος τῆς μιᾶς στενῆς πλευρᾶς, πλησίον τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐστία, κτίζε-
ται με πέτρας ἢ πλίνθους.

Τὴν κτίσιν διωρόφων οἰκημάτων ἐν Ἀλβανίᾳ ὁ Norcsa ἀποδίδει ὅχι εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς εἰς ὕψος ἐπαυξήσεως τῶν χώρων, ὡς εἶναι πιθανὸν διὰ τόπους, ἔνθα τὸ ὄρεινόν τοῦ ἐδάφους δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐπὶ ὀριζοντίου ἐπιπέδου ἀνάπτυξιν τῆς κατοικίας, ἀλλ' εἰς τὸν αὐτὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον συνήθως καὶ τὸ δάπεδον μιᾶς σιταποθήκης ἀνυψώνεται ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἥτοι πρὸς προφύλαξιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὑγρασίας¹⁾.

Δεῦγμα ἀπλῆς διωρόφου οἰκίας παρέχει ἡ κάτω-
φωσ ἐνὸς σπιτιοῦ εἰς Kolaž (εἰς τὸ Mali Rencit) (πίν. ΙΗ' 6), ὅπου διαχειμάζουν μερικαὶ οἰκογένειαι τῶν Klimenti. Εἰς τὸ ἰσόγειον εὐρίσκονται ἡ ἀποθήκη καὶ ὁ στάβλος τῶν ἀλόγων. Τὰ δύο δωμάτια εἰς τὸ ἀνώγειον ἔχουν χωριστὴν ἑκαστὸν εἴσοδον. Ἡ ἀνάβασις δ' εἰς αὐτὸ γίνεται διὰ λιθίνης, ἐκ δύο βραχιόνων συγκειμένης κλίμακος, ἢ ὁποῖα ὅλως ἀνοργάνως εἶναι προσηρτημένη ἐξωτερικῶς εἰς τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως. Αἱ ἐστῖαι καὶ ἐδῶ εὐρίσκονται ἐπὶ τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς οἰκίας, ὡς καὶ εἰς τὰς ἰσογείους κατοικίας καὶ τὰς τρώγλας.

Πλὴν τῶν διθαλάμων τούτων διωρόφων οἰκίων εὐρίσκομεν ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ διωρόφους οἰκίας μεθ' ἐνὸς ἢ δύο θαλάμων, αἱ ὁποῖαι ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ μήκους τῆς μακρᾶς αὐτῶν πλευρᾶς ἔχουν ἐν τῇ προσόψει ἀνοικτὸν ὑπόστεγον ἥτοι προστώον (veranda). Τούτου ἡ στέγη στηρίζεται ἐπὶ ξυλίνων στύλων, ἔχομεν δ' αὐτοῦ ἐν Ἀλβανίᾳ

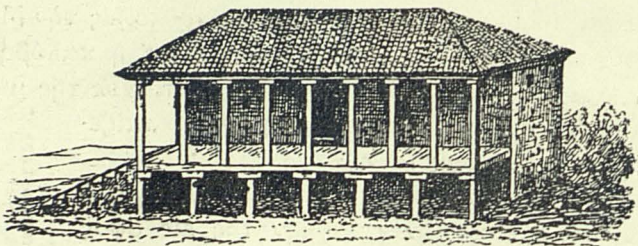
Εἰκ. 65. Κάτωφωσ καὶ τομὴ διθαλάμου οἰκίας.
(Norcsa εἰκ. 19)

1) Περί τῆς συστάσεως τῶν πολυωρόφων οἰκημάτων βλ. **Fr. Oelmann**, ἐνθ' ἄν. σ. 73.

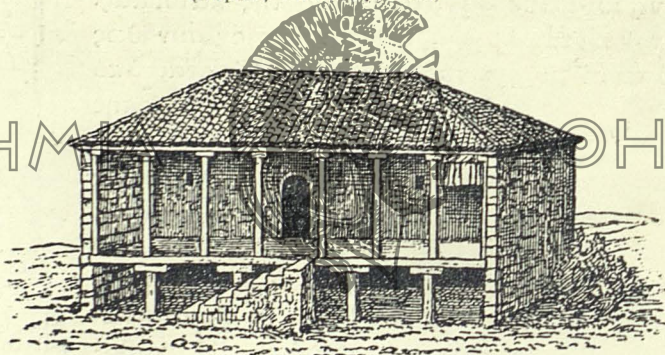

ἀμφοτέρας τὰς μορφάς : καὶ τὸ ἀνοικτὸν κατὰ τὰ πλάγια προστώον, τὸ ὁποῖον λέγεται *zagdag*, καὶ τὸ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν κλειστὸν διὰ τοίχων προστώον, τὸ ὁποῖον διακρίνεται ὡς *shamashin* (εἰκ. 66 καὶ 67, πίν. ΙΗ' 7 καὶ 8).

Ἡ ἄνοδος εἰς τὸ προστώον γίνεται διὰ κτιστῆς πετρίνης κλίμακος, ἥ ὁποία ὁμοίως ἐφάπτεται αὐτοῦ ὅλως ἀνοργάνως καὶ ἄλλοτε

Εἰκ. 66. Σπίτι μὲ προστώον ἐν Brebula.
(Nopcsa, Albanien, εἰκ. 25)

Εἰκ. 67. Σπίτι μὲ προστώον ἐν Toplana.
(Nopcsa, Albanien, εἰκ. 24)

μὲν εἶναι συμπαγῆς, ἄλλοτε δ' ἔχει ὑπὸ τὸ ἀκρόσκαλον τόξον σχήματος ἡμικυκλικοῦ.

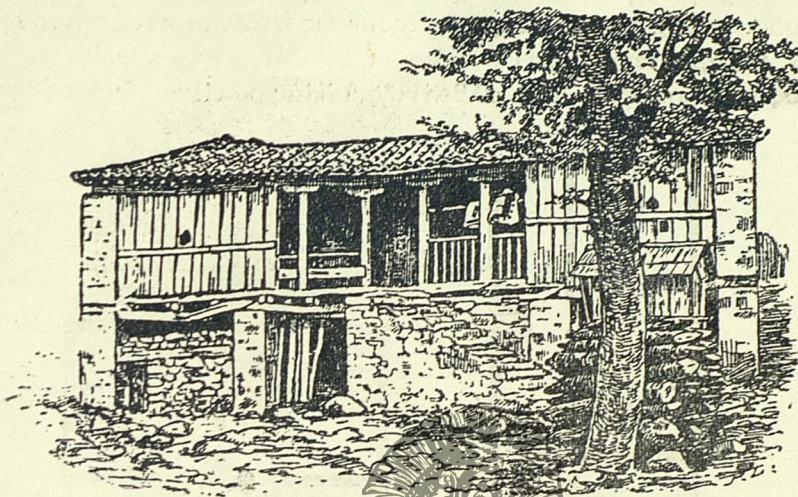
Ὡς πρόδρομον τοῦ τύπου τούτου τῆς βορειοαλβανικῆς οἰκίας ὀρθῶς ὁ Nopcsa θεωρεῖ τὰς ἰσογείους προστύλους οἰκίας πλατυμετώπου μορφῆς, αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται ἐν Proseku ἤτοι νοτίως τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐρευνηθείσης περιοχῆς, ὡς καὶ ἐν Μέσῃ καὶ Νοτίῳ Ἀλβανίᾳ, ἐμφαίνουσαι ὅτι ἐκ νότου ὁ τύπος οὗτος τῆς οἰκήσεως ἔφθασεν εἰς τὴν βόρειον Ἀλβανίαν.

Ὅρθως ἐπίσης ὁ Nopcsa ἐν τῷ προστώῳ βλέπει τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο τῆς οἰκοδομῆς, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν διάφορον διαμόρφωσιν, ποῦ

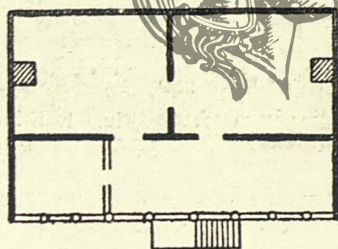

προσλαμβάνει σὺν τῷ χρόνῳ, συντελεῖ εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῶν χώρων τῆς οἰκίας καὶ ἄγει εἰς τὴν τελείωσιν τῆς μορφῆς αὐτῆς.

Τὴν ἀρχὴν πρὸς συνθετωτέραν συγκρότησιν τῆς ἀλβανικῆς οἰκίας δεικνύει, κατὰ τὸν Nopcsa, τὸ παλαιὸν σπίτι τῆς περιφ. Máli Rencit (εἰκ. 68 καὶ 69). Πετρίνη ἐξωτερικὴ κλῖμαξ ἄγει πρὸς τὸ προ-

Εἰκ. 68. Κυρία ὄψις τῆς οἰκίας ἑνὸς εὐπόρου Shkreli εἰς τὸ Máli Rencit (Nopcsa, Albanien, εἰκ. 26)

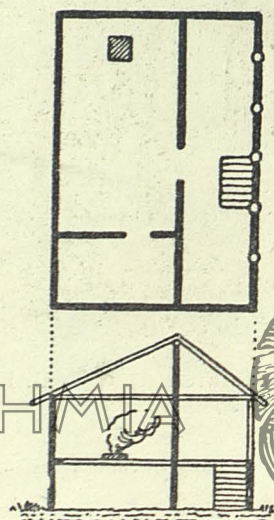
Εἰκ. 69. Κάτωψις τῆς ἄνω οἰκίας. (Nopcsa, εἰκ. 27)

στώον. Τοῦτο στηρίζεται ἐπὶ στερεῶν λιθίνων πεσσῶν καὶ εἶναι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν κλειστὸν διὰ τοίχων (shamashin). Τὴν στέγην αὐτοῦ ὑποβαστάζουν ξύλινοι στῦλοι, ἀλλὰ τὰ μετὰ αὐτῶν κενὰ εἰς ἀμφοτέρα τὰ ἄκρα φράσσουσιν ξύλινα διαφράγματα. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐσχηματίσθησαν δύο ἀποθήκαι ἢ κελλάρια, τὰ ὅποια φωτίζονται μὲ μικροὺς φεγγίτας. Ἀπὸ τὸ ὑπόστεγον χωρίζεται θύραι ὁδηγοῦν εἰς τὰ δύο δωμάτια τοῦ ὀρόφου, τὰ ὅποια καὶ μετὰ τῶν

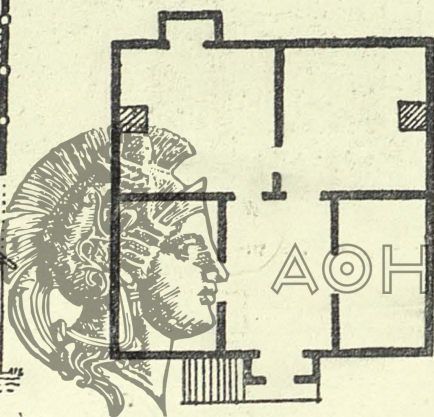

ἐπικοινωνοῦν διὰ θύρας. Ἐστίαι ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰ δύο δωμάτια, ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τῶν στενῶν πλευρῶν αὐτῶν. Καπνοδόχοι δὲν ὑπάρχουν. Ὁ καπνὸς διαφεύγει μᾶλλον διὰ τῆς στέγης. Ἐν τῷ ἰσογείῳ κάτωθεν τοῦ ὑποστέγου καὶ τῶν δωματίων ἀπεχωρίσθησαν διὰ τοίχων ἀπὸ ξερολιθιά καὶ ἀπὸ σανίδας διάφοροι χώροι, οἱ ὅποιοι χρησιμεύουν ὡς στάβλοι καὶ ὡς ἀποθήκαι.

«Ἄν ἀργότερα, λέγει ὁ Nopcsa, σελ. 41, ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἐξε-
λίξεως τὸ προστῶον μιᾶς ἀλβανικῆς οἰκίας κλείεται ἔμπροσθεν μὲ

Εἰκ. 70. Κάτοψις καὶ τομὴ
οἰκίας ἐν Vuksanlekaj
(περιοχὴ τῆς φυλῆς τῶν Hoti)
(Nopcsa, εἰκ. 28)

Εἰκ. 71. Κάτοψις οἰκίας τοῦ
Kastrati
(Nopcsa, εἰκ. 30)

σανίδας ἢ μὲ τοῖχον, μία τοιαύτη οἰκία, ἂν ἦτο ἀρχικῶς μονοθάλαμος, δυνατόν ἐν τῇ κατόψει νὰ ὁμοιάζῃ μὲ μίαν κατὰ μήκος διηρη-
μένην διθάλαμον οἰκίαν, ἢ ἔλλειψις ὅμως ἐστίας εἰς τὸν πρόσθιον
χώρον καὶ ἡ χρησιμοποίησις αὐτοῦ μᾶς ἐπιτρέπουν καὶ τότε ἀκόμη
ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν γενομένην ἐξέλιξιν».

Τοῦτο καταφαίνεται εἰς τὴν τομὴν καὶ τὴν κάτοψιν τοῦ ὀρόφου
μιᾶς οἰκίας ἐν Vuksanlekaj (νοτίως τῆς Ποδγορίτσας) (εἰκ. 70). Αὕτη
ἀρχικῶς ἦτο μονοθάλαμος, βραδύτερον δὲ ἐν μέρος τοῦ θαλάμου
ἀπεχωρίσθη, σχηματίσαν μικρὸν δωμάτιον ἄνευ ἐστίας. Τὸ ὑπόστε-
γον ἐδῶ δὲν στηρίζεται ἔμπροσθεν ἐπὶ ξυλίνων στύλων, ἀλλ' ἐπὶ στε-
ρεοῦ τοίχου· ὅτι ὅμως οὗτος εἶναι κάτι δευτερεῖον, δεικνύει ὁ με-

σαῖος κατὰ μήκος ἐκτεινόμενος τοῖχος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ θεμελίου μέχρι τοῦ κορυφαίου ξύλου εἶναι πέτρινος καὶ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διαγνώσωμεν, ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς ἀρχικοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ στέγη τοῦ προστώου στηρίζεται διὰ ξυλίνων στύλων, ἐρειδομένων ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ὀρόφου. Ἡ ἄνοδος εἰς τὸν ὄροφον δεικνύει ἐδῶ μίαν σημαντικὴν πρόοδον, διότι ἡ κλίμαξ διαπερᾷ τὸ δάπεδον τοῦ προστώου καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον περιελήφθη ἐντὸς τῆς οἰκίας. Μὲ τὴν περίφραξιν δὲ τοῦ προστώου ἐν τῷ ἰσογείῳ ἐδημιουργήθησαν κλειστοὶ χώροι, οἱ ὁποῖοι χρησιμεύουν ὡς στάβλοι.

«Τὰ μέχρι τοῦδε προσαχθέντα δείγματα, λέγει ὁ Norcsa, σελ. 44, δεικνύουν πόσον ποικίλοι συνδυασμοὶ προκύπτουν διὰ τῆς συνάψεως τοῦ τύπου ἐνὸς διθαλάμου σπιτιοῦ μὲ τὸν τύπον μιᾶς προστύλου οἰκίας» (ἤτοι ἐνὸς σπιτιοῦ μὲ veranda). Ἐκ τῆς διαπιστώσεως δὲ ταύτης ἀφορμώμενος προχωρεῖ οὗτος εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς γενέσεως συνθετωτέρων οἰκιῶν, οἷαι αἱ ἀπαντώμεναι ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Σκόδρας.

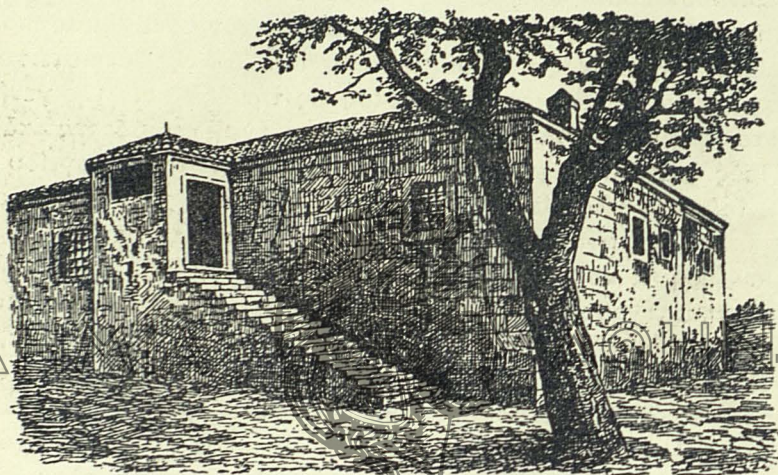
Πρὸς τοῦτο ὁ Norcsa παρέχει τὴν κάτοψιν τοῦ ἀνωγείου μιᾶς οἰκίας τοῦ Kastrati (εἰκ. 71) καὶ παρατηρεῖ. «Ἡ κάτοψις τῆς οἰκίας αὐτῆς δεικνύει, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ τύπου, τὸν ὁποῖον ἐγνωρίσαμεν ἤδη ἐκ τοῦ Prel Ivanaj (ἀνωτ. εἰκ. 68—69), καὶ ὅτι τὴν θέσιν τοῦ ὑποστέγου (zardag) κατέχει τῶρα ἕνας περίκλειστος διὰ τοίχων χώρος». Ἡ κλίμαξ εἶναι μὲν καὶ ἐδῶ ἐξωτερικὴ, ἀλλ' ἵνα μὴ οἱ ἐνοικοὶ κατὰ τὴν ἐξοδὸν τῶν ἐκ τῆς οἰκίας εἶναι ἐκτεθειμένοι εἰς τὰ βλήματα τυχόν ἐνεδρευόντων ἐχθρῶν, περιελήφθη ἐντὸς κλειστῆς εἰσόδου, ἡ ὁποία ἐξέχει ὡς ἰδιαιτέρος οἰκίσκος ἐκ τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως. Τὸ μικρὸν προσάρτημα εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τῆς οἰκίας περιλαμβάνει τὸ ἀποχωρητήριον.

Ἡ κλειστὴ αὐτὴ εἴσοδος, ἀποτελοῦσα κατὰ τὸν Norcsa σ. 45 «μίαν πηγαίως προελθοῦσαν αὐτοτελῆ ἀλβανικὴν κατασκευὴν», φαίνεται εἰς τὴν εἰκ. 72, ἡ ὁποία εἰκονίζει οἰκίαν τοῦ Kolaž. Αὕτη περιλαμβάνει ἐπίσης ἕνα διάδρομον, ἀπολήγοντα εἰς κλειστὴν κλίμακα, μὲ τὰ τέσσαρα δ' αὐτῆς δωμάτια, δύο ἔμπροσθεν καὶ δύο ὀπισθεν, πρέπει κατὰ τὸν Norcsa νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ τελειότατος τύπος οἰκίσεως προελθούσης ἐκ μιᾶς προστύλου οἰκίας. Ἀκόμη καὶ τὸ διάφορον μέγεθος τῶν παραθύρων καθιστᾷ σαφές, ὅτι οἱ τοῖχοι ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς veranda ἐκτίσθησαν ἀργότερον ἢ τὸ λοιπὸν οἰκοδόμημα.

Παράστασιν τῆς ἐσωτερικῆς διατάξεως τοῦ χώρου λαμβάνομεν ἐκ τῆς περιγραφῆς ἐτέρας οἰκίας τῆς Bregumatja (σ. 46 εἰκ. 33), ἡ ὁποία δεικνύει τὴν ἰδίαν ἐξέλιξιν: ἡ veranda ἔχει κλεισθῇ ἐπὶ τῆς προσόψεως διὰ τοίχου, ἀλλ' εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐν μέρος αὐτῆς διετηρήθη ὡς εἴσοδος· καὶ δεξιὰ μὲν αὐτῆς ἐσχηματίσθη ἐν δωματίον «Α

la franca» με δύο παράθυρα, ἀριστερά δ' αὐτῆς μία ἀποθήκη διὰ προμηθείας ἤτοι ἓνα κελλάρι· ὁ διαχωρισμὸς ὅμως τῶν χώρων τούτων δὲν ἔγινε διὰ στερεῶν τοίχων, ἀλλὰ διὰ τοίχων ἐκ τσατμᾶ. Τὸ δωμάτιον διακρίνεται ἀπὸ τὴν ὀροφήν, τὰ μεγάλα ὑαλόφρακτα καὶ ἐκ τούτου μεγαλυτέραν πολυτέλειαν προδίδοντα παράθυρα, ἔτι δὲ ἀπὸ μίαν ὑψηλὴν τράπεζαν καὶ μερικά ὑψηλὰ καθίσματα ὡς τὸ διὰ τοὺς ἐξέχοντας ξένους προωρισμένον «καλὸν δωμάτιον». Ἡ διαρρύθμισις δ' αὕτη καὶ ἐπίπλωσις εἶναι τυπικὴ δι' ὅλα τὰ τοιοῦτου εἶδους extra δωμάτια. Τὰ δύο μεγάλα δωμάτια τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς, ἐπικοινωνοῦντα μεταξύ των διὰ θύρας, στεροῦνται ὀροφῆς· καὶ τὸ μὲν ἔν

Εἰκ. 72. "Αποψις μιᾶς οἰκίας τοῦ Kola.
(Nopca, εἰκ. 32)

χρησιμεύει ὡς ἀνδρῶν, τὸ δὲ ἕτερον ὡς γυναικωνίτις, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὡς μαγειρεῖον καὶ ὡς κελλάρι διὰ τὰ εἰς τὸν καθημερινὸν βίον χρειώδη.

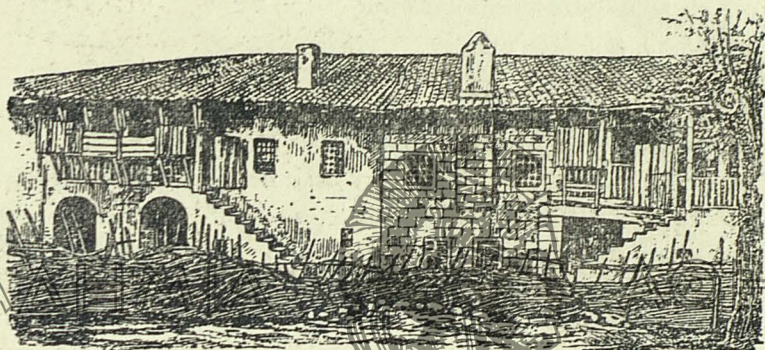
Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ πολυμερὴς σύστασις, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ ἐξελιγμένη αὕτη μορφή τῆς ἄλβανικῆς οἰκίας, ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς κατὰ πρωτόγονα πατριαρχικά ἔθιμα συγκεκροτημένης ἄλβανικῆς οἰκογενείας. Λαμβανομένων μάλιστα ὑπ' ὄψιν τῶν ὄρων τῆς διαβιώσεως τοῦ ἄλβανικοῦ πληθυσμοῦ, οἰκία, ὁποία ἡ εἰκονιζομένη ἐν τῇ εἰκ. 72, δύναται κατὰ τὸν Nopca νὰ περιλαμβάνῃ 20 — 30 ἐνοίκους, μόνον δ' ἡ λύσις τοῦ οἰκογενειακοῦ δεσμοῦ παρουσιάζει τὴν ἀνάγκην τῆς οἰκοδομήσεως ἐτέρας κατοικίας.

"Οθεν τὸ σύστημα τῆς κατασκευῆς χωριστῶν μικρῶν οἰκημάτων

διὰ τὰ νεαρά ἢ νυμφευμένα μέλη τῆς οἰκογενείας, τὸ ἐπικρατοῦν παρὰ τοῖς Σλάβοις, εἶναι ξένον εἰς τὰς οἰκιστικὰς συνηθείας τῶν Ἀλβανῶν. Ὅταν ὁ Ἀλβανὸς οἰκογενειάρχης χρειάζεται περισσότερα δωμάτια διὰ τὰ πληθυνόμενα μέλη τῆς πατριαρχικῆς τοῦ οἰκογενείας, μεγαλώνει τὸ σπίτι του.

Ὡς ὁ Nopesa παρατηρεῖ, (σ. 49), «τὸ μᾶλλον ἐξειλιγμένον, ὀργανικῶς μεμερισμένον σπίτι, ὡς τοῦτο ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὴν εἰκ. 72, δυσκόλως δύναται νὰ ἐπεκταθῇ, διότι ἡ ἔλλειψις ἐνὸς κατὰ μήκος βαίνοντος διαδρόμου καὶ προσέτι ἡ θέσις τῶν ἐστιῶν καὶ τῆς κλίμακος δημιουργοῦν δυσχερείας. Ὅτι ὅμως καὶ αἱ δυσχερεῖαι αὗται ἡμποροῦν νὰ παρακάμπτωνται, δεικνύει τὸ σπίτι τοῦ Trushi (ἐν τῇ Zadrima) τῆς εἰκ. 73.

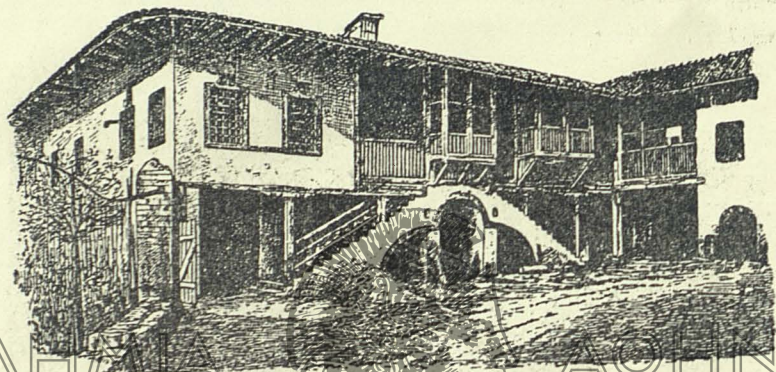
Εἰκ. 73. Μεγάλη οἰκία ἐν Trushi εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Σκόδρας.
(Nopesa, εἰκ. 33)

Ἐδῶ αἱ ἐστίαὶ ἔχουν μετατεθῇ εἰς τὸν πρόσθιον μακρότοιχον, τεθεῖσαι μεταξύ δύο παραθύρων. Πλὴν τούτου κατεσκευάσθησαν δύο χωρίσται κλίμακες καὶ δύο προστώα, ἀνοικτὰ κατὰ τὸ μέσον. Μὲ τοῦτο ὅμως βλέπει κανεῖς, ὅτι ἐδημιουργήθη ἓνα δίδυμον σπίτι, τοῦ ὁποῖου ἕκαστον τῶν μερῶν εἶναι τελείως χωριστὸν ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὰ ξύλινα προπετάσματα εἰς ἀμφοτέρω τὰ προστώα, τῶν ὁποίων μερικὰ προεκβάλλονται στηριζόμενα εἰς ξύλινα φοροῦσια, σχηματίζουν τοὺς γνωστοὺς καὶ ἐκ τῶν ἰδικῶν μας χωρικῶν σπιτιῶν νεροχύτες (ἢ πλύτρες) ἢ ἐρμάρια διὰ τὰ τρόφιμα, τὰ ὁποῖα ἐδῶ εὐρίσκουν δροσερὸν ρεῦμα ἀέρος καὶ προφύλαξιν ἀπὸ τοὺς ποντικούς.

Ὅμοια κατασκευάσματα βλέπομεν καὶ εἰς τὸ ὑπόστεγον παλαιᾶς διωρόφου οἰκίας τῆς Σκόδρας (εἰκ. 74). Αὕτη, κτισθεῖσα πρὸ 125 καὶ πλέον ἐτῶν, διὰ τὴν σμικρότητα τοῦ οἰκοπέδου εἶναι κατ' ὀρθὴν γωνίαν διατεταγμένη. Εἰς τὸ ἰσόγειον περιλαμβάνει ὕφαν-

τήριον, έλαιοτριβεΐον, στάβλον, ξυλαποθήκην κ.τ.τ. Έχει δέ τούς χώρους της διαμονής δλους έν τῷ ὀρόφῳ. Τό μέσον τοῦ ὀρόφου έν τῇ προσθία πλευρᾷ καταλαμβάνει εὐρεΐα ἀνοικτὴ αἴθουσα, ὁμοίως κατ' ὀρθὴν γωνίαν διατεταγμένη, τῆς ὁποίας ἡ στέγη στηρίζεται ἐπὶ ξυλίνων στύλων. Ἀμφότερα τὰ ἄκρα τῆς προσόψεως κατέχονται ὑπὸ δωματίων, τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι κατεσκευάσθησαν ἐκ πλίνθων. Χαρακτηριστικὴ διὰ τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς εἶναι ἡ κτιστὴ πετρίνη κλῖμαξ, διὰ τῆς ὁποίας γίνεται ἡ ἄνοδος ἀπὸ τοῦ ἰσογείου εἰς τὸν ὄροφον. Αὕτη σύγκεται ἐκ δύο βραχιόνων, εἶναι δὲ ἐσωτερικὴ, διαπερῶσα τὸ δάπεδον τοῦ προστώου. Τὰ σκαλοπάτια τῆς στηρίζονται

Εἰκ. 74. Παλάτιο οὐκία τῆς Σκόδρας.
(Νοῦς, εἰκ. 36)

ἐπὶ τόξων σχήματος τεταρτοκυκλίου, τὸ δὲ πλατύσκαλον ἐπὶ τόξου ἡμικυκλικοῦ. Ἐν κάτωθεν τῆς εἰκόνος δὲν ἐδηλοῦτο τὸ ὄνομα τῆς Σκόδρας, θὰ ἡμποροῦσε κανεὶς νὰ ἐκλάβῃ, ὅτι πρόκειται περὶ σπιτιοῦ τῶν Ἰωαννίνων ἢ τῆς Ἄρτης¹). Ὡς γνωστόν, ἡ ἐπὶ τόξων τοποθέτησις τῶν «σκαλιῶν» εὐρίσκεται ἐν πλήρει ἐφαρμογῇ εἰς τὰς κλίμακας τῶν σπιτιῶν τοῦ Μυστρᾶ, διετηρήθη δὲ καὶ μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος εἰς τὰ λαϊκὰ σπίτια τῆς Ἑλλάδος, ἀποτελοῦσα στοιχεῖον τῆς βυζαντινῆς οἰκοδομικῆς, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν Ἄν. Ὁρλάνδον «οὐ μόνον οἰκονομίαν χώρου καὶ ὕλικοῦ συνεπήγετο, ἀλλὰ παρεῖχεν ἅμα εἰς τὰς κλίμακας ἐλαφρότητα καὶ χάριν»²).

1) Βλ. Ἀ. Ζάχον, Ἡπειρ. Χρονικά τ. 3 (1928) πίν. 5, 6 καὶ 8, Ἄν. Ὁρλάνδον, Ἀρχεῖον βυζ. μνημ. Ἑλλάδος τ. Β' σ. 186, 189, 191. Ang. Hagimihali, L' art populaire grec, Athènes 1937 σ. 59 εἰκ. 24. Πρβλ. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, Ἑλλη-λαϊκὴ τέχνη. Ρουμλούκι, Τρίκερι, Ἰκαρία. Ἀθῆναι 1931 σ. 175 εἰκ. 179.

2) Ἄν. Ὁρλάνδος, Ἀρχεῖον βυζ. μνημ. Ἑλλάδος Γ' 1937 σ. 60 κέ.

Τὴν ἰδίαν ἐξέλεξεν μὲ τὴν βορειοαλβανικὴν δεικνύει καὶ ἡ οἰκία τῆς Μέσης Ἀλβανίας, παρὰ τὴν ὑφισταμένην μετὰ τῶν πέραν καὶ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Γενόουσου ἀνθ. ὤπων διαφορὰν τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων¹⁾. Τοῦτο συνάγομεν ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ J. von Hahn, ὁ ὁποῖος περιηγήθη τὴν Ἀλβανίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος. «Ὁ Ἀλβανός, λέγει ὁ Hahn, προτιμᾷ, ὡς καὶ ὁ Ἕλλην, τὴν διώροφον κατοικίαν. Αὕτη ἀποτελεῖ ἐν ἐπίμηκες παραλληλόγραμμον, τὸ ὁποῖον ἐν τε τῷ ἰσογείῳ καὶ τῷ ἀνωγείῳ διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἐν τῷ ἰσογείῳ εἶναι στάβλος, τὸ ἕτερον ἀποθήκη.

»Πρὸ τῶν δύο δωματίων τοῦ ἀνωγείου ἐκτείνεται ἐν ὑπόστεγον (χαγιάτι, ἄλβ. τεράτσεα), τὸ ὁποῖον στηρίζεται ἐπὶ ξυλίνων στύλων καὶ εἶναι ἀνοικτὸν πρὸς τὴν αὐλήν. Εἰς αὐτὸ καταλήγει ἡ κλίμαξ, ἡ ὁποία στεγάζεται δι' ἐπεκτάσεως τῆς στέγης καὶ ἐξ αὐτοῦ δύο θύραι ἄγουν πρὸς τὰ δύο δωμάτια, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπικοινωνοῦν μετὰ τῶν. Εἰς τὸ ὑπόστεγον αὐτὸ κάθονται καὶ ἐργάζονται αἱ γυναικες σχεδὸν καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

»Μίαν σημαντικὴν ἐπαύξησιν ἀποκτᾷ τὸ ὑπόστεγον (ἀλλὰ τοῦτο, καθ' ὅσον γνωρίζω, μόνον εἰς τὰς πόλεις) διὰ τοῦτου, ὅτι τὸ καθ' αὐτὸ σπῖτι περιλαμβάνει ὄχι δύο, ἀλλὰ τρεῖς χώρους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μεσαῖος τρίτος χώρος κατὰ κανόνα δὲν ἀποτελεῖ ἓνα κλειστὸν δωμάτιον, καθ' ὅσον ὁ τοῖχος, ὁ χωρίζων τὰ δύο γωνιαῖα δωμάτια ἀπὸ τοῦ ὑπόστεγον, λείπει. Τὸ δάπεδον τοῦ χώρου τούτου εἶναι περὶ τὸν ἓνα πόδα ὑψηλότερον τοῦ ὑποστέγου καὶ ἐδῶ, ἐφ' ὅσον ἡ ὥρα τοῦ ἔτους τὸ ἐπιτρέπει, γευματίζει ἡ οἰκογένεια. Ἄν λοιπὸν θέλουν ν' αὐξήσουν τοὺς χώρους τῆς κατοικίας, τότε ἡ ἀποχωρίζουν μέρος τοῦ ὑποστέγου μετασχηματίζοντες αὐτὸ εἰς δωμάτιον, τὸ ὁποῖον μάλιστα ἐπεκτείνουν ἐντεῦθεν τῆς προσόψεως τοῦ ὑποστέγου πρὸς τὴν αὐλήν, ἢ ἀφήνουν τὸ ὑπόστεγον ὅλως ἄθικτον καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς κλίμακος κτίζουν δύο γωνιαῖα δωμάτια μὲ τὴν πρόσοψιν πρὸς τὴν αὐλήν, ὥστε τὸ ὑπόστεγον λαμβάνει τὸ σχῆμα σταυροῦ.

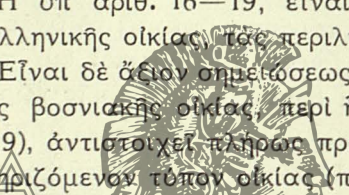
»Αὕτη εἶναι ἡ μορφή, ἡ ὁποία ὑπόκειται ὡς βάσις εἰς τὸ τελείως ἀπηρτισμένον τουρκικὸν σπῖτι²⁾· διότι καὶ ὅταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἐν ἡ τὸ ἄλλο ἢ καὶ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σταυροῦ μετετράπησαν εἰς δωμάτια, καὶ τότε ἐνδείξεις ἐνυπάρχουσαι εἰς τὴν σύστασιν τῶν τοί-

1) Βλ. Ἀ. Κεραμοπούλλου, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες, σελ. 200.

2) Καταχρηστικῶς ἐδῶ ὁ v. Hahn χαρακτηρίζει ὡς «τουρκικὴν» τὴν ἀπηρτισμένην μορφήν τῆς κατοικίας, τὴν διαμορφωθείσαν ἐκ μακρᾶς ἐξελίξεως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ μεταβυζαντινοὺς χρόνους εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας. Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι οἱ Τοῦρκοι, ὡς ἐκ τοῦ κλειστοῦ βίου τῶν μου-

χων, τῶν θριγκῶν καὶ τὰς διακοσμήσεις μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διαγνώσωμεν, ὅτι ταῦτα ἔχουν ἀποχωρισθῇ βραδύτερον')».

Ἦδη ὁ Nopcsa εἰς τὴν περιγραφὴν ταύτην τοῦ Hahn, καταδεικνύουσιν τὴν ὀξυτάτην παρατήρησιν, μὲ τὴν ὁποίαν ἤτο προικισμένος ὁ ἐρευνητὴς αὐτὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἀλβανικῆς λαογραφίας, εὑρεστοιχεῖα προσομοιοῦντά τὴν οἰκίαν τῆς Μέσης Ἀλβανίας ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ προστώου πρὸς τὴν ἀνωτέρω περιγραφεῖσαν οἰκίαν τοῦ Kastrati (εἰκ. 71), κρίνων δὲ καὶ ἐκ τῶν κατόψεων οἰκῶν τοῦ Δυρραχίου καὶ Rethi, τὰς ὁποίας παρέθεσεν εἰς τὴν ἐργασίαν του ὁ Ἰταλὸς U. Rosati²⁾, ἀποφαίνεται ὅτι «ἡ μορφή τῆς τοιαύτης οἰκίας ἀποτελεῖ τὸν κανονικὸν τύπον ἐν τῇ Μέσῃ Ἀλβανίᾳ»³⁾. Κατ' ἀκρίβειαν ὅμως αἱ μορφαί, αἱ ὁποῖαι ὑπόκεινται ὡς βάσις εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Hahn, ἐμφαίνουν οἰκοδομικὴν ἐξέλιξιν πολλῶ μᾶλλον προηγμένην ἢ ἡ τελειότερα μορφή τῆς βορειοαλβανικῆς οἰκίας, τὰ δὲ σχήματα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περιγραφῆς ταύτης ἀπέδωκα εἰς τὸν πίνακα IH' ὑπ' ἀριθ. 16—19, εἶναι κατὰ βάσιν τὰ αὐτὰ μὲ τὰς μορφὰς τῆς ἑλληνικῆς οἰκίας, τὰς περιληφθείσας εἰς τὸν πίνακα E' 5^β καὶ Δ 3^{ε-ε'}. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ ἀπρ-

τισμένη μορφή τῆς βοσνιακῆς οἰκίας, περὶ ἧς διελάβομεν ἀνωτέρω (σελ. 91, πίν. IZ', 9), ἀντιστοιχεῖ πληρῶς πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Hahn ὡς τουρκικὸν χαρακτηριζόμενον τύπον οἰκίας (πίν. IH', 19).

Ἐξετάζων γενικῶς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ τύπου τῆς προστύλου οἰκίας πλατυμετώπου μορφῆς ὁ Nopcsa εὕρισκει μὲν ὅτι οὗτος ἀπλοῦται καθ' ὅλην τὴν Βαλκανικὴν ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου μέχρι καὶ πέραν τῶν Σκοπίων, ἀλλὰ νομίζει ὅτι τὰ σπίτια μὲ τὴν veranda εἶναι πολὺ πολυαριθμότερα ἐν τῇ Ἰταλικῇ χερσονήσῳ ἢ ἐν τῇ Βαλκανικῇ⁴⁾.

σοὺλμανίδων, υἱοθέτησαν τὴν κλειστὴν μορφήν τῆς κατοικίας, τῆς ἐστραμμένης πρὸς ἐσωτερικὴν αὐλὴν καὶ εἶδρον ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς ταικιμᾶδες καὶ τὰ σαχνισιά, ὡς ἀπεκάλεσαν τὰ ἐστεγασμένα «ταβλωτά» τῶν βυζαντινῶν σπιτιῶν, ποὺ παρῆχον ἄνετον καὶ προφυλαγμένην θέαν καὶ ἀέρα εἰς τοὺς ἐνοίκους. Ἡ παρουσία δὲ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου στοιχείου ἐν τῇ λαϊκῇ ἀστικῇ ἀρχιτεκτονικῇ τῆς Ἑλλάδος, ὡς παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Ἀ. Κεραμόπουλλος, (Αἱ δρύφακτοι τῶν οἰκῶν ἐν περ. Ἀρχιμήδει 21 (1920) 61) μορτυρεῖται ἀδιάσπαστος ἀπὸ τοῦ βου αἰῶνος π. Χ. μέχρι σήμερον. Ἄλλως τε καὶ οἱ Τοῦρκοι ὡς οἰκοδόμοι δὲν εἶναι καθόλου γνωστοί. Πρβλ. Γλ. Μαργοπούλου, Ἡ λαϊκὴ μας ἀρχιτεκτονικὴ, Ἀθ. 1945 σελ. 94.

1) J. von Hahn, Albanesische Studien. Jena 1853. I 73 καὶ 169 κέ.

2) Τὴν ἐργασίαν τοῦ Rosati, Condizioni agronomiche dell' Albania, 1915, δὲν ἠδυνήθη νὰ εὑρω.

3) Nopcsa, ἐνθ' ἄν. σ. 46.

4) Κατὰ τὸν Fr. Oelmann, Haus u. Hof im Altertum σελ. 71. ἢ ἐπὶ τῆς

Αὐτὸς ἴσως εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἀποδέχεται τὴν γνώμην τοῦ Α. Haberlandt, ὅστις ἐν τῇ οἰκοδομίᾳ τῆς Ἀλβανίας ἀναγνωρίζει «ρωμανικὸν καὶ ἰταλικὸν μεσαιωνικὸν στοιχεῖον».

Μὴ δυνηθεὶς νὰ ἔχω ὑπ' ὄψιν μου τὴν ἐργασίαν τοῦ Haberlandt ἀδυνατῶ νὰ κρίνω περὶ τῆς βασιμότητος τῆς γνώμης αὐτοῦ. Πάντως τὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα ὁ Norcsa προσάγει ἐν σελ. 51 εἰς ἐπίρρωσιν αὐτῆς, δὲν δύνανται κατ' ἐμὲ νὰ θεωρηθοῦν ἰσχυρά. Πρῶτον ἡ λ. *plac*, ἡ ὁποία εἰς τὴν ἀλβανικὴν δηλοῖ τὰ παλάτια, δυνατόν κατὰ τὸν Jokl νὰ προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχαίας δαλματικῆς, ἀλλ' ἡ λατινικὴ λέξις *palatium* εἶχεν ἤδη ἀπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων πολιτογραφηθῇ καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, χωρὶς τοῦτο νὰ ἐμφαίνῃ καὶ ἐπίδρασιν τινα ρωμαϊκὴν εἰς τοὺς οἰκοδομικοὺς τρόπους αὐτῶν, ὡς οὐδὲ ἡ λέξις ὁ σ π ί τ ι ο ν, σπίτι (ἀλβαν. *shiri*), ὁμοίως ἐκ τῆς λατινικῆς *hospitium* παραγομένη, ἔχει σχέσιν τινὰ μὲ τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἐπειτα αἱ οἰκοδομικαὶ μορφαί, αἱ ἀποτυπωμέναι ἐπὶ μεσαιωνικῶν νομισμάτων ἀλβανικῶν τινων πόλεων, ἐλαχίστην ἔχουν ἀποδεικτικὴν ἀξίαν, ἀφοῦ, ὡς ὁ ἴδιος σημειώνει, οἰκοδομήματα, οἷον τὸ ἐπὶ τοῦ νομίσματος τῆς Σκόδρας (τοῦ τέλους τοῦ 14 αἰῶνος) εὐρίσκονται σήμερον ἀκόμη παρὰ τὸ Δέλβινον τῆς Ἠπείρου ἧτοι σχετίζονται πρὸς τὴν ἀσκειμένην εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας μνημειώδη ἀρχιτεκτονικὴν.

Τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ διευκρινισθῇ, ὡς νομίζω, καλύτερον μὲ τὴν ἐξέτασιν ἐνὸς ἄλλου τύπου οἰκήσεως, διαδεδομένου εὐρέως ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ, τῆς λεγομένης *Kula*.

Τὸ σπίτι δηλονότι ἐν Ἀλβανίᾳ δὲν ἔχει τὸν ἀποκλειστικὸν σκοπὸν νὰ προστατεύῃ τοὺς ἐνοίκους ἀπὸ τὰς ἐπηρείας τῆς ἀτμοσφαιρας, ἀλλ' ὀφείλει καὶ νὰ παρέχῃ εἰς αὐτοὺς ἀσφάλειαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ὁ διπλοῦς δ' αὐτὸς προορισμὸς ἀναγκάζει τοὺς Ἀλβανοὺς νὰ κτίζουν καὶ ὀλιγώτερον ἀνέτους οἰκίας, ἀλλὰ τοιαύτας, ὥστε νὰ

πλευρᾷ τῆς ὑδρορρόης ἐκτεινομένη στοὰ (*Längslaube*) εἶναι ἡ φυσικὴ ἐπέκτασις τῆς μετ' ἀετοῦ πλατυμετώπου οἰκίας, ἐφ' ὅσον ἰδίᾳ εἶναι ἀκόμη μονοθάλαμος ἢ μόνον δι' ἐσωτερικῆς διαιρέσεως κατέστη πολυθάλαμος· ἀπαντᾷται δὲ κατ' αὐτὸν εἰς τὴν Ἄνω Γερμανίαν, τὴν Ἄνω Ἰταλίαν, πρὸ πάντων παρὰ τοῖς Νοτιοσλάβοις (Κροάταις, Σέρβοις, Βουλγάροις) καὶ Ρουμάνοις, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Τσερκέζοις τοῦ ΒΔ Καυκάσου, σπανιώτερον δὲ παρὰ τοῖς Τσέχοις καὶ Πολωνοῖς καὶ οὐδόλως ἐν Ρωσίᾳ καὶ βορείῳ Γερμανίᾳ. Ἐνῶ δ' ἀναφέρει καὶ τὸ Νότιον Σουδάν καὶ τὴν ἀνατ. Ἀφρικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας καὶ τὴν Κίναν, δὲν μνημονεύει τὴν Ἑλλάδα, ἀγνοῶν παντελῶς τὰ τῆς νεοελληνικῆς οἰκοδομικῆς.

δύναται κανείς νά διέρχεται τήν νύκτα ἡσυχος καί ἐν ἀνάγκῃ ν' ἀμύνεται ἐξ αὐτῶν.

Τὸ μᾶλλον πρωτόγονον σύστημα τοιαύτης κατ' οἶκον ἀμύνης ἀποτελεῖ ἐν τῇ βορείῳ Ἀλβανίᾳ ἡ ἀπλή κρύπτη, ἡ κτιζομένη διὰ στερεῶν ὑλικῶν ἐντὸς αὐτῆς τῆς οἰκίας. Αὕτη ἔχει συνήθως μήκος 2,5 μ. καί ὕψος 1,5 μ. καί στεγάζεται μὲ λιθίνας πλάκας. Ἡ εἴσοδος εἰς αὐτὴν γίνεται δι' ὀπῆς, πλάτους καί ὕψους 0,75 μ., ὥστε ἡ ὅλη κρύπτη δὲν διαφέρει κατὰ τὴν ὄψιν ἀπὸ ἑνα φοῦρνον. Εἰς τὴν κρύπτην αὐτὴν διέρχονται τὰς νύκτας ὁ οἰκογενειάρχης καί τὰ ἄρρενα μέλη τῆς οἰκογενείας του.

Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ χρησιμοποίησις τοιοῦτου ἐνδiciaitήματος δὲν δύναται νά διαρκῇ ἐπὶ μακρόν. Διὰ τοῦτο καί κατὰ τὴν κτίσιν τῆς μᾶλλον πρωτογόνου μονοθαλάμου ἐκ λίθων οἰκίας ἐπεδίωξαν νά ἐπιτύχουν κατ' ἄλλον τρόπον τὸν αὐτὸν σκοπὸν, νά κρατοῦν δηλ. τὸν ἐχθρὸν ὅσον τὸ δυνατόν μακρὰν τῆς κατοικίας των. Τὰ μέσα πρὸς τοῦτο εἶναι: θέσις τῆς οἰκίας ἀπομεμονωμένη, ὡς οἶόν τε ὑψηλῇ, ἀλλ' ὄχι πολὺ ἀπομεμακρυσμένη ἀπὸ τοὺς ἀγρούς των, διὰ νά ἡμποροῦν τὸ γρηγορώτερον ἐν περιπτώσει ἐχθρικής ἐπιθέσεως νά καταφεύγουν εἰς τὸ σπίτι· προσεπὶ παράθυρα μικρὰ καί οὕτω διατεταγμένα, ὥστε νά ἡμποροῦν ἐξ αὐτῶν νά σαρώνουν τὰ περίεξ πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις, ἐπὶ πλέον στέγῃ στερεὰ καί ἀνυπόστειτος, ὥστε νά μὴ εἶναι δυνατόν εἰς τὸν ἐχθρὸν ν' ἀναρριχηθῇ εἰς αὐτήν, νά διανοίξῃ ὀπὴν καί, πράγμα που συχνὰ ἔχει συμβῇ, νά πυροβολήσῃ ἐκ τῶν ἄνω εἰς τὸ δωμάτιον, καί τέλος ἀποχωρητήριον ἐντὸς αὐτῆς τῆς οἰκίας.

Ὡς δ' εἰς τὴν ἐξελικτικὴν γραμμὴν τῆς ἀλβανικῆς οἰκοδομίας τὴν κορυφὴν κατέχει ἡ οἰκία τῆς Σκόδρας, οὕτω τὴν τελειοτέραν μορφὴν τῶν ἀμυντικῶν οἰκίσεων ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Norcisa ἡ kula.

Ἡ λ. kula εἶναι ἀραβ. προελεύσεως, εὐρίσκεται δ' ἤδη παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι τοῦ 11 αἰῶνος¹⁾. Ἐπὶ πλέον εἶναι καί παρὰ τοῖς Σέρβοις ἤδη τὸ 1350 γνωστὴ. Ὅθεν μία μεσολάβησις τῶν Τούρκων διὰ τὸ κτίσιμον τῆς kula, ὡς λέγει ὁ Norcisa, ὑπῆρξε περιττή.

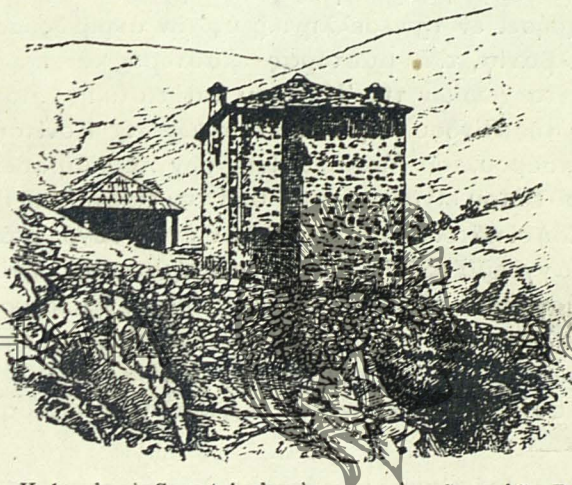
Ὁ ἰδιαζὼν σκοπὸς καθορίζει εἰς τὰ τοιαῦτα οἰκήματα τὸ οἰκοδομήσιμον ὑλικόν, τὸ σχέδιον, τὰς διαστάσεις καί τὸν ἄλλον κα-

1) *Anna Κομνηνή*, 2, 124 Bonn: τὴν μέντοι ἀκρόπολιν, ὅπερ κοῦλᾱ νῦν ἡ συνήθεια καλεῖν εἶωθεν, ἔτι Κελτοὶ κατεῖχον.... *Γ. Κεδρηνός*, 2, 366: ὁ Βούρτζης ἰσχυσε λαβεῖν τὸ μέτρον ἐνὸς τῶν πρὸς δύοσις Ἀντιοχείας πύργων, Κ ἄ λ α τοῦνομα...

ταρτισμόν. Εἶναι ὕψηλά, πυργοειδῆ, συμπαγῇ ἐκ λίθων κτίσματα, τὰ ὅποια παρέχουν τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν κάλυψιν. Οὕτω ἀντὶ παραθύρων ἀνοίγονται εἰς τοὺς τοίχους στεναὶ πολεμοθυρίδες, εἰδικοὶ δὲ πυργίσκοι κτίζονται εἰς καταλλήλους διὰ τὴν ἄμυναν θέσεις.

Εἶναι εὐνόητον, ὅτι kula καὶ veranda ἀποκλείονται ἀμοιβαίως· διότι, ὅπου ἡ δημοσία ἀσφάλεια εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ κτίζεται μία κατοικία μὲ ἀνοικτὸν προστώον, ἐκεῖ μία kula εἶναι περιττὴ καὶ ἀντιστρόφως κανεὶς δὲν θὰ διανοηθῇ νὰ κτίσῃ τοιαύτην κατοικίαν ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει φόβος, ὅτι ἡ βεράντα ἡμπορεῖ ἐν ὥρᾳ νυκτὸς νὰ γίνῃ παρανάλωμα τοῦ πυρός. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ὑπὸ τῆς γεωγρα-

Εἰκ. 75. Kula εἰς τὸ Sapatsi εἰς τὴν περίοχον τῆς φυλῆς Berisha.

(Nopcsa, εἰκ. 41)

φικῆς ἐξαπλώσεως σπιτιοῦ (shpí) καὶ πύργου (kula). Οὕτω τυπικαί, πυργοειδεῖς κοῦλες λείπουν εἰς τὴν Malcija Madhe, τὴν πεδινὴν Zadríma, εἰς Bregubans, ὡς καὶ εἰς τὴν Bregumatja, ἥτοι εἰς περιφερείας, αἱ ὅποια ἀπολαύουν μεγαλυτέρας ἀσφαλείας. Τοῦναντίον εἰς περιφερείας, εἰς τὰς ὁποίας κατὰ τὴν ἐγκληματικὴν στατιστικὴν οἱ ἐκ φόνων θάνατοι κυμαίνονται μεταξὺ 21 % καὶ 32 %, ἀπαντῶνται κοῦλες καὶ λείπουν τὰ σπίτια μὲ τὸ προστώον. Ἔνεκα μάλιστα τοῦ ἐθίμου τῆς ἐκδικήσεως συμβαίνει ἐκεῖ οἱ ἄνδρες πολλῶν οἰκογενειῶν ἐπὶ ὁλόκληρα ἔτη νὰ μὴ ἐγκαταλείπουν τὴν kula.

Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν πυργοειδῶν οἰκίων, αἱ ὅποια κατὰ τὸν Nopcsa μεταξὺ τῶν ἐτῶν 890 καὶ 1274 ἐπληθύνθησαν ἐν τῇ Μέσῃ Ἀλβανίᾳ, ὁ Haberlandt νομίζει, ὅτι οἰκοδομικῶς πρέπει νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τοὺς πύργους καὶ Donjons τῆς Δύσεως, οἱ ὅποιοι

από τοῦ 12 μέχρι τοῦ 15 αἰῶνος εἶχον διαδοθῇ ἐν τῇ κεντρικῇ καὶ νοτίᾳ Εὐρώπῃ· τείνει μάλιστα νὰ θεωρῇ τὴν «πολιτογράφησιν» τούτων ὡς τὸ ἔργον πλανοδίων κτιστῶν τῆς συντεχνίας τῶν οἰκοδόμων, ἐπειδὴ οἱ κτίσται ἐν Ἑλβανίᾳ ὀνομάζονται «maistori».

Εἰς ταῦτα ὁ Norpesa, σελ. 54, παρατηρεῖ, ὅτι ὁ ὅρος maistor σημειοῦται ἐν Σερβίᾳ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1350 καὶ ὅτι ἦτο ὡς Proto-maistor καὶ ἐν Βυζαντίῳ συνήθης. Ἄλλ' ὀρθότερον θὰ ἔπρεπε νὰ λεχθῇ, ὅτι οἱ τύποι μαῖστωρ καὶ πρωτομαῖστωρ, παραγόμενοι ἐκ τοῦ λατιν. magister (παλαιότ. μάγιστρος, μαγίστωρ) ἀπαντῶνται ἐν τῇ ἐννοίᾳ πρῶτον τοῦ ἄρχοντος καὶ διδασκάλου, ἔπειτα τοῦ τεχνίτου καὶ ἀρχιτεχνίτου ἤδη ἀπὸ τῶν πρωτῶν βυζαντινῶν χρόνων¹⁾, εἶναι δὲ μέχρι σήμερον ἐν χρήσει ἐν τῇ νεοελληνικῇ ὕφ' ἣν ἀκριβῶς μορφήν ἀπαντῶνται ἐν Ἑλβανίᾳ, τ. ἔ. μαστορας—μαστόροι καὶ πρωτομάστορας. Πλήθος μάλιστα χωρίων τῆς Ἠπείρου καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ ἀκριβέστερον τῆς Πίνδου, ἰδίᾳ τῶν περιοχῶν τῆς Κονίτσης, τῆς Κορυτσᾶς, τοῦ Μετσόβου, τοῦ Μαλακασίου, τῶν Χουλιαράδων, τῶν Τζουμέρκων καὶ τοῦ Βοῖου εἶναι γνωστὰ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Μαστοροχώρια, ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι αὐτῶν σχεδὸν ἐν τῷ συνόλῳ ἀσκοῦσιν ἀπὸ αἰῶνων τὸ ἐπάγγελμα τοῦ οἰκοδόμου καὶ ἐπὶ μακροὺς μῆνας μὲ τὸ «ζεμπίλι» καὶ τὰ ἐργαλεῖα τῆς τέχνης ἀνὰ χεῖρας περιώδευον ἄλλοτε τὰς χώρας τῆς Βαλκανικῆς, μέχρι τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πολλὰ μᾶλλον τὴν ἐγγὺς τῆς Ἠπείρου Ἑλβανίαν, καθ' ὁμάδας ἥτοι συντροφίας, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῇς πρωτομαστόρους²⁾.

1) Sophokles Λεξικὸν λ. μάγιστρος καὶ μαγίστωρ (master—workman, master—builder).

2) Παραθέτω ἐδῶ ἐν μεταφράσει περικοπὴν ἀπὸ τὴν ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαν πραγματείαν τῆς κ. Ἀγγ. Χατζημιχάλη «La maison grecque»: Καθένα ἀπὸ τὰ Μαστοροχώρια εἶχε μίαν ἐξειδίκευσιν εἰς τὰς οἰκοδομικὰς τέχνας. Ἀπὸ ὠρισμένα χωρία προήρχοντο οἱ κτίσται, οἱ διακοσμηταὶ (πασταδόροι), οἱ μαρμαρογλύφου· ἀπὸ ἄλλα προήρχοντο οἱ ξυλουργοὶ καὶ οἱ ξυλογλύπται, ἀπὸ ἄλλα τέλος οἱ ζωγράφοι. Ὅλοι οἱ τεχνῖται ἔφερον γενικῶς τὸ ὄνομα τῶν μαστόρων, ὅποιαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐξειδίκευσις τῶν. Οἱ πρωτομαστόροι, καθένας ἐπὶ κεφαλῇς μῆς συντροφίας, ἐσχμάτιζον εἰς τὰ ἀστικά κέντρα ἀξιολόγους συντεχνίας (ισνάφια). Εἰς τὰ Ἰωάννινα τὸ ἰσνάφι τῶν μαστόρων ἀριθμοῦσε περίπου 450 μέλη, ἀνήκοντα εἰς διαφόρους κλάδους τῶν οἰκοδομικῶν τεχνῶν.

Κάθε πρωτομάστορας εἶχε τὴν ὁμάδα του, ἡ ὁποία περιελάμβανε συνήθως 10—20 πρόσωπα. Ἄλλ' αἱ ὁμάδες, ποὺ ἀνελάμβαναν μεγάλας οἰκοδομήσεις, εἶχαν καὶ ἕως ἑκατὸν ἐργάτας: κτίστας, μαρμαρογλύφους, πασταδόρους, χρωματιστάς, ξυλουργούς, λεπτουργούς, ξυλογλύπτας, ζωγράφους...

Αἱ συντροφίαι τῶν μαστόρων μὲ τὸν πρωτομάστορά των ἐπὶ κεφαλῇς

“Οθεν ἡ γνώμη τοῦ Haberlandt περὶ τῶν ἀλβανικῶν πύργων ὡς ἔργου πλανοδίων οἰκοδόμων, ὠργανωμένων εἰς συντεχνίας, εἶναι ἀληθῆς, ἀλλ’ ἡ προέλευσις τῶν οἰκοδόμων αὐτῶν δὲν πρέπει ν’ ἀναζητηται εἰς τὰς πέραν τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης χώρας, οὔτε τὴν νότιον Ἰταλίαν, ὡς ὁ Haberlandt νομίζει, οὔτε τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ τὰς Ἀλπεῖς, ὡς ὁ Nopcsa δέχεται, μὴ θεωρῶν ἀπίθανον «μίαν μεταγενεστέραν βορειοῖταλικὴν ἐπίδρασιν τῶν Λογγοβάρδων πρὸς τὴν Ἀλβανίαν», ἀλλ’ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ Βαλκανικῇ καὶ δὴ εἰς περιοχὴν, πρὸς ἣν καὶ ἡ Ἀλβανία αὐτὴ εἶναι ἐγγὺς καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὡς ἐκ τῆς γειτνιάσεως τῆς χώρας καὶ τῆς γνώσεως τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἠθῶν τῶν Ἀλβανῶν εἶχον εὐκόλον τὴν εἴσοδον εἰς τὴν τραχεῖαν καὶ ἄξενον αὐτῶν χώραν”).

Εἶναι ἀληθές, ὅτι σήμερον πύργοι ἐν Ἑλλάδι μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μάνης κτίζονται, ἐπειδὴ αἱ ἐπικρατοῦσαι ἐκεῖ ἕως σήμερον κοινωνικαὶ συνθῆκαι, καὶ μάλιστα τὸ ἔθιμον τῆς ἐκδικήσεως, ἐπιβάλλουν τὰ μέτρα τῆς ἀμύνης κατὰ τῶν προσωπικῶν καὶ οἰκογενειακῶν ἐχθρῶν, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἐν Χιμάρα καὶ Ἀλβανίᾳ. Πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως ὁμοίως τῆς Θεσσαλίας τὸ σύστημα

ἀναχωροῦσαν ἀπὸ τὸ χωρίον τῶν περὶ τὰ μέσα τοῦ Φεβρουαρίου διὰ τὰ μέρη, ὅπου εἶχον εὐρεῖ ἐργασίαν. Ἡ ἀναχώρησις τῶν ἐδίδεν ἀφορμὴν εἰς ἑορτάς, ὡς ἐξ ἄλλου καὶ ἡ ἐπιστροφὴ τῶν, γινομένη κατὰ Δεκέμβριον, το βραδύτερον κατὰ τὰ Χριστούγεννα. (Ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφὴ τῶν συγκινητικῶν αὐτῶν ἑορτῶν). Οὕτως ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἥπειρον αἱ συντροφίαι ἐταξίδευον καθ’ ὅλην τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἕως τὸ Βούκουρεστιον καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Εἰς ὅλας αὐτάς τὰς χώρας εὕρισκε τις οἰκοδομάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἔργον τῶν: κομπῶς γεφύρας ἐπὶ τολμηρῶν τόξων, ὀνομαστάς ἐκκλησίας, μοναστήρια, ἀπεράντους κραβασαράδες (καραβάν σαράγια), ἀρχοντόσπιτα, δημόσια κτίρια, παλάτια, τζαμιά, μιναρέδες, κωδωνοστάσια κτλ. (I, *Hellénisme Contemporain*, σειρὰ Β’, ἔτ. 3 (1949) σελ. 250 κέ).

Βλ. καὶ ἀνωτ. σελ. 79 σημ. 2. Ἐπίγνωσιν τῆς ἀξίας καὶ τελειότητος τῶν ἔργων τῶν φαίνονται ἔχοντες πλήρη οἱ Ἠπειρώται πρωτομαστόροι, οἱ κτίσαντες καὶ τὰ ὠραῖα ἀρχοντικά τῆς Δυτ. Μακεδονίας. Εἰς ἓν ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ἀρχοντόσπιτα τῆς Σιατίστης, κτισθὲν τὸ 1754, ἀναγινώσκεται ἐπὶ ὑαλοφράκτου φωτιστικῆς θυρίδος: “Αν ρωτᾶτε, ἄρχοντες, ποῖος μάστορας τὸ ἔχτισε, Νάκος τὸ νομα ἀπ’ τὴν Κόνιτσα. (Ὁ Φάρος τῆς βορ. Ἑλλάδος τοῦ 1939 σελ. 242).

1) Νεοελληνικῆς προελεύσεως κατὰ τὸν Nopcsa, ἔνθ’ ἀν. σ. 27 κέ. 237, εἶναι μόνον μία (!) ἐν τῇ Μιρδιτιά εὕρισκομένη πηγὴ μετὰ κτιστῆς θόλου. Ἄλλα τινὰ στοιχεῖα τοῦ ὕλικοῦ βίου τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς λοιπῆς Βαλκανικῆς προέρχονται κατὰ τὸν Nopcsa, σελ. 233, ἐκ τοῦ πολιτιστικοῦ χώρου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅθεν, ὡς λέγει, εἶναι «τουρκικῆς καὶ βυζαντινῆς προελεύσεως καὶ προφανῶς ἔφθασαν σχετικῶς ἄργα εἰς τὴν Ἀλβανίαν».

της κούλιας έπεκράτει εύρέως έν αύτῇ, ώς καί έν τῇ πεδινῇ Μακεδονίᾳ, σποραδικῶς δέ καί έν ἄλλαις χώραις τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, διατηρηθέν προφανῶς έκ χρόνων βυζαντινῶν καί ἴσως ἔτι παλαιότερων. Εἶναι ἄλλως γνωστόν, ὅτι κατά τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους «εἰς πολλὰς οἰκίας ὑπῆρχον καί πύργοι καί κάστελλοι καλούμενοι, ἀφ' ὧν έν ἀνάγκη οἱ πλούσιοι ἡμύνοντο κατά τοῦ ἐπιτιθεμένου καί ἐξηγριωμένου πλήθους»¹⁾. Πύργοι τετράγωνοι, ἐνίοτε τετραώροφοι, προσκεκολλημένοι εἰς τὸ παραλληλεπίπεδον τῶν παλατίων καί πλουσιωτέρων σπιτιῶν τοῦ Μυστρᾶ σφύζονται ἡρειπωμένοι σήμερον έκ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 13—15 αἰῶνος καί περιεγράφησαν διεξοδικῶς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ 'Αν. 'Ορλάνδου²⁾.

Τοιοῦτοι πύργοι σφύζονται ἀκόμη πολλοὶ έν Θεσσαλίᾳ, τινὰς δέ ἐξ αὐτῶν, δύο ἐξ 'Αγιάς καί ἓνα έκ τῶν 'Αγράφων, περιέγραψα εἰς τὰς Θεσσαλικὰς μου οἰκῆσεις³⁾. Τύποι δέ παλαιότερων πύργων ἀπὸ τὸ Δαμάσι τῆς Θεσσαλίας μᾶς εἶναι γνωστοὶ έκ σχεδιάσματος καί περιγραφῆς τοῦ γάλλου L. Heuzey⁴⁾, ἔργα καί αὐτοὶ τῶν αὐτῶν Ἠπειρωτῶν καί Μακεδόνων οἰκοδόμων.

Ἀπλῇ σύγκρισις τῶν ἐλληνικῶν πύργων πρὸς τοὺς ἄλβανικοὺς τόσον τῆς Μέσης καί Νοτίου ὅσον καί τῆς Βορείου Ἀλβανίας, ὡς οὗτοι περιγράφονται ὑπὸ Hahn καί Eckerl καί Norcsa, ὁρκεῖ ἵνα καταδείξῃ τὴν ταυτότητα τῆς οἰκοδομικῆς αὐτῶν. Εἶναι τετράγωνοι τριώροφοι ἢ τετραώροφοι πύργοι, συγκείμενοι ἐκ ἐνὸς χώρου έν ἐκάστῳ ὀρόφῳ μὲ ξύλινην ἐσωτερικὴν κλίμακα, χρησιμεύουσαν διὰ τὴν ἀπὸ πατώματος εἰς πάτωμα ἀνοδόν. Ἐνίοτε μόνον έν τῷ ἰσογείῳ ὁ χώρος τοῦ μαγειρείου καί τῆς διαμονῆς τῶν γυναικῶν ἀποχωρίζεται μὲ ξύλινον διάφραγμα. Καί τὸ σύστημα τῆς εἰσόδου διὰ φορητῆς γεφύρας, συνδεούσης τὴν θύραν τοῦ β' ὀρόφου πρὸς τὸ ἀκρόσκαλον λιθίνης κλίμακος, εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τῆς οἰκοδομῆς ἐκτισμένης, τὸ περιγραφόμενον ὑπὸ Hahn έκ πύργων τῆς Μέσης Ἀλβανίας,

1) Φ. Κονκουλέ, Περὶ τὴν βυζαντινὴν οἰκίαν, ἔνθ' ἄν. σελ. 117.

2) 'Αν. 'Ορλάνδου, Τὰ παλάτια καί τὰ σπῖτια τοῦ Μυστρᾶ ('Αρχ. βυζ. μνημ. 'Ελλ. Γ (1937) σελ. 19 κέ. 54 κ. ἄ.

3) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκῆσεις σ. 82—85. πίν. ΛΕ.

4) L. Heuzey, Excursions dans la Thessalie turque en 1858, Paris 1927 σ. 36. Βλ. μετὰφρασιν τῆς σχετικῆς περιγραφῆς έν Γ. Μέγα, Θεσσ. οἰκῆσεις σ. 84 κέ. πίν. ΛΣ', ἐνθα καί πύργος παλαιὸς τοῦ Ἄνω Βόλου έκ φωτογρ. 'Αρ. Ζάχου. Πρβλ. τὸν πύργον τοῦ Μαρκέλλου τῆς Αἰγίνης έν *Λυγίζου*, Ἑλλην. νησιωτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ σελ. 27, ὡς καί ἕτερον τῆς Μυτιλήνης έν *Κ. Μαλέα*, Εἰκόνας λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς σελ. 24. Ὁμοίους παλαιοὺς πύργους εἶδον εἰς Μεσαριά καί Στενιές τῆς Ἀνδρου, ὅμοιοι δ' ὑπάρχουν έν Νάξῳ κ.ἄ.

(σελ. 170), άνευρίσκεται άπαράλλακτον έν 'Αγιᾶ, ώς και ό τρόπος τής κατά προεξοχήν έκ τοῦ τοίχου οίκοδομίας τοῦ άποχωρητηρίου, τόν όποιον ό *Nopcsa*, άγνοών τήν οίκοδομικήν τών πύργων τής Θεσσαλίας, σχετίζει πρὸς τοὺς πύργους τής βορείου 'Ιταλίας. Πύργους μικροτέρους, προσκεκολλημένους εἰς τὸ παραλληλεπίπεδον τής κατοικίας, ώς έν Μυστρᾷ, ἢ τμήματα αὐτῆς διαμεμορφωμένα εἰς πύργους ώς καταφύγια έν ὥρᾳ ανάγκης άναφέρουν ό *Hahn* και ό *Eckrem* έκ βορείου 'Ηπείρου και μέσης 'Αλβανίας, εἶναι δὲ τοιοῦτοι πύργοι και έκ τής βορείου 'Αλβανίας γνωστοί.

Μόνον οἱ άνοικτοί ἡλιακοί, οἱ περιστεφόμενοι πολλάκις άπό τοξωτάς άψίδας έν τῷ άνωτάτῳ ὀρόφῳ, ώς οὔτοι εἰκονίζονται εἰς τὰ σχεδιάσματα τοῦ *Heuzey* και τοῦ *Hahn*, λείπουν τελείως έκ τής βορείου 'Αλβανίας, ὅπου και οἱ κλειστοί έξῶσται μόνον εἰς μερικοὺς έκ τών μεγαλυτέρων πύργων άπαντῶνται ¹⁾. Καί εἶναι έν τούτῳ ὀρθή ἡ παρατήρησις τοῦ *Nopcsa*, ὅτι ἡ ἔλλειψις αὕτη μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ βορειοαλβανική *Kula* εἶναι προῖόν παρακμῆς τής τοιαύτης οίκοδομικῆς.

Ἐξ ἄλλου και οἱ τρόποι και αἱ μέθοδοι τής οίκοδομίας, οἱ ἐκτιθέμενοι ὑπὸ τοῦ *Eckrem bei Vlora*, δέν διαφέρουν ποσῶς τών ἐφαρμοζομένων ὑπὸ τών Ἑλλήνων οίκοδόμων, και ἐκεῖ οἱ τοῖχοι κτίζονται με άξέστους λίθους, «μέσα κ' έξῶ πρόσωπο», τοῦ μεταξὺ αὐτῶν κενοῦ πληρουμένου με χαλίκια μετά ἢ άνευ πηλοῦ, και ἐκεῖ οἱ τοῖχοι άπό διαστήματος εἰς διάστημα άποσπῖγγονται διά ξύλων, κοινῶς με ξυλοδεσιά, καθ' ὃν άκριβῶς τρόπον και εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐγίνετο ἡ ἱμάντωσις ²⁾. Ὡς δ' ὁ ἄλβανός βέης παρατηρεῖ «ένα ἰδιαίτερον ἄλβανικὸν ρυθμὸν δέν δύναται τις νά καθορίσῃ. Τὰ ἄλβανικά σπίτια δεικνύουν τὸ ένα με τὸ ἄλλο ὅλα τὰ χαρακτηριστικά γνωρίσματα τής οίκοδομίας τών λαῶν ἐκείνων, με τοὺς ὁποίους οἱ Ἄλβανοὶ ἦλθον εἰς στενὴν ἐπαφήν» ³⁾.

Ὡς γνωστόν, οἱ λαοὶ πρὸς τοὺς ὁποίους οἱ Ἄλβανοὶ ἦλθον εἰς

1) *Nopcsa* εἰκ. 43. Τοιαύτη κλειστὴ προεξοχή με τινα παράθυρα διά τὴν θῆαν λέγεται *Frangia* και κατά τὸν *Haberlandt* εἶναι ξένης, μεσευρωπαϊκῆς προελεύσεως (*Nopcsa* 64).

2) *Φ. Κουκουλές*, Περὶ τὴν βυζαντινὴν οἰκίαν έν Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν IB, 85. Βλ. και *Δ. Λουκοπούλου*, Αἰτωλ. οἰκήσεις σ. 42. Ἄλλατι τινὲς ὁμοιότητες περὶ τὴν οίκοδομίαν τής Ἀλβανίας και τών άποκέντρων χωρίων τής ΒΔ Μακεδονίας, ώς τὸν σχηματισμὸν τής στέγης (με δόρωσιν έκ πηλοῦ), τὴν κατασκευὴν τοῦ πατώματος (με σχίζας άπό κορμούς δένδρων, ἐπεστρωμένας με λάσπην), τών παραθύρων κλπ. προκύπτουν έκ τής περιγραφῆς ἀρχαίων και νεωτέρων οίκοδομικῶν τρόπων παρ' *Ἀντ. Κεραμοπούλου*, Ἀνασκαφαὶ και ἔρευναι έν τῇ Ἀνω Μακεδονίᾳ (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1932, 116 σημ.).

3) *Eckrem bei Vlora*, ἐνθ' άν. σ. 56.

ἐπιμιξίαν εἰς μὲν τὸν βορρᾶν εἶναι οἱ Νοτιοσλάβοι, εἰς δὲ τὸν νότον οἱ Ἕλληνες. Ἄλλ' ἐνῶ, ὡς εἶδομεν, ἐπίδρασις σλαβικὴ εἰς τοὺς οἰκιστικοὺς καὶ οἰκοδομικοὺς τρόπους τῶν Ἀλβανῶν οὐδόλως ἐκδηλοῦται, εἶναι οἱ τρόποι οὗτοι σχεδὸν οἱ αὐτοὶ μὲ τοὺς ἀνέκαθεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπικρατοῦντας πλὴν εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν προσαρμογὴν αὐτῶν πρὸς τὰ μουσουλμανικὰ ἥθη, τὰ ὅποια ἀπῆλθον διὰ τοὺς δεχθέντας τὸ μουσουλμανικὸν θρήσκευμα Ἀλβανοὺς αὐστηρὸν ἀποχωρισμὸν τοῦ χώρου τῆς διαμονῆς τῶν γυναικῶν ἀπὸ τοῦ τῶν ἀνδρῶν (haremlık—selamlık)¹⁾.

Ἐν συμπεράσματι ἐκ τῆς ὅλης ἐξετάσεως δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι, ἂν ἐξαίρεσωμεν τὰς ἀπλᾶς, πρωτογόνους μορφὰς τῆς ἀλβανικῆς κατοικίας, αἱ ὅποιαι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνήκουν εἰς παμπалаίᾳς οἰκιστικὰς καὶ οἰκοδομικὰς συνηθείας, κληροδοτηθείσας εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς παρὰ τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν, οἱ λοιποὶ σύνθετοι τύποι οἰκήσεως καὶ δὴ αἱ διώροφοι πρόστυλοι οἰκίαι, ὡς ἐξειλίχθησαν μὲ τὴν ποικίλην διαμόρφωσιν τοῦ προστώου, καθὼς καὶ τὸ σύστημα τῶν πυργοειδῶν οἰκήσεων, εἶναι ἐπέισακτοι εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Λόγοι δὲ οὐ μόνον τεχνικῆς καὶ ἐξελικτικῆς μορφῆς, ἀλλὰ καὶ γεωγραφικῶν καὶ ἱστορικῶν σχέσεων πείθουν, ὅτι ἡ πρόδοσις αὕτη εἰς τὴν οἰκοδομικὴν τῆς Ἀλβανίας ὀφείλεται εἰς τὴν δράσιν τῶν Ἑπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων μαστόρων, οἱ ὅποιοι μὲ τὴν ἐκ παλαιᾶς παραδόσεως κληρονομηθεὶσαν τέχνην τῶν εἰσήγαγον καὶ εἰς τὴν Ἀλβανίαν μορφὰς τῆς οἰκήσεως συνθετωτέρας καὶ τελειότερας, ἐκτίσαν διατρέχοντες ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν τὴν Ἀλβανίαν καὶ ἐδίδαξαν τὴν οἰκοδομίαν τοὺς Ἀλβανοὺς, ὡς καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς.

1) Βλ. τὸ σχέδιον ἀλβανικῆς ἀστικῆς οἰκίας τοῦ Βερατίου παρὰ Ekrem bei Vlora, ἔνθ' ἀν. σελ. 57 καὶ πίν. VI.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

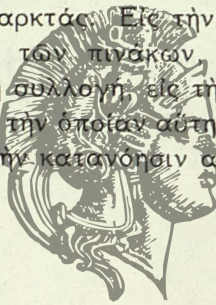
ΑΘΗΝΩΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

Οἱ παρατιθέμενοι εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου πίνακες, σκοπὸν ἔχουν νὰ παράσχουν γραφικῶς παράστασιν τῆς ἐξελιξεως τῆς ἑλληνικῆς, ὡς καὶ τῆς βουλγαρικῆς, γιουγκοσλαβικῆς καὶ ἀλβανικῆς οἰκίας, ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων πρὸς τὰς συνθετωτέρας μορφάς.

Καμία ἀπὸ τὰς κατόψεις, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνονται εἰς τοὺς πίνακας, δὲν εἶναι σχηματικὴ. Ὅλοι ἀποδίδουν τύπους ἢ παραλλαγὰς αὐτῶν ὑπαρκτάς. Εἰς τὴν εὕρεσιν αὐτῶν χρησιμεύουν αἱ διασαφήσεις τῶν πινάκων, ὅπου βραχυγραφικῶς σημειοῦται τὸ ἔργον ἢ ἡ συλλογὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάστη μορφή ἀπαντᾷται. Ἡ δὲ θέσις, τὴν ὁποίαν αὕτη κατέχει εἰς τὸ σχετικὸν διάγραμμα, βοηθεῖ εἰς τὴν κατανόησιν αὐτῆς ἀπὸ γενετικῆς καὶ ἐξελικτικῆς ἀπόψεως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σαφές, Τον. 2000

- Ἀστεριάδης Ἀ.** Τὸ σπίτι τοῦ Σφόρτσ στ' Ἀμπελάκια, Ἀθήναι 1928.
- Βασιλείου Γ.** Ἡ λαϊκὴ κατοικία. Κοινωνικὲς, τεχνικὲς καὶ οἰκονομικὲς ἀπόψεις.
Ἡ λαϊκὴ κατοικία σὲ διάφορες ξένες χώρες καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἀθήναι 1944.
- Βαφειάδης Β.** Αἱ πόλεις τῶν Κυκλάδων (Χωροταξία, Δελτίον Κύκλου Τεχνικῶν, Β' (1942) ἀρ. 2, σελ. 9—12.
- Vafiadis Victor,** Städte auf den Kykladen, Dissertation. Berlin, 1938.
- De Beylié L. L'** habitation byzantine, Grenoble—Paris 1902.
- Βογιατζίδου Ἰ.** Κίμωνος. Κεφ. Δ: Περὶ τοῦ ιδιωτικοῦ βίου τῶν Κιμωνίων (Ἀθηνᾶ τ. 35, 1924, σελ. 103—109).
- Γιαννουλέλη Γιώργου καὶ Μαρίας,** Τὸ λαϊκὸ ὄρεινὸ σπίτι στὴν Κρήτη (Ὁ Αἰώνας μας, 1947, ἀριθ. φύλλ. 3 σελ. 92—93).
- Γκανούλη Γ.** Τὰ ἀρχοντικὰ σπίτια τῆς Σιατίστας τοῦ 14 καὶ τοῦ 17 αἰῶνος (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, ἔτ. ΙΕ (1939) σ. 153—159).
- Cvijic J.** La péninsule balkanique, Paris 1918.
- Dawkins R. M.** Notes of Karpathos ἐν Annual of British School, No 9, 1902—1903, σ. 176 κέ.
- Doxiadis K.** Haus von Skyros, ἐν Monatsh. f. Baukunst u. Städtebau 1936, H. 12.
- Ekrem bei Vlora.** Aus Berat und vom Tomor (Zur Kunde der Balkanhalbinsel. hrsg. von C. Patsch, 13) Sarajevo 1911, σ. 64 κέ.
- Εὐαγγελίδης Δ. Ε.** Τὸ νησιωτικὸ λαϊκὸ σπίτι, ἐν Νέα Ἑστὶς 35 (1944), σ. 430—438.
- Εὐελπίδης Χ.-Τσαούσης Σ.** Τὸ ἀγροτικὸ σπίτι. Ἀθήνα, 1944.
- Ζάχου Ἀριστ.** Ἀρχιτεκτονικὰ σημεῖώματα. Ἰωάννινα. (Ἠπειρ. Χρονικὰ ἔτ. 3 (1928), σ. 295—306).
- Zachos Aristoteles,** Ältere Wohnbauten auf griechischem Boden ἐν Wasmuths Monatshefte für Baukunst. VII Jahrg. 1922/23 Berlin, σ. 247 κέ.
- Zlatev Th.** Balgarskata Kasta I. Selska Kasta. Sofia, 1930.
- Gerland E.** Das Wohnhaus der Byzantiner (Burgwart 16 (1915) σ. 10—19).
- Ἰωαννίδου Μαρίας,** Αἱ οἰκίαι τῆς Ἀραχόβης (Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου Α', 1939, σ. 68—98).
- Jirecek C.** Das Fürstenthum Bulgarien, Wien 1891.
- Κεραμοπούλλου Ἀντ.** Αἱ δορυφακτοὶ τῶν οἰκιῶν (Ἀρχιμήδης τ. 21, 1920 σελ. 60—62).
- Κουκουλέ Φαίδ.** Περὶ τὴν βυζαντινὴν οἰκίαν (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν IB', 1936, σ. 76—138.
- Κριεζή Ἑμμ.** Δημώδης ἀρχιτεκτονικὴ (Ἀρχιμήδης 13 (1912) σ. 1—8).
- Κυριακίδου Στίλπ.** Σπίτια καὶ καλύβια τῆς Ἀττικῆς ἐν Ἡμερολόγιῳ τοῦ Ὀδοιπορ. Συνδέσμου, Ἀθήναι, ἔτος Β', 1926, σ. 65—76.
- Γλῶσσα καὶ νεοελληνικὸς πολιτισμὸς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Ἀθήναι, 1946 (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων), σ. 42—46.

Κωνσταντινίδη Ἀρην, Διὸ «χωριά» ἀπ' τὴ Μύκονο καὶ μερικὲς πιὸ γενικὲς σκέψεις μαζί τους, Ἀθήνα 1947.

Κωτούλα Ἑλένης, Τ' ἀρχοντόσπιτα τῆς Σιάτιστας (Ὁ Φάρος τῆς Βορείου Ἑλλάδος 1 (1939) σ. 237—242).

Louis Herbert, Albanien. Eine Landeskunde vornehmlich auf Grund eigener Reisen. 1927, Stuttgart.

Λουκοπούλου Δ. Αἰτωλικαὶ οἰκίσεις, Ἀθήναι, 1925.

Λυγίζου Ἰωάν. Ἑλληνικὴ νησιωτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, Ἀθήναι, 1943. Κρίσις ὑπὸ Δ. Εὐαγγελίδου ἐνθ' ἂν.

—Κόμπος. Ἐνα καινούργιο ἀρχιτεκτονικὸ στοιχεῖο. Ἀθήναι, 1944.

Μαλέα Κ. Εἰκόνες λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀθήναι, 1929. Ἔκδ. Συλλ. ὤφελ. βιβλίων *Μαρκοπούλου Γλαύκων*, Λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ (Πάφος 4 (1939) σ. 272—5)

—Ἡ λαϊκὴ μας ἀρχιτεκτονικὴ, τόμ. Α'. Ἱστορικὴ εἰσαγωγή. Ἀθήναι, 1945.

Μέγα Γεωργίου Α. Θρακικαὶ οἰκίσεις. (Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου Α' 1939, σ. 3—49).

—Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου (Αὐτόθι Β' 1940, σ. 3—29). Κρίσις ὑπὸ Ἰ. Κοντῆ ἐν Ἀρχεῖο Θρακικοῦ Ὑψαυροῦ τ. Η' (1941—42) σ. 292—7.

—Θεσσαλικά οἰκίσεις. Ἀθήναι, 1946. Σειρὰ ἐκδόσεων τοῦ Ὑφυπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, ἀριθ. 4. Κρίσις Κ. Μπίρη ἐν Ν. Ἑστία 40 (1946) σελ. 1017—8, Α. Σώκου, εἰς *Τεχνικὰ Χρονικά* τευχ. 267—268.

—Σκοποὶ καὶ μέθοδοι διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς λαϊκῆς οἰκοδομίας ἐν Χωροταξίᾳ, δελτίω τοῦ «Κύκλου Τεχνικῶν» Β' (1943), ἀρ. 8, σ. 41—44.

—Λαογραφία καὶ ἀρχιτεκτονικὴ (Ν. Ἑστία 40 (1946), σ. 1140—1).

—Τ' ἀρχοντικά τῶν Ἀμπελοκίων Ν. Ἑστία 28 (1940) σελ. 892—3).

—Ἡ λαϊκὴ κατοικία τῆς Δωδεκανήσου μετὰ 36 σχεδίων καὶ 16 πιν. φωτογραφιῶν Δωδεκανήσου τόμ. Β' (1949) σ. 33—92. Σειρὰ ἐκδόσεων Ὑφυπουργείου Ἀνοικοδομήσεως ἀριθ. 22.

Meringer R. Das volkstümliche Haus in Bosnien und der Hercegovina (Wissenschaftl. Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, VII 1900, Wien σ. 247—290.

—Die Stellung des bosnischen Hauses (Sitzungsber. der philos.—hist. Kl. d. Akad. d. Wissensch. τόμ. 144, Wien 1902 Abh. 2.

Μιχαηλίδου Νουάρου Μ. Λαογραφικά σύμμεικτα Καρπάθου, Β' Ἀθήναι, 1934, σελ. 50—73, 342—363.

Μπίρη Κ. Η. Ἀθηναϊκαὶ μελέται. Τευχος 1, Ἀθήναι, 1938, σ. 25—27: Τὸ ἀθηναϊκὸ σπίτι τοῦ κλασικισμοῦ. Τευχ. 2, 1939, σ. 3—15: Ἐκατὸ χρόνια ἀθηναϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. —Τευχος 3, 1940, σ. 3—9: Τὸ παλιὸ ἀθηναϊκὸ σπίτι (—Ν. Ἑστία 27 (1940), σ. 275—281).

Niederle L. Manuel de l' antiquité slave. II La civilisation, Paris 1926.

Nopcsa Franz, Haus und Hausrath im katholischen Nordalbanien (Zur Kunde der Balkanhalbinsel, 16) Sarajevo 1912.

—Albanien. Bauten, Trachten, Geräte Nordalban. Berlin und Leipzig 1925.

Ὁ αἰώνας μας. Μηνιαῖο λογοτεχνικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ περιοδικό. Ἀθήνα. Περίοδος Αἱ 1947. Περίοδος Βα 1948.

Ὁ Ἑλληνικὸς Πόντος. Μορφὲς καὶ εἰκόνες ζωῆς. Εἰκόνες Χρ. Γ. Δημάρχου, κείμενο Ν. Καπνᾶ. Σύλλογος Ποντίων «Ἀργοναῦται—Κομνηνοί». Ἐκδοτ. Τμήμα Ἰνστιτούτου Λαμιάδων (Ἀθήναι 1947).

Oelmann Fr. Haus und Hof im Altertum. I Berlin, 1927.

Οικονομίδου Δ. 'Η. Ἀργυρόπολις Πόντου, Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. Γ' (1931).

Οικονόμου Γ. Ὁ ἐκ τοῦ ἀργείου Ἡραίου πῆλινος οἰκίσκος (Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς 1931).

Ohnefalsch—Richter Magda, Griech. Sitten u. Gebräuche auf Cypren, Berlin, 1913, σ. 201 κέ.

Ὀρλάνδου Ἀν. Ἡ προϊστορικὴ μονοκατοικία (Δροσίνη Γ., Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, 1922, σ. 264—275).

—Τὰ παλαιὰ ἀστικά σπίτια τῆς Ἀρτης (Ἀρχεῖον τῶν βυζ. μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τ. Β' 1936, σ. 181—194).

—Τὰ παλάτια καὶ τὰ σπίτια τοῦ Μυστρᾶ (Αὐτόθι, τ. Γ', 1937, τευχ. 1).

—Τὰ παλαιὰ ἀρχοντόσπιτα τῆς Καστορίας (Αὐτόθι Γ', 1937, σ. 187—193, Δ, 1938, 196—210).

—Ἀθηναϊκὸν ἀρχοντόσπιτο τῆς Τουρκοκρατίας (Αὐτόθι τ. Ε' (1939—40), σ. 198—205).

—La maison paysanne dans l'île de Rhodes. L' Hellénisme contemporain, II ème serie, I (1947), σ. 224—231.

—Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ρόδου. Μέρος Α': Ἀρχιτεκτονικὴ (Ἀρχ. βυζ. μνημ. Ἑλλ. τ. 5 1948 τ. 1).

Πετρίδη Μιχ. Λαογραφικὰ Καστελλορίζου. Τὸ σπίτι (Ἀγὴ Δωδεκανησιακὴ Πανδοδεκανησ. ὄργανον. Ἀθῆναι ἔτ. 14 (1936) ἀρ. φύλλ. 359, 360, ἔτ. 15 (1937), ἀρ. φ. 362, 363, 365).

Πινακοθήκη τῆς τέχνης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Α'. Ἀρχιτεκτονικὴ τῶν κοσμητικῶν μνημείων. Τευχ. 1. Ἀρχοντικά Καστορίας Χωρῆς, Εἰρηνικοῦ Ἰδρύματος, Ἀθῆναι 1948. Ἐκδόσεις Συλλόγου Ἑλληνικῆς λαϊκῆς τέχνης.

Πρωτοδίκαι Γ. Ἡ νησιωτικὴ κατοικία (Λοιπὸν τ. 1: 165 κέ.).

Rider Bertha, The greek house, Cambridge, 1916.

Robertson D. C. A handbook of greek and roman architecture, Cambr. 1929.

Robinson David, Ἀρχθ. Haus ἐν Pauly—Wissowa—Kroll RE, Suppl. VII 1940.

Schultze Jena L. Makedonien. Landschafts—u. Kulturbilder. Jena 1927.

Schultze J. Joachim H. Neugriechenland, Gotta 1937, σ. 139.

Σταματιάδου Ε. Σαμιακά, 5, 191 κέ.

Στυλιανίδου—Φιλικοῦ Α. Σπίτι τοῦ Πηλίου. Σπίτι μακεδονικοῦ. Σπίτι Σκύρου (Ὁ αἰώνας μας, περίοδος Α', 1947, φύλλ. 10 καὶ 12, περίοδ. Β', φύλλ. 1).

Σύλλογος Ἑλλ. λαϊκῆς Τέχνης Α'. Ἐκθεσις ἀφιερωμένη εἰς τὴν τέχνην τῆς νεοελληνικῆς παραδόσεως ἥτοι τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, διακοσμητικὴν, ζωγραφικὴν, πλαστικὴν, εἰκονογράφησιν καὶ καλλιγραφίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀθῆναι 1938.

Σώχου Ἀντ. Ἡ λαϊκὴ τέχνη στὴ Ντῆνο, Ἀθήνα, 1930, σ. 17.

Thierch H. August Thiersch als Architekt und Forscher 1923, 59 Tafel 20 (Athen).

Τριποδάκη Δ. Ε. Ἡ χωρική κατοικία στὸ Λασιθί. Ἀνάτυπον ἐκ τῶν Τεχνικῶν Χρονικῶν τευχ. 169—170 (1946).

Τσοῦντα Χρ. Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης. Ἀθῆναι 1928.

Hampe H. Δύο ἑλληνικαὶ νησιωτικαὶ κομποπόλεις. (Μετάφρ.) εἰς Τεχνικὰ χρονικά ἔτ. Ζ' 1938, σ. 971—976.

Χανιώτη Β. Νησιωτικὴ λαϊκὴ τέχνη. Κάργαθος. Ἀθῆναι 1933.

—Τὰ σπίτια τῆς Καρπάθου, εἰς «Ἐλεύθερα Δωδεκάνησα» Α', 1945, σ. 28—30.

Χατζηϊωάννου Κυρ. Γεωργικά καὶ ποιμενικά Κύπρου. (Λαογραφία ΙΑ', σ. 67 κέ. Σπίτι, διαμερίσματα κλπ. αὐτόθι 80—83).

Χατζημιχάλη Ἀγγελ. Ἑλλην. λαϊκὴ τέχνη. Σκῦρος 1925, σ. 21 κέ.

—Ρουμλούκι, Τρίκερι, Ἰκαρία. 1931, σ. 175 κέ.

—Σάμος, ἐν περιοδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Χρ. Β', τ. 3 (1928), σ. 86—94.

—Ἡπειρωτικὴ λαϊκὴ τέχνη, Ἡπειρωτικά χρονικά. Ἔτος Ε' 1930.

—Τὰ Βίλια τοῦ Κιθαιρώνα. Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ν. Ἑστίας. Ἀθήναι, 1933.

—Ἀρθρον ἐν Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλ. τ. 10, σελ. 826, λ. Ἑλλάς, λαϊκὴ τέχνη καὶ ἐν Ἑλευθερουδάκῃ Ἐγκυκλοπ. Λεξικῶ τ. Ε', 383—391, λ. λαϊκὴ τέχνη.

—L' art populaire grec, ἐκδ. Πυρσοῦ, 4ον, σ. 16. (Μετάφ. τοῦ ἀρθρου MEE), Athènes 1937, σ. 8—11 Architecture.

—Αἱ ἐκδηλώσεις καὶ ἡ μορφή τῶν ἔργων τῆς λαϊκῆς τέχνης στὶς Κυκλάδες (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Α' τόμου τῆς Ἑπετ τῆς λαογραφ. καὶ ἱστορ. Ἑταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης), ἐν Ἀθήναις 1935.

—L' Epire. L' hellénisme Contemp. 2ème Serie I 1947, σ. 155—161.

—La maison grecque, L' hellen. Contemp. 2ème ser. 3 année. 1949 σ. 169—190 καὶ 250—265.

Wace A. The towns and houses of the archipelago ἐν Burlington Magazine 26 (1914—15), 99 κέ.

Weickert Carl, Typen der archaischen Architektur in Griechenland und Kleinasien 1929.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΔΙΑΣΑΦΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕΝΑΙ

- ἈρχΚ.** Ὑπουργεῖον Ἀνοικοδομήσεως. Ἀγροτική κατοικία (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).
ἈρχΣ. Χρ. Εὐελπίδης—Σπ. Τσαούσης, Τὸ ἀγροτικὸ σπίτι.
Αἰτ. Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ οἰκήσεις.
Αἰών. Ὁ αἰώνας μας. Περίοδος Α' 1947, Β' 1948.
Ἀράχ. Μ. Ἰωαννίδου, Αἱ οἰκίαι τῆς Ἀραχόβης.
ἈρχΒυζΜν. Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἀρχεῖον τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τ. Β' 181—194. Γ' 53—114. 187—193. Δ' 196—210.
ἈρχΚοιν. Ὑπουργεῖον Ἀνοικοδομήσεως. Ἀρχεῖον κοινοτήτων (ἀνέκδοτον).
Γλῶσσ. Στ. Κυριακίδου, Γλῶσσα καὶ πολιτισμὸς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων.
Δωδ. Γ. Α. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ κατοικία τῆς Λαοκρανῆσου.
Ἐκθεσις. Σύλλογος Ἑλλ. Λαϊκῆ Τέχνης Ἀ' ἐκθεσις, Ἀθῆναι 1938 σ. 19.
ἩπειρΧρ. Ἀρ. Ζάχος εἰς Ἡπειρωτικὰ Χρονικά Γ' 1928 σ. 295 κέ.
Θεσσαλ. Γ. Α. Μέγα, Θεσσαλικά οἰκήσεις.
Θρακ. Γ. Α. Μέγα, Θρακικαὶ οἰκήσεις.
Ἰκαρ. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, Ἑλλ. λαϊκὴ τέχνη. Ρουμλούκι, Τρίκερι, Ἰκαρία.
Κάρπ. Μ. Μιχαλίδου—Νουάγου, Λαογρ. Σύμμεικτα Καρπάθου τ. Β'.
Καστορ. Πινακοθήκη τῆς τέχνης τοῦ Ἑλλ. λαοῦ. Α'. Τεύχ. 1: Ἀρχοντικά Καστορίας.
Κυκλ. V. Vafiadis, Städte auf den Kykladen.
Λ' Ἀρχ. Γλ. Μαρκοπούλου, Ἡ λαϊκὴ μας ἀρχιτεκτονική.
Λαογρ. Κ. Χατζηϊωάννου, ἐν Λαογραφίᾳ τ. ΙΑ' σ. 81.
Λασιήθι. Δ. Ε. Τριποδάκη, Ἡ χωρική κατοικία στὸ Λασιήθι.
Λήμν. Γ. Α. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου.
Λ' hellén. Ἀν. Ὁρλάνδος, L' hellénisme contemporain, σειρά 2, ἔτ. Α' (1947). 223 κέ.
     — Ἀγγ. Χατζημιχάλη, αὐτ. ἔτ. Γ' (1949) 169 κέ.
Μακεδ. L. Schultze—Jena, Makedonien.
Μύκον. Ἀρην Κωνσταντινίδην, Δυὸ χωριά ἀπ' τὴ Μύκονο.
Σάμ. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, Ἑλλ. Λαϊκὴ Τέχνη. Σάμος.
Σκῦρ. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, Ἑλλ. Λαϊκὴ Τέχνη. Σκῦρος.
ΤεχνΧρ. Η. Hampe, Τεχνικά Χρονικά, ἔτ. Ζ' 1938 σ. 971—6.
WasmM. Ἀρ. Ζάχος, Wasmuts Monatshefte f. Baukunst VII 1922.

Ἄγρ Κ (Ἀγροτική κατοικία)

Α Θράκη
 α Δ καία
 β Καστανιές
 γ Ὀρεστιάς
 δ Διδυμότειχον
 ε Σουφλί
 ζ Φερῖ
 η Ἀλεξανδρούπολις
 θ Σάππαι
 ι Ξάνθη

Β Μακεδονία
 α Χρυσούπολις
 β Καβάλα
 γ Δράμα
 δ Προσωπιάνη
 ε Σιδηρόκαστρον
 ζ Νιγρίτα
 η Κιλκίς
 θ Πολύκαστρον
 ι Γουμένισα
 κ Βέροια
 λ Σιάτιστα

Ἄρχ Κοιν (Ἀρχαίων Κοινοτήτων Ὑπ. Ανοικοδομήσεως)

Α Στερεά Ἑλλάς καὶ Εὐβοία
 α Ἀττική καὶ Βοιωτία
     1 Τανάγρα
     2 Σχηματάρι
 β Δωρεῖς
     1 Γαλαξίδι
 γ Φθιώτις
     1 Μακρὰζώμη, Πλατύστομον
     2 Στύρφακα
 δ Αἰτωλία
     1 Ἀρτοτίνια - Κροκύλειον
 ε Ἀκαρνανία
     1 Βόνιτσα
     2 Ξηρόμερο
     3 Αἰτωλικόν
 ζ Εὐβοία
     1 Καρυστία

Β Πελοπόννησος
 α Κορινθία
     1 Βέλλον, Ζευγολατιό, Βραχάτι
     2 Τρίγκαλα
 β Ἀργολίς
     1 Ἄγ. Νικόλοος

μ Τσοτύλιον
 Γρεβενά

Γ Ἡπειρος
 α Μέτσοβον
 β Κόνιτσα
 γ Δολιανὰ
 δ Ἰωάννινα
     δ¹ Κούρεντα
     δ² Δωδώνη
     δ³ Δυτ. Ζαγόρι
     δ⁴ Καμποχώρια
 ε Παραμυθία
 ζ Πρέβεζα

Δ Κρήτη
 α Καστέλλι (Κισσάμου)
 β Παλαιοχώρα (Σελίνου)
 γ Χανιά (Ἀποκορώνου)
 δ Ρέθυμνον
 ε Μοῖρες
 ζ Ηράκλειον
 η Βιάννος

Ε Ἰόνιοι καὶ Αἰολοὶ Ὑπ. Ανοικοδομήσεως
 2 Προσύμνη
 3 Σκοτεινή
 γ Καλάβρυτα
     1 Λειβάρτζι
     2 Κλειτορία
 δ Ἀχαΐα
     1 Μάγειρα Πατρῶν
     2 Δοκαναίικα Πατρῶν
 ε Ἀρκαδία
     1 Ἀρβανιτοκερασιά
 ζ Μεσσηνία
     1 Μελιγαλᾶ, Βλαχέρνα
     2 Καρβέλι Καλαμῶν
     3 Λαδᾶ
     4 Καλύβια Σόχας
     5 Μαγούλα Καλαμῶν
     6 Νέδουσα καὶ Λαθᾶ
     7 Πηγές

η Λακωνία
     1 Πυρρίχο Γυθείου
     2 Κελεφᾶ Οἰτύλου
Γ Ἐπτανήσος
 α Κεφαλληνία
     1 Κραναία

ΔΙΑΣΑΦΗΣΕΙΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

(Ἡ παραπομπή γίνεται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῆς εἰκόνης.
ι.=ισόγειον, ὀ=ὄροφος, ὁ. α'=ὄροφος πρῶτος).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΠΙΝΑΞ Α'.

- α', 1 Ἀρχ.Βυζ.Μν. Γ' 50 Β. Λῆμν. 2 ι. 5
 ὁ. 6 ὁ. 7 ὁ. 11 ὁ.
 2 Θρακ. 17 ι.
 3 Αἰτ. 3 ι. Θεσσ. 39 ι. ὁ. Θρακ. 30 ὁ.
 (βλ. Θρακ. σ. 28 σημ. 2').
 4 Θρακ. 27 ὁ. Λῆμν. 6 ι. 7 ι. 8 ι. 9 ι.
 11 ι.
 4α Γλῶσσ. 2.
 4β Θρακ. 27.
 5 Θρακ. 11 ι.
 5α Θρακ. 25 ι.
 5β Θρακ. 23 ι.
 6 Θρακ. 26 ὁ.

- 6α Θρακ. 26 ι.
 7 Λῆμν. 8 ὁ. 9 ὁ. 10 ὁ.
 8 Λῆμν. 12 ὁ.
 9 Λῆμν. 13 ὁ.
 β', 1 Ἀρχ.Κ. Γα 1 ι.
 2 Ἀρχ.Κ. Γβ 1 ι. Θεσσ. 41 ι. Θρακ. 17.
 11. 29 ὁ.
 2α Θρακ. 17. 2 ι.
 3 Θεσσ. 40 ὁ.
 4 Ἀρχ.Κ. Α η 10 ι.
 4α Ἀρχ.Κ. Α η 11 ι.
 5 Ἀρχ.Κ. Α η 9 ι.

ΠΙΝΑΞ Β'.

- 1 Ἀρχ.Κ. Α θ 15 ι. Β ζ 15 ὁ. Γ δ' 1 ι.
 5 ι. ὁ. δ' 1 ι. ε 1 ι. 5 ι. ζ 1 ι. Ἀ-
 ράχ. 1 ι. Ἀρχ.Βυζ.Μν.Γ' 50 Α. 99.
 10. Ἀρχ.Κοιν. Α β 1. Β γ 1. ε 1.
 ζ 6. η 2. Μακεδ. πίν. 9 ι.
 2 Ἀρχ.Κ. Β ε 7 ι. Γ δ' 8 ι. Ἀράχ. 9 ι.
 Ἀρχ.Κοιν. Β ζ 2. 3. 5. 6. 7. Θεσσ.
 10 ι. 31 ι.
 2α Ἀρχ.Κ. Α α 6 ι. θ 7 ι.
 2β Αἰτ. 18.
 3 Ἀρχ.Κοιν. Β ζ 4. Θεσσ. 34 ὁ.
 3α Ἀρχ.Κ. Α ε 6 ι. δ 18 ὁ. Β β 4 ι. γ
 10 ι.
 4 Ἀρχ.Κ. Α γ 10 ι. δ 6 ι. ε 4 ι. Β γ
 14 ι. ε 12 ι. ζ 6 ι. Θεσσ. 11 ι. 55 ὁ.
 Μακεδ. πίν. 32 ὁ.

- 4α Θεσσ. 19 ι.
 4β Ἀρχ.Κ. Α ε 6 ὁ.
 5 Θεσσ. 17 ι.
 6 Ἀρχ.Κ. Β β 5 ι. Γ δ' 9 ι. 10 ι. Θεσσ.
 34 ι. 37 ι. 42 ι.
 6α Ἀρχ.Κ. Α β 2 ι. β 8 ι. δ 18 ι. Θεσσ.
 79 ι.
 6β Ἀρχ.Κ. Α β 10 ι. Β γ 14 ι.
 7 Θεσσ. 18 Α. ι.
 7α Θεσσ. 18 Α. ι.
 8 Ἀρχ.Κ. Α α 3 ι. δ 6 ι. 10 ι. ε 8 ι.
 8α Ἀρχ.Κ. Α β 6 ι. γ 5 ι. δ 9 ι.
 8β Ἀρχ.Κ. Β θ 10 ι.
 8γ Ἀρχ.Κ. Α β 4 ι. ζ 6 ι. Β ζ 16. Θεσσ.
 18 Γ.
 8δ Ἀρχ.Κ. Α θ 9 ι.

ΠΙΝΑΞ Γ'.

- 1 Αιτ. 3 ὁ. 22 ἰ. ἈγοΚ. Α α 5 ἰ. 8 4.
Β γ 2. η 1. ζ 1 ἰ. 10 ὁ. Γ β 1 ὁ.
γ 1 ἰ. ὁ. 8² 2 ἰ. δ⁴ 1. 5. 6. 8 ἰ. 9
ἰ. ε 2 ἰ. 4 ὁ. 6 ὁ. ζ 2 ἰ. 3 ἰ. 7 ὁ.
ἈρχΚοιν. Β β 2 ἰ. 8 2. ζ 1. Θεσσ.
14 ἰ. 15 ἰ. 29 ἰ. 43 ἰ. 52 ἰ.
- 1α ἈγοΚ. Β γ 7 ἰ. ζ 4 ὁ. θ 17 ἰ. ὁ. Γ
δ⁴, 2 ἰ.
- 1β Αἰών Β φ 3 ἰ. (Μεσολόγγυ).
- 2 ἈγοΚ. Α η 1 ἰ. θ 1 ἰ. Β θ 4 ἰ. Γ δ⁴
6 ὁ. 7 ἰ. ὁ. 8² 9 ὁ. 10 ὁ. 8³ 1 ἰ. ὁ.
δ⁴ 6 ὁ. Ἀράχ. 2 ὁ. Θεσσ. 32 ἰ. ὁ.
51 ἰ. 56 ἰ. ὁ. Θρακ. 16, 1 ἰ. 28 ὁ.
- 2α ἈγοΚ. Α ε 9 ἰ. ὁ. η 2 ἰ. Β ε 8 ὁ. ζ
13 ὁ. Γ β 2 ὁ. γ 2 ἰ. ὁ. 8² 2 ὁ. ε 3
ἰ. Αἰών. Β φ. 1. ὁ. (Δράμα). Ἡπ.
Χρ. Γ σ. 299 εἰς 2. Θεσσ. 68 ἰ. 85
ἰ. ὁ.
- 2β ἈγοΚ. Α γ 9 ἰ. Β ζ 1. η 7 ἰ.
- 2c Αἰών Β φ. 2 ἰ. (Παξοί). ἈρχΚοιν.
Γ α 1.
- 2d ἈγοΚ. Β η 14 ἰ.
- 2e Αιτ. 20.
- 3 ἈγοΚ. Β β 1 ἰ. ε 5 ἰ. ὁ. η 10 ὁ. 15
ἰ. Θεσσ. 36 ὁ. Θρακ. 4. Μακεδ.
πίν. 83 ἰ.
- 3α ἈγοΚ. Β β 4 ἰ. δ 5 ὁ. ε 8 ὁ. η 11
ὁ. ι 5 ὁ. ζ 13 ἰ. Γ δ³ 6 ὁ. Θεσσ.
16 ἰ. 38 ὁ. Θρακ. 1 ἰ. 5 ἰ. 16, 2 ἰ.
Μακεδ. πίν. 9 ὁ. 83 ὁ.
- 3β ἈγοΚ. Α δ 16 ἰ. ζ 4 ἰ. Β α 1 ἰ.
- 3c ἈγοΚ. Α β 2 ἰ. γ 2 ἰ. δ 5 ἰ.
3d Θεσσ. 38 ὁ. 54 ἰ. 76 ὁ.
- 3e ἈγοΚ. Γ α 3 ὁ. δ³ 2 ἰ. Θεσσ. 38 ἰ.
48 ἰ. 76 ἰ. 79 ὁ.
- 3f ἈγοΚ. Α α 7 ἰ. β 3 ἰ. 9 ἰ. δ 16 ὁ.
ζ 5 ἰ.
- 4 ἈγοΚ. Α θ 5 ἰ. Β η 12 ὁ. ι 2 ἰ. Θεσσ.
13 ἰ. 18 Β ἰ. 55 ἰ. Μακεδ. πίν.
81 ἰ.
- 4α ἈγοΚ. Α θ 10 ἰ. Β ε 2. λ 10 ἰ. ὁ.
Θεσσ. 27 ἰ. Καστορ. 28 ἰ
- 4β ἈγοΚ. Α θ 10 ἰ.
- 4c Θρακ. 20.
- 5 ἈγοΚ. Α β 8 ὁ. δ 17 ἰ. ὁ. λ 8 ὁ.
Β λ 8 ὁ. Γ β 6 ἰ. δ² 5 ἰ. ΑρχΒυζ.
Μν. Γ σ. 188. Θεσσ. 36 ἰ. Θρακ. 6 ἰ
- 5α ἈγοΚ. Α β 9 ὁ. Β γ 5 ἰ. 12 ὁ. δ 5 ἰ.
ε 8 ἰ. θ 1 ἰ. λ 9 ἰ. ὁ. ν 5 ἰ. Γ δ⁴
10 ὁ. Αἰών Β φ. 1 ἰ. (Δράμα).
Θεσσ. 44 ἰ. 73 ἰ.
- 5β ἈγοΚ. Α β 3-9 ἰ. ζ 5.
- 5c ἈγοΚ. Β γ 6 ἰ.
- 5 Θεσσ. 78 ἰ.
- 5α ἈγοΚ. Β β 6 ἰ. Αἰών Α φ. 12. Θεσσ.
81 ἰ.
- 6β Αἰών Α φ. 12 ὁ. Θεσσ. 49 ἰ. 50 α' ὁ.
- 6c Θεσσ. 50 β' ὁ.
- 7 Θεσσ. 37 ὁ. 44α. α' ὁ. 48 ὁ. Μακεδ.
πίν. 82 ὁ.
- 7α Θεσσ. 42 ὁ. 44α β' ὁ.

ΠΙΝΑΞ Δ'.

- 1 ἈγοΚ. Α α 2 ἰ. 5 ὁ. 7 ἰ. ὁ. β 4. η
3 ἰ. θ 16 ἰ. Β α 5. γ 3. 16 ἰ. ε
1. η 2. θ 5 ἰ. ζ 5 ἰ. 15 ἰ. 16 ἰ.
λ 1. 4. μ 1 ἰ. 5 ἰ. ὁ. ν 1 ἰ.
Γ γ 3. δ² 11 ὁ. δ³ 8 ὁ. δ⁴ 7. ζ
4 ἰ. 8 ἰ. ὁ. Αἰών Α φ. 5. Ἀραχ.
8 ἰ. Ἀρχ. Κοιν. Α α 1. 2. γ 1. 2. ε
1. 2. 3.
- 1α ἈγοΚ. Β ε 1 ἰ. ζ 16 ἰ. ὁ. Γ β 3 ἰ. ὁ.
8 ἰ. γ 3 ἰ. ὁ. Θεσσ. 18 Γ ἰ. 26 ἰ.
45 ἰ. 46 ἰ. 47 ἰ.
- 2 ἈγοΚ. Β ε 7. ὁ. Γ δ² 11 ὁ. Θεσσ.
47 ὁ. ΤεχνΧρ. Ζ 4 (Μυκῆναι).
- 2α ἈγοΚ. Α α 6 ὁ. Β α 3 ἰ. η 4 ἰ. 17 ὁ.
λ 11 ἰ. ὁ. μ 8 ἰ. ὁ. Γ δ³ 3 ὁ. ζ 9 ἰ.
ὁ. Αἰών Α φ. 11 ἰ. (Θεσσαλία).
Θεσσ. 42 ὁ.
- 2β ἈγοΚ. Α α 1 ἰ. γ 1 ἰ. ι 1 ἰ.
- 2c WasmM. VII 247 = Θεσσ. 89 ὁ.
- 3 ἈγοΚ. Α θ 15 ὁ. 16 ὁ. Β δ 1 ἰ. 3 ἰ.
ὁ. 4 ἰ. ὁ. ι 5 ὁ. Θεσσ. 69 ὁ.
- 3α ἈγοΚ. Β β 3 ἰ. Ἀραχ. 12 ὁ. Θεσσ.
70 ἰ. Θράκ. 7 ἰ.
- 3β ἈγοΚ. Α θ 2 ἰ. Β α 2 ἰ.
- 3c ἈγοΚ. Β β 6 ὁ. Θεσσ. 81α α' ὁ. 87 ὁ.
3d Καστορ. 5 α' ὁ. 13 β' ὁ.

3ε Αἰών Α' φ. 2 σ. 56—57. ἩπΧρ. 3
(σ. 297) εἰζ. 1.
3f Καστορ. 35 β' ὄ.
4 ἈγοΚ. Αθ 6 ἰ. Θεσσ. 57 ὄ. 58 ὄ.
4α ἈγοΚ. Γ δ³ 10 ἰ. ὄ. Θεσσ. 59 ὄ. 71 ἰ.
4β ἈγοΚ. Β δ 6 ὄ Θρακ. 8. 19 ἰ. 21 ἰ.
Μακεδ. πίν. 43.
4c ἈγοΚ. Α θ 4 ἰ.
4d ἈγοΚ. Β δ 6 ἰ.
5 ἈγοΚ. Α η 8 ὄ. Β β 4 ὄ. 5 ὄ. γ
10 ὄ. 11 ἰ.
εα ἈγοΚ. Β β 4 ὄ. μ 3 ἰ. Γ δ² 11 ἰ.
Θεσσ. 44α β' ὄ.

5β Θεσσ. 88 ἰ.
5c ἈγοΚ. Γ β 6 ὄ.
5d ἈγοΚ. Γ δ² 7 ἰ.
6 ἈγοΚ. Α α 3 ἰ. γ 3 ἰ. 10 ἰ. δ 10 ἰ.
ε 4 ἰ. 8 ἰ. Β α 6 ἰ. γ 14 ἰ. κ 6 ἰ.
μ. 2 ἰ.
6α ἈγοΚ. Α β 5 ἰ. γ 4 ἰ. 13 ἰ. δ 19 ἰ.
Γ ζ 6 ἰ. ἈρχΚοιν. Α β 1.
6β ἈγοΚ. Α β 6 ἰ. 10 ἰ. γ 5 ἰ. δ 9 ἰ.
ζ 8 ἰ.
6c ἈγοΚ. Β θ 7 ἰ.
7 Θεσσ. 18 Γ.
8 ἈγοΚ. Β α 7 ἰ.

ΠΙΝΑΞ Ε'.

1 ἈγοΚ. Β ι 6 ἰ.
2 ἈρχΒυζΜν. Β' σ. 185. 186.
2α Θεσσ. 64 ἰ.
2β Θεσσ. 65 ἰ.
2c Θεσσ. 86 ἰ.
3 ἈγοΚ. Β γ 4 ἰ. Θεσσ. 66 ἰ. 67 ἰ.
3α Θεσσ. 62 ὄ.
4 ἈγοΚ. Β ι 6 ὄ. Καστορ. 33 ἰ.
4α ἈγοΚ. Γ δ³ 5 ὄ. 6 ὄ. 7 ὄ. Θεσσ.
80α, α' ὄ. 88 ὄ. Καστορ. 29 β' ὄ.
4β ἈγοΚ. Γ α 3 ὄ. δ² 5 ὄ. 6 ὄ. 7 ὄ.

5 ἈγοΚ. Γ γ 6 ὄ. Θεσσ. 60 ὄ.
5α Θεσσ. 63 ἰ. 72 β' 5.
5β Θεσσ. 81α β' ὄ.
6 Θεσσ. 72 ἰ.
6α Θεσσ. 82 ὄ.
6β Θεσσ. 80α β' ὄ.
6c Καστορ. 5 β' ὄ.
7 Ἐκθεσις 19 ἰ. WasmM. VIII 248
— Θεσσ. 90. 91 ὄ.
7α ἈρχΒυζΜν. Δ σ. 201. Καστορ. 28 α' ὄ.
8 ἈγοΚ. Β κ.

ΠΙΝΑΞ ζα.

1 ἈγοΚ. Α η 4 ἰ. Β η 3 ἰ. Γ β 8 ὄ. δ¹
8 ὄ. δ² 3 ἰ. ε 7 ὄ. θ 16 ὄ. Ἀρχ.
Κοιν. Α γ 1. ζ 1. Β α 1. 2. β 1.
γ 1. ε 1. Αἰτ. 22 ὄ. Ἀράχ. 10 ὄ.
Θεσσ. 43 ὄ. 45 ὄ. 46 ὄ.
2 ἈγοΚ. Γ δ¹ 4 ἰ. δ² 6 ἰ. Αἰτ. 25 ὄ.
Ἀράχ. 9 ὄ. ἈρχΚοιν. Α γ 2. Β α

2. β 1. 3. δ 1. ζ 2. 4. 5. 6. η 2.
2α ἈγοΣ. 14. ἈρχΚοιν. Α ζ 1.
2β ἈγοΚ. Γ γ 4 ἰ. ἈρχΚοιν. Γ α 1.
3 ἈγοΚ. Β κ 12 ὄ.
4 Ἀρχ. 18 ὄ.
5 ἈρχΚοιν. Β δ 2.

ΠΙΝΑΞ ηβ.

1 ἈγοΚ. Β β 8 ἰ. γ 15. ι κ 15 ἰ. λ 1 ἰ.
Θεσσ. 41 ὄ.
2 ἈγοΚ. Α η 6 ἰ. Β κ 17 ἰ.
3 ἈγοΚ. Α α 4 ἰ. δ 11 ἰ. 21 ἰ. ζ 9 ἰ.
Β γ 9 ἰ. 15 ὄ. ε 5 ἰ. θ 10 ἰ. κ 9 ἰ.
17 ὄ. λ 5 ἰ. ὄ. 6 ἰ. ὄ. μ 4 ἰ. 7 ἰ. ὄ.
ν 4 ἰ. ὄ. Γ α 4 ἰ. ὄ. δ³ 11 ἰ. ὄ.
ἈρχΚοιν. Β ζ 2. Αἰών Α φ. 9 ἰ.
(Ἀθῆναι). Θεσσ. 77 ἰ. 78 ὄ.
3α ἈγοΚ. Β μ 6 ἰ. ὄ.

3β ἈγοΚ. Β λ 12 ἰ. ὄ.
4 ἈγοΚ. Α η 5 ἰ. θ 14 ὄ. Αἰών. Α φ.
8 (Ζάκυνθ.) ἰ. Β φ. 3 ὄ. (Μεσο.
λόγγι). ἈγοΣ 13.
4α Αἰών. Α φ. 8 α' ὄ. (Ζάκυνθ.)
4β Αἰών Α φ. 8 β' ὄ. (Ζάκυνθ.)
5 ἈγοΚ. Α δ 22 ἰ. 23 ἰ.
5α ἈγοΚ. Α γ 11 ἰ.
6 ἈγοΚ. Α θ 13 ἰ. Θεσσ. 77 ὄ.
6α ἈγοΚ. Β ε 6 ἰ.

7 'ΑγοΚ. Β λ 2 ι.
7α 'ΑγοΚ. Β λ 2 ι.
7β 'ΑγοΚ. Γ δ' 7 ι.
8 'ΑγοΚ. Β ζ 2 ι.

9 'ΑγοΚ. Β γ 14 ὀ.
9α 'ΑγοΚ. Β γ 4 ὀ. (πρώτ. συνθέσεως).
9β 'ΑγοΚ. Β γ 1 ὀ. (πρώτ. συνθέσεως).

ΠΙΝΑΞ Ζα.

1 'ΑγοΚ. Α δ 8 ι ι 1 ι. Γ δ' 10 ι. 13 ι.
2 'ΑγοΚ. Α δ 7 ι. Αιών Β φ. 5 ι.
(Καλάμαι)
2α Θεσσ. 28 ι.
2β 'ΑγοΚ. Β δ 2 ι. ι 7 ὀ.
2c Θεσσ. 20 ι. 21 ι.
3 'ΑγοΚ. Α ζ 10 ι. Β δ 8 ὀ. ι 7 ὀ.
3α Θρακ. 10.

3β 'ΑγοΚ. Α β 1 ι. θ 3 ι. Β κ 4 ι.
3c 'ΑγοΚ. Β η 13 ι. Θρακ. 9 ι.
4 'ΑγοΚ. Β ι 7 ι.
4α 'ΑγοΚ. Β β 10 ὀ.
4β 'ΑγοΚ. Β β 9 ὀ.
5 Αιών. Β φ. 5 ὀ. (Καλάμαι)
5α 'ΑγοΚ. Α γ 6 ι.

ΠΙΝΑΞ Ζβ.

1 'ΑγοΚ. Γ δ' 4 ι.
2 'ΑγοΚ. Γ δ' 4 ι.
2α Θρακ. 13.
2β 'ΑγοΚ. Α θ 12 ι.

3 Θρακ. 13.
3α 'ΑρχΒυζΜν. Β' 188 'Αράχ. 12 ὀ.
4 'ΑγοΚ. Α' θ 11 ι.

ΠΙΝΑΞ Ηα.

1 'ΑγοΚ. Δ δ 1 ι. ζ 1 ι. η 4 ι. ὀ. Αιών.
Α' φ. 10 ι. (Σκῦρ.) Δωδ. 4 ι. 24 ὀ.
L' hellén. Γ πιν. 9. Κυκλ. 1 ι.
7 ι. ὀ. Σκῦρ. 13. Oelmann, Haus
37c (Κίμωλος)
2 Κυκλ. 2 ι. 3 ι. 8 ι. L' hellén. Α'
σ. 228 Γ' σ. 176 σχ. 11 (παράλλ.)
3 Κυκλ. 8 ὀ. 9 ι.
3α 'ΑγοΚ. Δ δ 8 ὀ. η 5 ι.
4 Δωδ. 26 ι.
4α 'ΑγοΚ. Δ ζ 9 ι. η 6 ι. Κυκλ. 12 ι.
4β Δωδ. 26 ὀ.
5 Λαογρ. ΙΑ', 81.

5α Κυκλ. 25.
5β 'ΑγοΚ. Δ η 2 ι.
6 Δωδ. 24 ι. 28 ὀ. L' hellén. Γ πιν.
10 Λῆμν. 19.
6α 'ΑγοΚ. Δ δ 3 ι. ζ 2 ι. (πρώτ. συνθέ-
σεως)
7 Κυκλ. 10.
7α Κυκλ. 11, 24 ι.
7β Κυκλ. 24 ὀ.
7c Κυκλ. 22.
8 Κυκλ. 13.
9 Λασιήθι 5.
9α Κυκλ. 17.

ΠΙΝΑΞ Ηβ.

1 'ΑγοΚ. Δ β 8 ι. 9 ι. ὀ.
1α 'ΑγοΚ. Δ ε 2 ι.
2 'ΑγοΚ. Δ α 4 ι. ζ 3 ι. 8 ι. Κυκλ. 23 ι.
2α Κυκλ. 5 ι.
2β 'ΑγοΚ. Δ δ 11 ὀ. ζ 8 ὀ.

2c 'ΑγοΚ. Δ δ 11 ι.
2d 'ΑγοΚ. Δ α 8 ι.
3 'ΑγοΚ. Δ ε 9 ι.
4 'ΑγοΚ. Δ ε 9 ὀ.
4α 'ΑγοΚ. Δ β 3 ι.

ΠΙΝΑΞ Θα.

1 'ΑγοΚ. Δ γ 1 ι. 13 ι. ὀ. δ 6 ι. ὀ. ε 1 ι.
5 ι. ὀ. ζ 4 ι. ὀ. Δωδ. 1 ι. 2 ι. 3 ι.

22 ὀ. 'Ικαρ. 185. L' hellén. Γ pl. 7 και
8. Μύκον. IV. Σάμ. 2. 3. 9.

- 1α Δωδ. 5 ι. 6 ι. Λασήθι 2 (παραλλ.)
 1β Δωδ. 8 ι. Κάροπ. Β' 63.
 1c Δωδ. 7 ι. L' hellén. Α' σ. 226.
 2 Δωδ. 9 ι. 10 ι. 36 ι.
 2α Δωδ. 12 ι. 13 ι.
 3 ἈγοΚ. Δ α 7 ὄ, δ 8 ι. (α' συνθέ-
 σεως σελ. 6), ζ 11 ὄ. Δωδ. 23 ι. ὄ.

- 3α Δωδ. 14 ι. 19 ι. 20 ὄ 21 ὄ.
 3β ἈγοΚ. Δ ζ 11 ι.
 4 Δωδ. 13 ι.
 5 ἈγοΚ. Δ δ 3 ι. 10 ι. ὄ. ζ 5 ι. 6 ι.
 5α ἈγοΚ. Δ δ 9 ι. ζ 9 ι. η 6 ι.
 6 ἈγοΚ. Δ δ 2 ι. Δωδ. 35.
 7 Δωδ. 27 ι. ὄ.

ΠΙΝΑΞ Θβ.

- 1 ἈγοΚ. Δ δ 4 ι. ὄ. 8 ι. ε 4 ι. Αἰών.
 Α φ. 3 (σ. 92—93), 6 (σ. 188—189).
 Δωδ. 16 ι. 17 ι. 18 ι. 31 ι. 33 ι.
 37 ι. Κυκλ. 28 ι.
 1α ἈγοΚ. Δ α 6 ι. γ 2 ι. 14 ι. δ 7 ι.
 ε 6 ι. Λασήθι 3.

- 2 ἈγοΚ. Δ δ 6 ι. (α' συνθ. σελ. 6).
 3 ἈγοΚ. Δ α 2 ι. 3 ι. β 2 ι. 10 ι. γ
 7 ι. 8 ι. 9 ι. δ 11 ι. Δωδ. 15 ι. 29
 ι. 30 ι. 34 ι. Κάροπαθ. Β 347.
 3α ἈγοΚ. Δ δ 5 ι. (α' συνθ.) 12 ι. ε 3 ι.
 4 ἈγοΚ. Δ δ 3 ι. (α' συνθ. σελ. 4).

ΠΙΝΑΞ Θγ.

- 1 ἈγοΚ. Δ γ 4 ι. 5 ι.
 1α ἈγοΚ. Δ α 1 ι. γ 3 ι. 15 ι. ὄ.
 2 ἈγοΚ. Δ η 3 ι.
 2α ἈγοΚ. Δ β 11 ι. γ 10 ι. δ 2 ι. (α'
 συνθέσεως) ΤεχνΧρον. Ζ 8 ι.
 3 ἈγοΚ. Δ β 12 ι. ὄ. ζ 7 ι.

- 3α Δωδ. 32. Μύκονος VIII
 4 ἈγοΚ. Δ ε 8 ι.
 4α ἈγοΚ. Δ γ 16 ι.
 5 ἈγοΚ. Δ γ 17 ι.
 6 ἈγοΚ. Δ ε 10 ι. ὄ.

ΠΙΝΑΞ Θδ.

- 1 ἈγοΚ. Δ β 13 ὄ.
 2 ἈγοΚ. Δ α 5 ι. β 4 ι.
 3 ἈγοΚ. Δ β 5 ι.

- 4 ἈγοΚ. Δ β 6 ι. δ 13 ι. ὄ.
 5 ἈγοΚ. Δ ζ 10 ι.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΠΙΝΑΞ Ι'.

- 1 και 2. Χρ. Τσουντα, Ἱστορ. ἀρχ. ἑλλ.
 τέχνης, εἰκ. 3 και 4. B. Rider,
 The greek house εἰκ. 5: κατό-
 ψεις νεολιθικῶν οἰκιῶν τοῦ συν-
 οικισμού Διμηγίου τῆς Θεσσα-
 λίας.
 3 Τσουντα, 33. Rider 19: κατόψεις
 μεγάρων τοῦ ἀνακτόρου τῆς Τί-
 ρυνθος.

- 4 Rider 23: μέγαρον τοῦ ἀνακτό-
 ρου τῆς Φυλαιωπῆς Μήλου.
 5 Τσουντα 5. Rider 24: προϊστορι-
 καὶ οἰκίαι τοῦ Ἰλίου (II πόλεως).
 6 Τσουντα 120: ναὸς τῆς Νεμέσεως
 ἐν Ραμνοῦντι.
 7 Οἰκονόμου, Ὁ ἐκ τοῦ Ἀργείου Ἡ-
 ραίου πῆλ. οἰκίσκος 16: ναὸς τῆς
 Ἀθηνᾶς ἐν Σουνίῳ.

ΠΙΝΑΞ ΙΑ'.

- 1—4 Rider 42. 43. 44. 46. Τσουντα

- 389: κατόψεις οἰκιῶν τῆς Πρηνῆς.

ΠΙΝΑΞ ΙΒ'.

1	και 2. Robinson, Pauly - Kroll RE. Suppl. VII (1940) σ. 258 και 265 : κατοψεις οικιών της Ὀλύμπου.		κατοψεις οικίας της Δήλου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου.
3	Rider 49, b : κατοψεις τῆς παρὰ τὸν Ἰνωπὸν οικίας τῆς Δήλου.	5	Κατοψεις οικίας τῆς πόλεως Κῶ, τὸ πρῶτον δημοσιευομένη [βλ. ἀνωτ. σελ. 47 σημ.].
4	Rider 48, b. Robinson, αὐτ. σ. 271 :		

ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΠΙΝΑΞ ΙΓ'.

1	Zlatev εἰκ. 83 : σπίτι χωρ. Divlia, περιφ. Κιουσταντίλ, ἔτους 1860.		πράκ. περιφ. Φιλιππουπόλεως, ἔτ. 1912.
2	Zlatev εἰκ. 91 : σπίτι χωρ. Οὐζούν-τσεβο, περ. Χασκόβου, ἔτ. 1780.	6	Zlatev εἰκ. 16 : σπίτι παλαιὸ ζαδρούγας χωρ. Zabel ΒΔ Βουλγαρίας.
3	Zlatev εἰκ. 81 : σπίτι χωρ. Γρηγόρ-βο, περιφ. Σόφιας, ἔτ. 1870.	7	Zlatev εἰκ. 78 : σπίτι ζαδρούγας χωρ. Τιορεκόβτσι ΒΔ Βουλγαρίας, ἔτ. 1870.
4	Zlatev εἰκ. 95 : σπίτι χωρ. Κάτω Μητροπόλεως, περιφ. Περνίνας, ἔτ. 1903.	8	Zlatev εἰκ. 76 : σπίτι ζαδρούγας χωρ. Τιορεκόβτσι ΒΔ Βουλγαρίας.
5	Zlatev εἰκ. 91 : σπίτι χωρ. Καραϊν		

ΠΙΝΑΞ ΙΔ'.

1	Zlatev εἰκ. 84 : σπίτι χωρ. Ζατοζένε, περιφ. Μέρκοφ, ἔτους 1890.		ἔτους 1915
2	Zlatev εἰκ. 21 : σπίτι χωρ. Ἑτερα περιφ. Γαβρόβου	4	Zlatev εἰκ. 44 : σπίτι χωρ. Πανέγα περ. Τετέβεν
2a	Zlatev εἰκ. 26 : σπίτι χωρ. Γκράν-τετς περ. Κότελ	4a	Zlatev εἰκ. 46 : σπίτι χωρ. Γκλοζιένε περ. Τετέβεν, ἔτους 1860.
3	Zlatev εἰκ. 23 : σπίτι χωρ. Νεϊζοβο	5	Zlatev εἰκ. 47 : σπίτι χ. Γκλοζιένε περ. Τετέβεν.

ΠΙΝΑΞ ΙΕ'.

1	Zlatev εἰκ. 19 : σπίτι χωρ. Ἑτερα περιφ. Γαβρόβου.		τῆς Βράτσας (Β. Σόφιας) ἔτ. 1890.
2	Zlatev εἰκ. 56 : σπίτι χ. Μπούνοβο τῆς Σρέντνια Γκόρας.	4	Zlatev εἰκ. 35 : σπίτι χ. Ζιεράβνας περ. Αἵμου.
3	Zlatev εἰκ. 88 : σπίτι χ. Μπερσέτς	5	Zlatev εἰκ. 39 : σπίτι χ. Ζιεράβνας περ. Αἵμου.

Η ΟΙΚΙΑ ΤΗΣ ΡΟΔΟΠΗΣ

ΠΙΝΑΞ ΙΣ'.

1	Zlatev εἰκ. 63 : σπίτι χωρίου Λαβί-δοβο Μέσης Ροδόπης, ἔτους 1840.	1a	Zlatev εἰκ. 64 : σπίτι χωρίου Λαβί-δοβο Μέσης Ροδόπης.

- 2 Zlatev εικ. 65: σπίτι χωρ. Βατάκ, ΝΑ Φιλιππουπόλεως, έτους 1882.
- 3 Zlatev εικ. 67, I: σπίτι παλαιό Ροδόπης.
- 4 Zlatev εικ. 67, II: σπίτι καλυβιώτικο Ροδόπης.
- 5 Zlatev εικ. 67, III: σπίτι άστικό Ροδόπης.
- 6 Zlatev εικ. 61: σπίτι χωρίου Πέτκοβο, έτους 1820.
- 7 Zlatev εικ. 62: σπίτι χωρίου Πέτκοβο, έτους 1820.

ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΠΙΝΑΞ ΙΖ'.

- 1 Meringer, Das volkstümliche Haus ni Bosnien und der Hercegovina, εικ. 63: παλαιόν σπίτι έν Predolje της Ερζεγοβίνης.
- 2 Meringer εικ. 66: παλαιόν σπίτι έν Dreznica.
- 3 Meringer εικ. 7: διθάλαμος οίκος Τσιγγάνων έν Dolnja Tuzla.
- 4 Meringer εικ. 41: διθάλαμος οίκος έν Jajce.
- 5 Meringer εικ. 46 και 48: τριθάλαμος οίκος έν Dolnja Tuzla.
- 6 Meringer εικ. 49: τριθάλαμος οίκος έν Travnik.
- 7 Meringer εικ. 71: κάτοψις ίσογείου και άνωγείου οίκου του Travnik.
- 8 Meringer εικ. 73: κάτοψις έτέρως διωρόφου οίκου του Travnik.
- 9 Meringer εικ. 75 και 76: κατόψις άλλης οίκου του Travnik.

ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΠΙΝΑΞ ΙΗ'

ΑΘΗΝΩΝ

- 1 Nopcsa, Albanien, εικ. 1: κάτοψις και τομή ήμιυπογείου καλύβης παρά τὸ Tuzi της βορείου Ἀλβανίας.
- 2 Nopcsa, εικ. 2: ποιμενική καλύβη εις Livadi Bogs.
- 3 Nopcsa, εικ. 17: χειμερινή κατοικία τῶν Klmeni έν Bregumatja.
- 4 Nopcsa, εικ. 18 και 19: χειμερινή κατοικία τοῦ Μπαϊρακτάρη τοῦ Nikshi έν Bregumatja.
- 5 Nopcsa, εικ. 22: κάτοψις μιᾶς οἰκίας εις Bajza της περιφερείας Kastrati.
- 6 Nopcsa, εικ. 23: κάτοψις διωρόφου οἰκίας τοῦ Kolaj.
- 7 Nopcsa, εικ. 25: σπίτι με προστώον (πρόστυλον) έν Brebula.
- 8 Nopcsa, εικ. 24: σπίτι με προστώον (έν παραστάσι) έν Toplana.
- 9 Nopcsa, εικ. 28: σπίτι με προστώον (λείπτον έν τη προσόψει) έν Vuk-saulekaj (Hoti).
- 10 Nopcsa, εικ. 27: κάτοψις τοῦ άνωγείου οἰκίας τοῦ Mali Rencit.
- 11 Nopcsa, εικ. 26: κάτοψις τοῦ άνωγείου οἰκίας τοῦ Mali Rencit.
- 12 Nopcsa, εικ. 30: κάτοψις τοῦ άνωγείου οἰκίας τοῦ Kastrati.
- 13 Nopcsa, εικ. 29: κάτοψις τοῦ άνωγείου οἰκίας έν Serna.
- 14 Nopcsa, εικ. 31: κάτοψις τοῦ άνωγείου οἰκίας τοῦ Kastrati.
- 15 Nopcsa, εικ. 31: κάτοψις τοῦ άνωγείου οἰκίας τοῦ Kastrati.
- 16—19: Διαγράμματα οἰκῶν της Μέσης Ἀλβανίας ἐπὶ τη βάσει της περιγραφῆς τοῦ J. von Hahn, Albanesische Studien, Jena 1854, I σ. 169—170.

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

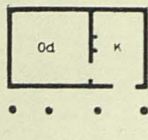
ΑΘΗΝΩΝ

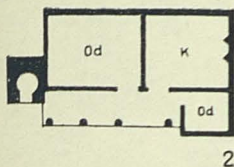
ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΤΙΝΑΞΕ ΙΓ'

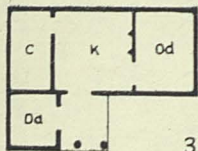
ΜΟΡΦΑΙ ΠΕΔΙΝΗΣ (Ή ΜΟΝΩΡΟΦΟΥ) ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΟΙΚΙΑΣ

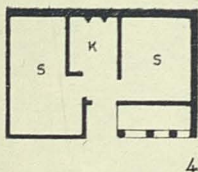
1

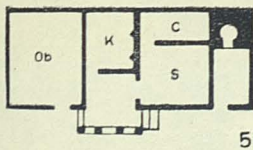
2

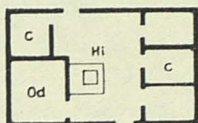
3

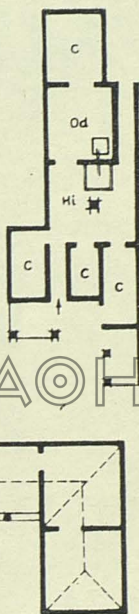
4

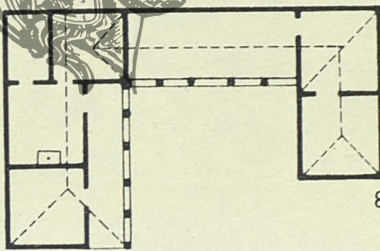
5

6

8

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

C ciller, κελλάρι
Hi hiza, σπίτι, τὸ κύριον δωμάτιον
K kasta, σπίτι, τὸ κύριον δωμάτιον

Ob obor, στάβλος
Od odaja, ὄντιας, δωμάτιον
S soba, δωμάτιον με θερμάστραν

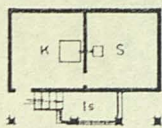
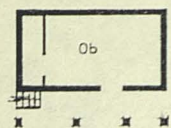

ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

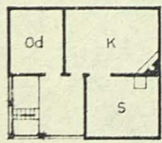
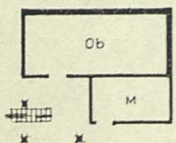
ΠΙΝΑΞ ΙΔ'

ΜΟΡΦΑΙ ΟΡΕΙΝΗΣ (Ἡ ΔΙΩΡΟΦΟΥ) ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΟΙΚΙΑΣ

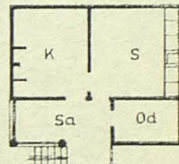
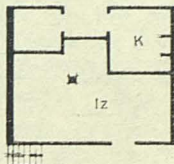
ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΗΣ ΕΚ ΔΥΟ ΑΡΧΙΚΩΣ ΘΑΛΑΜΩΝ ΕΝ ΤΩ ΑΝΩΓΕΙΩ

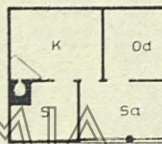
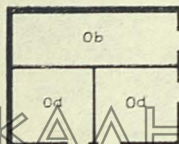
1

2

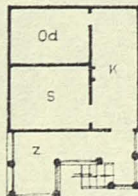
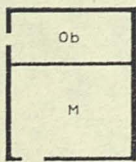
2α

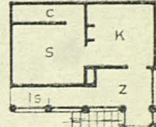
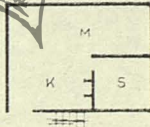
3

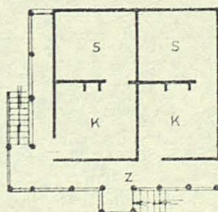
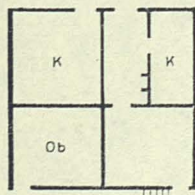
ΑΘΗΝΩΝ

4

4α

5

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- C ciller, κελλάρι
- Is islak, ήλιακός, ξεώστης
- Iz izba, κατώγειον
- κ kasta, σπίτι, τὸ κύριον δωμάτιον
- M maaze, μαγαζί, ἀποθήκη
- Ob obor, στάβλος
- Od odaja, ὀντάς, δωμάτιον
- S soba, δωμάτιον με θερμάστραν
- Sa saivan, saldurma, ὑπόστεγον
- Z zardak, ὑπόστεγον

ΙΣΟΓΕΙΟΝ

ΑΝΩΓΕΙΟΝ

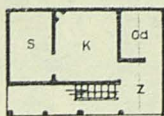
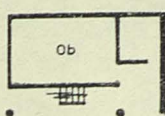

ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

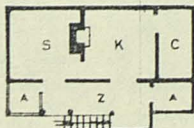
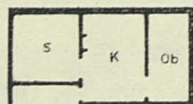
ΠΙΝΑΞ ΙΕ'

ΜΟΡΦΑΙ ΟΡΕΙΝΗΣ (Ἡ ΔΙΩΡΟΦΟΥ) ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΟΙΚΙΑΣ

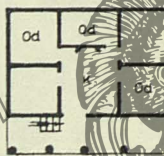
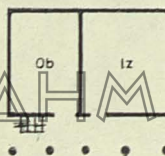
ΣΥΓΚΕΙΜΜΕΝΗΣ ΕΚ ΤΡΙΩΝ ΑΡΧΙΚΩΣ ΧΩΡΩΝ ΕΝ Τῷ ΑΝΩΓΕΙῳ

1

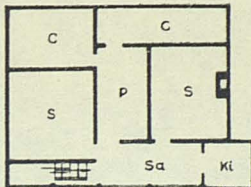
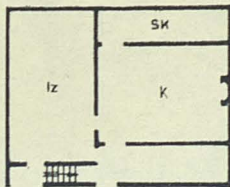
2

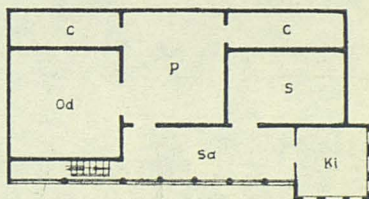
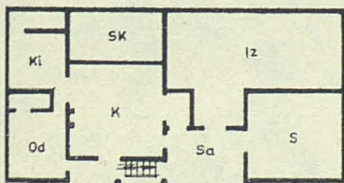
3

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- A hambar, ἀποθήκη
- C ciller, κελλάρι
- Iz izba, κατοίγειον
- K kasta, σπίτι, δωμάτιον με τζάκι
- Ki kioshk, κιόσκι
- Ob obor, στάβλος
- Od odaja, όντας, δωμάτιον
- P prust, μπρούστι, ύπόστεγον
- S soba, δωμάτιον με θερμάστραν
- Sa saldan, saldurna, ύπόστεγον
- Sk skrivalishte, κρούτη, κρουφάνα
- Z zaplak, ύπόστεγον

4

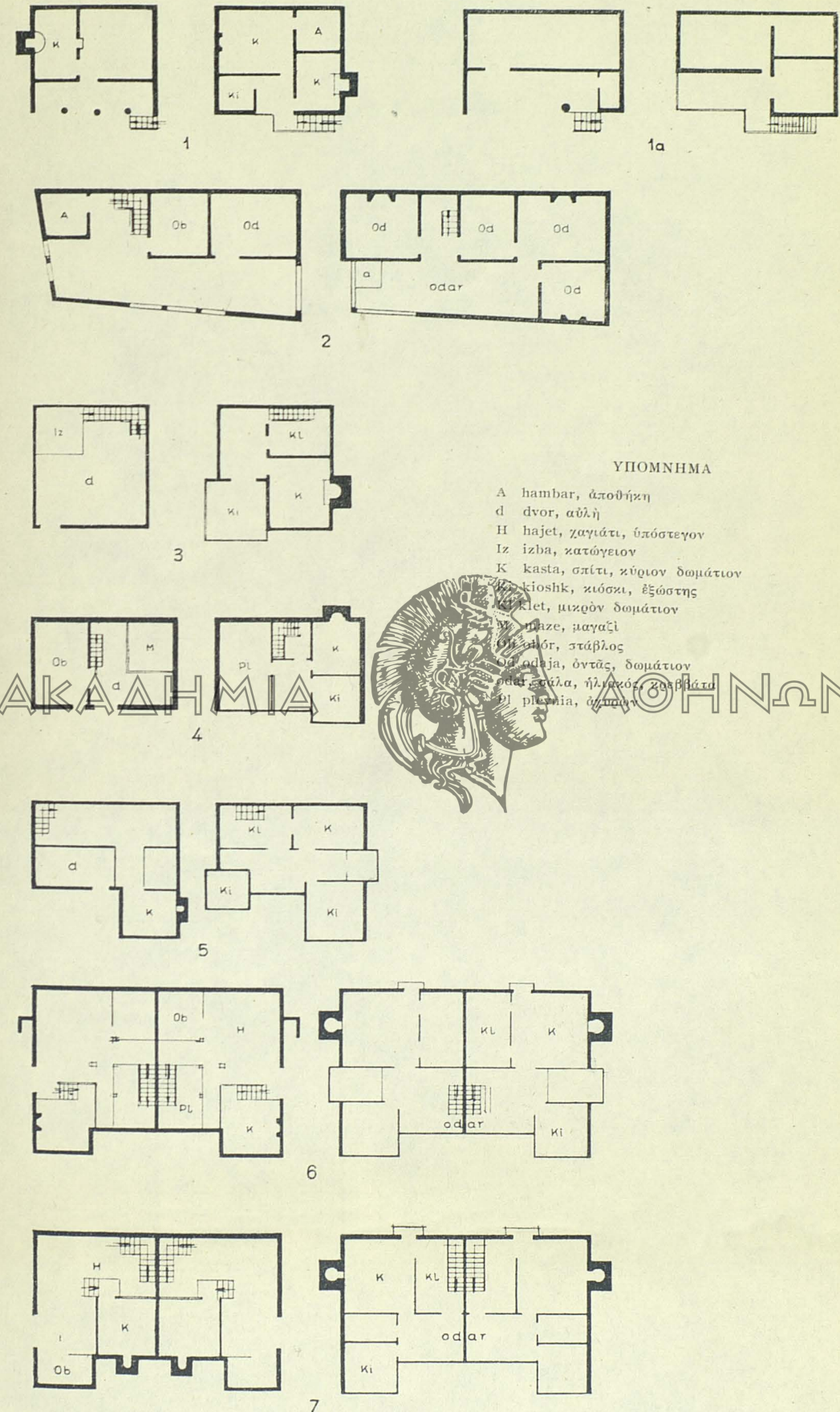

5

ΙΣΟΓΕΙΟΝ

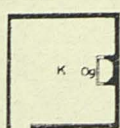
ΑΝΩΓΕΙΟΝ

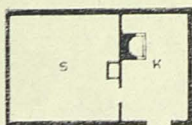
ΕΝ ΤΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, ΑΥΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙ

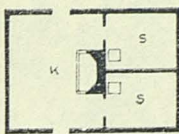
1

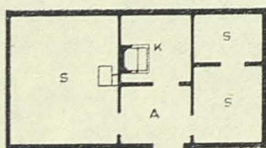
2

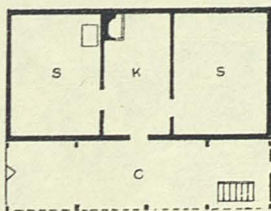
3

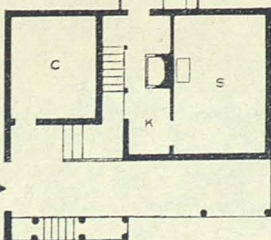
4

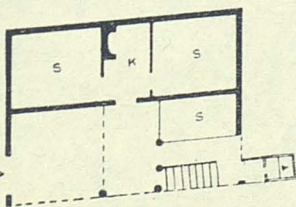
5

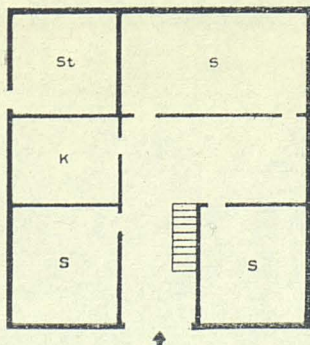
6

7

8

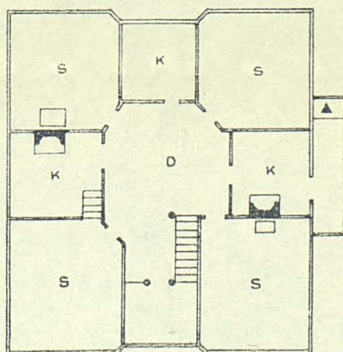
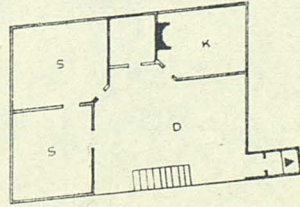
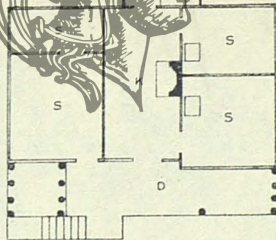

9

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- A aralik, λ. τουρκ. διάδρομος
C ciller, κελλάρι
D divanhana, σάλα, ή κρεβάτα, ό ήλιακός
των έλλην. σπιτιών
K kuc'a, kubinja, σπίτι με έστία, μαγειρείον
S soba, δωμάτιον με θερμάστραν
St σιάβλος
Og ognjishce, έστία (τζάκι)
C zardak, υπόστεγον

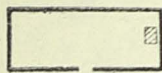
ΙΣΟΓΕΙΟΝ

ΑΝΩΓΕΙΟΝ

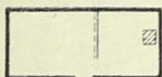

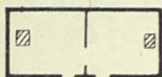
1

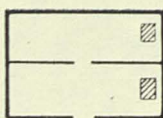
2

3

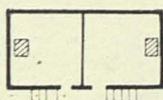
4

5

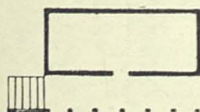
6

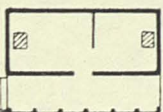
7

13

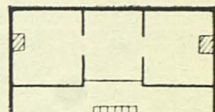
8

9

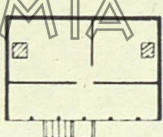
14

16

10

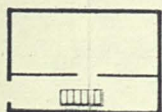
11

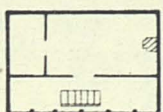
15

17

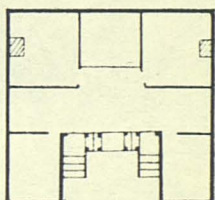
12

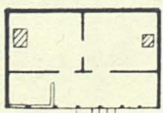
18

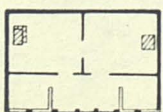
19

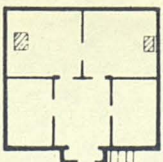
20

21

22

23

ΙΣΟΓΕΙΟΝ

ΑΝΩΓΕΙΟΝ

ΑΝΩΓΕΙΑ

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Εἰς σελ. 131 στ. 5, πίν. Θ α :

2b καὶ 2c Σώχου, Ἡ λαϊκὴ τέχνη στή
Ντῆγο σελ. 17 καὶ 22.

2d Τριποδάκη, Ἡ χωρικὴ κατοικία
στὸ Λασήθι, σχ. 3.

2e Γ. Α. Μέγα, Οἰκήσεις Ἀνδρου. Σπίτι

Δ. Μπαροῦ εἰς Κατάκοιλον (ἀνέκ-
δοτον)

2f Αὐτ. Σπίτι Φρ. Κωσταρά εἰς Ἀποί-
ζια.

2g Αὐτ. Σπίτι Ἰω. Κανάκη εἰς Πα-
λαιόπολιν.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	43	στ.	32	ἀντὶ	Robinson	γούφε	Robinson
>	67	>	1	>	στογγυλὸ	>	στογγυλὸ
>	85	>	18	>	Ἐρζεγοβίνη	>	Ἐρζεγοβίνη
>	100	>	24	>	σημεῖον	>	σημεῖων
>	103	>	6	>	εὐπόρου	>	εὐπόρου
>	131	>	3	>	Δωδ. 13 i	>	Δωδ. 12 i.
>	>	>	29	>	Φυλαιωπῆς	>	Φυλακωπῆς
Πίναξ	Θ'.	>		>	ΤΥΠΟΙ	>	ΜΟΡΦΑΙ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

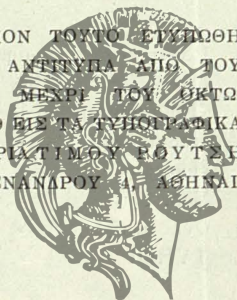
ΑΘΗΝΩΝ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ:

Γεώργιος Ἀναστασίου Μέγας, Πτυχιούχος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1913) καὶ διδάκτωρ τῆς αὐτῆς Σχολῆς (1925), συμπληρώσας τὰς σπουδὰς του εἰς τὰ Πανεπιστήμια Λειψίας καὶ Βερολίνου (1927—1930). Ἀπὸ τοῦ 1936 διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ τοῦ 1947 ἑκτακτος καθηγητὴς τῆς Λαογραφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. (Ὁδὸς Γ. Ἰακωβίδου 26, Ἀθήναι).

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΟΥΤΟ ΕΥΧΕΘΗ
ΕΙΣ 1000 ΑΝΤΙΓΡΑΦΑ ΑΠΟ ΤΟΥ
ΑΠΡΙΛΙΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΟΚΤΩ-
ΒΡΙΟΥ 1949 ΕΙΣ ΤΗ ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΑ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΤΙΜΟΥ ΕΟΥΤΕΝ
ΟΛΟΣ ΜΕΝΑΠΟΥ ΑΣΗΧΑΙ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΣΕΙΡΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

Τὸ Ὑπουργεῖον Ἀνοικοδομήσεως ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἰδρύσεώς του εἶχε νὰ ἐκπληρώσῃ πολλοὺς σκοποὺς :

Νὰ ἐνημερώσῃ τὰς Ὑπηρεσίας του καὶ τοὺς συνεργαζομένους μετ' αὐτοῦ τεχνικοὺς καὶ ἐργολάβους, νὰ μορφώσῃ εἰδικὰ στελέχη, νὰ διαδώσῃ τὴν ἰδέαν τῆς ἀνοικοδομήσεως καὶ νὰ κατατοπίσῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ ξένους εἰς τὰ σχετικὰ προβλήματα. Εὐθὺς ἀμέσως, ὅμως, κατεδείχθη ὅτι πᾶσα προσπάθεια διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν αὐτῶν μὲ παλαιάς μεθόδους, δηλαδή μὲ τὴν δημοσίευσιν ἰδιαιτέρων ἐγκυκλίων, πολυγράφησιν ἢ καὶ πολλαπλὴν δακτυλογράφησιν συμβολαίων μετ' ἐργολάβων, φωτοτυπικὴν ἀντιγραφὴν τῶν σχεδίων τῶν διαφόρων ἔργων κ. ο. κ., θὰ ἦτο πολὺ δαπανηροτέρα καὶ θὰ ἀπησχόλει τὴν Ὑπηρεσίαν καὶ ὅλους τοὺς ἐνδιαφερομένους ἐπὶ πολὺ περισσότερον χρόνον παρ' ὅσον ἐὰν ἐγένετο κανονικὴ δημοσίευσις ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων.

Σκοπός, ἐπομένως, τῆς σειρᾶς τῶν Ἐκδόσεων εἶναι νὰ ἱκανοποιήσῃ ὅλας αὐτάς τὰς ἀνάγκας κατὰ τὸν πρακτικώτερον καὶ οἰκονομικώτερον διὰ τὸ Κράτος τρόπον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

2. ΤΙ ΕΙΝΑΙ Αἱ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Συμφώνως μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ, εἰς τὴν σειράν τῶν Ἐκδόσεων τοῦ Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως περιλαμβάνονται ὅλα τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα εἶναι σχετικὰ μὲ τὸν οἰκισμὸν καὶ τὴν ἀνοικοδομῆσιν τῆς χώρας καὶ ἔχουν ὡς σκοπὸν νὰ προαγάγουν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνοικοδομήσεως καὶ νὰ διευκολύνουν τὸ ἔργον τῆς μέσα εἰς τὰ εὐρύτερα πλαίσια, εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἐνταχθῇ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ.

ΑΘΗΝΑΝ

3. ΣΥΝΤΑΞΙΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Ὅλοι αἱ μελέται παραμένουν πνευματικὴ ἰδιοκτησία τῶν συγγραφέων των, οἱ ὁποῖοι ἄλλοτε εἶναι ἄτομα, ἄλλοτε ὁμάδες, ἄλλοτε Διευθύνσεις ἢ Τμήματα τοῦ Ὑπουργείου καὶ ἄλλοτε ὁλόκληρον τὸ Ὑπουργεῖον, ὅπως ἀναφέρεται συγκεκριμένως εἰς κάθε δημοσίευμα.

Γίνονται δεκτὰ δημοσιεύματα, μελέται καὶ ἄλλαι ἐργασίαι εἴτε τοῦ ἰδίου τοῦ Ὑπουργείου, εἴτε συνεργατῶν αὐτοῦ, εἴτε ἀκόμη καὶ ἄλλων ἰδιωτῶν, ἐφ' ὅσον ἐξυπηρετοῦν τὴν ἀνοικοδόμησιν. Αἱ σχετικαὶ μελέται ὑποβάλλονται εἰς τὴν Ὑπηρεσίαν Ἐκδόσεων τοῦ Ὑπουργείου.

Οἱ συγγραφεῖς δὲν ἀμείβονται διὰ τὰς μελέτας αὐτάς. Λαμβάνουν ἀπλῶς 100 ἀντίτυπα ὡς συγγραφικὰ δικαιώματα, χωρὶς νὰ ἔχουν ὅμως τὸ δικαίωμα νὰ τὰ διαθέσουν δι' ἐμπορικοὺς σκοποὺς. Ἡ πώλησις τῶν ἐκδόσεων γίνεται μόνον ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Ἀνοικοδομήσεως καὶ τὰ ἐντεταλμένα παρ' αὐτοῦ γραφεῖα καὶ βιβλιοπωλεῖα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΕΩΣ

ΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ

Α'. ΣΕΙΡΑ (Σχήμα 16ον—17,5×25)

1. Οικιστική 'Ανάλυση . . . . . *Κ. Α. Δοξιάδη*
1946—σελ. 244, δρχ. 24.000 ('Εξηντλήθη)
2. Πίνακες Καταστροφών Οικοδομῶν τῆς 'Ελλάδος
1946—σελ. 144, δρχ. 12.000 ('Εξηντλήθη)
3. Οικοδομική Πολιτική διὰ τὴν 'Ανοικοδόμησιν
τῶν Οικισμῶν τῆς Χώρας . . . . . *Κ. Α. Δοξιάδη*
1946—σελ. 68, δρχ. 6.000 ('Εξηντλήθη)
4. Θεσσαλικαὶ Οικήσεις . . . . . *Γ. Α. Μέγα*
1946—σελ. 116+πίν. 46, δρχ. 18.000 ('Εξηντλήθη)
6. Πῶς τίθεται τὸ 'Ελληνικὸν Πρόβλημα . . . . . *Α. Ι. Δελένδα*
1946—σελ. 204, δρχ. 24.000 ('Εξηντλήθη)
7. Οικιστικὴ Πολιτικὴ διὰ τὴν 'Ανοικοδόμησιν
τῆς Χώρας με' ἓνα εἰκαστικόν σχέδιο
1947—σελ. 178, δρχ. 18.000 *Κ. Α. Δοξιάδη*
8. Πρόγραμμα καὶ Κανονισμοὶ ἔργων 'Ανοικο-
δομήσεως . . . . . *Δ)χσεως' Αγο. Κατασκευῶν*
1946—σελ. 278, δρχ. 27.000 ('Εξηντλήθη)
9. Θυσίαι τῆς 'Ελλάδος στὸν Δεύτερον Παγκόσμιον
Πόλεμον . . . . . *Κ. Α. Δοξιάδη*
1946—σελ. 47, δρχ. 6.000 ('Εξηντλήθη)
10. Τεχνικαὶ Προδιαγραφαὶ ἔργων 'Ανοικοδομήσεως
1946—σελ. 208, δρχ. 27.000 ('Εξηντλήθη)
11. Καταστροφῆς Οικισμῶν . . . . . *Κ. Α. Δοξιάδη*
1946—σελ. 72, δρχ. 9.000 ('Εξηντλήθη)
13. 'Η Διοικητικὴ Ἀναδιοργάνωσις τῆς Χώρας . . . . . *Κ. Α. Δοξιάδη*
1948—σελ. ιβ' + 100, δρχ. 12.000
14. 'Ο Ἡλιασμός εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν
Πολεοδομίαν . . . . . *Α. Ν. Δοῖζου*
1946—σελ. 240, δρχ. 24.000 ('Εξηντλήθη)
15. Πρακτικὰ Συσκέψεως Ἀνοικοδομήσεως
(25—27 Ἀπριλίου 1946) . . . . . *'Υπ. Ἀνοικοδομήσεως*
1946—σελ. 120, δρχ. 12.000 ('Εξηντλήθη)
16. Ἀγροτικαὶ Κατασκευαὶ καὶ Ἐγκαταστάσεις . . . . . *Σ. Π. Κυδωνιάτου*
1947—σελ. 432, δρχ. 48.000 ('Εξηντλήθη)
19. Θυσίαι τῆς 'Ελλάδος, Αἰτήματα καὶ Ἐπανορθώ-
σεις στὸν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον
1947—σελ. 112, δρχ. 12.000 *Κ. Α. Δοξιάδη*
21. Ἡ Δωδεκάνησος. Τόμος Α'.—Γενικὴ Περιγραφή
1947—σελ. ια' + 316, δρχ. 36.000 *'Υπ. Ἀνοικοδομήσεως*

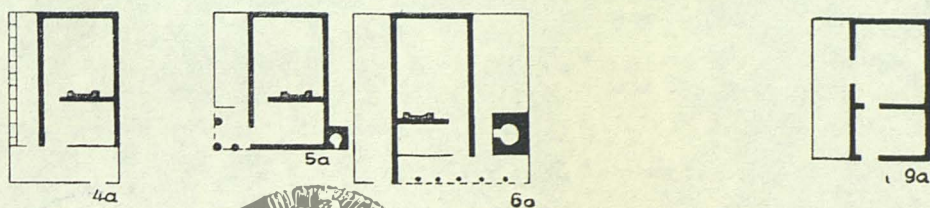
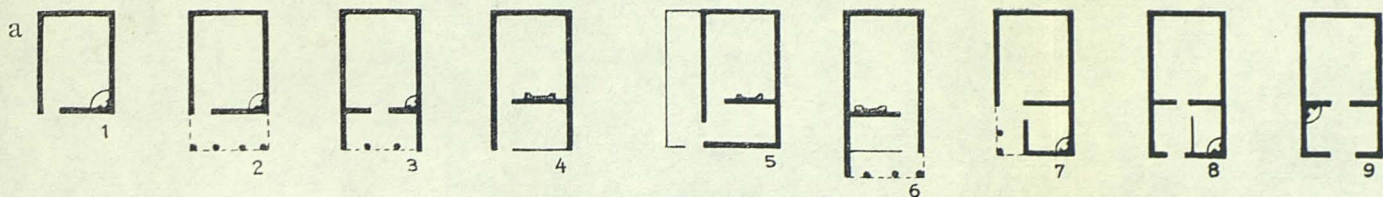
(Συνέχεια)

GREEK HOUSE

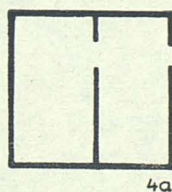
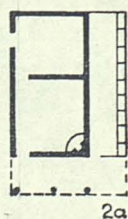
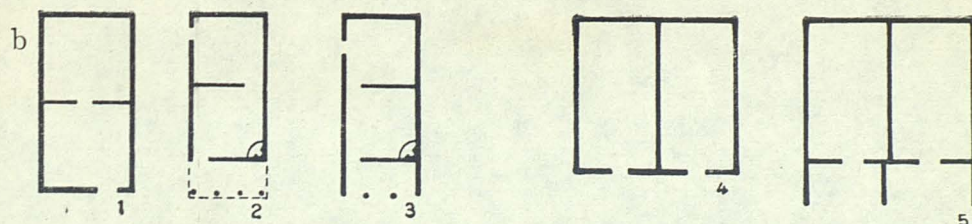
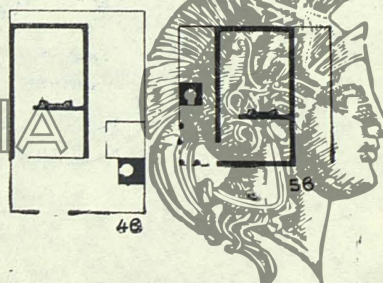
PLATE I

TYPES OF NARROW FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

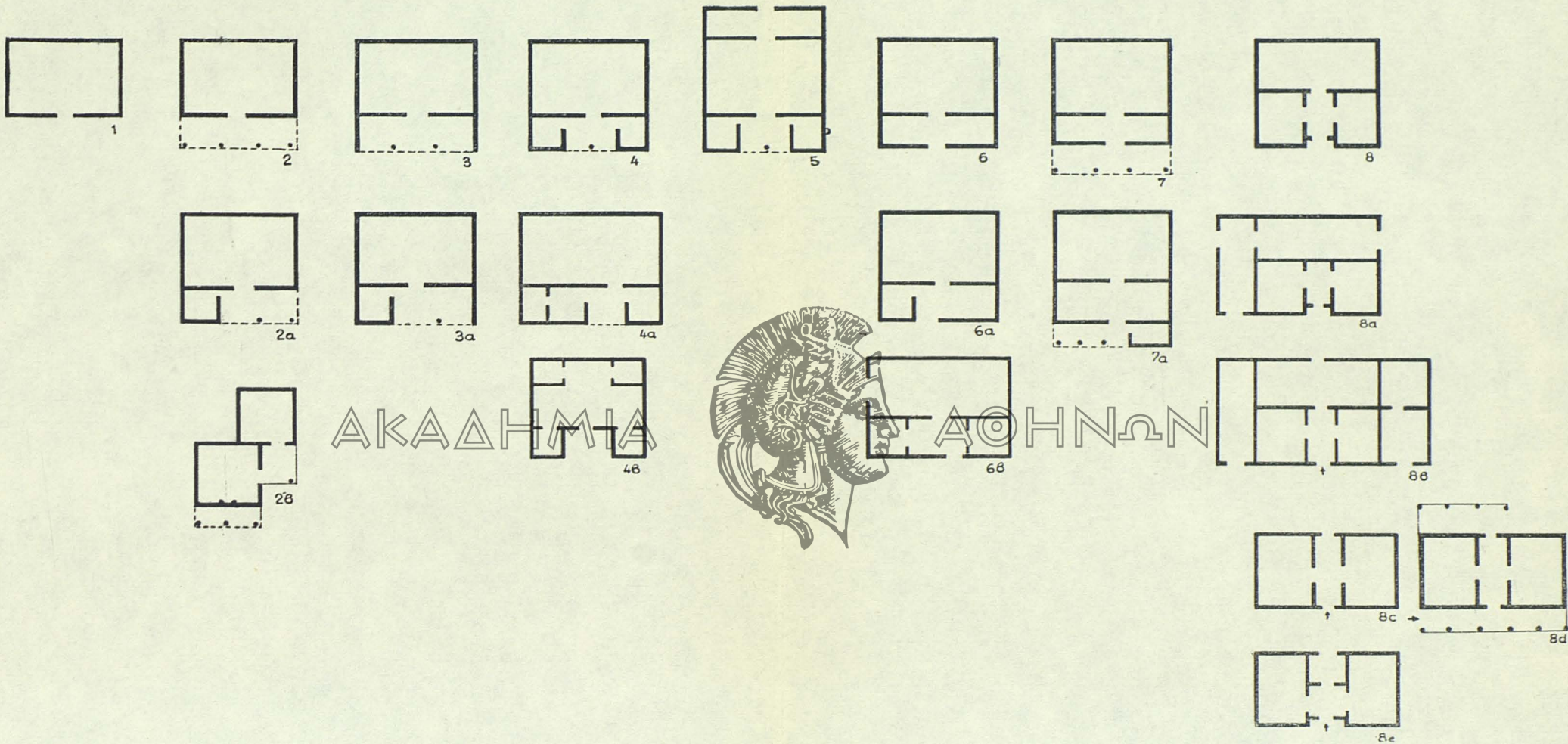
ΑΘΗΝΩΝ

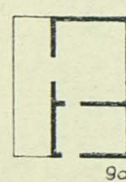
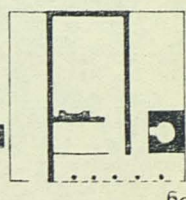
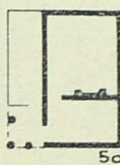
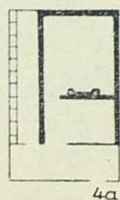
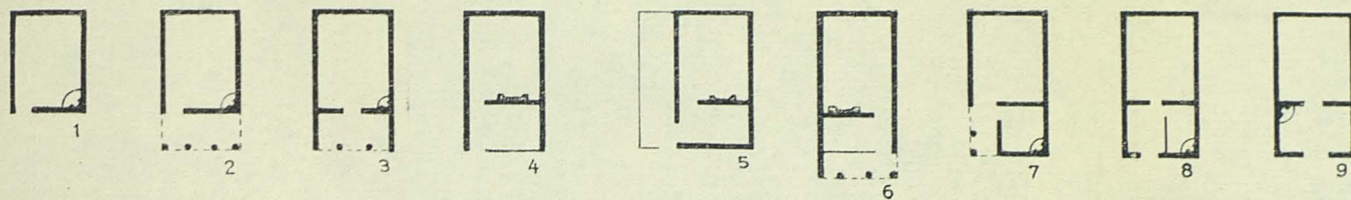
GREEK HOUSE

TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF;
THEY ORIGINALLY CONSISTED OF ONE ROOM.

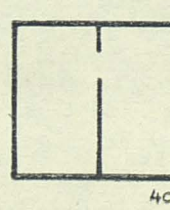
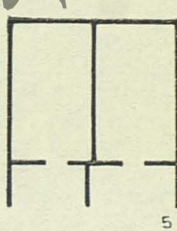
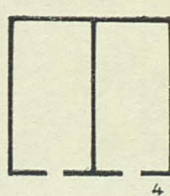
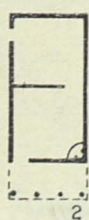

ΜΟΡΦΑΙ ΣΤΕΝΟΜΕΤΩΠΟΥ ΟΙΚΙΑΣ ΜΕΤ' ΑΜΦΙΚΛΙΝΟΥΣ ΣΤΕΓΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

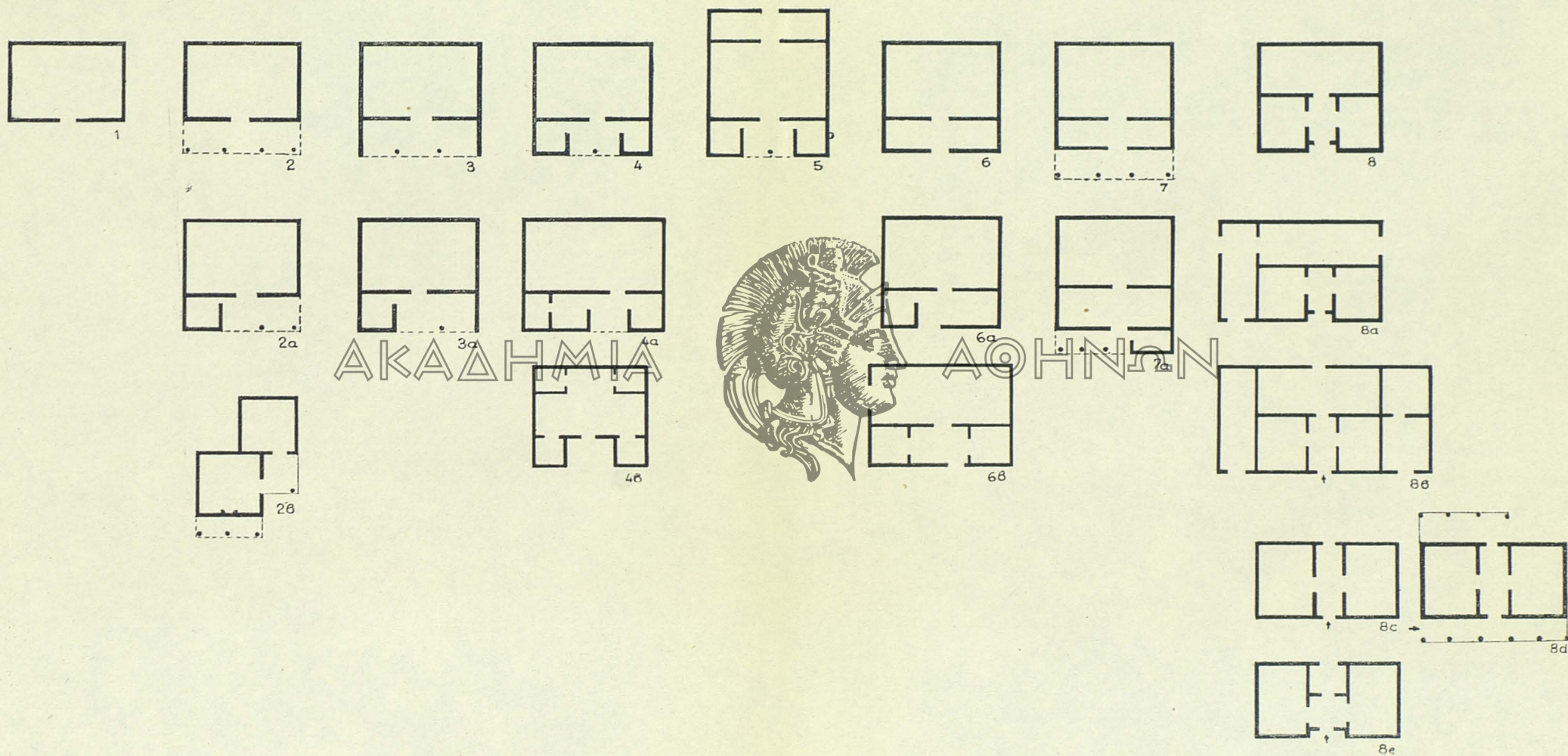

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΜΟΡΦΑΙ ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΜΕΤ' ΑΜΦΙΚΛΙΝΟΥΣ ΣΤΕΓΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΗΣ ΕΞ ΕΝΟΣ ΑΡΧΙΚΩΣ ΘΑΛΑΜΟΥ

ΠΙΝΑΞ Β'

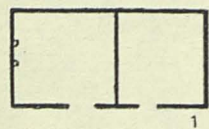

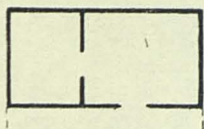
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΜΟΡΦΑΙ ΣΤΕΝΟΜΕΤΩΠΟΥ ΜΕΤ' ΑΜΦΙΚΛΙΝΟΥΣ ΣΤΕΓΗΣ ΟΙΚΙΑΣ
ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΗΣ ΕΚ ΔΥΟ ΑΡΧΙΚΩΣ ΘΑΛΑΜΩΝ

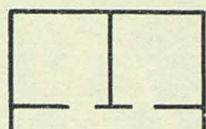
ΠΙΝΑΞ Γ'

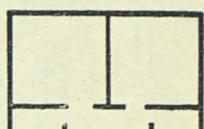
1

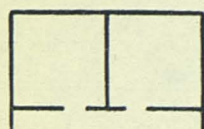
2

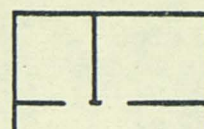
3

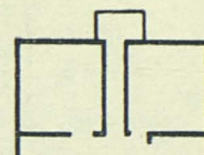
4

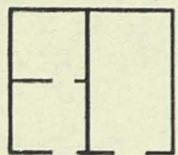
5

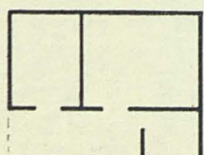
6

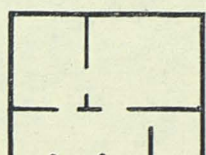
7

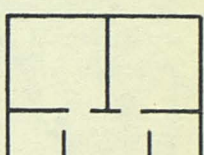
1a

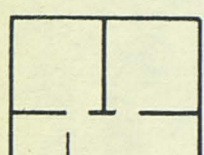
2a

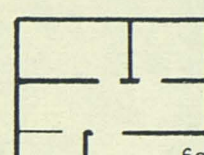
3a

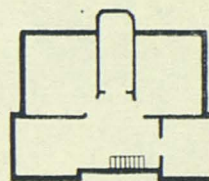
4a

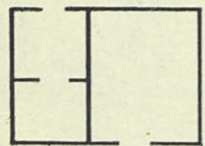
5a

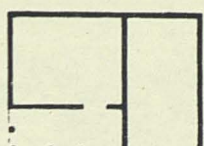
6a

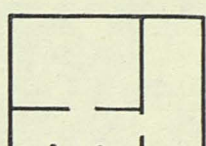
7a

1b

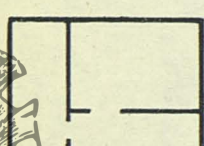
2b

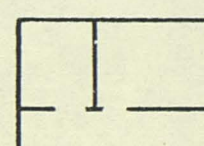
3b

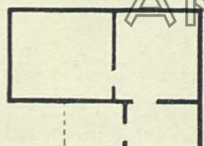
4b

5b

6b

2c

3c

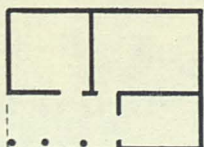
4c

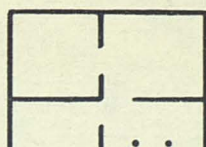
5c

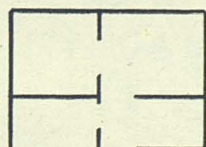
6c

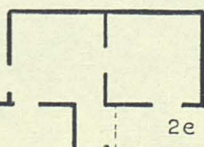
2d

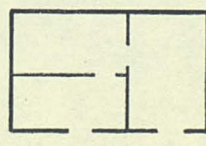
3d

3e

2e

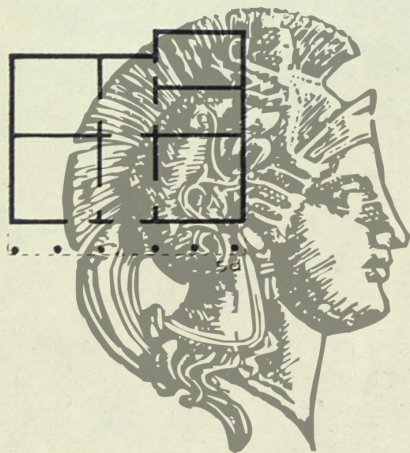

3f

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

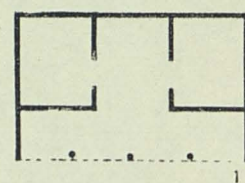

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

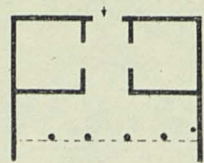
ΜΟΡΦΑΙ ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΜΕΤ' ΑΜΦΙΚΛΙΝΟΥΣ ΣΤΕΓΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΗΣ ΕΚ ΤΡΙΩΝ ΑΡΧΙΚΩΣ ΧΩΡΩΝ, ΩΝ Ο ΜΕΣΟΣ ΑΝΟΙΚΤΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΡΟΣΤΩΟΝ

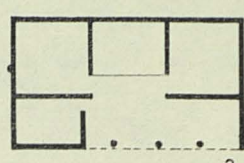
ΠΙΝΑΞ Ε'

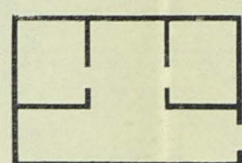
1

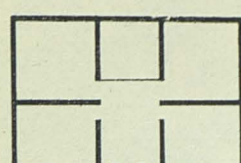
2

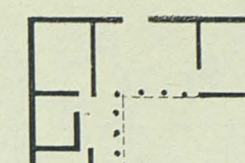
3

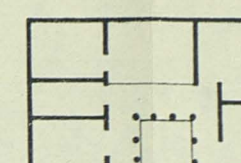
4

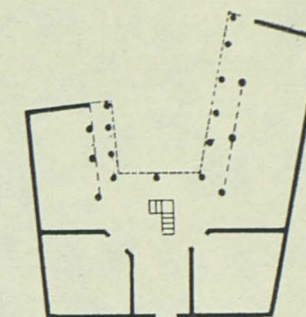
5

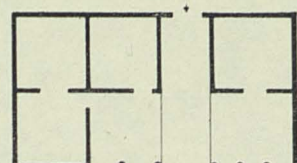
6

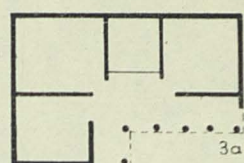
7

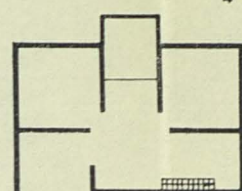
8

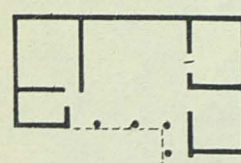
2a

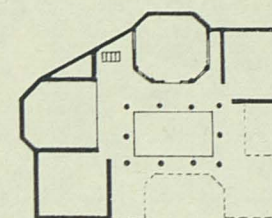
3a

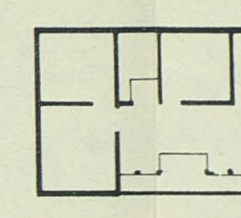
4a

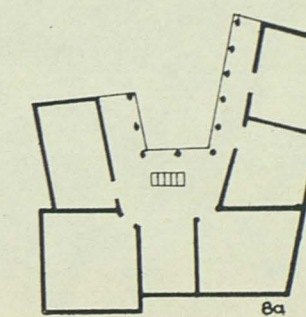
5a

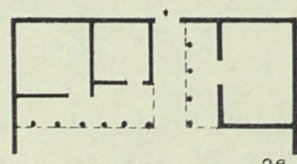
6a

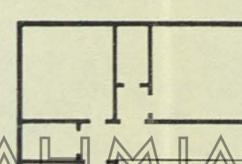
7a

8a

2b

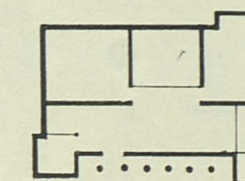
4b

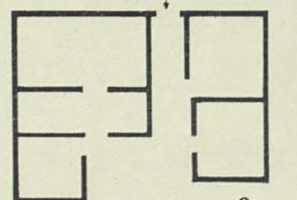
5b

6b

6c

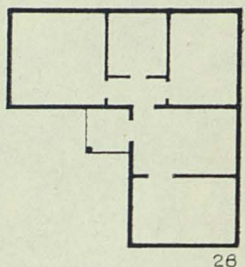
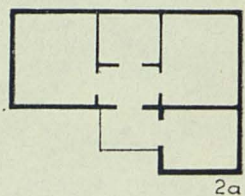
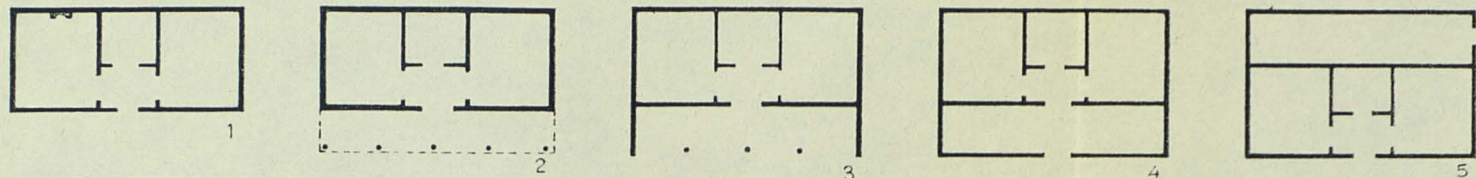
2c

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

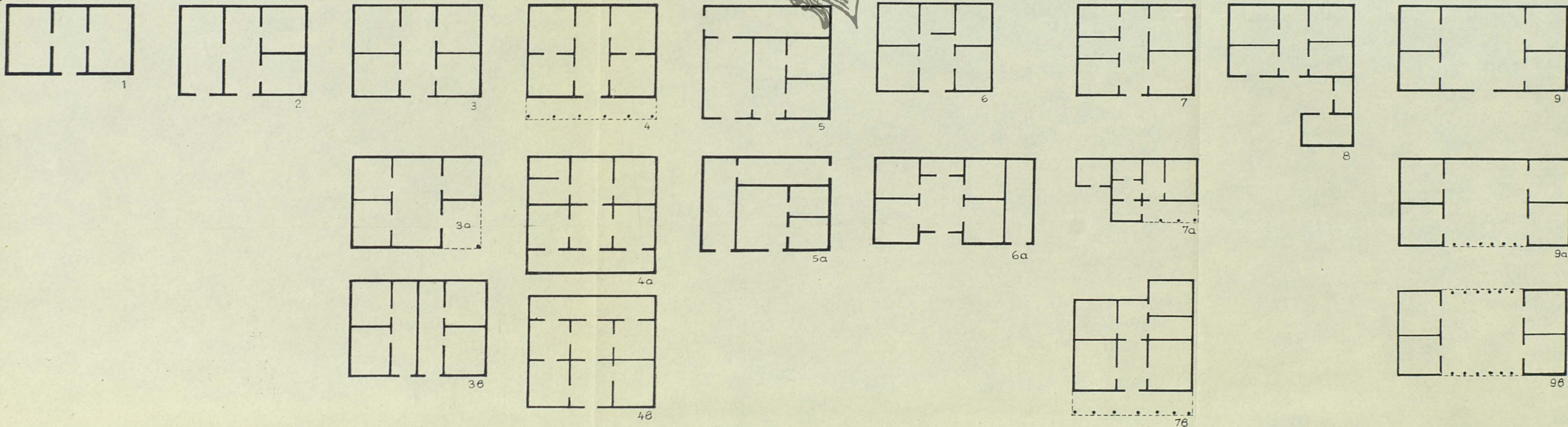
ΑΘΗΝΩΝ

α.

β.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

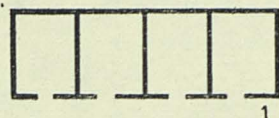
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΜΟΡΦΑΙ ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΜΕΤ' ΑΜΦΙΚΛΙΝΟΥΣ ΣΤΕΓΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

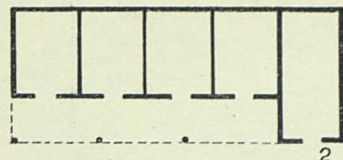
ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΗΣ ΕΚ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΚΑΙ ΠΛΕΟΝ ΧΩΡΩΝ

ΠΙΝΑΞ Ζ'

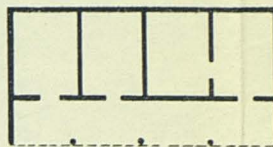
α.

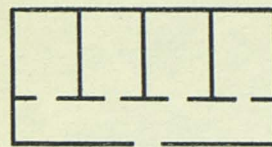
1

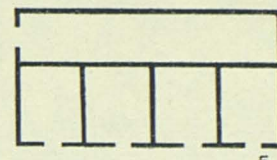
2

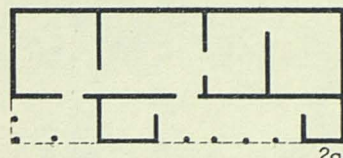
3

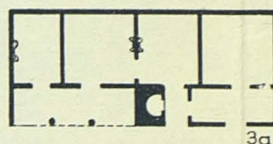
4

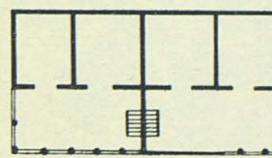
5

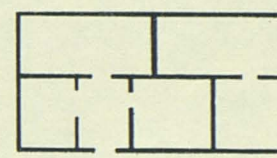
2a

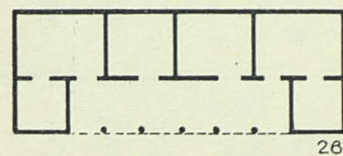
3a

4a

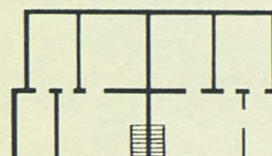
5a

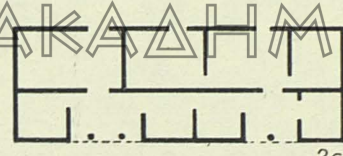
2b

3b

4b

2c

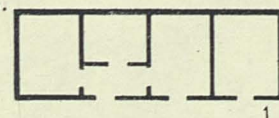

3c

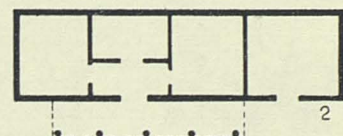

4c

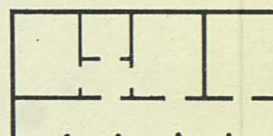
β.

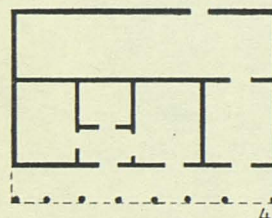
1

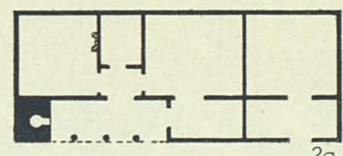
2

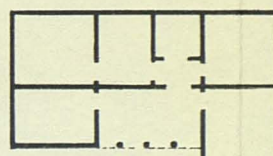
3

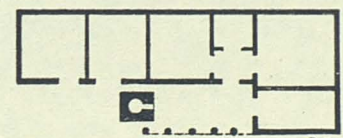
4

2a

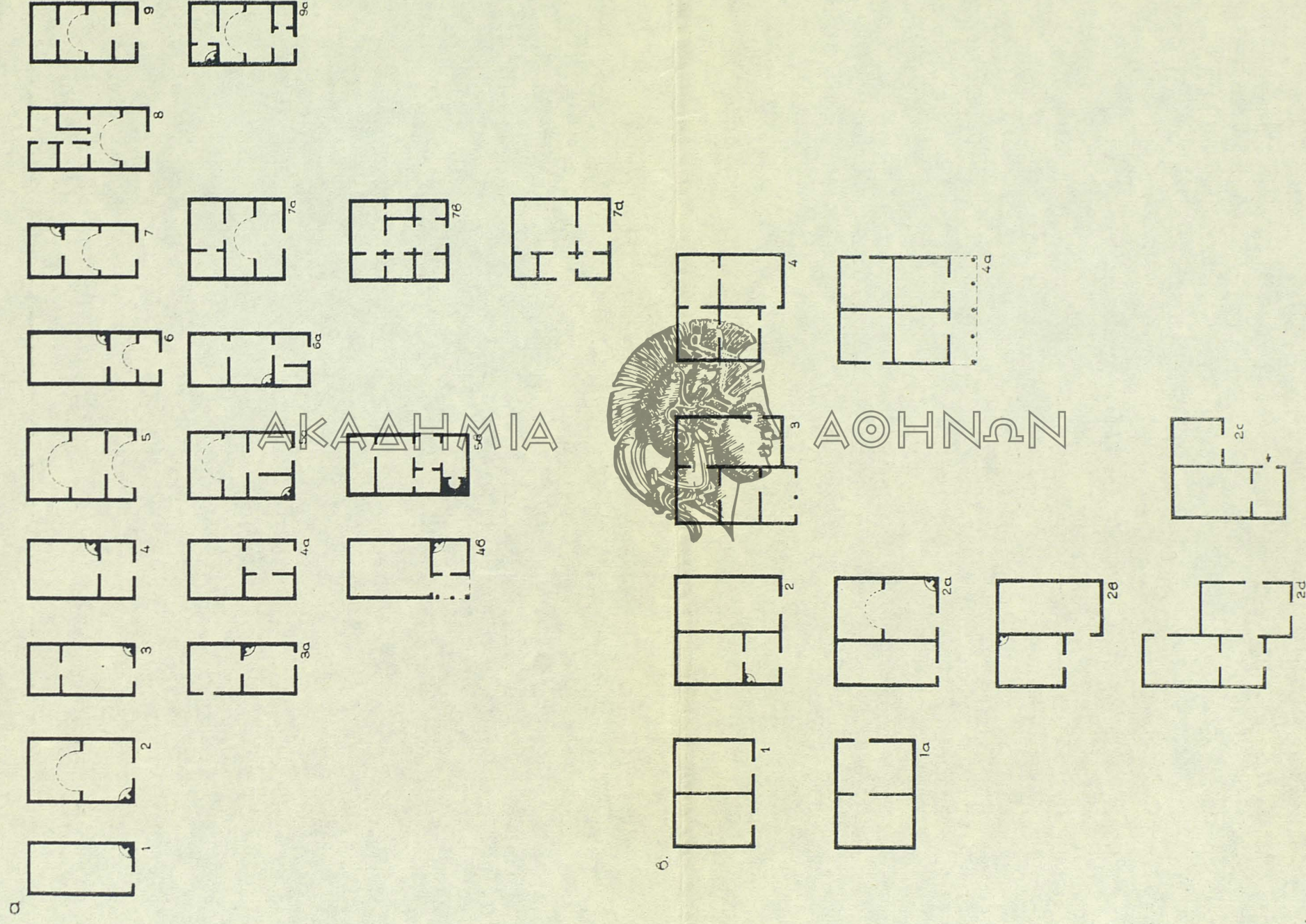
3a

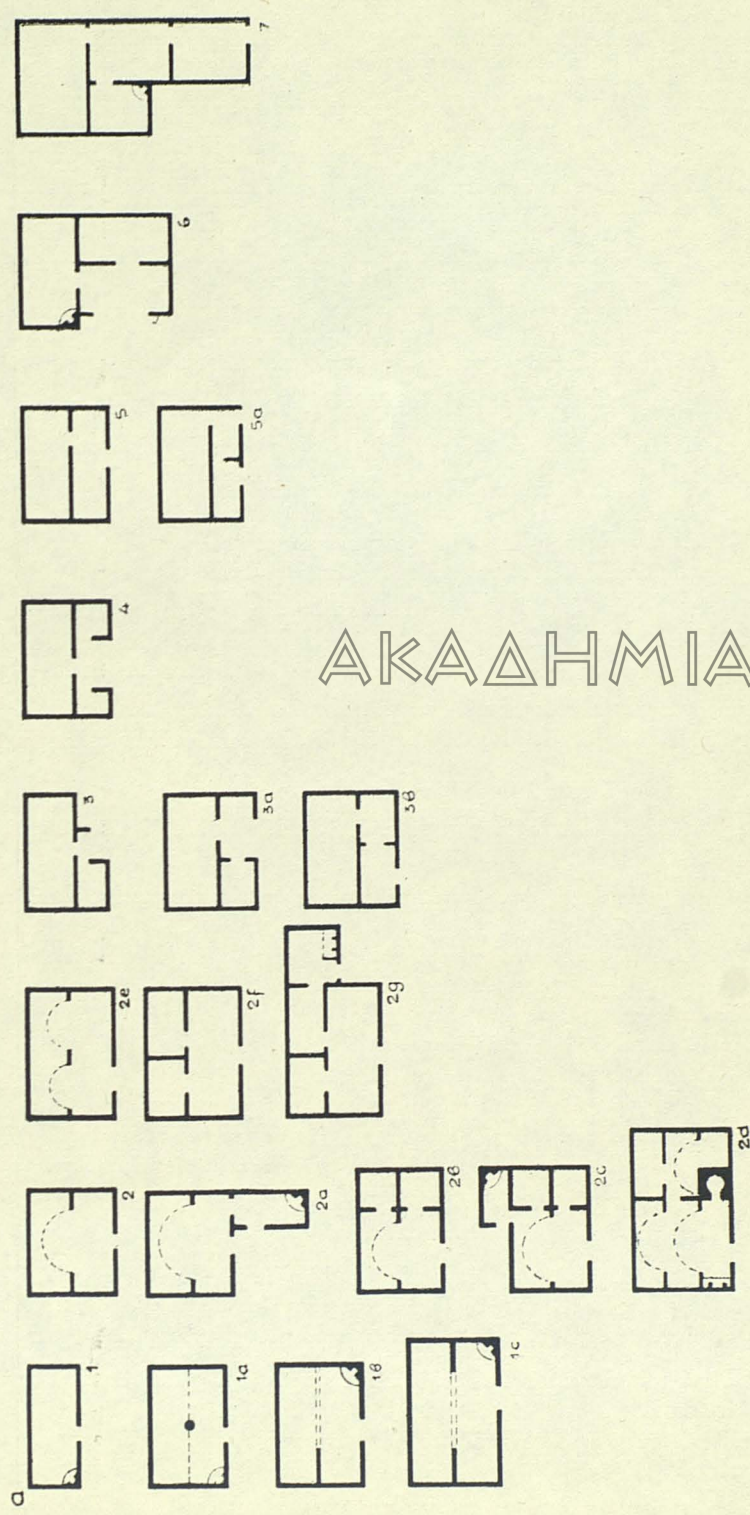
2b

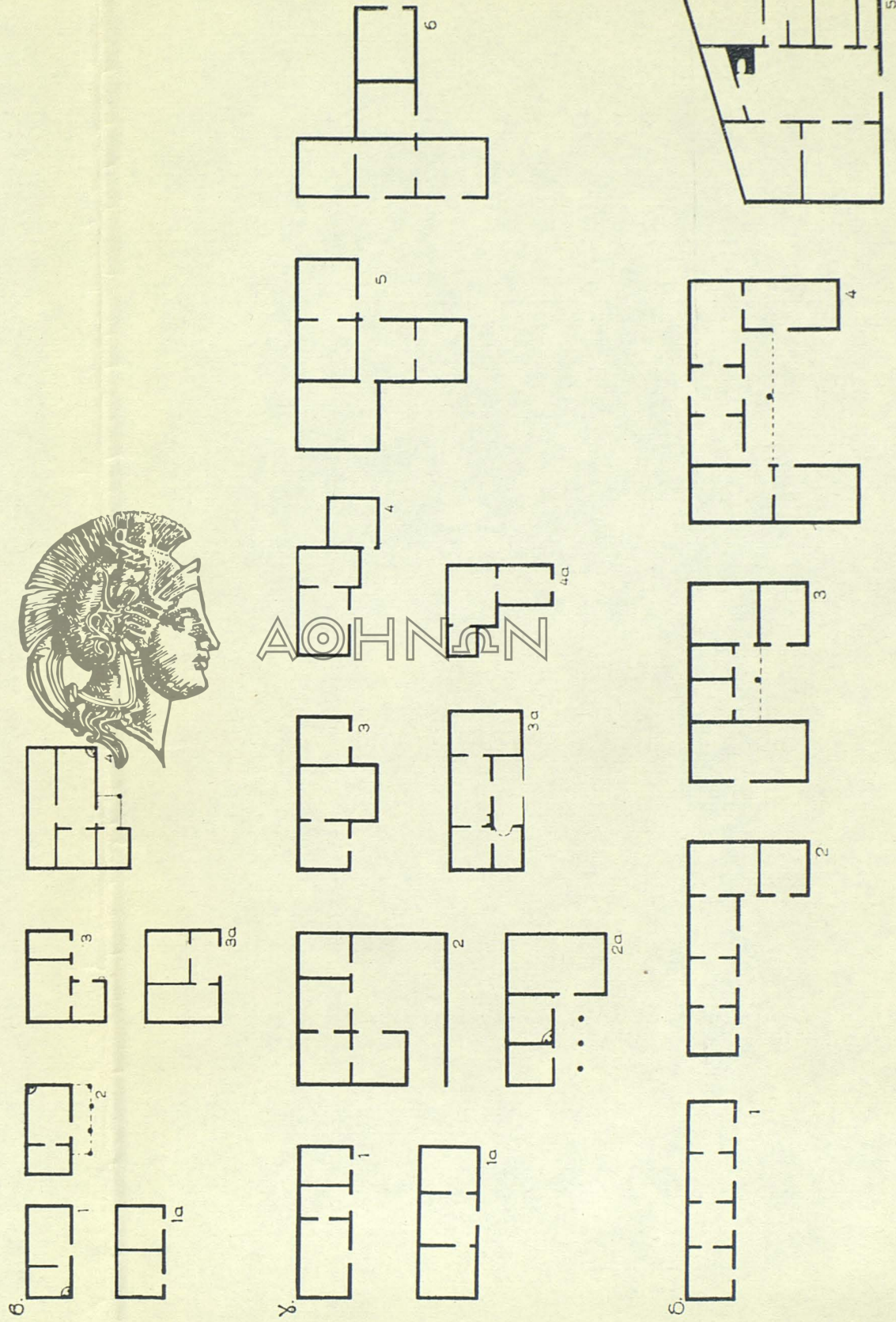
ΜΟΡΦΑΙ ΣΤΕΝΟΜΕΤΩΠΟΥ ΟΙΚΙΑΣ ΜΕΘ' ΟΡΙΖΟΝΤΙΟΥ ΣΤΕΓΗΣ (ΔΩΜΑΤΟΣ)

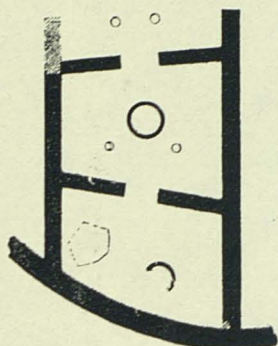

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

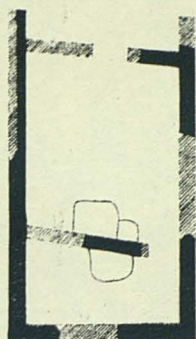

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ   ΠΙΝΑΞ I
ΤΥΠΟΙ ΑΡΧΑΙΟΥ ΜΕΓΑΡΟΥ

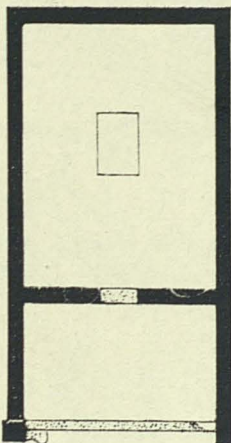
1

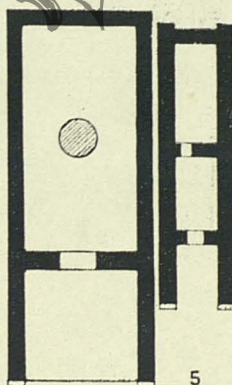
2

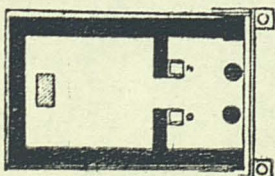
3

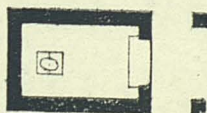
4

5

6

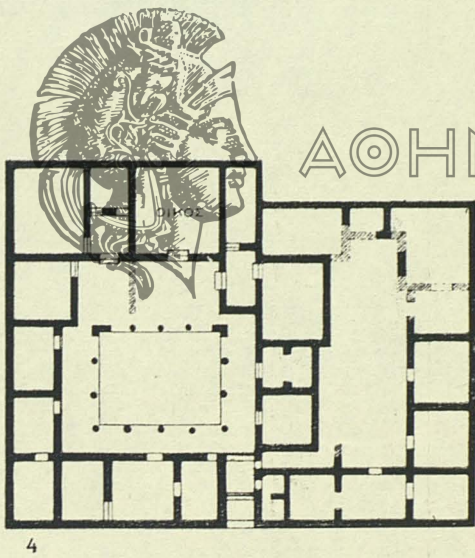
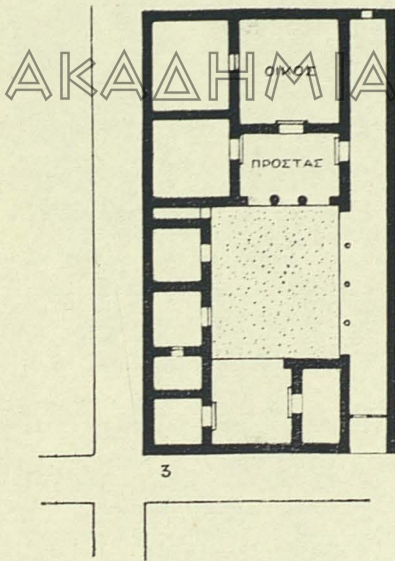
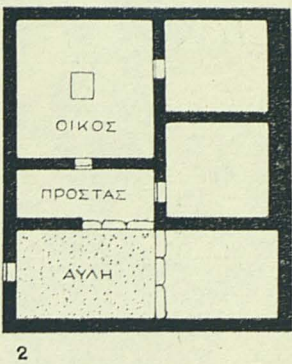
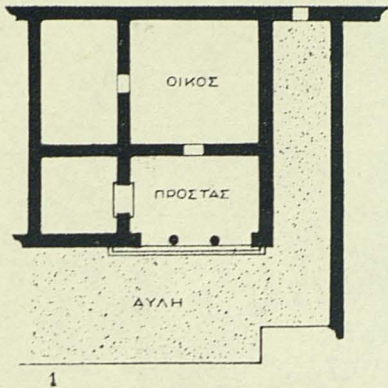

7

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΟΙΚΙΑΙ ΜΕΓΑΡΟΕΙΔΕΙΣ ΠΡΙΗΝΗΣ

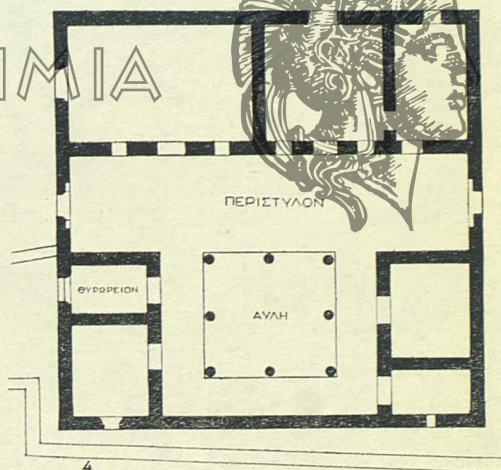
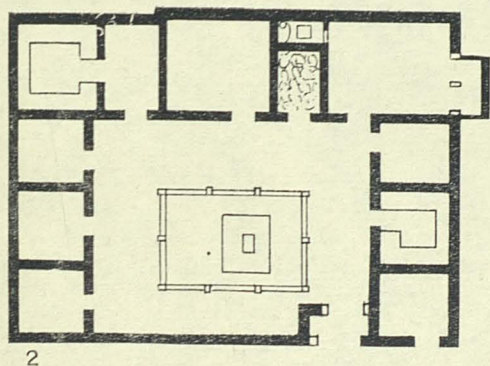
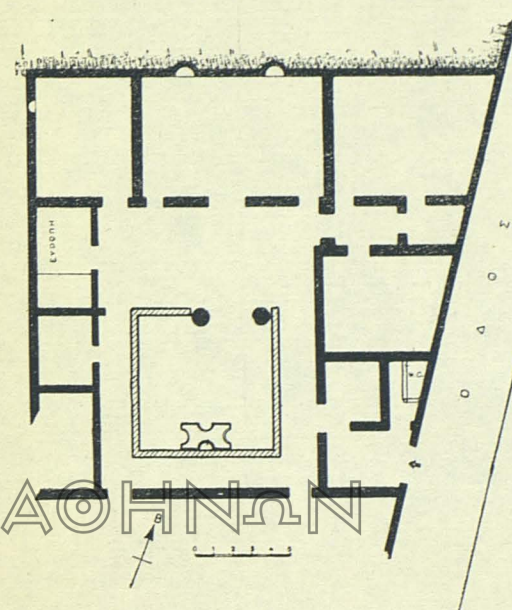
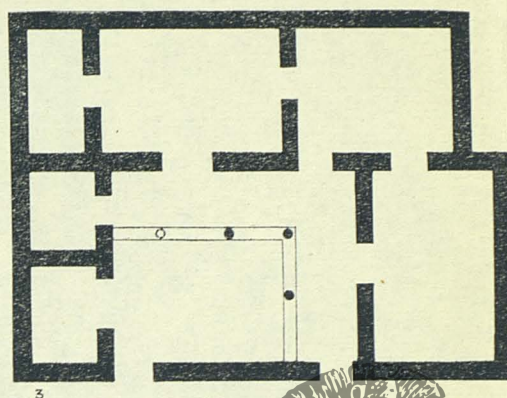
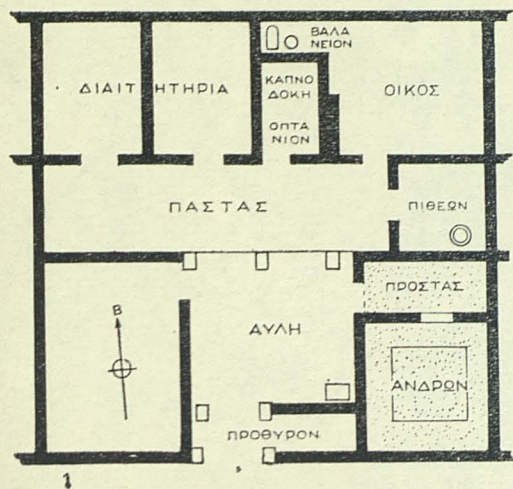
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΟΙΚΙΑΙ ΤΥΠΟΥ ΠΑΣΤΑΔΟΣ ΤΗΣ ΟΛΥΝΘΟΥ, ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ, ΤΗΣ ΚΩ.

ΠΙΝΑΞ ΙΒ'

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

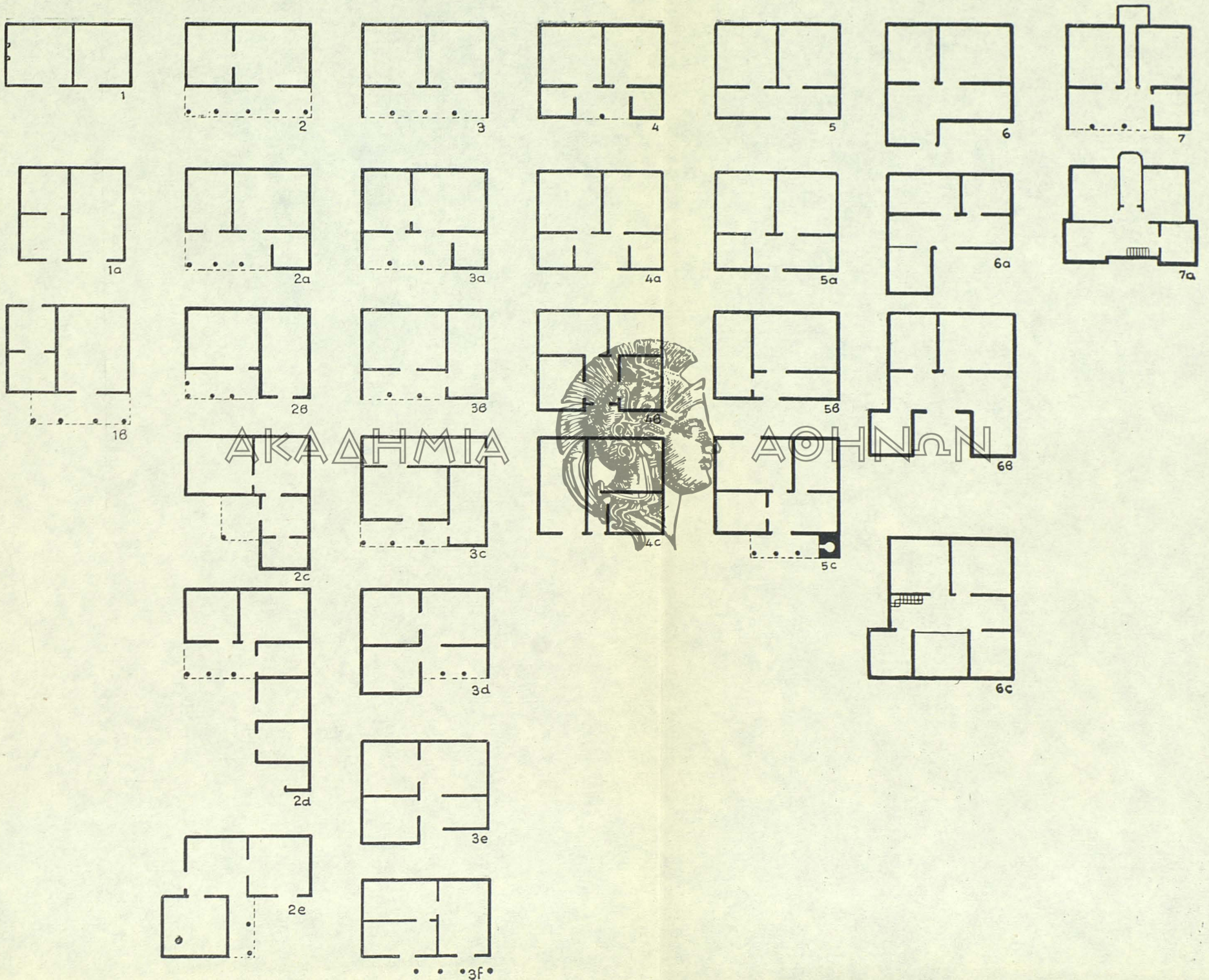

GREEK HOUSE

PLATE III

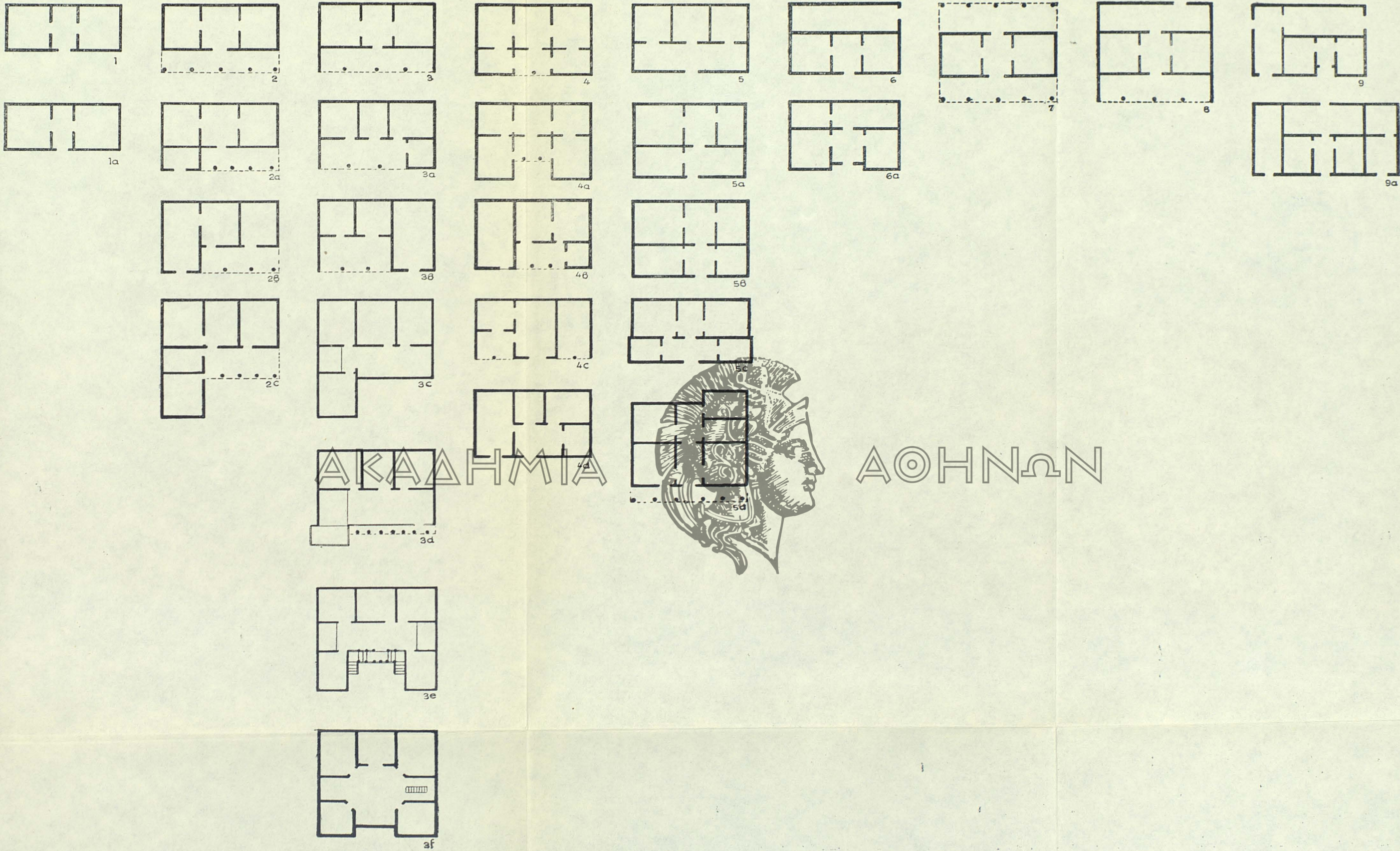
TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF;

THEY ORIGINALLY CONSISTED OF TWO ROOMS.

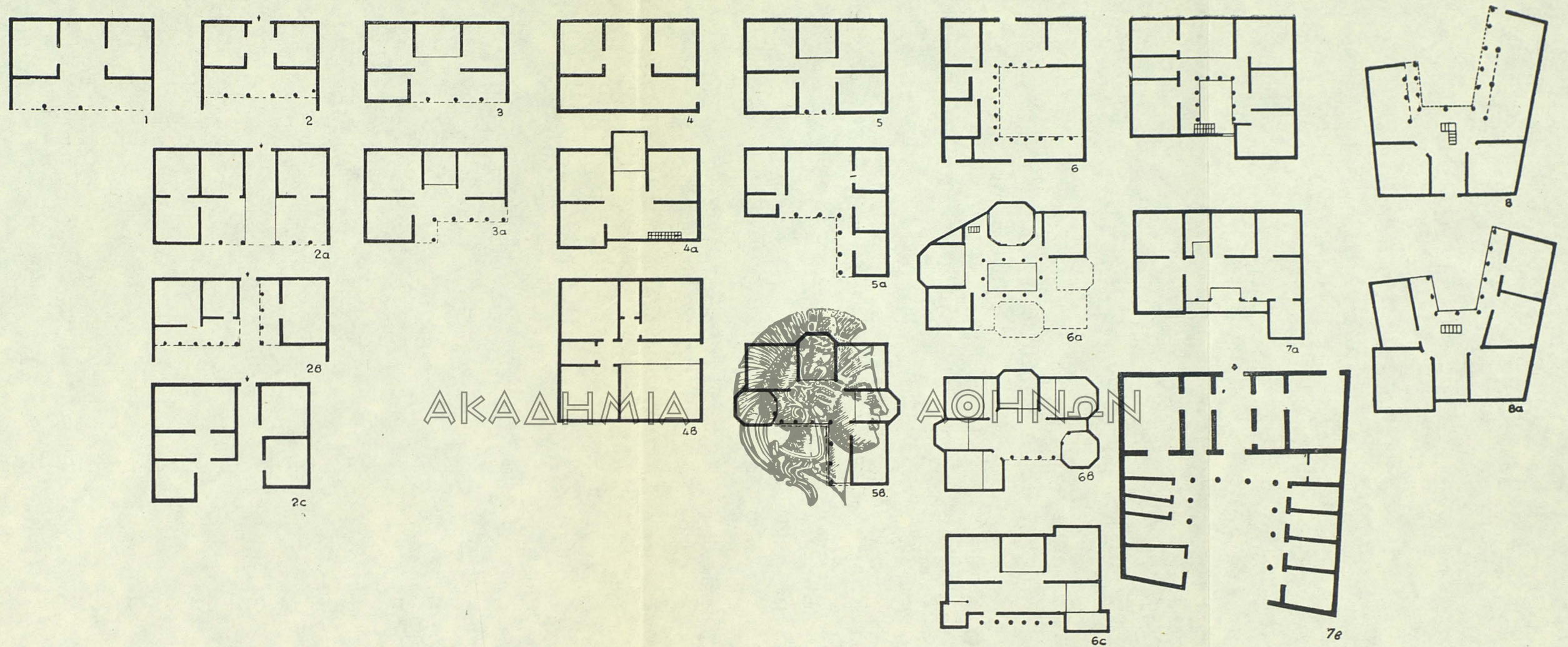
TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF;
THEY ORIGINALLY CONSISTED OF THREE ROOMS.

GREEK HOUSE

TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF; ORIGINALLY THREE SPACES,
THE CENTRAL OF WHICH WAS OPEN TO THE PORTICO (PROSTOON).

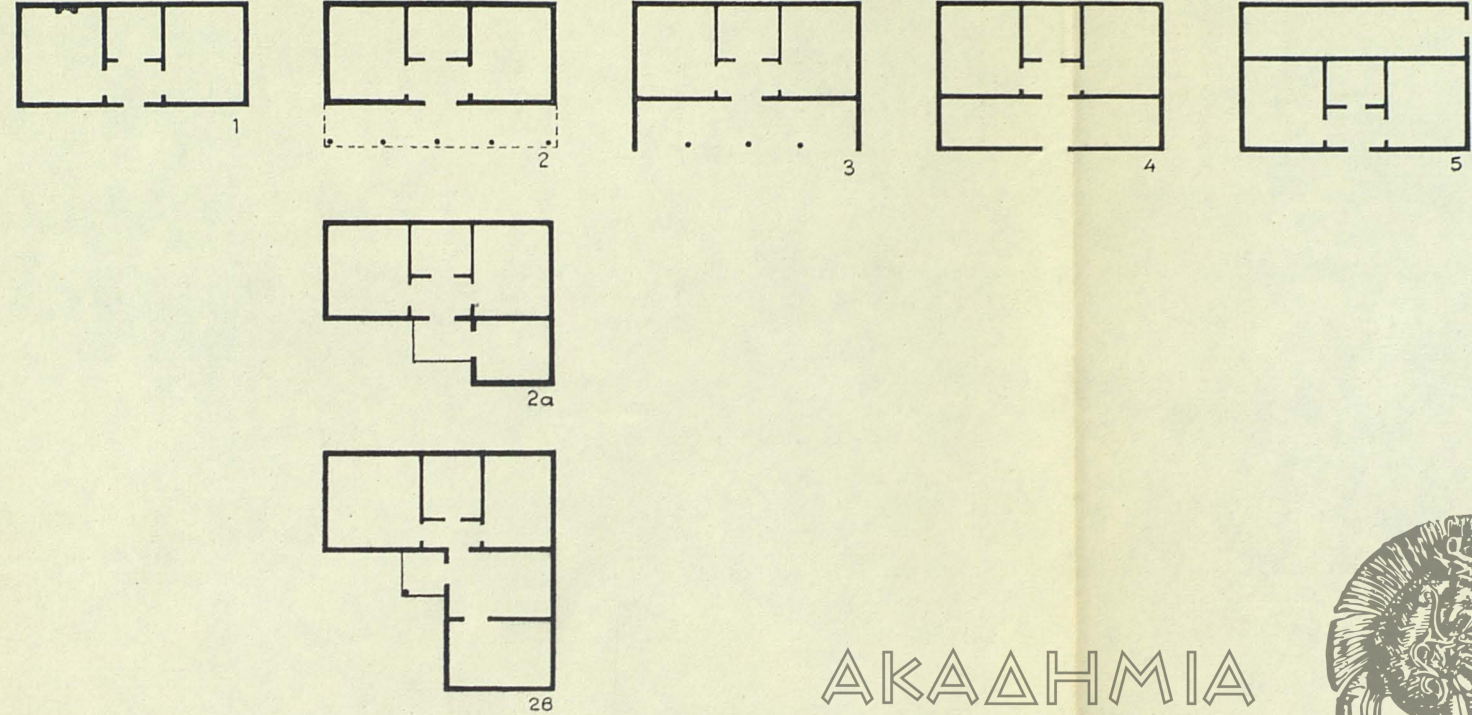

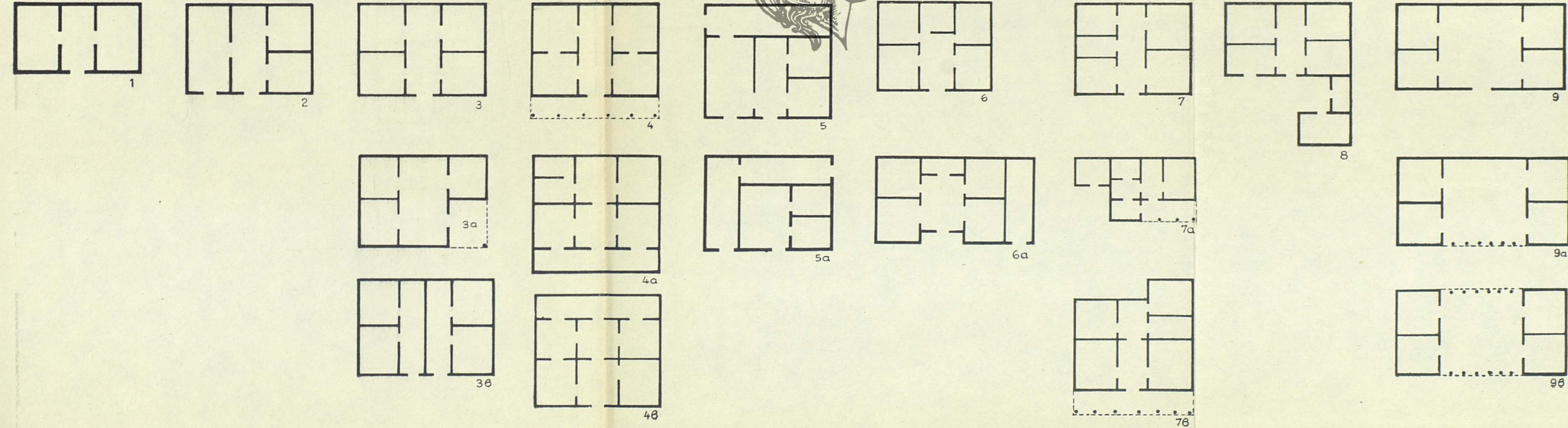
TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF;
ORIGINALLY THREE ROOMS

- a) CENTRAL ROOM DIVIDED INTO ANTE-ROOM AND ROOM
- b) ONE OR MORE SPACES DIVIDED INTO ROOMS

a.

b.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

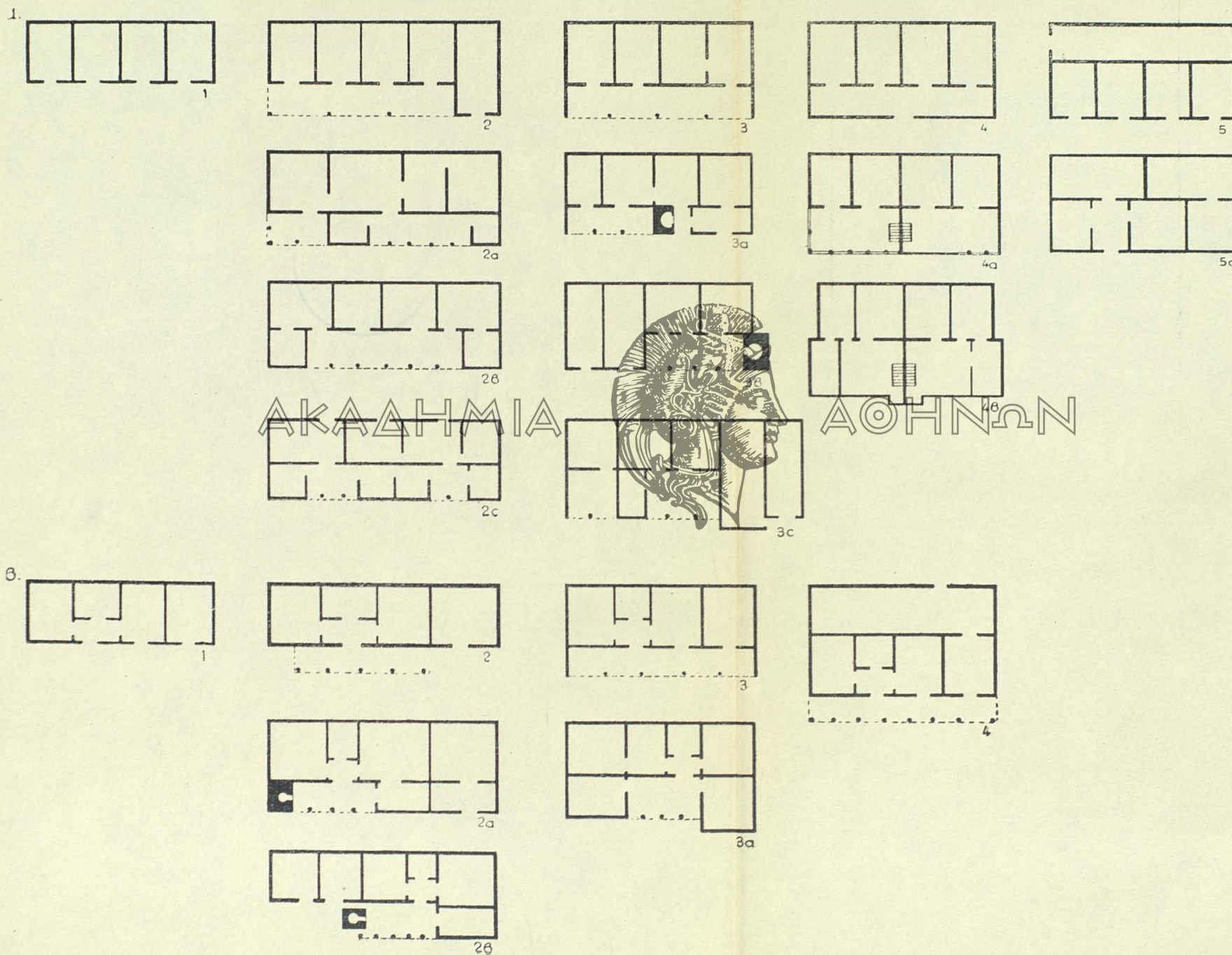
ΑΘΗΝΩΝ

GREEK HOUSE

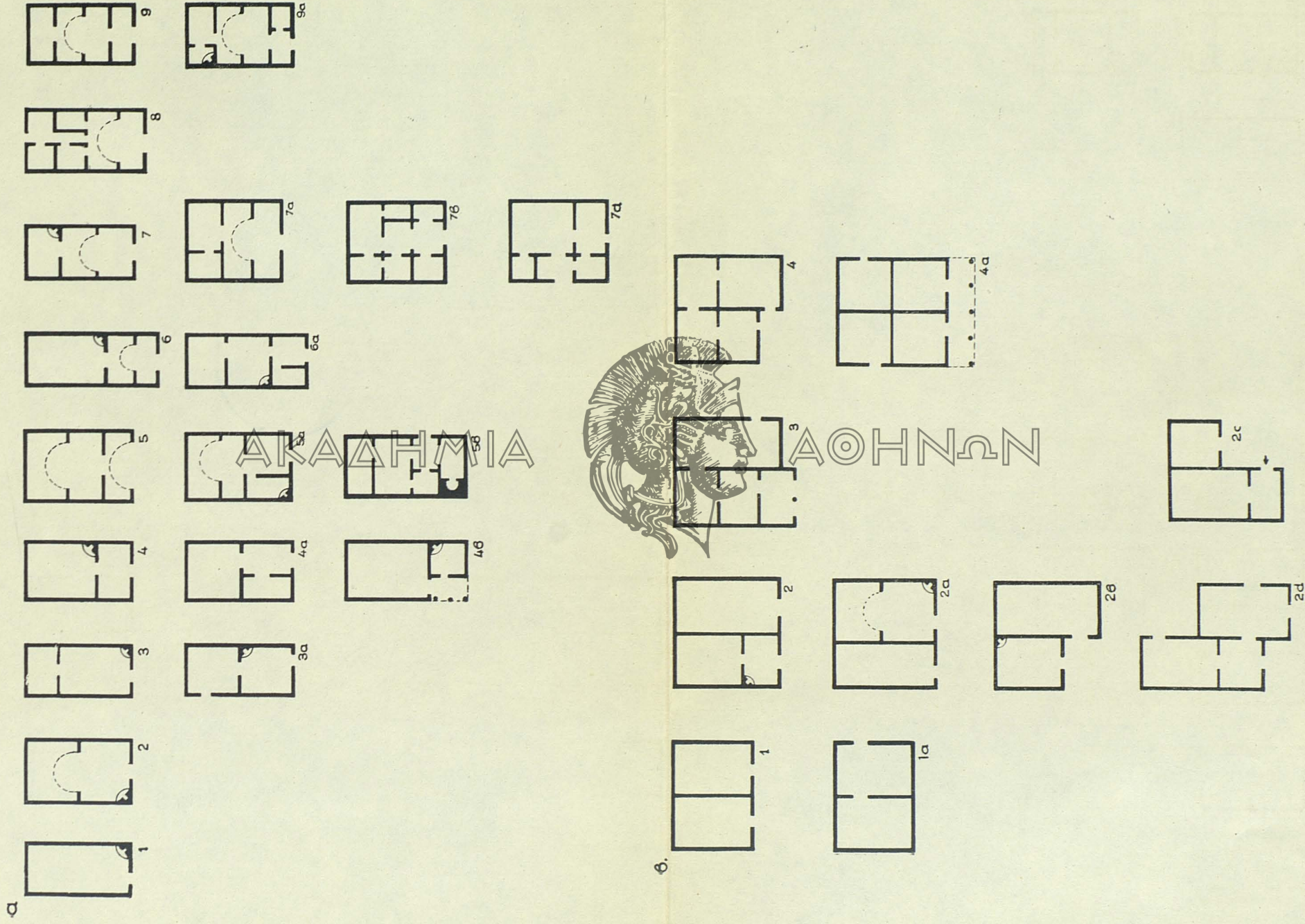
PLATE VII

TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF,
CONSISTING OF FOUR SPACES OR MORE

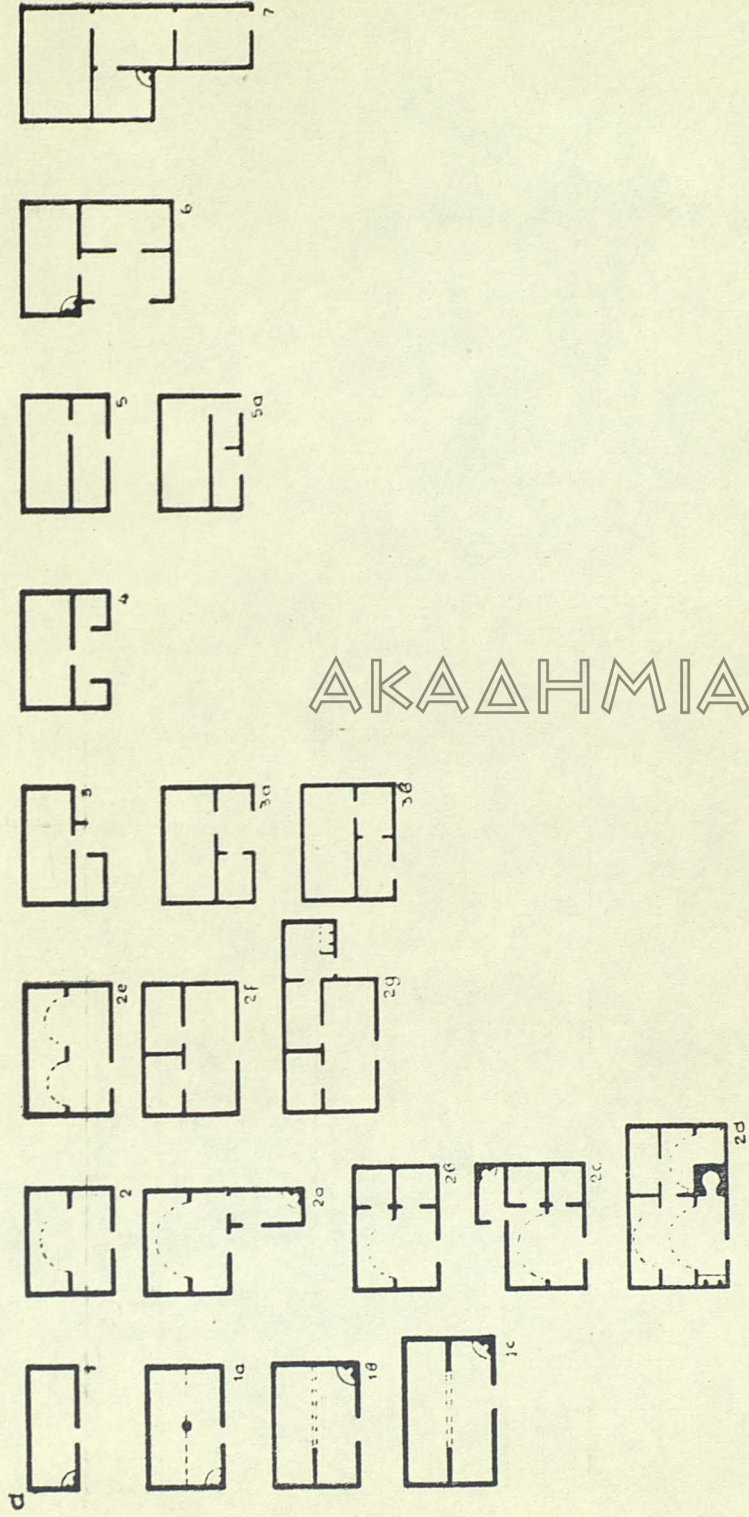

TYPES OF NARROW FRONTED HOUSE WITH FLAT ROOF

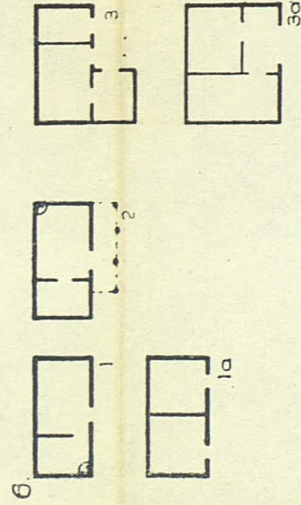

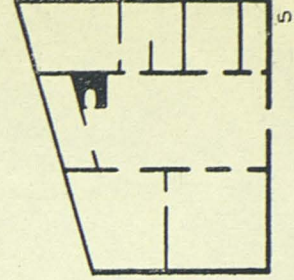
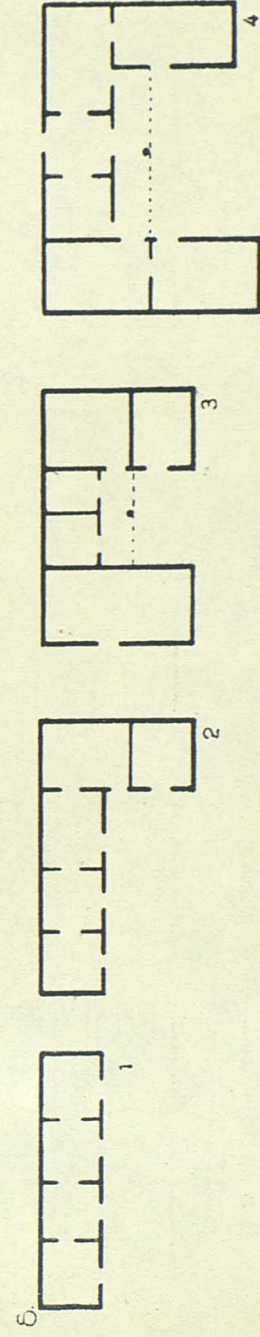
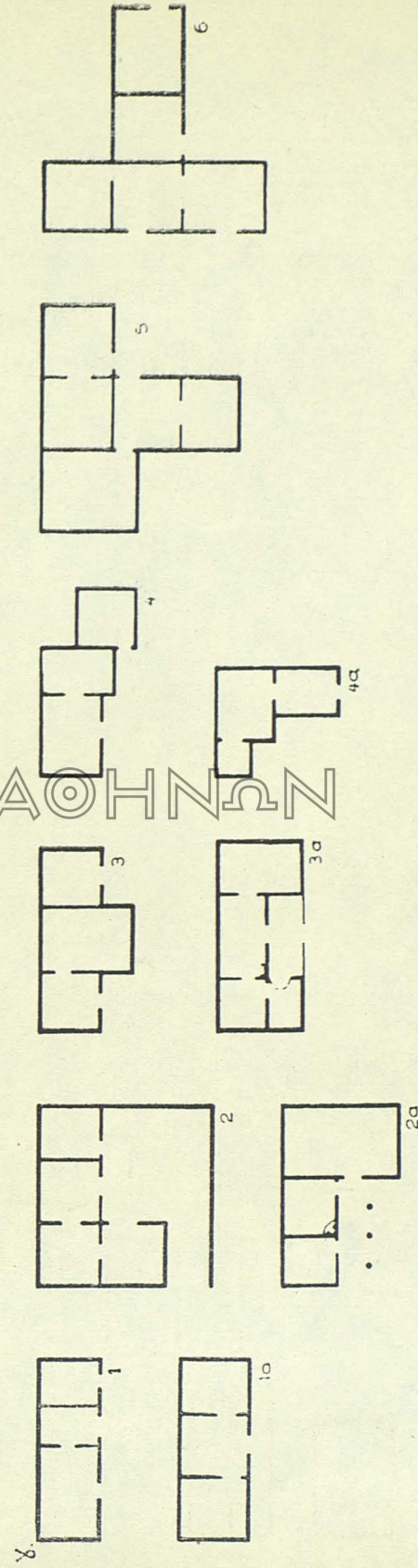
TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH FLAT ROOF

AKAΔHMIA

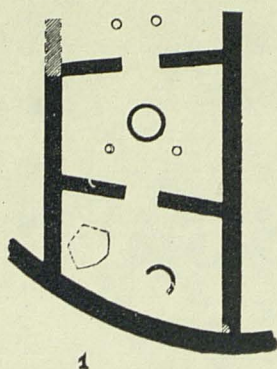

AOHNHN

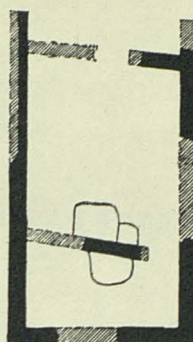

TYPES OF ANCIENT MEGARON

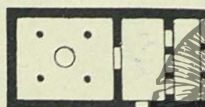
1

2

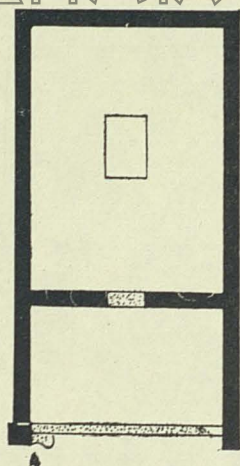

3

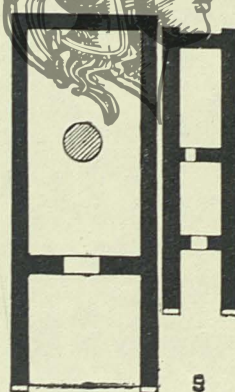

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

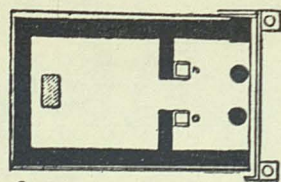
ΑΘΗΝΑΙ

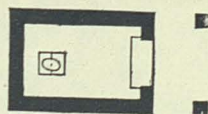
4

5

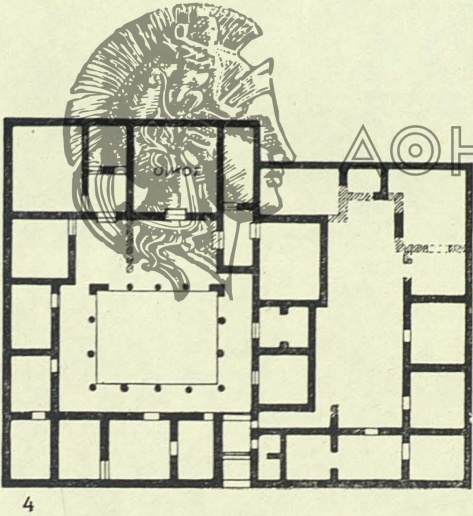
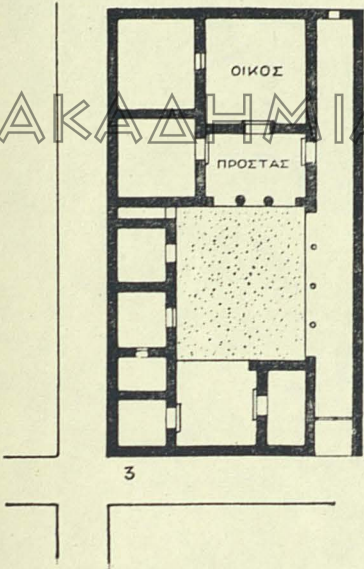
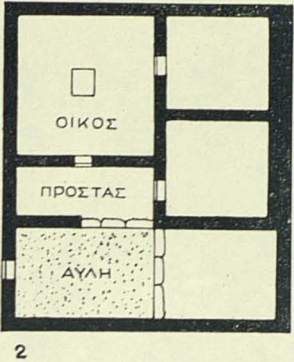
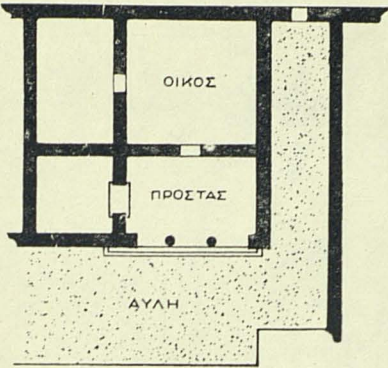

6

7

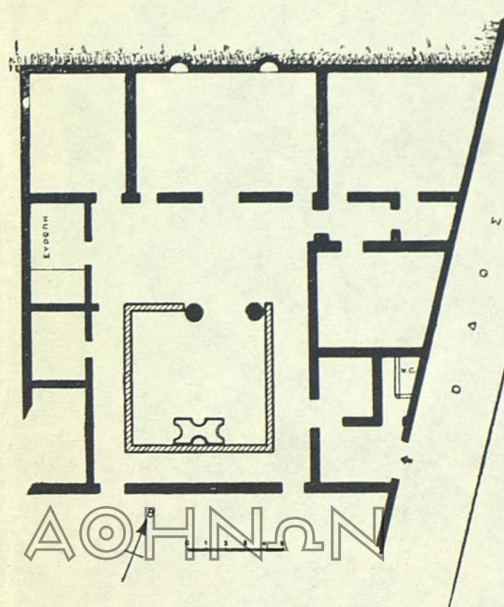
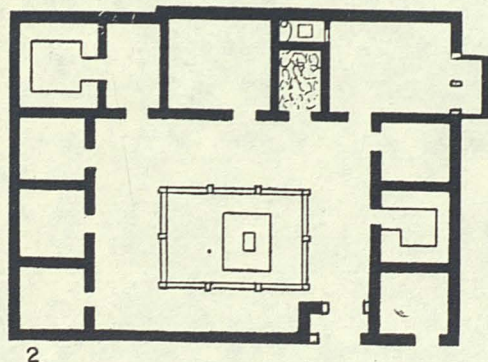
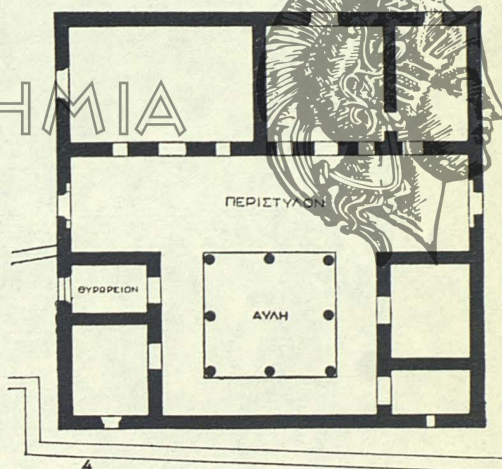
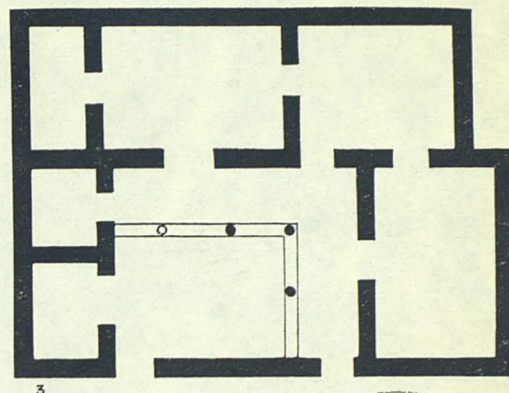
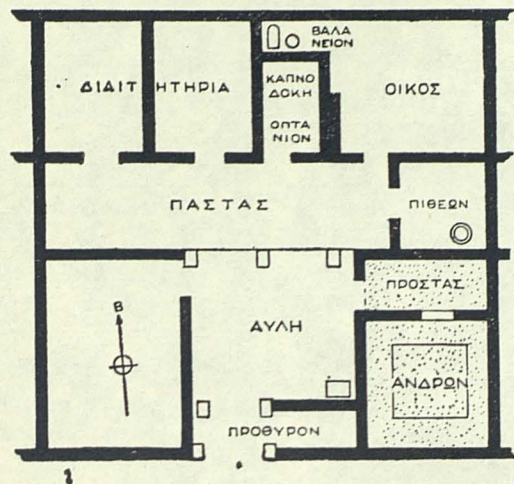

ANCIENT GREEK HOUSE

PLATE XII

«PASTAS» TYPE HOUSES OF OLYNTHOS; DELOS; KOS.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

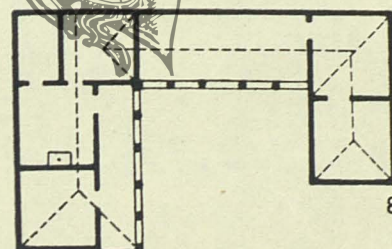
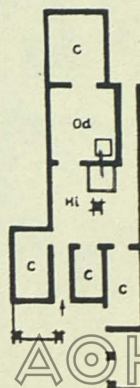
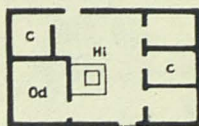
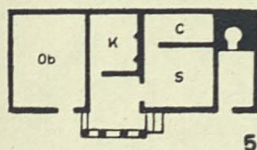
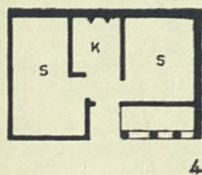
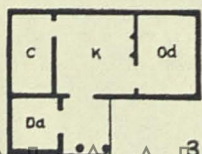
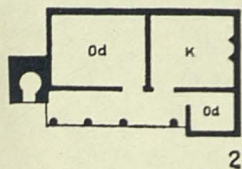
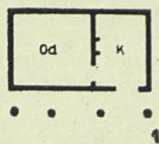
ΑΘΗΝΑΙΩΝ

BULGARIAN HOUSE

PLATE XIII

TYPES OF WIDE FRONTED (OR ONE-STOREY) PLAIN HOUSE

MEMORANDUM

C ciller, cellar

Hi hiza, house, the main room

K kasta, house, the main room

Ob obór, stable

Od odaja, room

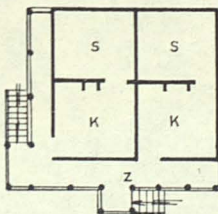
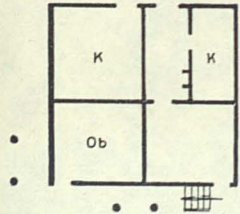
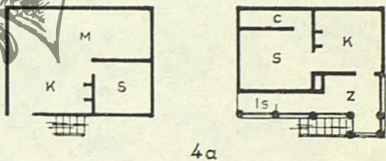
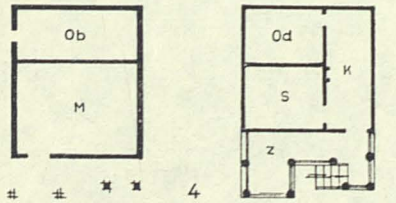
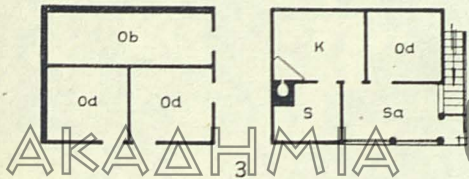
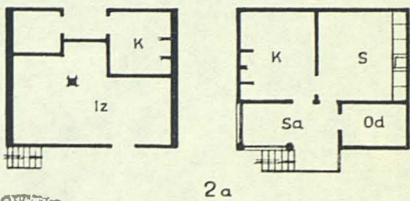
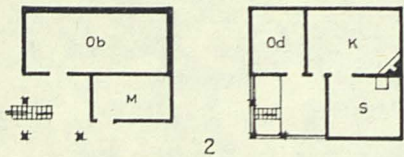
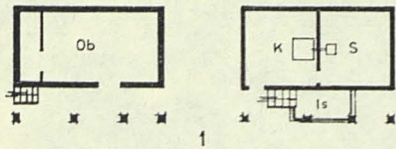
S oba, room with stove

BULGARIAN HOUSE

PLATE XIV

TYPES OF MOUNTAINOUS (OR TWO STOREY) WIDE FRONTED HOUSE;
ORIGINALLY TWO ROOMS ON THE UPPER FLOOR.

GROUND FLOOR

UPPER FLOOR

MEMORANDUM

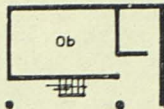
- C ciller, cellar
- Is islak, (ήλιακός) balcony
- Iz izba. basement
- K kasta, house, the main room
- M maaze (μαγαζί) store
- Ob obor, stable
- Od odaja. room
- S soba, room with stove
- Sa saivan, saldurma, portico
- Z zardak, portico

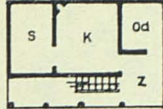
BULGARIAN HOUSE

PLATE XV

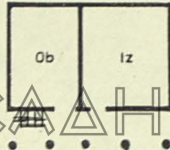
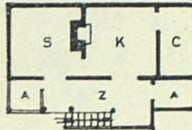
TYPES OF MOUNTAINOUS (OR TWO STOREY) WIDE FRONTED HOUSE,
OF ORIGINALLY THREE ROOMS IN THE UPPER FLOOR.

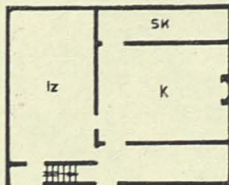
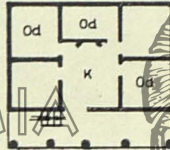
1

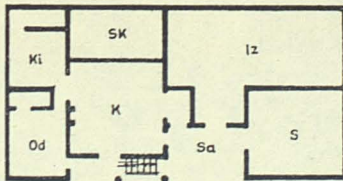
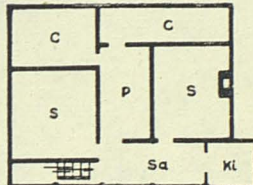
2

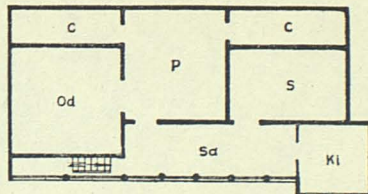
3

4

5

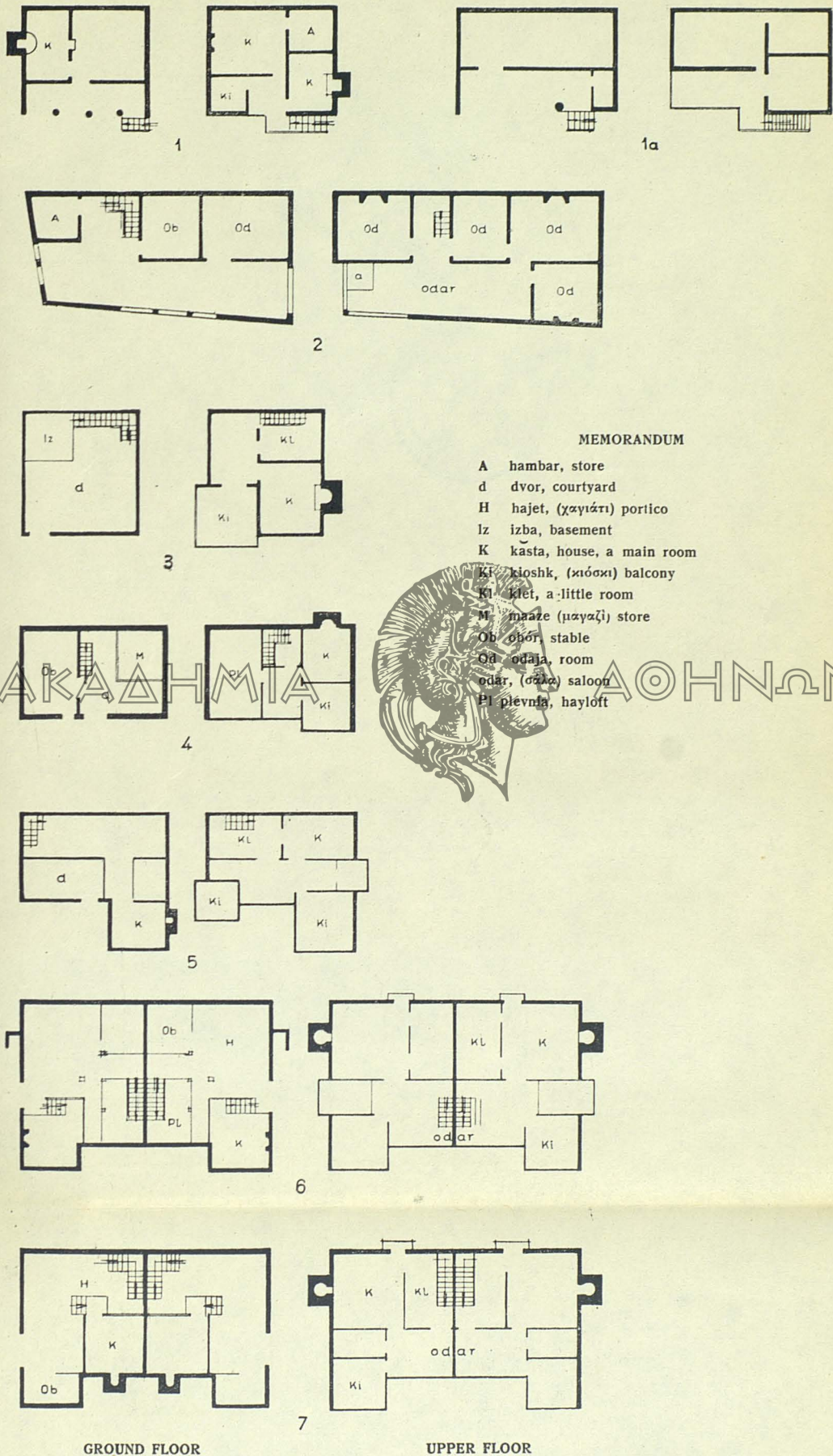
MEMORANDUM

- A hambar, store
- C ciller, cellar
- Iz izba, basement
- K kasta, house, room with hearth
- Ki kioshk, kiosk
- Ob obor, stable
- Od odaja, room
- P prust (μρούστι) portico
- S soba, room with stove
- Sa saivan, saldurma, portico
- SK skrivalshte, hiddenstore
- Z zardak, portico

GROUND FLOOR

UPPER FLOOR

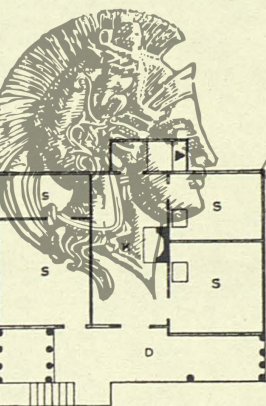
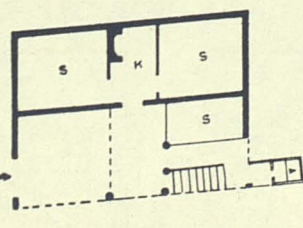
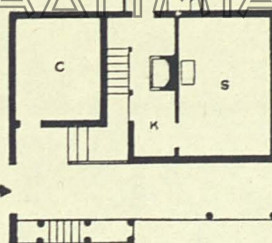
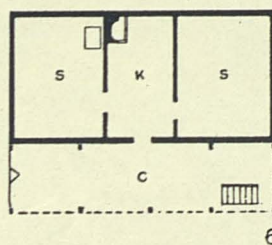
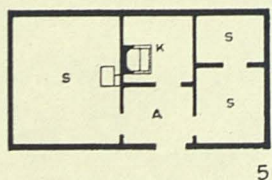
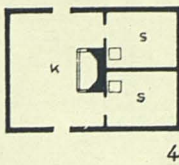
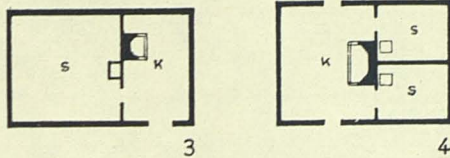
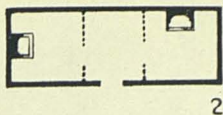
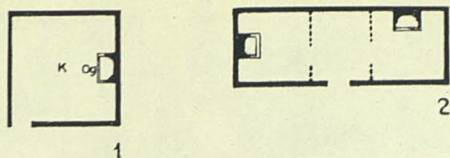

MEMORANDUM

- A hambar, store
- d dvor, courtyard
- H hajet, (χαγιάρι) portico
- Iz izba, basement
- K kasta, house, a main room
- Ki kioshk, (κίοσκι) balcony
- Kl klet, a little room
- M maaze (μαγαζί) store
- Ob obor, stable
- Od odaja, room
- odar, (οδάρ) saloon
- Pl pivnla, hayloft

MEMORANDUM

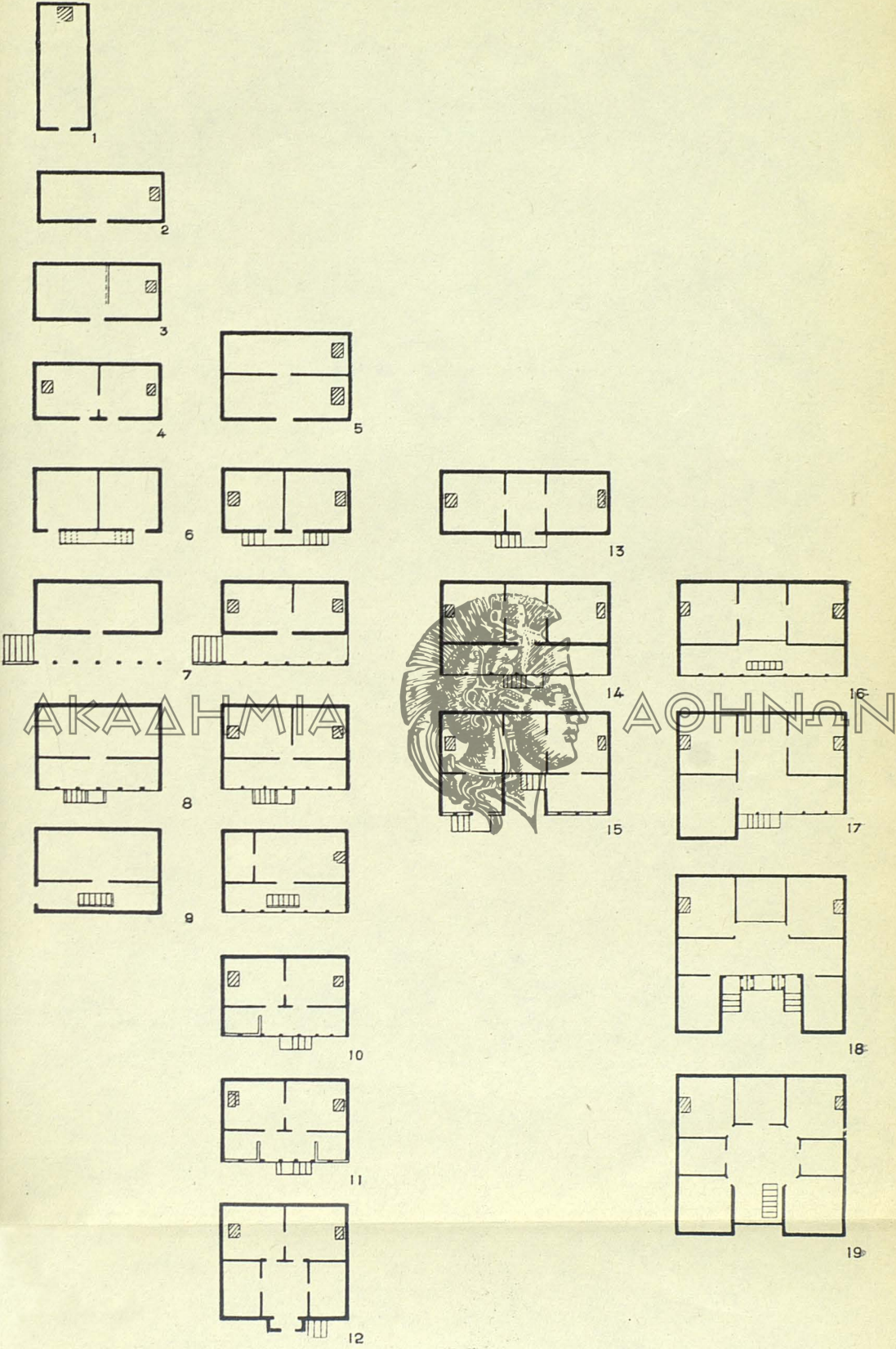
- A aralik, (Turk. w.) corridor
- C ciller, cellar
- D divanhana, drawing room
- K kuc'a, kuhinja house with hearth, kitchen
- S soba, room with stove
- St stable
- Og ognjishte, hearth
- C zardak, portico

GROUND FLOOR

UPPER FLOOR

GROUND FLOOR

UPPER FLOOR

UPPER FLOORS

531

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000126496